Ernest Mandel

ULUSLARARASI EKONOMİDE İKİNCİ KRİZ

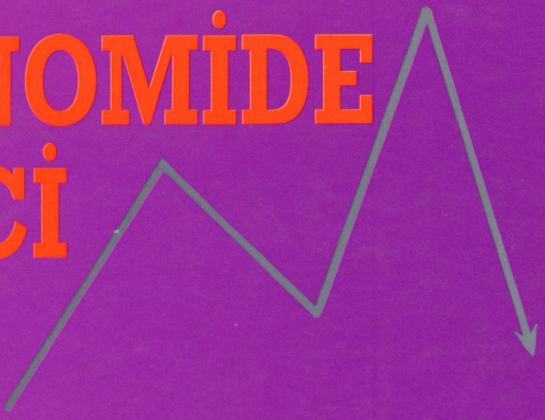

Çeviren Yavuz ALAGON
Sungur SAVRAN'ın Önsözüyle...

KORAL

Ernest Mandel

Uluslararası Ekonomide İKİNCİ KRİZ

Çeviren: Yavuz Alogan

Koral Yayınları : 11

Özgün Adı "Second Shoup", Verso 1980
Dizgi DTR Ajans (513 17 93)
Baskı Aydınlar Matbaası
Kapak Tasarımı Mavi Kare Ajans
Kapak Baskısı Aydınlar Matbaası

Yönetim ve Yazışma Adresi
Nakilbent Sok. No:49
Giriş kat D-2 Sultanahmet-İST
Tel: 517 31 35

ULUSLARARASI EKONOMİDE İKİNCİ KRİZ

Ernest Mandel

Çev: Yavuz Alogan

KORAL

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ
İngilizce basım için not
Söze başlamadan Önce
I. BİR AŞIRI ÜRETİM KRİZİ ... 23
1. 1974-1975 İktisadi Durgunluğunun Etki Alanı ... 26
2. Dünya Ticaretinde Daralma ... 31
3. Klasik Bir Aşırı Üretim Krizi ... 34
4. Petrol Fiyatlarında Yükselme ... 46
5. Yarı Sömürge ve Bağımlı Ülkeler ... 51
II. ENDÜSTRİYEL DARALMA, MALİ PANİK ... 63
1. Emperyalistlerarası Rekabet ... 63
2. Büyük Endüstri Dalları ... 66
3. Parasal pompalama ve İktisadi Durgunluğun Sınırlı Süresi ... 75
4. Banka Paniği Korkusu ... 82
III. EŞİTSİZ İYİLEŞME VE EMPERYALİSTLERARASI ÇELİŞKİLER ... 93
1. İktisadi Durgunluğun Temel Nedenleri ... 93
2. Zayıf Bir İyileşme ve Süregelen kronik İşsizlik ... 99
3. Duraksamalı ve Enflasyoncu Bir İyileşme ... 104
4. Yeni Korumacılık ... 114
5. Uluslararası Parasal Sistem ve Ekonomik Çevrim ... 123
IV. KAPİTALİST VE "SOSYALİST": ULUSLARARASI EKONOMİ ÜZERİNDEKİ ETKİLER ... 139
1. Ortak Pazar'da Stagnasyon ... 139
2. Dünya Pazarı ve Uluslararası Endüstri Sermayesi ... 143
3. Tarım ve Kriz ... 153
4. "Sosyalist" Ülkeler ... 159
5. 1977'nin Sonunda Uluslararası Ekonomik Durum ... 168
V. MARKSİZM VE KRİZ ... 181
1. Aşırı Üretim Krizleri: Marksist Açıklama ... 181
2. 1972-1978 Çevrimi ... 193
3. İşçi Hareketi ve Kriz ... 204
VI. 1980 İÇİN NOT ... 223
EKLER:
1980-1982 GENELLEŞMİŞ BUNALIMI (Recesion) ... 237
MİNİ BUNALIM MI YOKSA UZAMIŞ BUNALIM MI? ... 261
1. 1986-87'de Uluslararası Ekonomiye İlişkin Görüşler ... 261
2. Mini Bunalım, Doların Düşüşü ve Yenini Yükselişi ... 264
3. Dolar Krizinin Uluslararası Etkileri ... 266
4. Batı Alman ve Japon İç Pazarları, Amerikan Pazarının Konjöktürel İkamesi mi? ... 272
5. Çöküntüye İlişkin Olasılıklar ve Enflasyonun Yeniden Canlanması ... 274

İNGİLİZCE BASIM İÇİN NOT

Late Capitalism'in yazarı tarafından gerçekleştirilen bu güçlü analiz, kapitalist krizlerin teorisi ve tarihi bağlamında şimdiki iktisadi durgunluğu ele almaktadır. Tartışılan konu, şimdiki krizin de 1929-1932'de olduğu gibi gelişmiş kapitalist ülkelerdeki işçi sınıfının üst düzeyde örgütlenmesi tarafından belirlendiği ve bu krizin, 1973'te petrol fiyatlarında görülen artışın sadece ikincil bir rol oynadığı bir aşırı üretim krizi olduğudur. Mandel, büyük endüstri kesimlerinin her birini inceler ve ABD, Japonya, AET ve Üçüncü Dünya üzerine tartışmalara ayrı ayrı yer verir. Aynı zamanda, emperyalistler arasında giderek artan çelişkileri, eşitsiz gelişen iyileşmeye doğru yavaş bir dönüş olurken korumacı önlemlerin artışını, üretken yatırımları arttırmakta uğranılan başarısızlığı tartışır. Mandel, Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa ülkelerinin aynı dönem içindeki ekonomik durumlarını, onların, uluslararası bir kapitalist kriz döneminde gösterdikleri farklılıklar ve esneklikler üzerinde durarak açıklar. Yazar, ancak işçi hareketi yenilgiye uğratılırsa kapitalist ülkelerde önemli bir yukarı çevrilme olabileceğini tartışır ve şimdiki hükümet politikalarına sosyalist alternatif için bir programla bitirir. Özellikle, **Second Slump**'ın **Verso** basımı için yazılan bir son notla Mandel, analizini, yetmişlerin son yıllarındaki kısmi iyileşme ve yeni aşağı çevrilmeye kadar geliştirir.

ÖNSÖZ

Bu çalışmadaki analizler birbirine karşıt iki tehlikeden sakınmaya çalışır: olayların basitçe anlatımı ve gerçeklik kazanan (ve kazanacak) olayların açıklanmasında faydasız kalacak kadar soyut bir analizin ortaya konulması. Ekonomik sorunlar üzerine daha önce yaptığım çalışmalarda olduğu gibi, bu kez de, her adımda deneysel gerçekliğin belli başlı özellikleriyle, bu özelliklerin bir dizi dolayımlayıcı bütünleştirici analiz, kavram ve hipotezlerle açıklanmasını sağlayan Marks'ın analitik kategorilerini birleştirmeye çalıştım.

Amacım 1974-1975 genelleşmiş iktisadi durgunluğunun gerek kendi özgül tarihsel bağlamı içinde —savaş sonrasının uzun büyüme döneminin sonu– gerekse bir bütün olarak kapitalist üretim tarzı tarihinin en genel bağlamı içinde belirlenmesi oldu. Bu iktisadi durgunluğun ve bunu izleyen ağır gelişimli, tereddütlü, eşitsiz ve kümülatif olmayan iyileşme aşamasının şansın ya da dış etmenlerin (petrol fiyatlarındaki yükselişler, "Üçüncü Dünya halklarının kurtuluş mücadeleleri", "sendikaların alışılmışın dışında davranışı", "işçilerin aşırı ücret talepleri" vb.) ürünü olmadığını göstermeye çalıştım. Bu tür iddiaların aksine, iktisadi durgunluk ve bunu izleyen kasvetli iyileşme, her çevrim'in (cycle) ayırdedici özelliklerinin belirlenmesinde dış ya da rastlantısal faktörler mutlaka bir rol oynarlarsa da, esas olarak, sistemin içkin mantığına uygun düşmektedir.

Yol boyunca, Karl Marks'ın teorik çalışmasının en tartışmalı ve etkili bölümlerinden biri olmaya devam eden Marksist dönemsel krizler ve endüstriyel çevrim teorisini daha rafine bir halde açıklamaya

ve uygulamaya çalışacağım.

Yazarın gerçekliği, gerçek dünyayı şu ya da bu önyargılı ideolojik şemaya uydurma çabası içinde herhangi bir noktayı atlamaksızın toplam olarak geçirdiği değişimler içinde ve varolduğu gibi kavramak ve açıklamak için— maksimum düzeyde **objektif** kalma çabasına rağmen asla **tarafsız** olmadığını vurgulamak da belki çok gerekli değil.

Kriz, yeniden ortaya çıkan muazzam bir işsizlik, sermayenin işçi sınıfının haklarına evrensel düzeyde geçtiği saldırı, sermayenin ekonomik durumunda meydana gelen kötüleşmenin bir fonksiyonu olarak demokratik haklara ve barışa yöneltilen tehditler, bütün bunlar, beni, kapitalizmin yokolmaya mahkum bulunduğu görüşünü bir kez daha tekrarlamaya yöneltmektedir.

Bu sistem, giderek, daha önce yükselişini sağladığı maddi uygarlık ve kültürü, çelişkili bir biçimde de olsa, sisteme içkin olan yabancılaşma ve muazzam eksiklikler ile, yok etme tehdidini taşıyor. Bu sistemin, insanlığın ihtiyaçlarına, onun çağdaş potansiyeline, üretici güçlerine ve kurtulmak için beslediği arzuya uygun gelen bir sosyal sistemle, sosyalist sistemle yer değiştirmesi acilen gereklidir. Böylesine dev bir yeniden kurulu görevini tamamlayabilecek biricik güç işçi sınıfıdır, tüm ücretli çalışanlardır.

Şimdiki kriz işçi sınıfının burjuva ideolojisinin pençesinden kurtarılmasını kolaylaştırmalıdır; çünkü bu kriz göreli refah dönemi boyunca kapitalizmin gerçek yüzünü kısmen gizleyen maskeleri parçalıyor. Bu nedenle kriz, proleter sınıf bilincinde anti kapitalist mücadeleyi hızlandıracak bir yükseliş için uygundur. Fakat bunun için sınıf bilinci silahı kesinlikle bilimsel olmalı, ne aldatmaca, ne masal ne de mite yer vermeli, gerçek olgular ve bunların açıklanması üzerinde temellenmelidir. Çabamız budur. Sadece gerçeğin devrimci olabileceğini düşünen tüm Marksistlerin çabası da bu olmalıdır.

ÖNSÖZ

KRİZİN İÇİ DIŞI

1929 ve 1974. Bu iki tarihin önemli bir ortak özelliği var. Kapitalizmin, yirminci yüzyıl boyunca, sermayenin kendi iç sınırlarından doğan engellerle karşılaşarak koyu bir bunalıma düştüğü iki dönemi simgeliyor bu tarihler.

Kapitalist dünya ekonomisi yirminci yüzyılın ilk büyük bunalımına 1929 yılında New York borsasında patlak veren toplu iflasla girmiş, yıllarca süren derin bir depresyondan ancak İkinci Dünya Savaşı ile birlikte çıkabilmişti. Savaş sonrası dönem ise dünya çapında, kapitalizmin tarihinde görülmüş olan en uzun ve en canlı genişleme evrelerinden birine tanık olacaktı. Ama 60'lı yılların ortalarından itibaren bu canlı sermaye birikiminin soluğu kesilmeye başlıyor, 1974-75'de bütün emperyalist ülkelerde eşanlı olarak patlak veren iktisadi daralmayla birlikte dünya kapitalizmi yirminci yüzyılın ikinci büyük bunalımına giriyordu.[1] Ernest Mandel'in İkinci Kriz'inin konusu işte, artık onbeş yılını doldurmuş olan ve günümüzde de sürmekte olan bu güncel bunalımı dünya kapitalizminin. Yazar burada daha önce başka yapıtlarında, özellikle de 1972 yılında yayınlanmış olan **Spaetkapitalismus** (Geç Kapitalizm) adlı baş yapıtında geliştirdiği çerçeveyi somut olgulara uygulayarak bu çerçevenin doğruluğunu sınıyor.

Savaş sonrası uzun genişleme döneminin yarattığı mistifikasyon ortamında, burjuva iktisatçılarının kapitalizmin artık iktisadi bunalım tehlikesinden kurtulmuş olduğu yolunda yaygın bir yanılsama içine

düştükleri artık bilinen bir şey. Bu yanılsamanın soldaki bazı iktisatçıları da etkilediği önemli bir tarihsel olgu olarak kaydedilmeli. Ama çağdaş kapitalizmin tahlilini ekonomi politiğin Marksist eleştirisini temel alarak yapan iktisatçılar için, kapitalist üretim tarzının iç doğasında ve yasalarında bir değişiklik olmamıştı. Bu iktisatçılar arasında Mandel'in çok özel bir yeri var. Mandel, daha 60'lı yıllardan başlayarak bir büyük bunalımın yaklaşmakta olduğunu vurgulayan ender yazarlardan biri. Bu yüzden **İkinci Kriz**'i, kapitalizmin çelişkili doğasını **bütünsel** biçimde kavramaya çalışan bir Marksist iktisatçının yapıtının asli bir öğesi olarak okumak gerekiyor.

Mandel'in bu kitabı da öteki çalışmaları gibi yöntem konusunda çok önemli bir tavır alışın ürünü. Marksist teorinin birçok önde gelen temsilcisinde, özellikle de 60'lı yıllarda geliştirilen ve Althusser'in adıyla anılan yaklaşımda, **Kapital**'de geliştirilen teorik yaklaşım ile somut dünyanın günlük gelişmeleri arasına aşılmaz duvarlar yerleştirilir. Bu tavrın, birbirini tamamlayan iki ciddi sonucu vardır: bir yandan, teorinin, asıl amacı olan somut gerçekliği kavrama ve toplumsal pratiğe yol gösterme hedefinden kopmasına, ayaklarını yere basamadan baş döndürücü yüksekliklerde dolaşmasına yol açar; bir yandan da, somut iktisadi, siyasal, toplumsal gelişmelerin teorinin ışığında değil ampirist gözlemler ve yüzeysel açıklamalar aracılığıyla kavranmaya çalışılmasıyla sonuçlanır. Mandel bu karşıt ama birbirinin tamamlayıcısı olan iki tavırdan tüm teorik çalışması boyunca titizlikle uzak durmaya özen göstermiştir. Yapıtları, soyut ile somutu ara adımlar ve dolayımlar yoluyla birbirine bağlamaya, kapitalist üretim tarzı teorisi ile somut olarak yaşanan tarihi bütünleştirmeye adanmıştır.

İkinci Kriz de bu yapıtlar zincirinin aynı yöntemsel temelden hareket eden bir halkasıdır. Kitabın, okuyucuya ilk anda şaşırtıcı gelebilecek bir ayrıntı ağıyla örülmüş olması, Mandel'in somut gelişme ve göstergelere olan bu duyarlılığının bir ürünüdür. Yazarın tahlilini kuru bir teorik iskelet olmaktan çıkarıp bu tahlile et kemik kazandıran da budur. Kısacası, Mandel bunalımın ne sadece **içsel belirleyicilerini,** ne de salt **dışsal belirtilerini** ele almakla yetinir. Yaptığı, bunalımı içiyle dışıyla birarada ele almak, ikisi arasında kurduğu ilişkiler aracılığıyla bütünsel bir tablo çizmeye çalışmaktır. **İkinci Kriz** bu yüzden bunalımın çok boyutlu zengin bir

açıklamasına varmayı başarır. Bunalım teorisinden bunalım içinde farklı sınai kesimlerin ve farklı ülkelerin eşitsiz gelişimine, bunalımın azgelişmiş ülkelerdeki beliriş biçimlerinden Batı Avrupa işçi hareketi içinde bunalım karşısında gelişen tavırlara kadar varan geniş bir alanda, bunalımın çeşitli yönleri teorik tahlilin bütünselliği içinde ele alınmaktadır burada.

Teorik tahlilin bütünselliğine gelince. Mandel'in bu kitabın beşinci bölümünde geliştirdiği bunalım teorisi, aslında yazarın bu konudaki görüşlerinin bütününü temsil etmek bakımından yetersizdir. Mandel'in bu kitapta bu kadarlık bir teorik sergilemeyle yetinmiş olmasının nedeni, kapitalizmin bunalımları konusundaki bütünsel bakışaçısını başka kitaplarında sergilemiş olmasıdır.[2] Mandel'in bunalım konusundaki görüşlerinin bütünselliği içinde kısaca özetlenmesi, okuyucunun İkinci Kriz'in tezlerine daha kolaylıkla ve derinlemesine nüfuz edebilmesi açısından yararlı olabilir.

Mandel'e göre, kapitalist üretim tarzı çelişkili gelişmesi içinde başlıca iki tür bunalım ile karşılaşır. Bunlardan biri genellikle bilinen ve tartışılan "aşırı-üretim bunalımları"dır. Bu kitabın beşinci bölümünde ele alınan bunalım türü bu olduğuna göre, okuyucu Mandel'in aşırı-üretim bunalımlarına nasıl bir teorik çerçeveden baktığını yazarın kendi kaleminden izleyebilir. Mandel'in burada ele almadığı ve kendisinin son dönemde Marksist bunalım teorisine esas özgül katkısını oluşturan ikinci bunalım türü ise kapitalizmin "uzun dalgalar"ı ile ilgilidir. Uzun dalgalar teorisine göre, kapitalizmin tarihsel gelişmesi sürekli olarak yükselen düz bir çizgi izlemez, tersine, herbiri yaklaşık 25-30 yıl süren genişleme ve depresyon evrelerinin birbirini izlemesinden oluşur kapitalist gelişme. İşte depresyon evreleri ("depresif eğilimli uzun dalgalar") aşırı-üretim bunalımlarının yanısıra, onlarla içiçe geçmiş bir biçimde, Mandel'in ele aldığı ikinci tür bunalımlardır. Bunlara kapitalizmin **büyük** bunalımları adı verilebilir.

Kapitalizmin tarihinde uzun dalgaların varlığı sorunu, birçok araştırmacının ampirik araştırmalarına konu olmuştur. Bunların arasında, özellikle 1920'li yıllarda Rus iktisatçısı Kondratyef'in yaptığı çalışmalar öncü bir rol oynamıştır. Mandel'in özgül katkısı, bu dalgaların varlığını farklı bir teorik perspektif içinde ele almaya ve

marksist bir temele oturtmaya çalışmasıdır. Bu çaba, uzun dalgalar teorisinin, Marx'ın aşırı-üretim bunalımları tahlilinden hareketle geliştirilmesine dayanır.

Marx, kısa dönemli konjonktürel dalgalanmaların (yani aşırı-üretim bunalımlarının) ritmini toplumsal sabit sermayenin yenilenmesine bağlamıştı: Buna göre, kapitalizmin tarihi içinde değişen zaman aralıklarıyla (bu aralık, ondokuzuncu yüzyılda 7-10 yıl arasındaydı) sabit sermayenin yenilenmesinin gerekli hale geldiği nokta, bir iktisadi çevrimin sonu ile yeni bir iktisadi çevrimin başlangıcı arasında kapitalist ekonominin bunalıma girdiği evredir. Mandel ise, sabit sermayenin olağan yenilenmesinin dışında, belirli bir tarihsel dönemde geçerli olan teknolojinin yerini bir yenisinin almasına dayalı olan bütünsel bir yenilenme türünün de mevcut olduğunu ileri sürer. İşte, bir "teknolojik devrim"e karşılık veren bu ikinci tür yenilenme, uzun dalgaların maddi temelini oluşturur. Belirli bir teknolojik temelden hareketle hızlanan sermaye birikimi (bu genişleme evresidir) bir süre sonra bu teknolojik temelin sağladığı olanakları tüketerek soluğunu yitirir: Sermayenin organik bileşiminin yükselmesi sonucunda kâr oranının düşüşüyle birlikte birikim durgunluğa dönüşür. (Bu tür gelişmelerin somut göstergelere dayalı ölçümü konusunda son dönemde birçok çalışma yapılmıştır: Yani bu tahlil, bazı eleştiricilerin belirttiğinin aksine, sadece soyut teorik bir us yürütmeye dayanmaktadır.)[3] Böylece girilen depresyon evresi (büyük bunalım) boyunca biriken "yedek sermaye fonu", yeni bir teknolojik devrimin gerçekleştirilmesinin, yani toplumsal sabit sermayenin teknik temelinin bütünsel olarak yenilenmesinin koşullarını yaratır.

Görüldüğü gibi, Mandel'in uzun dalgalar teorisi, kapitalist ekonominin inişli-çıkışlı gelişmesini açıklayan kilit etken olarak, sermaye birikiminin motoru olan kâr oranını alır. Kapitalizmin genişleme ve depresyon evrelerini belirleyen, kâr oranındaki yükseliş ve düşüşlerdir. Bu, Mandel'in uzun dalgalara yaklaşımını, bunları fiyat dalgalanmalarına bağlayan teorilerden de (**Kondratyef**), salt teknolojik buluşlara dayandıran teorilerden de (Schumpeter ve günümüzde nice teori) ayırır. Bunun bir sonucu da, depresyondan çıkışın hiçbir şekilde **otomatik olmadığı** konusundaki ısrarıdır Mandel'in. Depresyon evresinden yeniden genişleme evresine geçilebilmesi için kâr

oranının yükselmesi zorunludur. Bu ise kapitalizmin içsel ve salt iktisadi bazı mekanizmaların işleyişiyle bunalımdan çıkamayacağını, bunalımın "teknik" bir olgu olmadığını gösterir. Artı-değer oranının kâr oranı üzerindeki belirleyici etkisi, **sınıf mücadelesinin** bunalımın zorunlu olarak geçmesi gereken bir uğrak olduğunu ortaya koyar. Mandel'in uzun dalgalar teorisi, İkinci Kriz'de ileri sürülen düşüncelerin kavranabilmesi bakımından son derece önemlidir. Herşeyden önce, yazar 1974-75'de yaşanan daralmayı tam da bu bağlam içinde ele almaktadır. Bu daralma beş ayrı bunalımın odak noktasıdır ama, esas olarak "uzun genişleme dalgası'nın tersine dönüşünün sentetik bir ifadesidir." İkinci olarak, uzun depresyon dalgasının daha kısa dönemli konjonktürel değişimlerle, aşırı üretim bunalımlarıyla içiçe geçtiğini hatırlamak gerekir. Uzun dalgalar ile aşırı-üretim bunalımlarının ilişkisi şöyle özetlenebilir kısaca: uzun genişleme evrelerinde konjonktürün canlılık dönemleri daha uzun ve güçlü iken, aşırı-üretim bunalımları daha kısa ve zayıftır. Depresyon evrelerinde bu tersine döner: aşırı-üretim bunalımları daha sarsıntılı, derin ve kapsamlı, canlılık dönemleri ise daha kısa, ürkek ve yüzeyseldir. Ama her durumda şunu unutmamak gerekir: bir depresyon evresi boyunca da geçici toparlanmalar ve kısa canlılık dönemleri görülebilir-hatta konjonktürün doğası gereği zorunlu olarak ortaya çıkacaktır böyle dönemler.- Yani büyük bunalım, bir dizi daralma ve toparlanma döneminden oluşur.

İşte, 1974'de başlayan büyük bunalımın gelişiminin tahlilini Mandel bu temelden hareketle yapmaktadır: Yazarın 1974-75 daralmasını izleyen 1975 sonrası toparlanmasının kaçınılmaz olarak geçici ve yüzeysel olacağı öngörüsü, gözü kapalı, duygusal bir kapitalizm eleştirisinin değil, bütünsel bir bunalım teorisinin ürünüdür. Kitabın ilk kez yayınlanmış olduğu 1978 yılını (aslında Almanca'daki ilk yayınlanışının 1977 yılında olduğunu da hatırlatmak gerekir) izleyen gelişmeler bu öngörünün doğruluğunu çıplak biçimde ortaya koymuştur: Burjuva iktisatçıları 1976 sonrasında başlayan toparlanmayı "bunalımın sonu" olarak ilan eder, 1974-75 daralmasını bir "kaza" gibi görür ve gösterirken, dünya ekonomisi, Mandel'in '(ve başka Marksistlerin) öngörülerini doğrular biçimde, 1980-82 döneminde ilkinden de derin ve kapsamlı bir daralmayı yaşamıştır. (Mandel'in bu kitapta bir ek olarak yer alan yazısında, işte bu daralma sentetik biçimde

incelenmektedir.) 1983'den bu yana yaşanan toparlanmanın sürekli olacağını ise, artık daha tedbirli olmayı öğrenen burjuva iktisatçıları bile ileri sürememektedir. Gerçek şudur ki, henüz bunalımı yaratan temel nedenler ortadan kalkmadığı için kapitalizmin bunalımı daha uzun bir süre insanlığın kaderini belirlemeye devam edecektir.

İkinci Kriz'in yaşadığımız bunalımın temel nedenleri konusundaki tezleri, bütün dünyada olduğu gibi Türkiye'de de bunalımın ilk yıllarından beri tekrarlanan bazı formüllerin eleştirisi açısından büyük önem taşıyor. Mandel, bunalımın temelinde kapitalist ekonominin çelişkili doğasının yattığını güçlü biçimde ortaya koyuyor. Böylece, kapitalizmin tarihinde her bunalımı olduğu gibi bu sonuncusunu da ya sistem dışında bir etkene (petrol), ya da işçilerin sorumluluğuna (sendikaların yüksek ücret talebi) bağlayan açıklamalara gerekli cevabı veriyor. Yazar kendi almaşık açıklamasıyla yetinmeyerek, özellikle bunalımı petrol fiyatlarının yükselişine bağlayan açıklamaya karşı somut kanıtlar da geliştiriyor.

Ne var ki, **İkinci Kriz**'in asıl önemi başka yerde yatıyor. Bu kitap dünya kapitalizminin bunalımının doğurduğu dinamiğin, bu dinamiğin toplumsal pratik ve mücadeleler için yarattığı tahditlerin ve bu tahditler karşısında yenilgiye mahkum olmamak için benimsenmesi gereken tavrın angaje ama soğukkanlı ve uzak görüşlü bir tahlili olarak okunmalı herşeyden önce. Mandel'in teorik kavrayışla toplumsal pratik arasında kurduğu bu köprü, bugün Türkiye'de solda varolan bir dizi yanılgı ve yanılsamaya karşı anlamlı bir uyarı niteliği taşıyor.

Herşeyden önce, kapitalist ekonominin bunalımı (hele hele bu dünya kapitalizminin bir bunalımıysa) karşısında, devletin iktisat politikaları aracılığıyla yapabileceği şeylerin sınırlarını açıkça çiziyor Mandel. Kuşkusuz, birşeyin "sınırları" olduğunu söylemek, aynı anda bu sınırlara varılmasından önce yapılabilecek şeyler olduğunu da söylemektir. Kapitalist devletin de bunalımın seyrini ve belirli bir andaki derinliğini etkileyebileceği söylenmeli. Ama Mandel, bu etkinin yönü ve yöntemleriyle birlikte, gerek tekil ülke çapında, gerekse uluslararası düzeyde sınırlarını da ortaya koyuyor. İkincil bütün sorunların ötesinde, bunalımın kapitalist devletlerin genişlemeci politikalarıyla (devlet harcamaları, aşırı-şişkin kredi vb.) ertelenmeye

çalışılmasının maliyeti, uluslararası banka sistemi için büyüyen bir zincirleme iflas ve felç tehlikesidir. Mandel'in 1978'de yaptığı bu öngörü, 1982'de Meksika ve ardından Brezilya'nın borçlarını ödeyemez duruma düşmesiyle su yüzüne çıkan (ama azgelişmiş ülkelerin yüksek borçlarıyla sınırlı olmayan) uluslararası borç bunalımı ile şiddetli biçimde doğrulanmıştır.

Söz uluslararası borç bunalımından açılmışken, kitabın Türkiye okuyucusu için özel bir önem taşıyan bir tezinden söz etmeden geçmek olanaksız. 1970'li yılların sonundan, yani Türkiye ekonomisi derin bir borçluluk bunalımına düştüğü dönemden bu yana, solun belirli bir kesimi, Türkiye'nin iktisadi sorunlarının tümünün tek bir odaktan kaynaklandığına inandı neredeyse: Bu odak IMF idi, onun Türkiye'ye "dayattığı" politik tercihlerdi. IMF'nin, hiç olmazsa 1982'ye kadar, dünya çapında önemli bir rol oynadığı kuşku götürmez. Ama sorun IMF'nin benimsediği tavrı neden benimsediğini keşfedebilmek. Mandel'in, IMF'nin ardında kapitalizmin dünya çapında işleyiş mantığının yattığını ve IMF'nin yokluğunda da bu mantığın etkisini yine duyuracağını açık seçik ortaya koyduğu bölüm bu açıdan Türkiye okuyucusu için çok sağlıklı bir uyarı niteliğini taşıyor. Unutmamak gerekir ki 1982 yazından bu yana borçlu ülkelerle bankaların pazarlığında IMF'nin rolü (Doğu Avrupa dışında) tedricen azaltılmıştır ama özellikle Latin Amerika ülkeleri yine aynı kemer sıkma siyasetlerini (bu kez IMF'nin baskısı olmaksızın) uygulamaktadırlar. Son yıllarda Arjantin'de önce Alfonsin'in, sonra Menem'in, Brezilya'da Sarney yönetiminin, Meksika'da ise Salinas de Gortari'nin uygulamaya koyduğu Gortari'nin "şok tedavisi" yöntemleri bunun açık kanıtıdır.

Kitabın toplumsal pratiğe yol gösteren ikinci ana boyutu bunalımın serbest bıraktığı eğilimlerin, yarattığı dinamiğin açık seçik biçimde ortaya konmuş olması. Dışsal veya olumsal etkenleri (iktisat siyasetlerinin "yanlışlığı", petrol fiyatı, "Üçüncü Dünya halklarının kurtuluş mücadeleleri" vb.) bunalım açıklamasının temeline yerleştirenler için, bunalımın yarattığı dinamiği kapitalist ekonominin içsel mantığı çerçevesinde anlamak olanaksızlaşır. Bu tür yaklaşımları benimseyenler, ikincil ve sınırlı alanlarda "ayarlama" ve "düzenleme" mekanizmalarının çalıştırılmasıyla bunalımın aşılabileceği hayalini besler ve yayarlar. Ancak bunalımın yarattığı dinamiğin acımasız ve

zorlu sorunlarıyla yüzleşmekten kaçınmayanlar, bu tür sınırlı ayarlamalara bel bağlamanın sonuçta başarısızlığa mahkum olduğunu kavrayabilirler. Mandel, kapitalizmin içsel yasalarından hareket ettiği için, bunalımın kapitalizmin çerçevesi içinde kalınarak aşılmasının koşullarını (ve dolayısıyla çalışan sınıflar için maliyetini) gerçekçi biçimde saptama olanağına sahip. Sermayenin büyük çapta değersizleşmesi, üretimin ve dünya pazarının yeniden-yapılanması gibi süreçlerin yanısıra artı-değer oranının köklü biçimde yükseltilmesi, bunalımın kapitalist çözümünün vazgeçilmez önkoşullarıdır, Mandel'e göre. Yani ana sınıflar arasında (en azından birkaç önemli ülkede) ciddi ve sarsıcı bir yüzleşme olmaksızın, bunalımın sona ermesi olanaklı değildir.

İşte, devlet müdahalesinin sınırları ile bunalımın yarattığı dinamikler konusundaki bu berrak bakıştır ki, solun bunalıma nasıl yaklaşması gerektiği konusuna, yani toplumsal pratiğe, gerekli köprüyü sağlamaktadır. Türkiye okuyucusu için çok ilginç ve öğretici bir son alt bölümde (bu alt-bölüm her anlamda kitabın bütün tartışmasının işaret ettiği noktadır), Mandel dünya işçi sınıfı hareketi içinde bunalıma karşı takınılan tavırları, benimsenen politikaları Avrupa solundan hareketle tartışmaktadır. Yıllardır Türkiye'nin iktisadi bunalımının çözümü konusunda "sol" alternatiflerle yüzyüze gelmiş olan okuyucu için bu alt-bölümün son derecede büyük bir değeri vardır. Okuyucu, herşeyden önce, bunalım karşısında sol içinde benimsenen bazı yanlış tavırların hiç de Türkiye'ye özgü olmadığını, dünya solunun da benzer sorunlar karşısında benzer yanlış tavırlar almış olduğunu görecektir. Ama bundan da önemlisi, kapitalist dünya ekonomisinin büyük bunalımına, hem kapitalizmin sınırları içinde kalarak, hem de çalışanların çıkarlarını ve gereksinimlerini karşılamayı hedefleyerek çözüm arayan yaklaşımların yanılgısının derinliğini kavrayabilecektir.

Bu yanılgının nasıl bir trajediye (eğer milyonlarca emekçinin kaderi sözkonusu olmasaydı "komedi"den de söz edilebilirdi) dönüştüğünü Mandel'in tartıştığı çeşitli örneklerden biri (Fransa) üzerinde yoğunlaşarak görelim. **İkinci Kriz**'in yayınlandığı 1978 yılından üç yıl sonra, 1981'de, bu ülkede Sosyalist Parti ile Fransız Komünist Partisi (FKP) birlikte iktidara geliyordu. 1981 öncesinden her iki parti de, imzaladıkları Ortak Program'da ve öteki programatik

metinlerinde olsun, günden güne sürdürdükleri propaganda da olsun, Keynesçi bir genişleme programının Fransa'da bunalımı ortadan kaldıracağını, böylece ücret artışları vb. yoluyla işçilerin sorunları hafifletilir ve işsizlik azaltılırken, sermaye birikiminin sorunlarının da çözülebileceğini savunuyorlardı. Bu partiler iktidara yükseldikten sonra ise gelişmeler bu çizilen tablodan çok farklı olacaktı. Mandel, Keynesçi klasik reçeteleri savunan bütün sol partilerin iktidara geldikten sonra çark ederek kemer sıkma yöntemlerini benimsediğini kaydettikten sonra, FKP'nin de farklı davranmasının beklenemeyeceğini belirtiyor. Bu öngörü şaşırtıcı biçimde doğrulanmıştır: 1982 yazından hükümetten ayrıldığı 1984 yazına dek FKP, sol hükümetin gizlisi saklısı olmayan kemer sıkma siyasetinin uygulanmasına katılmaktan kaçınmamıştır.

Mandel, Keynesçi genişleme tekniklerinin bunalım içinde uygulanması halinde bir veya iki yıl içinde gerilimlerin yükseleceğini belirtiyor. Olsa olsa fazla iyimser davranmıştır: Fransa'da sol hükümet bir yılını doldurur doldurmaz "gerilimlerin yükselmesi" dolayısıyla yıllardır savunduğu politikadan çark etmiştir. Mandel, Fransız Sosyalist Partisi'nin iktisatçılarının, bunalım içinde işçilerle burjuvazinin çıkarlarının birlikte korunabileceğine gerçekten inanıp inanmadıklarını soruyor. Sosyalist Parti'nin başbakanı Mauroy, 1982'de, ekonomiyi hem işçilerin, hem de burjuvazinin çıkarlarını gözeten yöntemlerle canlandırmanın olanaksız olduğunun (nihayet!) anlaşıldığını açıklayarak, Mandel'e dolaylı biçimde hak vermiş olacaktır.[4] Kısacası, Mandel'in toplumsal pratik konusundaki önermeleri yaşamın deneyinden geçmiş ve doğrulanmıştır. Türkiye okuyucusu 1990'lı yıllara girdikten sonra geriye bakıp bu örneği değerlendirebileceği için sorunları bir de bu açıdan düşünme olanağına sahiptir.

Bu önsözü noktalamadan önce dünya kapitalizminin bunalımının, 1990 yılına ayak bastığımız şu günlerde nasıl bir görünüm arzettiğine kısaca değinelim. 1980'li yılların iki temel gelişmesi kapitalizmin bunalımının geri plana düşmesine, deyim yerindeyse unutulmasına yol açtı. Birincisi, 1980-82 yılları arasında yaşanan çok derin daralmadan (resesyondan) sonra, dünya ekonomisi (özel olarak emperyalist ülkelerin ekonomisi) 1983 yılından itibaren, etkileri hâlâ tükenmemiş olan bir canlılık içine girdi. İkincisi, 1985'den itibaren Gorbaçov'un SBKP Genel Sekreterliği'ne getirilmesiyle

birlikte Sovyetler Birliği'nde başlayan gelişmeler, özellikle 1989 yılında önce Çin'de, ardından Doğu Avrupa'da yaşanan siyasal bunalımlar, kriz içinde olan sistemin kapitalizm değil "sosyalizm" olduğu yolunda çok güçlü bir izlenim doğurdu.

"Sosyalist ülkeler" adıyla anılan bürokratik işçi devletlerinde yaşanan elbette sosyalizmin bunalımı değil; onyıllardır bu ülkelerde işçi sınıfını ve bütün toplumu cenderesine almış olan bürokratik kastın hakimiyetinin ve onun temsilcisi Stalinizm'in nihai bunalımı. Ama devrilen yönetimlerin, çöken duvarların enkazı altında sosyalizmin kendisinin kaldığı izlenimi, burjuvazinin propaganda bombardımanının da katkısıyla bütün dünyada son derece yaygınlaştı. Öte yandan, Sovyetler Birliği'nde bürokrasi tarafından uygulamaya konulan **perestroyka** (iktisadi yeniden-yapılanma) politikasının ve öteki bürokratik işçi devletlerindeki benzer reformların piyasaya ve özel mülkiyete yaslanması, "sosyalist" ekonominin iflasının bir göstergesi gibi gösterilmekte, bu ülkelerin de uzun bir tarihsel parantez sonunda kapitalizmin erdemlerini ve üstünlüğünü yeniden keşfettiğinin bir kanıtı olarak kullanılmakta. Kısacası, genel yoruma göre, "sosyalist" adıyla anılan ülkelerde hem yönetim, hem de kitleler kapitalizm istiyor. Dünya çapında "sosyalizm" çöküyor, kapitalizm ise sağlıklı ve gürbüz gelişmesini sürdürüyor.

Bürokratik işçi devletlerinde yaşanan dünya-tarihsel önemdeki sarsıntı konusunda çizilen bu kolaycı tablonun gerçekleri ne derece çarpıttığını anlatmanın yeri burası değil. Şu kadarı belirtilmeli: komünist partilerin temsil ettiği bürokrasinin ağırlıklı bir kanadı gerçekten kapitalizmin bu ülkelerde yeniden tesisi için mücadele ediyor. Ama kitlelerin talebi kapitalizm değil demokrasidir. Kuşkusuz somut konjonktür kitle hareketinin gelişme yönünü kapitalizmin restorasyonunun bir desteği haline getirebilir. Ama şu ana kadar hiçbir ülkede kitle hareketi restorasyona dönük talepler ile ortaya çıkmamıştır. Gelecekte çıkmaması için de çok güçlü nedenler vardır.

1980'li yılların genel tablosunun yarattığı (1983'den günümüze kadar kapitalist dünya ekonomisinde yaşanan büyümenin de güçlendirdiği) ikinci yanlış izlenime değinerek bitirelim. **Dünya kapitalizminin bunalımının sona erdiği iddiası tam**

anlamıyla bir efsanedir. Dünya ekonomisi bugün bir borç denizinin üzerinde yüzüyor: Sadece azgelişmiş ülkeler değil, en zengin ülkeler ve en büyük şirketler de muazzam bir borç yükü altında kıvranıyor. Bu borç zincirinin şu ya da bu zayıf halkadan kopması halinde bütün uluslararası banka sisteminin geniş kapsamlı bir iflasa sürüklenmesi olasılığı emperyalist devletlerin ve bankaların karabasanı. Temelde aynı nedenden (aşırı kredi şişkinliğinden ve hayali sermayenin dev boyutlarından) kaynaklanan bir başka olgu burjuva dünyasında son üç yıl içinde iki kez deprem etkisi yarattı: 1987 ve 1989 Ekim aylarında New York borsasında patlak verdikten sonra bütün önemli uluslararası borsa merkezlerine yayılan borsa krizleri son yedi yılın canlılığının nasıl sallantılı temeller üzerinde yükseldiğinin çarpıcı bir ifadesi oldu.[5] Üstelik bu canlılık büyük ölçüde **yapay** (Reagan'ın Keynesçiliği, büyük dengesizlikler pahasına dünya talebini arttırarak üretimi geçici olarak uyarmıştır), **yüzeysel** (sınai yatırımlardan çok hizmetlerin genişlemesine dayanmaktadır) ve **eşitsiz** (Pasifik bölgesi hariç azgelişmiş ülkelerin büyük çoğunluğunda kriz hergün acımasızca derinleşmektedir) bir nitelik taşıyor. "Zenginler kulübü" OECD ülkelerinde bile yedi yıllık büyüme sonunda halâ 25 milyon işsiz mevcuttur. Sistemin bir köşesinde ciddi bir gedik, belki de 1930'lu yılları bile aratacak bir depresyona her an yol açabilir. 1980'li yılları "komünizm öldü" çığlıklarıyla kapatan burjuvazi, 1990'lı yıllarda kendi ekonomisinin ölüm döşeğine düştüğüne tanık olabilir! **İkinci Kriz**'in uzun dalgalar ile konjonktürel hareketlerin diyalektiğini sergileyen çerçevesinin önemi burada yeniden beliriyor.

İkinci Kriz ilk bakışta (belki daha sonra da) bir **iktisat** kitabı gibi görünebilir kimi okuyucuya. Değildir! **İkinci Kriz** dünyayı değiştirmek isteyene dünyayı anlama olanağını veren bir kitaptır. Toplumların gelişmesinin esas belirleyicilerinin maddi yaşamın üretiminde yattığı öncülünden hareketle, bu üretimin koşullarının ancak **bilinçli** insan pratiği aracılığıyla insanların gereksinimlerine hizmet eden bir yönde, sosyalizm yönünde değişitirilebileceğini ortaya koyan somut bir durum tahlilidir. Dünyanın gidişatına müdahale etmek isteyenler, sayıların, verilerin, somut bilgilerin yükünü de omuzlamak zorundadır. Çünkü bilime giden yol hiçbir zaman kırmızı halılarla döşenmiş değildir.

Öyleyse sözü Mandel'e bırakalım.

Sungur SAVRAN

DİPNOTLAR:

1) Bu tarihsel gelişmeyi ve burjuva olsun, Marksist olsun, çeşitli okullardan iktisatçıların bu gelişme karşısındaki tavırlarını başka bir yazımda ayrıntılı olarak ele almıştım: S. Savran, "Bunalım, Sermayenin Yeniden-Yapılanması, Yeni-Liberalizm", Dünya Kapitalizminin Bunalımı, der. N. Satlıgan/S. Savran, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1988.

2) Başlıca şu yapıtlarında: **Late Capitalism,** Verso/New Left Books, Londra, 1975 (bu kitap **Spaetkapitalismus**'un İngilizce gözden geçirilmiş basımıdır), **Long Waves** of **Capitalist Development,** Cambridge University Press, Cambridge, 1980. Bu ikinci kitap Türkiye'de de yayınlanmıştır. Okuyucu, bu önsözde şematik bir biçimde özetlenen "uzun dalgalar" teorisini bu kitapta yazarın kendi kaleminden derinlemesine öğrenme olanağına sahiptir. Bk. E. Mandel, **Kapitalist Gelişmenin Uzun Dalgaları,** Yazın Yayınları, İstanbul, 1986. "Uzun Dalgalar" teorisinin daha özlü bir sergilemesi", için şu kaynağa bakılabilir: E. Mandel, "Kapitalizmin Tarihinde 'Uzun Dalgalar'", **Dünya Kapitalizminin Bunalımı,** der. N. Satlıgan/S. Savran, Alan Yayıncılık İstanbul, 1988. (Bu metin **Spaetkapitalismus**'un dördüncü bölümüdür.)

3) İyi bir örnek için Bk. A. Shaikh, "Günümüz Dünya İktisadi Bunalımı: Nedenleri ve Anlamı", **Onbirinci Tez,** 1 Kasım 1985.

4) Fransız solunun iktidara geçtikten bir yıl sonra, 1982 yazında, iktisat siyasetindeki büyük dönüşümü daha önce ayrıntısıyla ele almıştım. Bk. S. Savran, "Fransa: 'Değişim'de Değişim", Cumhuriyet, 26-31 Ağustos 1982.

5) 1987 borsa krizinin Marksist bir tahlili için bk. N. Satlıgan, "Günümüz Kapitalizminin Pamuk İpliği: Hayali Sermaye Spekülasyonu", Dünya Kapitalizminin Bunalımı, a.g.y., içinde.

I. BİR AŞIRI ÜRETİM KRİZİ

Uluslararası kapitalist ekonomi 1974 ve 1975'de II. Dünya Savaşı'nın bitiminden bu yana ilk kez genelleşmiş bir iktisadi durgunluğa yakalandı. Bu, **tüm** büyük emperyalist güçleri aynı anda vuran ilk ekonomik durgunluktu. Bunun, sermaye hükümetlerinin "çevrimi kontrol edebilecekleri"[1] iddiasına inanan burjuva ve küçük burjuva çevrelerde, hatta işçi hareketinde bile bir şaşkınlık yaratmasına rağmen, devrimci Marksistler, krizi önceden görmüşler ve krizin patlak veriş tarihini neredeyse doğru olarak önceden haber vermişlerdi.[2]

Genelleşmiş iktisadi durgunluk, özellikle bu genelleşme nedeniyle, savaş sonrası dönemin en ağır kriziydi. 1948-1968 döneminde endüstriyel çevrimin tam bir eşzamanlılık göstermemesi iktisadi durgunlukların etki alanlarını daraltmıştı. Ekonomik durgunluğun çarptığı ülkelerde görülen üretim ve talep düşmesi (örneğin, Birleşik Devletler'de 1960'da ya da Batı Almanya'da 1966-1967'de), daha önce krize yakalanmamış ülkelere yapılan ihracatın artmasıyla dengelenmişti. Nedir ki, bu kez, büyük emperyalist ülkelerdeki konjonktürel değişmelerin uluslararası eşzamanlılığı ekonomik faaliyetteki düşme eğilimini şiddetlendirdi.

Bu konuda iyi bir örnek, Batı Almanya'daki çevrimin gösterdiği gelişmede izlenebilir. Burada, iktisadi durgunluk 1974'ün ikinci üç aylık döneminde başladı ve bu dönem, gayrısafi milli hasılanın % 0.5'lik bir oranda mutlak düşüş gösterdiği ilk dönem oldu. Fakat, 1974'ün ilk üç ayında ihracat hâlâ % 9,5 artarken GSMH'nın sadece % 1 oranında yükselmesi, üzerinde durulması gereken bir noktadır. İhracattaki güçlü artışın devam etmesinin Batı Almanya'da patlak veren iktisadi durgunluğu en azından üç ay geciktirdiği açıktır.

Batı Almanya'nın ihracatındaki yükselme, 1974'ün ikinci ve üçüncü çeyreğinde kesildi. Nedir ki, bu bir düşme değil sadece basit biçimde bir stagnasyondu. GSMH'nın bu çeyreklerin her birinde % 0,5 düşme gösterdiğine bakıldığında öyle görülüyor ki, Batı Almanya'nın ihracatının maksimum düzeyde korunması, iktisadi durgunluğu engellemiş ve onu 1974'ün iki ve üçüncü çeyreklerinde sınırlamıştı.

Bununla birlikte, 1974'ün dördüncü çeyreği ve 1975'in ilk çeyreğinde Batı Almanya'nın ihracatı uluslararası iktisadi durgunluğun etkisi altında önce % 3.5, daha sonra % 8.5 oranında düşme gösterdi. İktisadi durgunluk Batı Almanya'da ansızın şiddetlendi. GSMH 1974'ün dördüncü çeyreğinde % 2 ve 1975'in ilk çeyreğinde % 1,5 oranında düştü. 1966-1967 iktisadi durgunluğunun sınırlı kalmasını mümkün kılan şey, Batı Almanya ekonomisinin uluslararası ekonomiyle giderek artan bütünleşmesiydi. Bazıları bunun 1974'de de olabileceğini sandılar. Örneğin, Helmut Schmidt 1974 Eylül'ünde toplanan metal işçileri sendikasının kongresinde tedbirsizlik göstererek şöyle dedi: "Ekonomimizin uluslararası ekonomiyle karşılaştırıldığında gösterdiği iyileşme derecesi neredeyse utandırıcıdır." 1974'ün sonuna doğru Schmidt tükürdüğünü yalamak zorunda kalacaktı. Bu defa Batı Almanya'nın uluslararası ekonomiyle artan bütünleşmesi krizi hafifletmekten çok şiddetlendirmekteydi.[3]

Uluslararası endüstriyel çevrimin gösterdiği bu eşzamanlılık kesinlikle rastlantı değildir. Bu, önceki uzun ekonomik büyüme sırasında ortaya çıkan derin ekonomik dönüşümlerin, belirli bir anlamda, bu büyümenin kaçınılmaz sonucudur.

Savaş sonrası boom'u (ekonomik aşırı ısınma), yeni teknolojik bir devrime ve üretici güçlerde yeni bir büyümeye ivme kazandırdı. Sonuç, sermayenin yoğunlaşması, üretimin uluslararasılaşmasında yeni bir atılım ve üretici güçlerin burjuva devletin sınırlarını artan biçimde aşmasıydı. (Yüzyılın başında görülmeye başlanan bu eğilim, 1948'den sonra etkisini önemli ölçüde arttırdı.) Bir bütün olarak emperyalist ülkeler arasındaki uluslararası iş bölümü güçlü bir gelişme gösterdi. Sermayenin —Marks'ın "faal sermaye" dediği şeyin— örgütlenmesi bakımından bu, herbiri ayrı ülkelerde ama eşzamanlı olarak artı-değer üreten çokuluslu şirketlerin gelişmesinde yansıdı. Emperyalist çağın

şafağında bu tür şirketler esas olarak hammadde sektöründe iş görüyordu. Bugün ise, aynı tür şirketlerin faaliyet alanları, imalat sanayi denilen sektörlerin neredeyse hepsine yayılıyor.

Kapitalist sistemde sermayenin uluslararası alanda sürekli yoğunlaşması ve merkezileşmesi biçimini alan üretimin giderek uluslararasılaşması, "ulusal" emperyalist devletlerin, etkisi esas olarak ulusal sınırlar içinde kalan çevrime-karşı (anti cyclical) politikaları başarıyla uygulama girişimlerinin tersine işlemektedir.[4]

Burjuva hükümetlerinin 1945'den beri ekonomik çevrimi "kontrol" etmeye çalışırken kullandıkları başlıca teknik; kredileri yani bankaların para arzını ve bir bütün olarak para arzını (yani toplam talep'i) bir kısıp, bir arttırmaktı. Şu halde, son yirmibeş yıl boyunca devresel aşırı üretim krizlerinden kurtulmak için kullanılan başlıca teknik, kredi ve para arzını arttırmaktı. (Bu, kuşkusuz, sadece krizin etkisini **azaltma** çabasıdır ve krizin başlamasını engellemez; burjuvazi bunu asla gerçekleştiremez) Böylelikle, bir bütün olarak uluslararası kapitalist ekonominin işleyişi bakımından savaş sonrası uzun büyüme döneminin belli başlı karakteristiği, **kredi çevriminin kısmen** endüstriyel çevrimden **bağımsız** olarak ortaya çıkması ve bunlardan ikincisinin birincisiyle dengelenmeye çalışılmasıydı. Fakat, kapitalist devletler, merkez bankaları ve nakit para ulusal kaldığı sürece, bu kredi çevrimleri de 'ulusal' ve eşzamansız (de-synchronized) olmak durumundaydı. Her emperyalist hükümet, "kendi" kredi politikasının, ulusal ödemeler dengesindeki dalgalanmalarda yansıyan dünya pazarındaki dalgalanmalara bağımlı bir "esneklik"le uygulayabilmekteydi.

Nedir ki, krize karşı uygulanan tekniklerin hepsi enflasyona yolaçarlar ve açmışlardır. Parasal büyüme politikasının her beş ya da altı yılda bir tekrarlanarak uygulanması, kaçınılmaz olarak enflasyonun zamanla evrensel düzeyde hızlanmasına yol açar. Enflasyon **tüm** emperyalist ülkelerde hızlanıp uluslararası para sisteminin çökmesine yol açınca (doların artık altınla değiştirilebilir -convertible- olmadığının ilân edilmesi bu çöküşün simgesiydi) tüm emperyalist hükümetler, hep birlikte, sadece rekabetin baskısıyla da olsa, enflasyona karşı politikalar uygulamak zorunda kaldılar. Bu gelişme endüstriyel çevrimin uluslararası eşzamanlılığına yeni bir hız kazandırdı.

Nihayet, savaş sonrası uzun büyüme döneminin kapanmaya başlaması, yayılmanın başlıca motor güçlerinin giderek yıpranmaya yüz tutması ve üretimdeki uzun vadeli genişlemenin kaçınılmaz biçimde yavaşlamaya başlaması nedeniyle, kapitalist ekonominin çelişkileri, her emperyalist ülkenin kendi içinde, bir bütün olarak bu ülkeler arasında ve bu ülkelerle yarı-sömürge ve bağımlı ülkeler arasında, çok daha güçlü bir biçimde ortaya çıktılar. "Boom" dönemleri artık daha kısa olmaya mahkûmdu (1972-1973'teki geniş çapta spekülatifti). Artık stagnasyon ve hatta ekonomik durgunluk dönemleri bile daha uzun olacaktı. Bu, açıkça, çevrimin uluslararası eşzamanlılığını kolaylaştırır. Sadece altı ay süren bir durgunluğun ülkeden ülkeye yayılması, iki yıl süren bir durgunluğa nazaran daha zordur.

Bu durumda genelleşmiş ekonomik durgunluk "uzun büyüme dalgası"nın (Birleşik Devletler'de 1940'da, Batı Avrupa ve Japonya'da 1948'de başlayan ve altmışların sonuna kadar süren) ters yöne dönmesinin **yapay** bir ifadesidir. Bu ters dönmeyi 1964 gibi erken bir tarihte haber vermiştim ve benim **Late Capitalism** adlı kitabım bu konuya ayrılmıştı.[5]

Yeni "uzun dalga"nın özelliği, elli ve altmışların uzun vadeli büyüme oranına göre yaklaşık % 50'lik bir düşüştü. Ellili ve altmışlı yılların büyüme humması daha uzun süreli tekrarlanmayacaktı. Daha önemlisi, Fransa'da Mayıs 1968, İtalya'da "Mayıs tırmanışı", 1974-1975 Portekiz devrimci süreci, er ya da geç Batı Almanya'ya, Birleşik Devletler'e ve Japonya'ya da yayılacak olan İngiltere ve İspanya'daki işçi hareketlerinin çarpıcı yükselişi ile simgelenen diğer bir faktörün ortaya çıkmasıdır. Burjuva toplumunun genel sosyal krizi ve kapitalist üretim ilişkilerinde, tüm burjuva sosyal ilişkilerde kriz. Bu kriz kapitalist ekonomik büyümenin devam eden yavaşlaması ile birleşmekte ve böylece konjonktürel ekonomik dalgalanmaların (fluctuations) etkilerini ön plana çıkararak hızlandırmakta ve kendisi de bu dalgalanmalardan taze güç almaktadır.

1. 1974-1975 İktisadi Durgunluğunun Etki Alanı

1975'de **tüm** büyük kapitalist ülkelerdeki endüstriyel üretim ve GSMH önceki yıla göre düşmüştü. Tablo 1. endüstriyel üretimin,

boom'un "zirve" noktası ile ekonomik durgunluğun en düşük noktası arasında gösterdiği düşme derecesini vermektedir.

Endüstriyel üretimdeki, 1929-1932 büyük ekonomik krizi sırasında görülene oranla çok daha ılımlı olan düşme ile 1974-1975 iktisadi durgunluğunun yolaçtığı son derecede yüksek işsizlik düzeyi arasındaki zıtlık dikkat çekicidir. Ortalama bakımından işsizlik —Almanya'nın istisna olarak kaldığı ve ülkeden ülkeye değişen bazıları önemli birkaç farkla— büyük kriz sırasında görülenin neredeyse yarı düzeyine varmıştı. 1969-1971 iktisadi durgunluğunda bile bir bütün olarak alındığında, emperyalist ülkelerde 10 milyon kadar işsiz vardı. 1975-1976 kışında ise, işsizlik zirve noktasına vardığı zaman, tüm emperyalist ülkelerde resmen kabul edilen toplam işsiz sayısı 17 milyondu. Tablo II, bu durumu ülkeler bazında göstermektedir.

TABLO I (*)

ÜLKELER	MAKSİMUM ÜRETİM AYLARI	MİNİMUM ÜRETİM AYLARI	ÜRETİMDE DÜŞME
Birleşik Devletler	1973'ün 4. çeyreği	1975'in 2. çeyreği	% 14,4
Kanada	1974'ün 1. "	1975'in 3. "	% 6,9
Japonya	1973'ün 4.	1975'in 1.	% 19,8
Batı Almanya	1973'ün 4.	1975'in 3.	% 11,8
Fransa	1974'ün 3.	1975'in 3.	% 13,6
İngiltere	1973'ün 4.	1974'ün 4.	% 10,1
İtalya	1974'ün 2.	1975'in 3.	% 15,5
Hollanda	1974'ün 1.	1975'in 3.	% 11,7
Belçika	1974'ün 1.	1975'in 3.	% 17,1
İsveç	1974'ün 3.	1975'in 2.	% 4,1
İsviçre	1974'ün 2.	1975'in 1.	% 20,3
İspanya	1974 Nisan'ı	1975 Nisan'ı	% 10,0

*Kaynak: OECD, **Perspectives Economiques**, n. 19 Haziran 1976, s.47 İspanya için ise İspanyol İstatistikleri*

(*) Büyük Emperyalist Ülkelerde İktisadi Durgunluk Öncesi Maksimum Endüstriyel Üretim ile İktisadi Durgunluk Sırasındaki Minimum Endüstriyel Üretim Arasındaki Fark

TABLO II

1974-1975 İktisadi Durgunluğu Sırasında Maksimum İşsiz Sayısı

ÜLKELER	YIL VE AYLAR	İŞSİZ SAYISI
Birleşik Devletler	1975'in 4. çeyreği	7 912 000
İngiltere	1976'nın 3.	1 319 000
Japonya	1975'in 4.	1 178 000
İtalya	1976'nın 3.	1 145 000
Batı Almanya	1975'in 4.	1 141 000
Fransa	1976'nın 3.	1 036 000
İspanya	1976'nın 4.	800 000
Kanada	1975'in 4.	724 000
Avusturalya	1975'in 4.	297 000
Belçika	1976'nın 3.	292 000
Hollanda	1975'in 4.	211 000
Danimarka	1975'in 4.	111 000
Diğer Emperyalist Ü.	1975'in 4.	600 000

Kaynaklar: 1975'in 4. çeyreği için: Birleşmiş Milletler, ***Supplement a l'etude sur l' economie mondiale 1975;*** *1976'nın üçüncü çeyreği için* ***Financial Times,*** *25 Ekim 1976,* ***Eurostat*** *(EEC); İspanya için İspanyol istatistikleri.*

İşsizliğin üretimdeki azalmadan daha fazla olması esas olarak, iki faktör tarafından belirlenmiştir:

1. Emperyalist ülkelerdeki endüstriyel faaliyet üçüncü teknolojik devrimin, geliştirilen otomatik ve yarı otomatik üretim tekniklerinin damgasını taşımaya devam etmektedir. Bunun sonucu, emeğin fiziksel üretkenliğinin, özellikle kapitalist Avrupa ve Japonya'da hızla yükselmesi olmuştur. (Aynı olgu Birleşik Devletler'de daha önce ortaya çıkmıştı. Üretkenliğin artması için gerekli kaynaklar, çelik, otomobil, gemi inşa sanayi gibi, Batı Avrupa ve Japonya'daki en ileri üretkenlik oranlarına göre ciddi biçimde düşük üretkenliğe sahip birkaç endüstri dalı dışında, Birleşik Devletler'de bile yıpranmaya başlamıştır.) Şimdi,

diğer unsurlar eşit düzeyde kalmak üzere, üretkenlik yılda % 5 yükseldiği zaman, üretken istihdam hacmini değişmeden korumak için üretimde benzer bir yükseliş sağlanmalıdır. İşgücü yılda % 1 artıyorsa, üretken istihdam hacmini korumak için üretimin de % 6 oranında artması gerekir. Üretimde % 2 azalmayla birlikte, fiziksel üretkenlikte % 4 ve işgücünde %0.5 bir artış meydana gelirse, bu, işsizliğin yaklaşık % 6 artmasına yolaçacaktır. 2. Savaş sonrasının uzun büyüme dönemi sırasında, sermaye, endüstriyel yedek işçi ordusunu yeniden oluşturmak için daha az endüstrileşmiş ülkelerden sağladığı çok sayıda evli kadın, çocuk ve göçmen işçiyi fiilen ya da potansiyel ücretli çalışanlar kitlesine katmıştır. Bu kategoriler genellikle az ücret alırlar, niteliksiz veya sağlıksız faaliyet alanlarıyla sınırlandırılmışlardır ve sadece marjinal olarak istihdam edilmişlerdir. Böylelikle endüstriyel çevrimde önemli bir ters dönme olduğunda kolaylıkla ve kitle halinde üretim sürecinden atılabilirler. Bu nedenle, böyle bir işten çıkarmanın 1974-1975 iktisadi durgunluğu sırasında geniş çapta gerçekleştirilmesi asla şaşırtıcı değildir. Sonuç olarak, proletaryanın bu üç sektörü arasında görülen işsizlik oranı, beyaz ya da mavi yakalı erkek, yetişkin ve yerli işçilere oranla çok daha yüksektir.

1974-1975 iktisadi durgunluğunun etkileri, krizin başlangıcında enflasyonun aşırı nüfus fazlasının etkisi altında emilememesi, aksine pek çok ülkede hızlanması nedeniyle daha da ağırlaşmıştır. Büyük emperyalist ülkelerdeki enflasyon oranları Tablo III'de gösterilmiştir

TABLO III

Büyük Emperyalist Ülkelerde Hayat Pahalılığı Artış Oranı

ÜLKELER	1973	1974	1975'in ilk yarısı (yıllık oran)
Birleşik Devletler	% 6,2	% 11,0	% 12,8
Batı Almanya	% 6,9	% 7,0	% 6,0
Japonya	% 19,1	% 21,9	% 14,1
Fransa	% 7,3	% 13,7	% 9,5
İngiltere	% 9,1	% 16,1	% 23,5
İtalya	% 10,8	% 21,9	% 14,1
Belçika	% 7,0	% 12,7	% 15,3

Kaynak: OECD

Gerçekten, hayat pahalılığında keskin bir artış, kitlesel işsizliğin ani bir yükselmesiyle çakıştığında, bunu izleyen ve satınalma gücünde görülen azalma, istihdamdaki azalmaya oranla —çok nadir durumlarda, işsizlik tazminatı hayat pahalılığından daha hızlı yükselmedikçe— daha fazladır. Öte yandan, ısrarlı ve etkili bir yüksek enflasyon oranı, tam da krize karşı uygulanacak politikanın kredi ve para arzında artış gerektirdiği sırada tüm hükümetleri deflasyonist bir politika uygulamaya zorlar. 1974-1975 iktisadi durgunluğu sırasında bu yönde yapılan baskı, 1929-1932 döneminden bu yana ilk kez o kadar güçlü oldu ki, büyük emperyalist ülkelerdeki hükümetlerin hiçbiri iktisadi durgunluğun başlangıcından itibaren geniş çapta anti-çevrimsel önlemler politikası uygulamaya cesaret edemedi. Sadece, istisnai kaynaklara ve manevra alanına sahip birkaç küçük emperyalist ülke— özellikle İsveç, Avusturya ve bir süre için Norveç— bu doğrultuda hareket etmeye devam etti. Avusturya ve Norveç dikkate değer ölçüde başarılıydılar; İsveç ise üretken faaliyetteki belirgin daralmayı engellemekte değil sadece ertelemekte başarılı oldu.

Hayat pahalılığı, satılmamış emtiaları gösteren anlamlı envanterlerin varlığına ve tüketim malı üreten fabrikalarda anlamlı bir aşırı üretim kapasitesinin görülmesine rağmen keskin bir biçimde yükselirse, bu, esas olarak, bu sektörlerde yeralan tekellerin uyguladığı fiyat kontrolünün bir sonucudur. Bu tekeller, satışların azalması ve düşük kapasite kullanımı nedeniyle parça başı sabit maliyetlerde meydana gelen yükselmeyi dengelemek amacıyla, fiyat rekabetini belirli bir ölçüde ortadan kaldırabilirler ve hatta üretken kapasiteden yararlanma oranında bir azalma meydana gelmesi durumunda fiyatları yükseltebilirler. Böylece tekeller, kâr hadlerini muhafaza etmeyi ve kâr oranlarında çöküntüye yol açabilecek bir düşüşü engellemeyi başardılar.[6] Fakat böyle bir plan ancak hükümetlerin, merkez bankalarının ve bir bütün olarak banka sisteminin suç ortaklığıyla tamamlanabilir. Enflasyona karşı mücadelenin öncelik taşıdığına dair verilen tüm vaazlara rağmen, bütün bu aygıtlar para arzını, yine tekellerin ihtiyaçlarına uygun olarak pompalamaya devam ederler.

Serbest rekabetçi kapitalizmde —ya da saf anlamda bir altın standardı sisteminde— bu tür tekniklerin uygulanması kesinlikle olanaksız olacaktı. (Aslında, şimdi bile, tekellerin egemenliği altında,

bu tür tekniklerin uygulanması sınırsız olmayan, belirli bir ölçüde mümkündür; uzun dönemde değer yasası ergeç hükmünü yerine getirecektir.) Bütün bunlar, aşırı üretim krizinin fiyatların genel bir çöküşünden kaynaklandığı zaman daha az derin ya da kısa süreli olacağı anlamına gelmez. 1920-1921 ve 1929-1932 krizlerinin büyük fiyat düşmeleri tarafından belirlenmesi bunun aksini kanıtlar. İşsizlik oranı kapitalizmin "altın çağı"nda, bugünküne oranla çok daha yüksekti.[7] Endüstriyel çevrim ile tarımsal fazla çevriminin eşzamanlı olamamasının, 1973 ve 1974'te enflasyonu ağırlaştırdığını eklemeliyiz. Bu yıllar, dünya tahıl rezervlerinde belirgin bir düşüş ve bu nedenle yiyecek ürünleri fiyatlarında belirgin yükselişlerle belirlenen yıllardı. İleriki bölümlerde bu konuya yeniden döneceğiz.

Sistemin savunucuları, uluslararası kapitalist ekonomiyi krizin ciddiyetini ancak iktisadi durgunluğun kapsamını olduğundan daha az göstererek ve gerçekleri gizleyerek reddedebilirler. Özellikle, Profesör Emil Claasen ve Profesör Pascal Salin'in yönettiği ve aralarında Nobel ödülü sahibi Milton Friedman ve Profesör J. Rueff gibi önde gelen parlak kişilerin de yeraldığı bir grup neo-liberalist iktisatçının durumu budur. Bunlar daha da ileri giderek, "Genelde, büyük bir buhran iki unsurla tanımlanabilir. Bir yandan gayrı safi milli hasıla % 3 ile % 5 arasında düşmeli, öte yandan bu düşüş uzun yıllar boyunca sürmelidir; 1974-1975'de, Birleşik Devletler'de sadece bir durgunluk, yani gayri safi milli hasılada en az altı aylık bir dönem boyunca düşme vardı"[8] diye yazabilmişlerdir. Ayrıca bu iktisatçılar ısrarla, 1974-1975'te, dünya ticaretinde (ihracatta) bir daralma olmadığını ileri sürüyorlar.

2. Dünya Ticaretinde Daralma

Yirmi yıl boyunca kapitalist ülkelerin ihracatı, endüstriyel üretimlerinden daha hızlı yükseldi. Bu eğilim özellikle emperyalist ülkelerde belirgindi. Kapitalist ülkelerin endüstriyel üretim hacmi, 1953 ve 1963 yılları arasında % 62 yükselirken, ihracat % 82 yükseldi. 1963 ve 1972 arasında endüstriyel üretim % 65, ihracat % 111 yükseldi. Fakat 1975'te, savaş sonrasının uzun süreli ekonomik büyüme döneminin başlangıcından beri ilk kez, ihracat hacmi azalma gösterdi. Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD),

(kapitalist olmayan ülkelerle yapılan ticaret dahil) bir bütün olarak dünya ticareti için bu düşüşü % 7 olarak değerlendiriyor ve bu, kapitalist olmayan ülkeler arasındaki müabedele gelişmeye devam ettiği için sırf kapitalist ülkelerin uluslararası ticaretinde daha büyük bir daralma oranı görüleceğini ifade eder.

Dünya ticaretindeki daralmanın genelleşmiş iktisadi durgunluğun başlangıcıyla çakışmadığı kabul edilmelidir. Fakat iktisadi durgunluk tüm emperyalist ülkelere yayılınca bu daralma kaçınılmaz hale gelmiştir; çünkü, bu ülkeler hâlâ dünya pazarının "dünya düzeyinde mevcut satınalma gücü"nün başta gelen sektörünü oluşturmaktadırlar. 1975'in başlarında çeşitli kapitalist ülkelerin ihracatının **değeri** (ısrarlı fiyat artışlarının da etkisiyle ihracat **hacmi** her yerde düşüşe geçmişti) düşmekteydi. 1975'in ikinci yarısında, ihracat değerindeki düşme, büyük emperyalist ülkelerin çoğuna yayıldı; sadece Birleşik Devletler ve İtalya genel eğilimin dışında kalabildi. (Amerikan ihracatının durumu, bu ülkenin yiyecek maddeleri ihracatının taşıdığı ağırlık nedeniyle farklıydı. İmalat sanayi ürünleri tek başına hesaplanmış olsaydı, ABD ihracatının da 1975'in ikinci yarısındaki kadar azaldığı görülürdü.) Rakamlar Tablo 4'tedir.

TABLO IV

Emperyalist Ülkelerin İhracatı (Milyar dolar olarak)

ÜLKELER	174'ün 2. yarısı	175'in 1. yarısı	175'in 2. yarısı
Birleşik Devletler	51.6	52.9	55.2
Batı Almanya	47.2	47.6	45.2
Japonya	29.5	28.3	26.8
Fransa	24.7	26.8	25.9
İngiltere	19.7	21.2	20.3
Kanada	17.8	16.5	17.0
İtalya	16.5	16.7	17.0

*Kaynak: OECD, **Economic Outlook**, no.18, Aralık 1975*

Dünya ticaret hacmindeki daralma temel olarak üç faktörün etkileşiminden kaynaklandı:

1. Daralma emperyalist ülkelerdeki iktisadi durgunluğun doğrudan ürünüydü, çünkü, üretim ve istihdamın düşmesi ithal edilen tüketim malları ve sermaye malları toplam talebini (hammadde toplam talebini de kapsar) düşürdü.

2. Daralma iktisadi durgunluğun dolaylı ürünüydü, çünkü, ihracatçı ülkeler (özellikle petrol dışında kalan hammaddeleri ihraç edenler) ihracat hacim ve fiyatlarındaki düşüşün akabinde, parasal kaynaklarda büyük bir düşüşle karşılaştılar bu durumda da ithalatlarını azaltmak zorunda kaldılar.

3. Daralma, 1974'ün ilk yarısında, özellikle ödemeler dengesinde önemli miktarlarda açıklar bulunan bazı emperyalist ülkelerin bilerek uyguladıkları bir ithalat indirimi politikasının ürünüydü; diğer bir deyişle, dünya ihracat hacminde görülen bu daralma ekonomik ulusalcılık ve himayecilik (protectionism) yönünde gelişen ve pek de gizlenmeyen bir dönüşümün ürünüydü.

Ekonomik ulusalcılık ve himayecilik politikası, bazı durumlarda geniş çapta başarılı oldu. 1973 Mart'ından 1974 Mart'ına kadar ticaret dengesi 13.5 milyar dolar açık gösteren Japonya, bu açığı, 1975'in ikinci çeyreğinde tamamen massedebildi. Hatta, bu ülkenin ticaret dengesi 1974 Mart'ından 1975 Mart'ına kadar 4 milyar dolar artış gösterdi. 1974'ün üçüncü çeyreğinde ticaret açığı yıllık olarak 8 milyar dolara eşitken, bunu, 1975'in ilk çeyreğinde 1,3 milyar dolarlık bir fazlaya çeviren Birleşik Devletler'de de benzer bir ters çevrilme vardı. İtalya kendi ticaret açığını % 75 azaltmayı başardı. İngiltere'de bile durum çok açık biçimde düzelmiş, ticaret dengesi 1974 güzü ve 1975 baharı arasında 7 milyar dolarlık bir iyileşme göstermişti. Nihayet, Fransa için de, 1974 Mart'ında 2 milyar frank olan ticaret açığı 1975 Mart'ında 620 milyon franklık bir fazlalık haline geldi.

Bu başarılar, ithalat zararına ihracatı himaye etmek için düşünülen ve değişim oranlarında yapılan düzeltmeler ile her çeşit ithalat sınırlaması yardımıyla kazanılmıştı. (En bariz durum sterlinin yediği darbeydi; sterlin, Aralık 1971'de yeniden yapılan para sıralamasında aldığı değere oranla % 25 değer kaybedecek şekilde "dalgalanma"ya

bırakılmıştı. Açıktır ki, bu "sıfır toplam oyunu"nda kaybedenler de olacaktı. Bunlar bazı küçük emperyalist (İspanya, İsviçre, Danimarka, Portekiz gibi) ve yarı-sömürge (petrol ihracatçıları dahil) ülkelerdi.

Petrol ihraç eden ülkelerle emperyalist ülkeler arasındaki ticaret dengesi durgunluk sürecinde önemli ölçüde değişti. Petrol ihraç eden ülkelerin ticaret fazlası 1974 başlangıcı için 80 milyar doların üstünde hesaplanıyordu, fakat bu rakamın giderek düşürülmesi gerekti ve sonunda 60 milyar dolara indi. 1975 yılı boyunca bu düşüş devam etti. Bu gelişmeye yolaçan çifte etki,(hem fiyat yükselmesinin hem de iktisadi durgunluğun sonucu olarak) petrol satışlarında dünya düzeyinde meydana gelen azalma ve petrol ihracatçısı ülkelerin ithalatlarında gerek hacim gerekse maliyet bakımından görülen artıştı. Bu artış, oransal olarak, 1974'ün ilk çeyreği ile karşılaştırıldığında, 1975'in ilk çeyreğinde % 75 kadardı ve 1974'te, 1973'tekine oranla % 70 daha yüksek olmuştu. İleride, ödemeler dengesindeki bu değişmenin etkilerine yine döneceğiz.

3. Klasik Bir Aşırı Üretim Krizi

Genelleşmiş 1974-1975 iktisadi durgunluğu klasik bir aşırı üretim kriziydi. Bunu kesin ve açık olarak öne sürmek gerekiyor, çünkü, tamamen ideolojik olmayan bir amaç uğruna genelleşmiş krizin sorumluluğunu "petrol şeyhleri"ne ya da sendikalara ve onların "aşırı ücret artışı" taleplerine yükleyen pek çok kaynak vardır. 1974-1975 iktisadi durgunluğunun klasik karakteri, ekonomik çevrimin daha uzun erimli evrimine hakim olan iki özellik gözönünde tutulduğunda çarpıcıdır.

1974-1975 iktisadi durgunluğu kâr oranlarında tipik bir düşme döneminin sonucuydu. Bu düşüş, petrol fiyatlarında 1973 Ekim Savaşı'ndan sonra görülen yükselmeden kesinlikle önce meydana gelmişti. Tablo V'teki rakamlar bunu göstermektedir.

Tüm Amerikan şirketlerinin vergi öncesi brüt kârları 1974'ün üçüncü çeyreğinde 155 milyar dolarlık yıllık düzeyden, 1974'ün dördüncü çeyreğinde 135 milyar dolara ve 1975'in ilk çeyreğinde 100 milyar dolara düştü. Aynı dönemde net kârlarda görülen düşüş % 25'di.

TABLO V

Birleşik Devletler'de Mali Olmayan (Non-financial) Şirketlerin Sermaye Üzerinden (Yeniden Değerlendirilmiş Envanter Kazançları Çıkarıldıktan Sonra) Kâr Oranları

YILLAR	VERGİDEN ÖNCE	VERGİDEN SONRA
1948-1950	% 16,2	% 8,6
1951-1955	% 14,3	% 6,4
1956-1960	% 12,2	% 6,2
1961-1965	% 14,1	% 8,3
1966-1970	% 12,9	% 7,7
1970	% 9,1	% 5,3
1971	% 9,6	% 5,7
1972	% 9,9	% 5,6
1973	% 10,5	% 5,4

Kaynak: William D. Nordhaus, "The Falling Share of Profit", A.M.Okun ve L. Perry (eds), ***Brookings Papers on Economic Activity****, n. 1, 1974, Brooking Institution, Washington DC, s.180. İçinde*

Conference Board'un istatistiklerine göre, mali olmayan (non-financial) Amerikan işletmelerinin kâr hadleri 1959-1966 döneminde ortalama % 20-22 iken 1970-1971 iktisadi durgunluğu sırasında % 12'ye düştü; aynı kâr hadleri 1972-1973 "spekülatif boom"u sırasında % 15'e tırmandı ve 1975 başında tekrar % 11-12'ye düştü.

Batı Almanya'daki uzmanların değerlendirmesine göre işletmelerin brüt gelirlerinde (uydurma "işadamları maaşı" dışında ve işletmelerin net varlıklarına oranla) meydana gelen düşüş, 1960 ve 1968 yılları arasında yaklaşık % 20'ydi (1968 yılı, 1966-1967 iktisadi durgunluğundan sonra kârlarda görülen yeni ve hızlı yükselmeyle birlikte gelen ekonomik iyileşme yılıydı); 1968-1973 arasında da, % 25'lik bir düşüş görüldü. Üç yıl sonra, aynı uzman raporunda üretim değerinin yüzdesi olarak kârları ve sermaye üzerinden brüt gelir paylarını gösteren bir grafik

yayınlandı. Düşüş 1960'da % 10 iken, 1966'da % 8'e, 1968'de % 9'a, 1972'de % 6'ya, 1975'de % 4.5'e ve 1977'de % 5'e varmıştı.[9]

İngiltere'de kâr oranlarının evrimi Tablo VI'da görüldüğü gibi değerlendirilmekteydi:

The Economist, İngiliz endüstrisinin üretken yatırımı

TABLO VI

İngiltere'de Endüstriyel ve Ticari Şirketlerin Net Varlıkları Üzerinden Hesaplanan (Yeniden Değerlendirilmiş Envanter Kazançları Çıkarıldıktan Sonra) Kâr Oranları

YILLAR	VERGİDEN ÖNCE	VERGİDEN SONRA
1950-1954	% 16,5	% 6,7
1955-1959	% 14,7	% 7,0
1960-1964	% 13,0	% 7,0
1965-1969	% 11,7	% 5,3
1968	% 11,6	% 5,2
1969	% 11,1	% 4,7
1970	% 9,7	% 4,1

Kaynak: Andrew Glyn ve Bob Sutcliffe, ***British Capitalism, Workers and Profits Squeeze,*** *Londra,1971, s. 66*

güçlendirmekte duyduğu tereddütü klasik bir deyişle formüle etti: önce kâr, sonra yatırım. Derginin hesaplarına göre işletme kârları endeksi 1964'te 100 iken 1975'de 60'ın altına düştü. Özellikle 1973 ve 1975 yılları arasında (90'lık bir endeks'ten 60'ın altına) hızlı bir düşüş görüldü.[10]

Japonya'da, 31 Mart 1975'de sona eren 1974-1975 mali yılında, ülkenin en büyük 174 işletmesinin brüt kârlarında % 35.5, net kârlarında ise, % 20.9'luk bir azalma görüldü. İmalat endüstrisinde % 56 oranında düşen kârlar, diğer sektörlerde sadece % 19.3 düşmüştü. Japonya'da ortalama kâr oranlarında görülen bu düşme, Tablo VII'de görüldüğü gibi, uzun erimli bir eğilimin parçasıdır.

TABLO VII

Japonya'da Endüstriyel, Ticari ve Mali İşletmelerin Toplam Mal Varlıkları Üzerinden (Yeniden Değerlendirilmiş Envanter Kazançları Çıkarıldıktan Sonra) Kâr Oranları

YILLAR	VERGİLERDEN ÖNCE
1963	% 12,5
1964	% 12,8
1965	% 11,9
1966	% 12,4
1967	% 14,0
1968	% 14,7
1969	% 14,3
1970	% 14,7
1971	% 14,2
1972	% 13,0
1973	% 10,9
1974	% 11,9

Kaynak: OECD, Mc. Cracken Report, Paris, Haziran 1977, s.366

Mc. Cracken'in raporuna göre İtalya'da ortalama brüt kâr oranı 1966-1969 döneminde yılda ortalama % 5.6 düşmüştür. Düşüş 1970'te % 4.9; 1971'de % 4.3; 1972'de % 4,2; 1973'te % 4; 1974'de % 3,3 ve 1975'te % 3'tü.

Grafik I, İsveç'te kâr oranı eğrisini göstermektedir. En önde gelen İsveç bankasının yorumu şudur: "Son on yıl içinde pek çok durumda ve derece derece ortaya çıkan ve uzun dönemde tehlikeli olan kâr erozyonu, yüksek ihracat düzeyini muhafaza edebilmek için ödenen bedeldir."[11]

Fransa'ya gelince, Prof. Christian Goux, kâr oranlarında 1970'de % 18,2'den 1976'da % 11,1'e doğru bir düşme olduğunu hesaplamıştır.[12] Tarımsal olmayan işletmelerde kârın katma değere oranı şöyle

GRAFİK I
İsveç'de Kâr Oranı Gelişim Çizgisi
(1950-1972 ortalaması: 100)

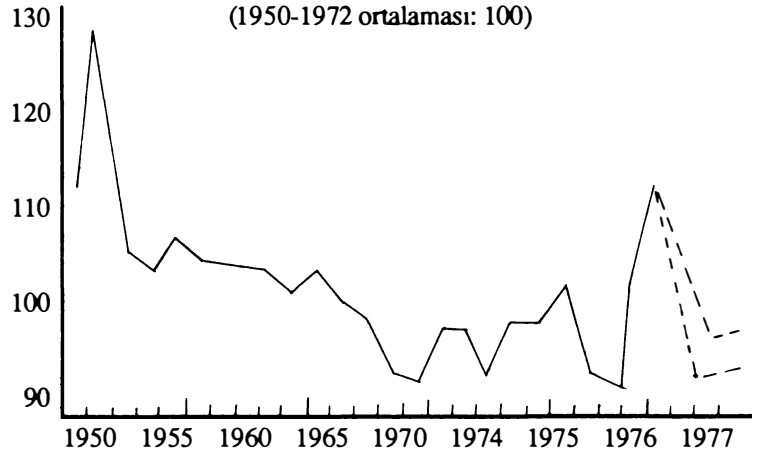

Tüm Sayılar, amortisman, faiz ödemeleri ve vergilerin düşülmesinden önceki kârlara göre, ciroya oranlama temelinde hesaplanmıştır. 1950-1974 için kaynak, ***Neue Zurcher Zeitung,*** *8-9 Mayıs 1976; 1975-1977 için sayılar İsveç Sanayi Federasyonu'ndan sağlandı.*

gelişmiştir: 1971'de % 40.1; 1972'de % 39.9; 1973'de % 38,5; 1974'de % 37.3 ve 1975'te % 36,1.[13]

1974-1975 genelleşmiş iktisadi durgunluğunun daha derinde yatan nedenlerinin, petrol fiyatlarındaki yükselmeye öncel olduğu, Amerikan istatistiklerinin gösterdiği gibi, **endüstrideki kapasite fazlasında** görülen düzenli bir artış tarafından da kanıtlanmıştır. (Tablo VIII)

Bu uzun süreli gerileme —her boom ve her durgunlukta üretim aygıtlarından yararlanma olanağı, bir önceki çevrimin ilgili aşamasıyla kıyaslandığında azalır— Amerikan üretiminin askeri ürünlere harcanan devasa miktarı dikkate alındığında, özellikle belirgin hale gelmektedir. Bu faktörü hesaba katarsak, **Birleşik Devletler'de varolan**

TABLO VIII
Birleşik Devletler'de İmalat Sanayi'nin Üretken Kapasiteden Yararlanma Oranı

1966: % 92 (boom)	1974: % 78 (durgunluk)
1967: % 78 (mini durgunluk)	Mart 1975: % 65 (durgunluk)
1968: % 87,7 (boom)	Haziran 1975 : % 68,5 (durgunluk)
1969: % 86,5 (boom)	Aralık 1975: % 73,5 (iyileşme)
1970: % 78 (durgunluk)	
1971: % 75 (durgunluk)	
1972: % 78,5 (boom)	
1973: % 83 (boom)	

Kaynak: ***Business Week,*** *aylık İstatistik Yayını*

üretken kapasitenin yaklaşık üçte birinin hemen hemen sürekli olarak kullanılmadığı noktasına varırız. Şimdiki krizin klasik bir aşırı üretim krizi olduğu gerçeği bundan daha iyi kanıtlanamaz.

Kırklardan altmışların sonuna kadar süren "uzun büyüme dalgası"nın ters dönmesi de aynı ölçüde klasiktir. Savaş sonrasının uzun süreli ve hızlanmış büyüme dönemi, işçi sınıfının faşizmin ve II.Dünya Savaşının etkisiyle (ve Birleşik Devletler'de soğuk savaşın işçi sınıfı hareketi üzerinde felaket yaratan etkisiyle) aşırı sömürülmesinin sonucuydu. Bu, artı-değer ve dolayısıyla kâr oranında belirgin bir yükselişe izin verdi ve bu yükseliş sermaye birikimini hızlandırarak üçüncü teknoloji devrimini geniş çapta harekete geçirdi (yarı-otomasyon, nükleer enerji vb.). Nisbi artı-değer üretimini ve teknolojik bakımdan en ileri tekellerin sağladığı aşırı kârları ("teknolojik rantlar") önemli ölçüde artırma yoluyla bu gelişme, büyümenin sermaye için "ideal" koşullar altında sürmesine izin verdi: bu koşullar, yüksek kâr oranı ile birlikte çalışan kitlelerin hayat standardında gerçek bir yükselme, yani büyüyen bir pazar idi.

Fakat üçüncü teknolojik devrim, büyümenin kendisinde olduğu

gibi, hızlandırılmış bir sermaye yoğunlaşması anlamını taşıdıyordu ve bu yoğunlaşma da sermayenin organik bileşiminde belirgin bir artışa yolaçtı. Uzun süreli tam istihdam dönemi işçi sınıfının objektif ağırlığını, onun kitle örgütlerinin (özellikle sendikaların) gücünü ve mücadeleciliğini, uluslararası düzeyde ortaya çıkan özerk bir sınıf mücadelesi çevrimine uygun olarak önemli ölçüde artırdı. Bu nedenle sermaye, 1960'lardan itibaren, sermayenin organik bileşimindeki yükselişi artı-değer oranındaki sürekli bir yükselişle dengelemekte giderek artan güçlüklerle yüzyüze geldi. Bu durumda ortalama kâr oranının önlenemez biçimde düşmesi üçüncü teknolojik devrimin evrensel yaygınlığının giderek artması ve dolayısıyla "teknolojik kâr"ların düşmesiyle korelasyon içinde "uzun dalga"nın ters dönmesine yol açarak son buldu.

Pek çok yazar, birbiri üstüne gelen "petrol krizi" ile ekonomik temd'de bir yandan fazla kapasitenin genişlemesinin (yani aşırı üretimin artması), diğer yandan ortalama kâr oranında görülen düşüşün haber verdiği, uzun süreli ters dönüşü kavramakta başarısızlığa uğramışlardır. Örneğin, 1974'de Edmond Alphandery ve Georges Delsupèhè analizlerinde hâlâ, toplam talebin hükümetler tarafından yönlendirilmesini merkez alıyorlardı. Bu nedenle de büyümenin devam edeceğini sanıyorlardı: "Biçimlenmekte olan trend, envanterlerdeki düşme nedeniyle enflasyon oranının düşmesi ve kâr oranlarında kısa süreli bir gevşeme ile görülen tedrici bir iyileşmedir."[14] Gerçekte ise ne olduğunu biliyoruz.

Kapitalizm tarihinde görülen her aşırı üretim krizi, kapitalist üretim tarzının temel çelişkilerine ilişkin genel öğelerle üretim tarzının gelişimindeki belirli bir tarihsel andan kaynaklanan belirli özellikleri birleştirmiştir. 1974-1975 genelleşmiş iktisadi durgunluğu bu kuralın bir istisnası değildir.

Bu iktisadi durgunluğun kendine özgü iki özelliği üzerinde durmak gerekir. Birincisi, ekonomik faaliyetin bir uyarıcısı olan enflasyondan, 1970-1971 **stagflasyonu**'na (stagflation) ve oradan da 1974-1975 **slampflasyonu**'na (slumpflation) doğru ilerleyen bir değişme vardı. Bu gelişmeye sebep olan enflasyonun önlenemeyen hızlanması buna gelecek tepkilerdi.[15] Enflasyonun bir bütün olarak kapitalist üretim

faaliyeti üzerindeki teşvik edici etkisi giderek azalmakta, hatta ters yönde etki yapmaya başlamaktadır. Aynı zamanda "toplam talep"i uyarmak, giderek daha yüksek dozda enflasyon gerektirmeye başlamıştır. Tablo IX'daki enflasyonun hızlanmasını gösteren rakamlar açıktır. (Petrol fiyatlarındaki yükselişin, tüm emperyalist ülkeler için, ancak % 2'yi aşmayan bir enflasyon oranını açıklayabileceği akılda tutulmalıdır).

Enflasyon, otuz yıldan fazla bir süredir, yürürlükte olan enflasyoncu uygulamaların kümülatif etkisiyle alevlendirilmiştir. 1972 ve 1973'lerin dizginlenmemiş altın, arazi, inşaat, elmas, mücevher,

TABLO IX

Yüzde Olarak Tüketici Fiyatlarında Yıllık Ortalama Artış Oranı
(Resmi İstatistiklere Göre)

ÜLKELER	1960-65	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975
Birleşik Deletler	1,3	4,2	5,4	5,9	4,3	3,3	6,2	11,0	7,8
Japonya	6,2	5,5	5,2	7,6	6,3	4,3	11,7	21,0	11,9
İngiltere	3,6	4,8	5,4	6,4	9,5	7,0	9,2	16,1	22,1
Batı Almanya	2,8	1,6	1,9	3,4	5,3	5,5	6,9	7,0	6,1
Fransa	3,8	4,8	6,4	5,3	5,5	5,9	7,3	13,7	11,7
İtalya	4,9	1,3	2,6	5,0	5,0	5,5	10,8	19,1	17,0
İspanya	—	—	—	—	—	7,3	14,3	17,9	14,1

sanat eseri ve hepsinden çok hammadde, kısacası, kağıt para değer yitirdikçe değerlenen bütün "gerçek değerler" ve "refuj değerler" ("refuge values") spekülasyonuyla artırılan enflasyon, tekellerin zorladığı "belirlenmiş fiyatlar" uygulamasıyla güçlenmiştir. Durmaksızın yükselen ve tüm burjuva toplumlarında alışkanlık haline gelen muazzam askeri harcamalarla şiddetlendirilmiştir. ("enflasyona yolaçan faktörler"e ilişkin sayısız suçlama arasında, kapitalist ülkelerin bir bütün olarak yılda 250 milyar dolara varan askeri harcamalarından hiç sözedilmemesi anlamlıdır!)[16]

Enflasyona yolaçan başlıca nedenin, özel sektördeki kredi

şişkinliği, diğer bir deyişle, banka borçlarının ve kredi kolaylıklarının yarattığı şişkinlik olduğu reddedilemez. Bu şişkinlik enflasyonun hızlanmasına öngelen uzun süreli büyüme döneminin de temel direğiydi. Batı ekonomisi refaha bir borç denizi içinde yüzerek ulaşmıştır ve bunun kümülatif etkisi enflasyonu Tablo X ve XI'de görüldüğü gibi kaçınılmaz biçimde hızlandırmıştı.

Bunların yanısıra, iktisadi durgunluğa eşlik eden bir dizi özel darboğaz vardır. Bazı sektörlerde görülen eksiklikler, genel bir emtia bolluğu ile çakıştı. Bu tür çakışmalar aşırı üretim krizlerinin arifesinde

TABLO X

Birleşik Devletler'de Devlet Borçları
ve Özel Borçlar (milyar dolar olarak)

YILLAR	A:GSMH	B: Devlet Borçları	C: Özel Borçlar	A'nın B'ye %	A'nın C'ye %
1946	208,5	269,4	153,4	129,4	73,6
1950	284,8	239,4	276,8	84,0	97,2
1955	398,0	269,8	392,2	67,8	98,5
1960	503,7	301,0	566,1	59,7	112,4
1965	684,9	367,6	870,4	53,7	127,1
1969	932,1	484,7	1,383,8	52,0	148,4
1973	1,294,9	598,4	1,947,8	46,6	150,4
1974	1,397,4	642,9	2,134,4	46,0	152,8

Kaynak: 1969'a dek rakamlar: ***Economic Report of the President,*** *Şubat 1970. 1969 rakamları:* ***Survey of Current Business,*** *Temmuz 1975*

ya da başlangıcında çoğunlukla görülür. Kriz, daima bir kaç kilit sektörde patlak vererek başlar ve derece derece üretim sektörlerinin tümüne ya da çoğuna yayılır.[17]

İktisadi durgunluk, 1974'de otomobil ve inşaat endüstrilerinde başladı. Daha sonra tekstil, elektrikli aletler ve inşaat malzemelerine (cam, çimento, tuğla) yayıldı ve sonunda petrokimya ürünlerini vurdu. 1974 yazı boyunca eksikliklerle boğuşan çelik endüstrisi, daha sonra olanca gücüyle gelen iktisadi durgunluk tarafından çarpıldı. Aynı şey

TABLO XI

Batı Almanya'da Devlet Borçları ve Özel Borçlar
(Milyar Alman Markı Olarak)

YILLAR	A:GSMH	B: Devlet Borçları	C: Özel Borçlar	A'nın B'ye %	A'nın C'ye %
1950	98,1	1,2	20,6	1,2	21,0
1955	181,4	7,0	63,3	3,8	34,9
1960	284,7	17,6	116,2	6,2	40,8
1965	460,4	49,5	259,3	10,8	56,3
1970	685,6	95,4	416,7	13,9	60,8
1975	1,043,6	220,6	656,4	21,1	66,0

*Kaynak: Winfried Wolf: **"Modell Deutschland" oder Klassencharakter der Krise"**, Mandel ve Wolf: **Ende der Krise oder Krise ohne ende?** s. 202.*

ağaç ve mobilya endüstrisi için de geçerlidir.

Öte yandan takım tezgahları kömür, petrol ve hububat sektörlerinde iktisadi durgunluğun ilk döneminde, arz, talebi geriden izlemeye devam etti. Şeker ise çarpıcı bir düşüş yaşadı (birkaç hafta içinde % 30'luk bir düşüş). Petrol satışlarının hacmi azaldı. Sürekli ve sınırsız büyüyeceği sanılan telekomünikasyon araçları siparişleri Avrupa ve Japonya'da inişe geçti.

İktisadi durgunluğun Sahel Ükeleri'nde ve "Üçüncü Dünya"nın diğer bölgelerinde ağır bir açlıkla çakışması, buralarda yaşayan nüfus üzerinde korkunç etkiler yarattı. Kapitalist sistemin akıl ve insanlık dışı niteliğini, kullanılmayan muazzam makina, hammadde ve insan gücü kaynağına rağmen milyonlarca erkek, kadın ve çocuğun ciddi biçimde yetersiz beslenmesi ve açlık tehdidiyle yüzyüze bulunması gerçeğinden daha iyi kanıtlayacak bir şey yoktur. Bu kaynaklar kullanılmış olsaydı, traktör, gübre, elektrikle çalışan pompalar ve sulama kanalları yapılarak yiyecek üretimi hızla artırılarak, açlar doyurulabilecekti. Fakat bunun için üretimin kâr tarafından değil fiziksel ihtiyaçlar tarafından belirlenmesi gerekirdi.

Aşırı emtia üretimi ve sermayenin fiyat tesbit olanaklarına göre genelde aşırı bolluğunun yolaçtığı bir genel kriz (diğer bir deyişle aşırı kapitalizasyonun ya da aşırı birikimin yolaçtığı bir kriz), son çözümlemede artık, elde edilen toplam artı-değer kitlesinin bütün sermayeye beklenen kâr oranını garanti edemeyeceği anlamına gelir. "Normal" bir kapitalist ekonomide bu, daima fiyatlarda görülen bir düşüşte yansımıştır. "Normal" kavramı ile kastedilen ekonominin kendi iç mantığına terkedilmesi ve burjuva devletlerin konjonktürel dengesizlikleri düzeltmek için isteyerek müdahale etmemesidir. Arz talebi geniş ölçüde aştığı zaman, bir pazar ekonomisinde, yani normal bir işleyiş içinde ortaya çıkan kaçınılmaz sonuç budur. Gerçekte ise istikrarlı bir para sisteminde, bu tür fiyat düşüşleri, büyümenin bir önceki safhasında kazanılan üretkenlik artışını ifade eder. Diğer bir deyişle, emtiaların ortalama değerindeki düşüş, büyüme hummasının geçici olarak gizlediği bir üretkenlik artışını yansıtır.

Ne var ki, günümüzün kapitalist pazar ekonomisi artık tamamen normal ve özerk bir tarzda işlememektedir. Kırk yıldan fazla bir süredir, tüm burjuva hükümetler ekonomik hayata müdahale tekniklerini sistematik biçimde uygulamaktadırlar. Bunun toplam sonucu, para arzının (kağıt para ve banka parası) maddi üretim hacmindeki artıştan çok daha hızlı olmasıdır. Sonuç, tedavüldeki tüm kağıt paraların değer kaybına uğraması, diğer bir deyişle, önce "tırmanan" daha sonra "genelleşen" bir enflasyon iklimine varılmasıdır. Nedir ki, enflasyon "tırmansa"da "genelleşse"de, belirli anlarda, belirli sektörlerde görülen fiyat düşmeleri engellenemez. Ancak enflasyonun **dörtnala gittiği** bir iklimde **tüm** fiyatlar durmaksızın yükselir (aynı oranda olmasa bile, değer yasası burada da kaçınılmaz olarak geçerli olmaya devam eder!). Tam bir değer kaybına uğramış olan para sürekli dolaşımda kalır ve hiç kimse almak istemez. Herkes telaşla parayı, emtialar ile değiştirir. 1923 ya da 1945-1947'de Almanya'da ve II. Dünya Savaşı sırasında Alman işgali altında bulunan Batı Avrupa ülkelerinde hakim olan iklim buydu.

Bir bütün olarak emperyalist ülkelerde, henüz, dörtnala giden bir enflasyon durumu görmüyoruz. Bir aşırı üretim durumu varsa ve pazar üzerinde katı bir tekelci kontrol yoksa, bazı fiyatlar düşebilir, hatta bu düşüş hatırı sayılır bir oranda olabilir. Borsa fiyatlarının durumu başlangıçta böyleydi. 1974-1975 iktisadi durgunluğu sırasında, Tablo

XII'de görüldüğü gibi, 1940 hatta 1931'den beri karşılaştıkları en ağır bunalımı yaşadılar.

Bu durum, bir önceki dönemde dizginlenmemiş bir gayrimenkul spekülasyonunun bulunduğu bazı ülkelerdeki arsa fiyatları için de geçerliydi. Örneğin, 1974 yazında İngiltere'de arsa fiyatları 1973 yazına

TABLO XII

Borsa Fiyat İndeksi[18]

BORSA	1973		1974		18 Aralık
	en yüksek	en düşük	en yüksek	en düşük	1974
Londra	509,5	305,9	339,3	150,4	161,1
New York	1,051,7	788,3	891,7	577,6	603,5
Toronto	237,9	200,4	228,8	150,6	153,3
Tokyo	422,5	284,7	342,5	252,0	282,4
Hong Kong	1,775,0	423,9	481,9	150,1	163,3
Paris	98,9	70,7	85,1	47,8	49,4
Brüksel	142,3	112,8	131,5	84,2	87,2
Frankfurt	120,7	85,0	93,2	79,5	85,5
Amsterdam	171,3	113,3	140,8	94,6	106,1
Milano	147,3	98,3	154,2	87,0	87,8
Stokholm	389,5	297,2	410,6	303,3	304,8

oranla % 40 düşüktü. Pek çok gayrimenkul ya da gayrimenkul kredi şirketi iflasa sürüklendi. Sonuç olarak, yiyecek maddeleri, kömür ve petrol ürünleri hariç pek çok hammadde , Tablo XIII'de görüldüğü gibi, bu durumdaydı.

Bazı hammadde fiyatları çok daha keskin bir düşüş gösterdi. 1974

TABLO XIII

Endüstriyel Hammadde Fiyatları İndeksi (1952-56 ortalaması =100)

HAMMADDE	Haziran 1974	Eylül 1974	Aralık 1974	Aralık 1974 Aralık 1973
Kömür ve kok	394,1	389,9	434,5	0
Petrol ürünleri	485,1	483,8	485,6	0
Lifler (Fibres)	172,3	148,0	128,9	- 17,7
Kürk ve deri	161,1	163,6	92,5	- 3,5
Kereste	338,7	331,1	326,0	- 5,5
Lastik (kauçuk)	119,6	100,7	93,9	- 17,6
Demir ve çelik	322,5	302,8	65,2	- 31,7
Demirsiz metaller	321,1	242,4	10,2	- 39,9

Aralık ortasında, bakır 1974'de vardığı zirve noktasından % 60 oranında düştü. Otomobil endüstrisindeki krizin çarptığı lastik % 52, pamuk % 57, çinko % 45 bir fiyat düşmesine uğradılar. Bundan başka, genel enflasyon atmosferine rağmen, özellikle aşırı kapasite ve/veya aşırı üretim tarafından çarpılmış ve pazarda artan rekabete maruz kalan bazı imalat endüstrisi ürünleri görülmemiş fiyat düşmelerine uğradılar.[19]

4. Petrol Fiyatlarında Yükselme

Petrol fiyatlarındaki artışın ve Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü'ne (OPEC) üye ülkelerin elde ettikleri ek kazançların genel ekonomik çevrim üzerindeki etkisi geniş çapta abartılmaktadır. Hatta, 1974-75 iktisadi durgunluğunun başlıca nedeninin bu olduğuna dair bir efsane oluşturulmuştur. Bu iddianın ideolojik ya da doğrudan politik işlevleri bir yana, taşıdığı mantıksızlık açıktır. Aynı zamanda, kapitalizmin (endüstriyel çevrimin) periodik krizlerinin gerek Marksist gerekse akademik teorisinin bütün sonuçlarına ters düşer.

Dünya pazarının biçimlenmesinden bu yana az çok düzenli aralıklarla ortaya çıkan, yaklaşık yirmi aşırı üretim krizi görülmüştür: 1825, 1836, 1847, 1857, 1866, 1873, 1882, 1891, 1900, 1907, 1913, 1921, 1929, 1937, 1949, 1953, 1958, 1961, 1970, ve 1974-1975 (Bunların herbirinde dünya pazarına o sırada egemen olan kapitalist ülkede krizin patlak verme tarihini esas aldık; I. Dünya Savaşından önce İngiltere, savaş sonrasında Birleşik Devletler; ayrıca Birleşik Devletler'de 1966-1967'de üretimde kesin bir düşüş olmaksızın meydana gelen bir mini bunalım vardır). Yirmi kere tekrarlayan bir hastalığın özgül ve her durumda benzersiz olarak ortaya çıktığını, hastalığın yapısı ile ilgisi olmayan "politik" nedenlere bağlı olduğunu düşünmek açıkça inanılmaz ve mantıksızdır.[20]

Bazıları petrol fiyatlarındaki yükselmenin 1974-1975 iktisadi durgunluğunun sorumlusu olduğu iddiasının sahte-Keynesci (pseudo-Keynesian) bir uyarlamasını öne sürmeye kalktılar. Bu teoriye göre, endüstrileşmiş ülkelerde talebin ve üretimin daralmasına neden olan şey bu ülkelerden dışarıya yapılan bir "kaynak transferi"ydi. Burada da açık bir mantık hatası vardır. İşçi çıkaran fabrikalar, ihracata yönelik üretim yapan fabrikalar değildi. Dünya kapitalist pazarı bir bütün oluşturduğuna göre, Batı Avrupa'dan, Birleşik Devletler'den ya da Japonya'dan OPEC ülkelerine yapılan "satınalma gücü transferi", bu emperyalist ülkelerde ancak satınalma gücü kısır olduğu, endüstrileşmiş ülkelerden ürün ya da hizmet ithalatı için ek bir talebe dönüşmüş olmadığı ölçüde deflasyonist etki yaratabilir.

Fakat, OPEC ülkelerinin diğer kapitalist ülkelerle ticaretindeki fazlanın, hiç olmazsa "istiflenen" ve harcanmayan kısmı, kapitalist dünyanın "toplam talebi"ni azaltmaz mı diye sorulabilir. Bu istiflenmiş kısmın çok küçük olması ve emperyalist ülkelerin GSMH'larının en çok % 1.5'ini ifade etmesi bir yana (bu nedenle, bu oranın çarpan etkisiyle bile 1974-1975 iktisadi durgunluğu çapında bir durgunluğa sebep olması olanaksızdır) böyle bir görüş teknik bakımdan bile ileri sürülemez. Aslında, gerçek istifçilik, ancak bu fazlalar (meşhur petrodolarlar) kapitalist ekonomiyi bir bütün olarak kuşatan "emtia-kağıt para-kredi parası" dolaşımından gerçek anlamda çekildiği zaman olur. Şimdi böyle bir durum, ancak, bu petrodolarlar Riyad, Kuveyt, Tripoli, ya da Tahran'daki kasalarda altın, elmas ya da "güçlü paralar"

cinsinden istiflenmiş ise mümkündür. Fakat inanılmaz miktarlardaki bu petrodolar fazlaları, batı bankalarına kısa vadeli depozito olarak yatırılmış bulunmaktadır Petrodolarlar emperyalist bankalar tarafından kredi işlerini yürütmek, banka parası arzını çoğaltmak için kullanılmaktadır. Paradoksal olarak, OPEC ülkelerinin ödemeler dengesindeki fazlaların ve bunların kullanılış tarzının emperyalist ekonomi üzerinde deflasyonist bir etki yaratmaktan çok uzak olup, uluslararası para sisteminin "akışkanlığı"nı koruduğu ve genişlettiği, böylelikle de enflasyon iklimini koruduğu söylenebilir.[21]

Ayrıca, bu paradoks sadece görünüşteydi. Yükselen petrol fiyatlarının ekonomik çevrim üzerindeki **gerçek** etkisi çiftedir. Bu etki, bir yandan genel enflasyon eğilimini (hem maliyetleri yükselterek hem de likiditeyi genişleterek) hızlandırarak, enflasyonun konjonktür üzerinde olumsuz etkilerinin görülmeye başladığı ve hükümetlerin enflasyonu durdurmak için önlem almak zorunda kaldıklarını yakınlaştırdı. Öte yandan, endüstri sermayesinin ortalama kâr oranı üzerinde ağırlık yapmak suretiyle, iktisadi durgunluğun temel nedeni olan kâr oranının düşüşünü hızlandırdı.

Ne var ki her iki durumda da hali hazırda varolan trendleri güçlendirme sözkonusudur. Genelleşmiş iktisadi durgunluk, 1970-1971'in kısmi durgunluğu ile başlayan ve 1972-1973'ün spekülatif boom'u içinde devam eden çevrimin içkin bir öğesiydi zaten. Sürekli büyüyen aşırı üretim kapasiteleri ve başını alıp giden enflasyon, bunu itiraza yer bırakmayacak biçimde kanıtlar. Her iki hareket de, OPEC ülkelerinin 1973 Ekim Savaşı'nın hemen ardından petrol fiyatlarını dört misline çıkarmalarından önce gerçekleşmiştir. Bu nedenle, yükselen petrol fiyatları, ne iktisadi durgunluğun nedeni ne de bu iktisadi durgunluğun başlıca ateşleyicisiydi. Bu yükseliş, olsa olsa, krizin ciddiyetini ağırlaştıran bir ek faktördü.

Uluslararası kapitalist ekonominin reddedilmez bir bütünü oluşturduğu ve yukarıdaki önermelerin de bunu savunduğu doğrudur. Fakat bu, **içinde "ulusal" devletlerin ve pazarların yapılandığı** bir bütündür. Bazı ülkeler, ister emperyalist, ister yarı-sömürge olsunlar, petrol fiyatlarındaki bu keskin yükselişten, diğer ülkelere oranla daha çok etkilendiler. 1973'de yükselen petrol fiyatları

nedeniyle muazzam bir ödemeler dengesi açığına uğrayan Japonya, bu açığı, ihracatında şaşılacak bir yükseliş sağlayarak emebilmekteydi. Aynı şey Batı Almanya ve 1976'ya dek Birleşik Devletler için de geçerliydi. Diğer ülkeler azami ölçüde darbe yediler veya muazzam miktarlara varan ödemeler dengesi açıklığını kapatmak için enerji ve hammadde ithalatlarını kısmak zorunda kaldıkları, ya da açığı emme çabasıyla genel bir kredi ve talep deflasyonu politikası uygulamaya gittikleri için, deflasyonist etkilere maruz kaldılar. Bu örneklerde, yükselen petrol fiyatlarının dolaylı etkileri iktisadi durgunluğu çabuklaştırdı.

Ancak, bunun, istisnasız, sadece uluslararası ekonomik durumu belirleyecek durumda olmayan ülkeler için geçerli olduğu vurgulanmalıdır. Belirleyici durumdaki ülkelerde —öncelikle ABD, Japonya ve Batı Almanya— 1974 endüstriyel çevrimindeki dönüş yükselen petrol fiyatlarının doğrudan ya da dolaylı etkisine bağlanamaz. Ya da daha iyisi; bu fiyat yükselişinden en çok zarar gören ülkeler — özellikle İngiltere ve İtalya— uluslararası kapitalist ekonomide iki yıldır başlayan iyileşmeye rağmen, 1977'de bir iktisadi durgunluktan çıkamadılar. Bütün bu nedenlerden ötürü, petrol fiyatlarındaki yükselişle 1974-1975 çevrim'inin ters dönmesi arasında bir sebep-sonuç ilişkisi yoktur.

İngiltere, İtalya ve bir ölçüde Fransa gibi, yükselen petrol fiyatlarının hükümetleri belirgin bir deflasyonist politika uygulamaya zorladığı ülkelerde bile, bu sebep-sonuç ilişkisinin **işbaşındaki hükümetlerin politik ve sosyal seneçekleri** ile dolayımlandığını ekleyebiliriz. Deflasyonist bir politikanın, verili koşullarda teknik bakımdan mümkün biricik seçenek olduğu görüşü doğru değildir. Başka türden ekonomik ve parasal politikalar uygulanabilirdi. Uygulanmayışlarının nedeni, teknik bakımdan başka bir yol aramanın olanaksızlığı değil, sınıfsal niteliğinin ortaya konması gereken sosyo-politik tercihleriydi.

Bütün bunların yanısıra, 1973-1974'de petrol ihracatçısı ülkelerin döviz rezervi biriktirmesini abartma eğilimi bulunmaktaydı. Emperyalist çevreler bu yönde bilinçli olarak alarm zilleri çaldırtan bir propagandaya yöneldiler. Dünya Bankası önce fantastik bir rakam öne

sürdü. Buna göre, OPEC ülkelerinin kasalarında 650 milyar dolarlık kısa vadeli bir birikim vardı. **Brooking Institution ve Morgan Guarantee Trust Company** tarafından yapılan incelemeler, OPEC ülkeleri topluluğunun maksimum döviz rezervlerinin 1978'de 280 milyar dolar olacağı ve bunun da 1980'e gelindiğinde 179 milyar dolara düşmesinin beklendiği tahminini öne sürerek, Dünya Bankasının değerlendirmesini düzelttiler (tüm bu değerlendirmeler 1974'deki düzeyinde az ya da çok sabit kalan bir dolar değişim oranı üzerinde temellenmişti). O zamandan beri rakamlarda bir indirim daha yapıldı.

Bu düzeltmenin nedenini keşfetmek güç değildir. Tüm OPEC ülkeleri kendilerini azgelişmişlikten tamamen kurtaracak olan ekonomik kalkınma planlarını başlatmak ya da hızlandırmak için, petrol fiyatlarının yükseltilmesiyle biriktirilen yeni mali kaynakların bir araç olarak kullanılabileceğini gördüler. Bu olanak, bu ülkelerdeki egemen sınıflar için hem toplumsal patlama riskinin azaltılması ve geniş çapta sermaye birikiminin sağlanması için fırsat yaratacaktı.

OPEC ülkelerinin çoğunda nüfus göreli olarak yüksektir. Petrol fiyatlarının dört misli artırılmasıyla oluşturulan büyük kaynaklar bile, bu ülkelerde uzun vadeli bir hızlandırılmış sanayileşme sürecinin ihtiyaçlarını karşılamaya yetmez. Dolayısıyla bu ülkeler, kendilerini, muazzam gelişme planlarını desteklemek için gerekli olan dev ithalat hacminden kaynaklanan ödemeler dengesi açıklarıyla yüzyüze buldular. Bu durum, özellikle, Nijerya, Cezayir, İran, Irak, Venezuela ve Endonezya için geçerliydi. Bu koşullarda ancak çok daha düşük nüfus yoğunluğuna sahip ülkeler, —öncelikle Suudi Arabistan, Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri ve Katar gibi ülkeler; Libya bir ara durum örneğidir— ödemeler dengesi fazlalarını sürekli koruyabildiler. Bu fazlaların uluslararası kapitalist ekonomi üzerindeki toplam etkisi birinci kategorideki OPEC ülkelerinin ödemeler dengesinde yeniden büyük açıkların ortaya çıkmasıyla dengelendi.[22]

Petrol ihracatçısı ülkelerin toplam ödemeler dengesi fazlalarının 1975'de toplam 80 milyar dolar olacağı tahmin edilmişti. Aslında bu sayı sadece 57 milyar dolardı. (Bu fazlalar daha sonra fire vermeye devam etmişlerdir. **Bank of England**'a göre bunlar 1976'da 36 milyar dolar ve 1977'de 33 milyar dolardı; bunun da 20.8 milyar doları yılın ilk

yarısında birikmişti ve sadece 12.2 milyar doları yılın ikinci yarısına aitti.) Ayrıca, eklenmelidir ki, bu 57 milyar dolarlık fazla emperyalist ülkelerin (OECD ülkeleri) kümülatif ödemeler dengesinde 30-35 milyar dolarlık bir açığa tekabül etmekte ve kalanı da yarı sömürge ve bağımlı ülkelerle sosyalist denilen ülkelerin birikmiş açığını temsil etmektedir. OPEC ülkelerinin **ticaret dengesi** 1974'de 97 milyar dolarlık bir fazla gösterdiğine göre bu ülkelerin 40 milyar dolar kadar şu ya da bu biçimde dış harcama yaptıkları açıktır.

Bir önceki yılda, 1973'te bile 60 milyar dolarlık petrodolar dışarıda harcanmıştı. 1974'te bu yatırımlar 57 milyar dolara yükseldi. Bunlar şu şekilde bölünmüştür:

% 43,0 : AET pazarları (Euro-money markets) (Euro-dollars dahil)

% 20,7 : Birleşik Devletler ve İngiltere dışında kalan ülkelere yapılan uzun vadeli yatırımlar;

% 12,2 : Birleşik Devletler'de yapılan uzun vadeli yatırımlar (devlet tahvilleri dahil);

% 7.7 : İngiltere'de yapılan kısa vadeli yatırımlar (hazine bonoları dahil);

% 7,0: Birleşik Devletler'de kısa vadeli yatırımlar (hazine bonoları dahil);

% 6,0 : Uluslararası örgütlerdeki depozitler;

% 2,7 : İngiltere'deki uzun vadeli yatırımlar (devlet tahvilleri dahil) [23]

OPEC ülkelerinin ödemeler dengesi fazlalarındaki düşüşün yankıları, İngiltere'nin ödemeler dengesini ciddi bir karışıklık içine itti; çünkü 1973 ve 1974'te İngiltere bankalarına yatırılmış petrodolarların geniş çapta çekilmesine yolaçtı.

5. Yarı Sömürge Ve Bağımlı Ülkeler

İktisadi durgunluğun ve yükselen petrol fiyatlarının, Üçüncü Dünya, daha doğru bir deyişle yarı sömürge ve bağımlı kapitalist ülkeler ekonomisi üzerindeki etkilerini incelerken, petrol ihracatçısı ülkelerin durumunu, "Üçüncü Dünya"nın geri kalan kısmının durumundan kesinlikle ayırdetmek gerekir. Petrol ihracatçısı ülkelerin sağladığı ve önemli miktarlara varan gelirler, bu ülkeleri, iktisadi

durgunluğun doğrudan ya da dolaylı etkilerinden korudu. Petrol karteli, iktisadi durgunluğa, ihracat talebi ve ihracat hacmindeki düşmeye rağmen "bir arada kaldı".[24] OPEC'in mülk sahibi sınıflarının elde ettikleri petrol gelirlerinin büyüklüğü Tablo XIV'de gösterilmiştir.

Bu miktarın yarısı, tüketim mallarında olduğu kadar sermaye

TABLO XIV

1974'de OPEC Ülkelerinin Petrol Gelirleri (milyon dolar olarak)

Suudi Arabistan	29,500
İran	21,000
Venezuella	10,600
Nijerya	9,233
Kuveyt	9,000
Libya	9,000
Irak	7,000
Abu Dabi	5,300
Cezayir	5,000
OPEC Toplamı	+ 110

mallarında (altyapı, endüstri, tarım) da artan ithalata ayrılmıştır.

Petrol gelirlerinin kapitalizasyonu, muazzam bir para-sermayenin hem devletin elinde (çoğu OPEC ülkesinde devletin birkaç ailenin "mülkü" olmasına rağmen) hem de egemen sınıfın elinde birikmesi, kaçınılmaz olarak, az ya da çok belirgin bir endüstrileşme sürecinin, endüstriyel sermaye birikiminin ve geniş çapta bir "yerli" mali sermaye oluşumunun başlamasına yolaçar. Bu görece "yeni" kapitalist ülkelerdeki hummalı sermaye birikiminin, dünya pazarının yapısı üzerinde yarattığı etkiyi daha sonra inceleyeceğiz.[25]

OPEC ülkelerinin endüstrileşmesi, **uzun dönemde,** emperyalist ülkelerin ekonomilerindeki iç çelişkileri hızlandıracaktır, çünkü bu gelişme, aşırı üretim olgusunun, bir dizi endüstri dalında büyümesine ve hızlanmasına yol açacaktır.

Aynı gelişme, **kısa dönemde,** sermaye malları ve altyapı teçhizatı ihracatında uzmanlaşmış emperyalist ülkelerin endüstri dalları için ek çıkışlar yaratır: "hazır" fabrikaların kurulması, bayındırlık işleri projeleri vb.[26] 1974-1975 iktisadi durgunluğu sırasında bildirilen en önemli projelerden bazıları şunlardır:

— İran ve amerikan kimya tröstü **Dupond de Nemours** arasındaki değeri 280 milyon dolar olarak tahmin edilen ortak girişim.

— İran ve alman tröstü **Thyssen** arasında, bir çelik fabrikasının ve iki tuğla fabrikasının Ahvaz ve İsfahan'da kurulması için bir ortak girişim.

— İran, **Thyssen** tröstü ve Los Angeles'li **American Fluor Corporation** arasında, Abadan'da yeni bir petrol rafinerisinin inşaası için bir ortak girişim.

— Al-Jubail'de, Suudi Arabistan'da, diğer şeyler arasında bir petrol rafinerisi ve çeşitli petro kimya komplekslerini de kapsayan yeni bir endüstri metropolünün inşası.

— Irak'ta büyük bir sentetik gübre fabrikasının kurulması.

Bunlar pekçok girişim arasından sadece birkaç örnektir[27]

Makine, sermaye malları ve "hazır fabrikalar"ın ihracatının, dünya ticaretinde gelecekte önemli bir yer işgal edeceği açıktır. Japon endüstrisinin bu dalındaki ihracat, 1972'de 1,5 milyar dolarken 1974'te 3 milyar dolara yükseldi.[28] Bu sektör; japon endüstrisinin en gelişmiş ve hükümetten özel himaye gören, dinamik sektörü olarak düşünülmektedir.

Ancak, OPEC ülkelerinin emperyalist ülkeler için, ihracat payları azalsa bile bir pazar olarak büyük önem taşıyacakları da açıktır. Batı Almanya ve Japonya'nın durumu bakımından, bu artan pay güncel istatistiklerle açıkça kanıtlanmıştır. Fransa'nın Cezayir'e ihracatının üç yılda yaklaşık üç misli artarak, 1972'de 2,38 milyar franktan 1974'de 6,2 milyar franka yükselmesi ilginçtir.

Bununla birlikte, OPEC ülkelerinin mülk sahibi sınıflarının ellerindeki para birikmesini sadece uluslararası emperyalist ekonomi için ek sübap ve bu yüzden de yeni bir büyüme aşamasının motor gücü olarak gören "iyimser" projection dört önemli hata ned ıyle geçersiz

kalmıştır:

1) OPEC ülkelerinin ithalat kapasitelerini belirleyen petrol satışları ve fiyatlarının oluşturduğu dinamik oldukça belirsizdir. Şimdiki durumda bile, bu ülkelerdeki mülk sahibi sınıfların elde ettikleri kazançlardan bir bölümünün, bir yandan ithal ürünlerinin yükselen fiyatları, öte yandan dolar ve sterlinin devalüe edilmesiyle yokedilmekte olduğu ve yokedileceği açıktır. (Bu son faktör gelirin likid ya da yarı-likid olarak korunan bölümünü etkiler). Petrol fiyatlarının imal edilmiş ürünlerin fiyatlarına endekslenmesini ya da Özel Çekme Hakları'nda (devalüasyona karşı garantili uluslararası hesap parası) tescil'edilmesini talep ederken OPEC ülkeleri, emperyalizmin egemen olduğu uluslararası kapitalizmin şeytani mantığından kurtulmaya çalışıyorlar. Fakat ÖÇH sadece **itibari** paradır. Ödeme sadece kağıt parayla yapılabilir "altın-para"yla değil. ÖÇH'nın dolara ya da tahribata uğramış diğer paralara her tahvili, bu nedenle, telafi edici mekanizmaları devreye sokar: dolar giderek daha belirgin biçimde düşer; göreli petrol tüketimi giderek daha belirgin biçimde azalır[29]; alternatif enerji kaynakları daha hummalı biçimde araştırılır; OPEC ülkelerine ihraç edilen sermaye malları fiyatları daha hızlı yükselir. Bu faktörlerden herhangi biri ÖÇH içinde bildirilen fiyatların uzun ya da kısa vadede sağlayacağı avantajları etkisiz kılma tehditini taşıyacaktır.

2) OPEC'in petrol fiyatlarında yaptığı artışlar, bir süre içinde, petrolün yerini kartel üyelerinin ihraç etmediği başka enerji kaynaklarının (başka kaynaklardan sağlanan petrol dahil) almasına yolaçacaktır. Uzmanlar, aşırı petrol üretiminin ve rafinerilerdeki fazla kapasitenin 1982'ye dek süreceğini söylemektedirler. Dünya petrol üretiminde OPEC'in payı, eğer OPEC ülkeleri satış fiyatlarını dünya enflasyon oranına endekslemeye devam ederlerse, günümüzde % 60 iken, 1985'de % 40'a düşecektir.[30]

3) OPEC ülkelerinin kümülatif endüstrileşmesi, geri sosyo-ekonomik yapıları, yoğun nüfuslu ülkelerde gerçek bir tarım devriminin eksikliği, yoğunluğu az nüfuslu ülkelerde emek eksikliği, hemen hepsinde hızlanan enflasyonun uyaracağı sınıf çelişkilerinin şiddetlenmesi, kırsal nüfusun yerinden oynatılması ve proletaryanın aşırı biçimde sömürülmesi ile çelişmektedir. Böylece bu kümülatif

endüstrileşme, belirli bir eşik noktasında duraksama tehditiyle yüzyüzedir.

4) Bir bütün olarak uluslararası kapitalist ekonominin ortalama büyüme oranı, OPEC ülkelerinin endüstrileşmesinin emperyalist ülkelerin ekonomisi üzerindeki etkisini belirlemek bakımından ne "dış" ne de "önemsiz" bir unsurdur. Daha önce vurguladığımız gibi şimdi son derece yavaş büyümenin yaşanacağı bir "uzun dalga"ya girdiğimiz ölçüde, OPEC ülkelerindeki endüstriyel üretken kapasitenin her ileri atılımı, emperyalist ülkelerdeki önemli endüstriyel sektörlerin, hepsinden çok rafinerilerin, petro-kimya tesislerinin, çelik endüstrisinin ve sentetik gübre endüstrisinin içinde bulunduğu krizi ciddi biçimde ağırlaştırmak tehlikesini taşımaktadır.

Her halükarda "siyah altın", OPEC ülkelerini, uluslararası iktisadi durgunluğun kendi ekonomileri üzerindeki etkilerinden kurtarabildiyse de bu ülkeler, bir bütün olarak yarı-sömürge ve bağımlı ülkeler arasında bu bakımdan bir istisna oluşturmaktadırlar. Yükselen petrol fiyatları ve uluslararası iktisadi durgunluğun, 1974 boyunca şiddetlenen yiyecek kıtlığı ile biraraya gelmesi, öteki yarı-sömürge ve bağımlı ülkeleri Kore Savaşı boom'unun çöküşünden bu yana maruz kaldıkları darbelerden çok daha insafsızca çarptı.[31] Pakistan, Bengladeş, Doğu Afrika ve Ekvator Afrikası ülkelerinin çoğu ve petrole sahip olmayan birçok Latin Amerika ülkesi aynı anda dört katlı bir darbe yediler.

a) Petrol fiyatlarının yükselmesi, bu ülkelerdeki kronik ödemeler dengesi açıklarını belirgin biçimde artırdı ve ellerine geçen dış "yardım"ın hepsini değilse de, önemli bir bölümünü emdi; böylece önemli projeler, özellikle tarımın modernleştirilmesiyle ilgili olanlar ya ertelendi ya da durdu.

b) Dünya piyasasından ithal etmek zorunda oldukları besin maddeleri ve kimyasal gübrelerdeki fiyat artışları, petrol fiyatlarındaki artıştan bile daha pahalıya maloldu. Yarı-sömürge ve bağımlı ülkelerin yiyecek ve gübre ithalatı maliyeti 1973'te 5 milyar dolar artu. 1974'te de benzer miktarda bir artış oldu. Petrol ithalat maliyeti ise 1973'te 1-2 milyar dolar ve 1974'de 7 milyar dolar artu; yani iki yıl içinde 8 milyar dolarlık bir toplama yükseldi. Yiyecek ve gübre ithalatı için ise aynı

sayı 10 milyar dolardı.

c) Uluslararası iktisadi durgunluğun yarattığı etkilerin bir sonucu olarak, bir dizi hammaddenin fiyatında meydana gelen çöküş ve endüstriyel ihracatlarının hacmindeki azalma, ithalat fiyatlarındaki önemli yükselişler nedeniyle masraflarının oldukça arttığı bir anda, ellerinde bulunan döviz rezervlerinin azalmasına yolaçtı.[32]

d) Bütün bu faktörlerin yarattığı kümülatif etkiler, tarımsal emeğin üretkenliğinde bir gerilemeye yolaçtı ve bu gelişme çeşitli durumlarda, mutlak bir üretim azalmasıyla, bir stagnasyon'la, hatta bir endüstriyel üretim azalmasıyla birleşti (ulusal pazardaki talep, ihracatta olduğu gibi azaldığı için, bazı hammadde ve yedek parçaların zorunlu ithalat düzeyini muhafaza etmek imkânsızdı).

Hindistan, Sahel ülkeleri gibi felâkete uğradı. **Morgan Guarantee Trust Company**'nin bir değerlendirmesine göre petrol ihraç etmeyen yarı-sömürge ve bağımlı ülkelerin 1974'deki ödemeler

TABLO XV

1974'de Yarı-Sömürge ve Bağımlı Ülkelerin Ödemeler Dengesi Açıkları (milyon dolar)

Brezilya	7,000
Meksika	2,500
Hindistan	1,800
Güney Kore	1,800
Tayvan	1,200
Peru	850
Kenya	450
Şili	434
Türkiye	400
Arjantin	352
Filipinler	290
Tayland	150
Zambia	100
Malezya	100

dengesi açıkları şöyle kaydedilmişti:

Uluslararası Para Fonu'na göre petrol ihraç etmeyen az gelişmiş ülkelerin ödemeler dengesi açıkları 1974'te 30 milyar dolara, 1975'te 28 ve 1976'da 25 milyar dolara varmıştır. 1977 tahmini 25 milyar dolardır.

Bu açıklar bir banka kredileri (ve bir ölçüde de uluslararası kurumlardan gelen krediler) akıntısıyla kısmen dengelenmişti. Bu ek borçlanmanın anlamı ve sonuçlarıyla ileride ilgileneceğiz. Şimdilik şu sonucu kaydetmekle yetinelim: her kapitalist aşırı üretim krizi zayıf olanı güçlü olandan, yoksul olanı zengin olandan çok daha ağır biçimde çarpar. Bu, krizin proletarya ve burjuvazi üzerindeki etkileri bakımından emperyalist ülkelerin kendileri için de geçerlidir. Bu, bir yanda küçük ve orta işletmelerle, öte yanda büyük tekellerle yüzyüze bulunan işadamları sınıfı için de geçerlidir. Ve yine bu, dünya çapında da, bir yanda yarı-sömürge ve bağımlı ülkeler, öte yanda emperyalist ülkeler arasında geçerlidir.

NOTLAR

1) Sayısız kaynak gösterilebilir. Örneğin, Nobel Ekonomi Ödülü'nü kazanan Paul Samuelson: "Ulusal Ekonomik Araştırma Bürosu ilk görevlerinden birini, yani **çalışma** çevrimlerini çözümledi" diyordu. ("Günümüzde Çalışma Çevrimi" Üzerine Ulusal Ekonomik Araştırma Bürosu Kollokyumu, 24 Eylül 1970). Yine, Samuelson, bu kez yüzbinlerce basılıp satılan **Economics**'inde şöyle diyordu: "Neo- Klasik sentezle yeterince zorlayıcı parasal ve mali politikalar sayesinde, karma işletme sistemimiz boom ve çöküntünün aşırılıklarından sakınabilir ve sağlıklı, ileri düzeyde büyümeyi umabilir" (New York, dördüncü basım, 1958, s. 360). Yine, bakınız, Walter Heller, **New Dimensions of Political Economy**, New york 1967, s. 104, ve Sir Roy Harrod, **Money**, London 1969, s. 188, 190. İşçi hareketiyle bağları olan yazarlara gelince, John Strachey'in **Contemporary Capitalism**'deki ve Baran'la Sweezy'nin **Monopoly Capital**'deki tezlerini hatırlayalım; bütün bunlarda anti-çevrimsel tekniklerin ya da tekellerin izledikleri politikaların ya da her ikisinin birden, kapitalist ekonomi pazarını "düzenlemek" ve ağır krizleri engellemek bakımından etkinliklerini güya kanıtladıkları üzerinde durulmuştur.

2) Karşılaştırınız: Nisan 1969'da Dördüncü Enternasyonal'in Dokuzuncu Dünya Kongresi'nde kabul edilen "Dünya Devriminin Yeni

Yükselişi" üzerine tezler, **Intercontinental Press,** c. 7, n. 26, Temmuz 14, 1969, s. 673 ve Şubat 1974'de Onuncu Dünya Kongresi'nde kabul edilen politik durum üzerine genel karar, **Intercontinental Press,** 12, n. 46, 23 Aralık 1974 s. 1722

3) Bu çalışmada Batı Almanya ile ilgili özel analiz için, bakınız Winfried Wolf, **"Westdeutsche Wirtschaftskrise 1974/75 und Aufschwung 1976/77,s.** 141-2, Ernest Mandel ve Winfried Wolf, **Ende der Krise oder Krise ohne Ende?**, Berlin, 1977 **içinde.**

4) uluslararası ilişkiler alanında, açıkça görülmektedir ki, çokuluslu şirketler federasyon halinde bir araya gelemeyen devletlere çok daha kolayca baskın çıkabilir. Bu nedenle yeniden paylaşım üzerine büyük ve önemli kararlar; olaylar, alanlar ve dönemlerle uygunluk içinde devletlerarasında değişerek, ağırlıklı olarak dünya çapındaki büyük işletmeler tarafından alınmalıdır."

(Prof. A. Cotta, **Syntheses,** n. 14, 1p 76)

5) "L' Apogêe du nêo-capitalisme et ses lendemains", **Temps Modernes,** n.219-220 (Ağustos-Eylül 1964); **Late Capitalism,** NLB, London, 1975. Aynı konuda yeni ve ilginç bir çalışma: H. Jacot, **Croissance êconomique et fluctuations conjoncturelles,** Lyon, 1976.

6) Bu konuda Rudolf Hickel'in ilginç incelemesine bakınız: **"Oekonomische Stabilisierungspolitik in der Krise",** Bremen, 1976; burada, konu ile ilgili olarak **Late Capitalism**'de kullandığımız Amerikan kaynaklarına daha geniş olarak başvurulmaktadır. Tekellerin fiyat politikalarının sınırları üzerine bakınız, Bölüm 5.

7) Bakınız Richard B. du Boff'un ilginç makalesi: "Amerika Birleşik Devletleri'nde İşsizlik Tarihsel Bir Özet" **Monthly Review,** c. 29, n. 6 (Kasım 1977). Du Boff 1915 öncesi işsizlik oranlarını (sivil işgücünün bir oranı olarak) şöyle verir: 1890 : % 4; 1891 % 5, 4; 1892: % 3: 1893: %11,7; 1894: % 18,4 (!); 1895: % 13,7; 1896: % 14,4; 1897: % 14,5; 1898:%12,4; 1899:%6,5; 1900: % 5,0; 1901: % 4; 1902: % 3,7; 1903: % 3,9; 1904: % 5,4; 1905:% 4,3; 1906 :% 1,7; 1907: % 2,8; 1908:% 8; 1909:% 5,1; 1910: % 5,9; 1911: % 6,7 1912:% 4,6; 1913:% 4,3; 1914:% 7,9

8) **Turbulences d'une economie prospére,** Emile Claasen ve Pascal Salin tarafından toplandı ve basıldı, Paris, 1978, s. 20.

9) **Sachverständigenräte zur Begutachtung der Gesamtwirstschaftlichen Entwicklung,** Jahresgutachten, 1974; ibid Jahresgutachten, 1977-78,s.57

10) **The Economist,** 6 Eylül 1975

11) Skandinavska Enskilda Banken, **Quarterly Review**, n. 1-2, 1977.

12) **Ruptures d'un systéme économique,** Xavier Greffe ve Jean-Louis Reiffers, Paris, 1978, s. 286

13) Kârın katma değerle ilişkisi kâr oranından çok artı-değer oranına yakındır. McCracken raporu, Fransa'da krizden önceki yıllarda kâr oranında düşme olmadığını ileri sürer. Bununla birlikte, **"Fresque historique du systéme productif"** (Ekim 1974) başlığını taşıyan bir INSEE araştırması, sabit sermayenin, **hasılayla** ilişkisinin 1964'te başlayarak bozulduğunu doğrular; Jacques Mairesse, **Economie et Statistiques**'de (Temmuz-Ağustos 1971) yayınlanan bir incelemesinde bu noktaya daha önce dikkat çekmişti. Bu bozulmadan, hammadde fiyatlarının gösterdiği gelişimi hesaba katarak (değişmez sermaye, aslında, sabit sermaye ve dolaşımdaki değişmez sermayenin toplamıdır;yani, hammaddelerin değeri üretim süreci içinde dönüşmüştür) ve "hasıla"dan üretici işçilerin ücretlerini ve sabit sermaye amortismanını çıkararak, Marksist teorinin kategorileriyle ifade edilen kâr oranının düşme eğilimi indeksleri çıkarılabilir (INSEE, **Comptes de la nation 1976,** Paris, 1977)

14) **Les Politiques de stabilisation,** Paris, 1974, s. 161, 180

15) **McCracken raporu** op. cit., s. 16-17, 275

16) McCracken raporunda özellikle enflasyonun nedenleri incelenirken bu açıdan ele alınmıştır. Vietnam savaşını finanse etmek için harcanan paranın istisnai rolü ve bu harcamanın Birleşik Devletler'deki enflasyon üzerindeki etkisi konu dışı bırakılmıştır.

17) Karl Marks, **Theories of Surplus Value,** Progress Publishers, Moscow, 1968, c. II, s, 517 vd.

18) **The Economist,** 22 Aralık 1973 ve 21 Aralık 1974. **The Economist**'in Frankfurt borsası için yayınladığı indeks 29 Haziran ve 6 Temmuz 1974 arasında değiştirilmişti. Bu tabloda, 1974 sayılarını eski indeksi temel alarak yeniden hesapladık.

19) En çarpıcı örnek kuartz kristalleri ve kuartz saatleridir. Kristal başına fiyat 5 dolardan 0,65 dolara düştü. (**Business Week,** 28 Kasım 1977). Elbise ve ayakkabı gibi diğer alanlarda, ucuz denilen ürünlerle kaliteli denilenler arasındaki gedik yeniden geniş biçimde açıldı. 250 FF'ına takım elbise, 25 FF'ına bir çift ayakkabı ve 15 FF'ına gömlek bulunabiliyor.

20) Örnek olarak bakınız, Claasen ve Lindbeck, op. cit. s. 191-6.

21) Bakınız, **"Les liquidites internationales apres le choc petrolier"** adlı makale, **Societe Generale**'in Conjocture adlı bülteninde (Kasım 1977).

22) Bu konuda, Amin Maalouf'un aylık dergi **Economia**'da (Paris, Mart 1977) yayınlanan ilginç yazısına bakınız.

23) Bank of England ve **Supplement a 1' Etude sur 1' Economie mondiale 1975**'in (Birleşik Devletler, New York, 1977 s. 329). hesaplarına göre Bank of International Settlements, **47. Raport Annuel**, Basle, 13 Haziran 1977, s. 101. 1975 için BİS raporu OPEC ülkelerinin dış yatırımlarını 36 milyar dolar olarak verirken, UN aynı sayıyı 31 milyar dolar olarak belirtir.

24) Kartel fiyatı "tutmak" çabasıyla yaklaşık tüm OPEC ülkeleri, iktisadi durgunluk sırasında üretimlerinde önemli indirimler yapmak zorunda kaldılar.

25) Önümüzdeki on yıl için Suudi Arabistan, Kuveyt ve İran'ın birbiriyle çatışan petrokimya gelişme projelerini inceleyenle esas olarak benzer ürünleri üretecek olan fabrikalar arasında pazar için vahşi bir rekabet olasılığının varolduğuna inanmaktadırlar. (Katar'ın aşırı üretim alanına girişi elbette aynı şekilde gelişecektir.) **The Economist,** 10 Aralık 1977.

26) **Marksist Economic Theory** kitabımda (London, 1968, c. II, s. 480-81) emperyalist ülkelerdeki en güçlü tekellerin, "Üçüncü Dünya"nın endüstrileşmesine yönelik tavırlarında neden değişiklik yaptıklarını ve bunu belirli bir ölçüde teşvik ettiklerini belirtmiştim.

27) **Business Week** 26 Mayıs 1975.

28) **Far Eastern Economic Review,** 16 Mayıs 1975.

29) Karbonhidratların Batı Avrupa'daki fiziksel tüketimi 1974'te % 6.6 ve 1975'te % 5.1 azaldı. Aynı oranlar Japonya için % 3.8 ve % 5.8, Birleşik Devletler ve Kanada için % 3.8 ve % 2.1 idi (GATT, **Le commerce international en 1976/77,** Cenevre, 1977, s. 69).

30) **Business Week,** 16 Ocak 1978 "Pek çok uzmanın birkaç yıl içinde dünyada petrol ve benzin kıtlığı olacağını saptamasına rağmen, bu kesinlikle 1978 yılında olmayacaktır. Çoğu Amerikan petrol üreticisi için 1978, 1977'nin bir tekrarı olacaktır. Onların başlıca sorunu petrol ve petrol ürünlerindeki muazzam fazlalık olacaktır", **Business Week,** 9 Ocak 1978 Kapitalist Avrupa'daki petrol rafinerileri 1977'de ancak % 63 kapasiteyle çalıştı.

31) **Le Monde Diplomatique**'te (Eylül 1975) yayınlanan

"Deterioration des termesd'èchange et "dèsaccumulation du capital" başlıklı bir makelede, Frederic F. Clairmonte temel ürünler için ticaret hadleri endeksinin 1953'te 126'dan 1972'de 84'e (1954'te 138'den 1972'de 84'e) düştüğünü UNCTAD istatistiklerine dayanarak hatırlatmıştı.

Üçüncü Dünya ülkelerinin bu şekilde uğradığı yıllık kayıplar milyarlarca dolara ulaşmaktadır. (Yalnız 1972'de 10 milyar dolar). 1973 ve 1974'te petrol fiyatlarındaki çarpıcı artış bu durumu tersine çevirdi. Ancak öyle görülüyor ki, bu olumlu durum 1975 ve1977'de birçok hammadde fiyatının düşmesiyle kısmen dengelendi bile.

32) 1975'te petrol ihraç etmeyen gelişmemiş ülkeler ihracat hacimlerinde % 5, ihracat değerlerinde % 12, ve döviz rezervlerinde % 5,5'lik bir düşüşe uğradılar (Birleşmiş Milletler, **Supplement a l' Etude sur l'Economie mondiale** 1975, p. 278).

II. ENDÜSTRİYEL DARALMA, MALİ PANİK

1. Emperyalistlerarası Rekabet

Ekonomik çevrim inişe geçtiği zaman emperyalistlerarası rekabet keskinleşme eğilimi gösterir. Bu "kutsal bencillik"in galebe çalma dönemidir. Her "ulusal" kapitalist sınıf, kendi güçlüklerini ve işsizliği komşularına ve rakiplerine ihraç ederek, ilkönce kendini kurtarmaya çalışır. Birleşik Devletler'in emperyalist burjuvazisi, kapitalist dünya üzerinde 1945'de kazandığı **kesin** hegemonyayı, Batı Avrupa (özellikle Batı Almanya) ve Japon emperyalizminin görülmemiş yükselişiyle belirlenen 1960'larda kaybetti. Amerikan burjuvazisi altmışların sonuna doğru buna karşı durmaya çalıştı. İlk adım doların devalüe edilmesiydi (bu da kaçınılmaz olarak doların altına çevrilebilirliğine son verdi); amaç, Amerikan burjuvazisinin dünya pazarındaki rekabet konumunu güçlendirmekti. ABD burjuvazisi petrol fiyatlarındaki yükselişi, Avrupalı ve Japon rakiplerine darbe vurmak için mükemmel bir fırsat olarak gördü. Bu ülkeler altmışlarda daha düşük enerji fiyatları ödüyor olmalarına karşılık petrol ithalatına Birleşik Devletler'den daha fazla bağımlıydılar. (Bu manevraların her ikisi de, ileride göreceğimiz gibi, geri tepti.)

1974-1975 iktisadi durgunluğunun başlangıcında Amerikan emperyalizminin kapitalist dünya üzerindeki **göreli** hegemonyasının, birkaç yıl öncesine oranla daha kesin göründüğü kuşku götürmez.[1] Bu durum, iktisadi durgunluktan sonra, iyileşme döneminin ortalarında hâlâ geçerli miydi? En azından sorunun, henüz cevaplanmadığı söylenebilir. Uluslararası ticaret alanında Batı Alman ve Japon ihracatının, 1974 ve 1975'te sansasyonel bir karşı saldırıya geçtiği görüldü. Bu saldırı

Amerikan mamul mallarının dönüşüm endüstrisi tarafından üretilen malların oluşturduğu dünya pazarındaki paylarını daha da azalttı. Amerikan ihracatının **bir bütün olarak** gösterdiği görece istikrarlı durum, bu ihracatın bol miktarda hammadde ve özellikle de önemli oranda yiyecek maddesini kapsıyor olması gerçeğinden kaynaklanıyordu. Batı Alman ve Japon ihracatının yok denecek kadar önemsiz bir oranını oluşturan bu tür ürün kalemleri yüksek fiyatlardan ötürü kârlıydılar ve 1974'te ve 1975'in başında bunlara duyulan talep yüksekti.

İlk kez 1974'te Batı Alman ihracatı Birleşik Devletler'inkini kesin sayılarla aştı. O zaman için bu durum ayrıcalıklı iken, Batı Alman imalat endüstrisinin şimdi dünya pazarında ilk yeri tutması çok daha kalıcı bir olguya benzemektedir. (Bu konuda bkz. Tablo XXIII.

TABLO XVI

Değer Bakımından (cari kurdan milyar dolar olarak)
Yıllık İhracat Oranları

Ülkeler	1970	1973	1974	1975	1976	1977
Birleşik Dev.	43,2	71,3	98,5	108,0	114,7	122,1
Batı Almanya	34,2	67,5	92,6	92,8	99,2	113,1
Japonya	19,3	37,0	55,5	55,1	66,0	79,1
Fransa	18,1	36,7	50,0	52,7	54,5	69,9
İngiltere	19,3	30,5	36,5	41,5	45,7	64,0
İtalya	13,2	22,2	27,0	33,7	39,8	46,0
Kanada	16,8	26,3	37,5	33,5	40,1	—
Hollanda	11,8	24,1	31,5	30,5	32,8	40,8
Belçika	11,6	22,5	27,6	27,0	36,7	48,5

Tablo XVI bir bütün olarak ihracat endekslerini vermektedir).

Dört büyük emperyalist gücün durumu esaslı bir değişim geçirmedi. Nedir ki, 1970'den beri süren ve doların önemli ölçüde değer kaybını ve Alman markının güçlenerek değer kazanmasını da içeren önemli parasal değişimler dikkate alınmalıdır. Bu değişimler yüzünden ihracat **hacmi**nin evrimi Tablo XVI'daki sayılara yansımamaktadır. İhracatı 1970'te Japonya'nınkine eşit olan fakat 1975'te % 20 düşme gösteren İngiltere'nin durumundaki çok büyük düşüş ve Fransa'nın

ihracatının (1970'te İngiltere ve Benelüks ülkelerinin ihracatından düşük, 1975'te İngiltere'nin ihracatından % 20 yüksek ve Benelüks ülkelerininkine neredeyse eşit) iyi durumda görülmesi dikkate değerdir. İtalyan ihracatı ise, Kanada gerilerken, umulandan çok daha iyi bir durumdaydı.

Bu karşılaştırmaların "çeşitli sermayeler"in nedensiz biçimde "bölgesellik"le[2] özdeşleştirilmesiyle sakatlandığını ileri sürenlere vereceğimiz cevap, ister Amerikan, Japon ya da Avrupa eğilimli olsunlar büyük çok uluslu şirketlerin faaliyetlerini ölçtüğümüzde, benzerliğin eşit ölçüde hatta daha çarpıcı olduğudur. Bunu görmek için, 1974, 1975, 1976 ve 1977 yıllarında dünyanın her yerindeki "çokuluslular"ın bu üç kategorisinin, endüstriyel inisiyatiflerini sermaye ihracatlarının dinamiği ile karşılaştırmak yeterlidir. Neden buna gerek duyduğumuz anlaşılmaz birşey değildir. Amerikan büyük sermayesi Batı Alman ve Japonya'nın üretkenlikteki ilerlemelerini ve dolayısıyla da dünya pazarındaki başarılarını engelleyememiştir.

1959'da, bankacılık ve endüstriyel imalâtın onüç ana dalından onbirinde dünyanın en büyük şirketi Amerikalılarındı. 1974'te ise bu rakam yedi daldan ibaretti. 1959'da bu onüç dal içinde yeralan 156 en büyük işletmenin % 63'ü Amerikan şirketiydi. 1974'te bu oran, Avrupa çokuluslularının % 36,5 ve Japon çokuluslularının % 20'sine karşılık, % 43'e düşmüştü. 1977'de dünyanın en büyük 50 işletmesinin 22'si Amerikan, 21'i Avrupalı, 5'i Japon ve 2'si Latin Amerikan şirketiydi. 1976'nın sonunda dünyanın en büyük 20 bankasından 10'u Avrupalı sadece 4'ü Amerikan (Amerikan bankalarının yine de birinci, ikinci ve dördüncü olma konumunu elde tutmalarına rağmen) 5'i Japon ve 1'i Brezilya bankasıydı.[3]

Parasal sisteme gelince, ABD'nin altın standardına son verme emperyalist tasarısı ve SDR'ler (Özel Çekme Hakları) üzerine kurulan yeni bir uluslararası para sisteminin temeli olarak altına çevrilebilir olmayan bir doların kurumsallaştırılması, kabul görme bakımından geçmiştekinden daha az şansa sahiptir. Enflasyon ne kadar yayılır ve sürerse emtia sahiplerini ve borçluları, değer kaybetmiş bulunan ve çevrilebilir olmayan kağıt parayı kabule **zorlayabilmek** o kadar zorlaşır.[4] Son çözümlemede, mübadele aracı olarak bütün

kapitalistlere kabul ettirilecek ve yasal olarak reddedilemez bir dünya kağıt parası, bir dünya devleti ve bir dünya hükümetini önvarsaymaktadır. Bu ise emperyalistlerarası rekabetin ortadan kalkması, yani süper-emperyalizm anlamına gelir. Ve bu noktadan çok uzağız.

Çin Hindi'ndeki ağır yenilgisine rağmen Amerikan emperyalizminin egemenliği politik ve askeri planda önemini korumaya devam etmektedir. Bu egemenliğin ekonomik, mali ve parasal alandaki göreli gerilemesinin bir sonucu olmadığı açıktır. Aksine, bu gelişmeyle tam bir çelişki içindedir. Avrupa burjuvazisinin Ortak Pazar'da parasal ve politik entegrasyon açısından yeni bir gelişme sağlayamaması Ortak Pazar'ı bir devletler konfederasyonundan politik ve askeri statüko'yu pekiştiren bir federal devlete dönüştürmek bakımından gösterdiği yeteneksizlik ona mali açıdan da pahalıya malolmuştur.[5] Avrupa burjuvazisinin iç çelişkileri, Japon emperyalizminin iç çelişkileri, gibi oldukça derinden hissedildi. Bütün bunların getirdiği ek yüklerin tehditi ile karşı karşıya kalındı ve Avrupa burjuvazisi bazı görülmemiş ticari düzenlemelerin bedelini yüklenmek zorunda kalabilecektir. Bu tür faktörler, Birleşik Devletler'de endüstriyel üretkenliğin yavaş gelişimi öteki kefeye konulduğu zaman, şimdiki güçler dengesinin genel planda süreceğini gösterir.

Bir bütün olarak kapitalist dünya, Birleşik Devletler, Japonya ve Avrupa güçlerinin eşitliği temelinde bir ittifak ya da yeni bir güç hegemonyası oluşturamadan Amerikan "liderliği"nden kurtulduğundan beri, önceki yıllara oranla çok daha belirgin bir **uluslararası politik liderlik krizine** yakalandı. Bu bakımdan önümüzdeki ay ve yıllarda kesin değişiklikler olacağına dair hiçbir işaret görülmektedir.

2. Büyük Endüstri Dalları

Uluslararası kapitalist ekonominin 1974-1975 yıllarında uğradığı iktisadi durgunluğun uzun dönemli etkilerini değerlendirirken, en büyük endüstri dallarının durumu yani, şimdiki ve uzun dönemdeki aşırı kapasitenin derecesi, aşırı üretimin kapsamı, uğranılan iktisadi durgunluğun değişik oranları, beklenen iyileşmenin türü analizin kapsamına alınmalıdır.

Otomobil endüstrisi, emperyalist ülkelerde sâvaş sonrası uzun büyüme dönemini "oluşturan" başlıca endüstri dalıydı. Aynı zamanda da, inşaat endüstrisiyle birlikte 1974-1975 istisadi durgunluğunun "başlatıcısı"ydı. Daha sonra, bu endüstri dalı Birleşik Devletler, Japonya ve Batı Almanya'da 1976-1977 iyileşmesini harekete geçirmede bir kez daha "ateşleyici" rolü oynadı. 1974-1975 yıllarında üretimde görülen azalma, %7 ile sınırlanmış olduğu Japonya dışında bütün büyük üretici ülkelerde % 25-36 arasında oynadı. 1974'te üretimini hâlâ %17,5 geliştirebilen Brezilya otomobil endüstrisi dahi (Arjantin otomobil endüstrisi %10'luk bir düşüş yaşarken), 1975 ve 1976'da faaliyet hızını azaltmak zorunda kaldı.

Devam edegelen aşırı kapasite, boyutları henüz belirlenmemiş olmakla birlikte, (bu %10 ve %20 arasında tahmin edilebilir) artık dünya çapında varlığını sürdürmektedir. Ortaya çıkan yeni talep, bazı bağımlı ülkelerle sözde sosyalist ülkeler dışında, büyük ölçüde doyurulmuşa benzemektedir. Şimdiki talep daha çok telâfi edici (replacement) bir taleptir ve endüstrinin büyüme oranı genellikle ılımlıdır.[6] Satışların aniden ve hızla azalmasını izleyen güçlü konjonktürel boom'ların bu genel bağlam içinde mümkün olmaya devam ettiği açıktır. Kuşkusuz böyle bir boom 1976'da ve 1977'nin başında yaşandı. İkame talebi bile büyük oranda varlığını sürdürmektedir.

Bununla birlikte, açıktır ki, aşırı kapasitenin dünya çapında varoluşu, bağımlı ülkelerde pek çok yeni üretim merkezinin kurulmasıyla birleşerek, bu endüstrinin gelecek bir kaç yıl içinde yeniden inşasını zorlayacak. Büyük işletmeler içinde en zayıf durumda olan bazıları (British Leyland, Volvo, Citroen, Chrysler ve Japon işletmelerinin en zayıfları) uzun dönemde ortadan kalkmaya ya da iktisadi durgunluk ve yeniden inşa fırtınasına en iyi direnebilen çokuluslulaların biri tarafından özümlenmeye mahkûmdur.

İnşaat endüstrisi, otomobil endüstrisiyle birlikte (bazı ülkelerde otomobil endüstrisinden de fazla), özellikle 1973 ve 1974'te dünya düzeyinde uygulanan kredi kısıtlama politikasının ve gerçek tüketici gelirlerinde görülen azalmanın sonucu olarak 1974-1975 iktisadi durgunluğunun darbesini en ağır biçimde yedi. Bu faktörler, malzeme ve arsa fiyatlarında görülen başdöndürücü bir artışla birleşerek,

TABLO XVII

Konut Yatırımları İçin Yapılan Harcamaların Gelişimi
(GSMH'nın % 'si olarak yıllık değişim Oranı)

Ülkeler	Ortalama 1962-73	1974	1975
Batı Almanya	3.5	8.7	9.0
Belçika	4.5	10.2	6.1
Kanada	6.8	2.0	7.7
İspanya	9.3	4.4	3.5
Birleşik Devletler	4.2	27.8	16.3
Fransa	7.8	4.9	3.9
İtalya	2.2	2.6	11.6
Japonya	15.1	11.2	7.9
Hollanda	9.3	13.7	7.1
İngiltere	3.5	2.5	6.6
İsviçre	5.3	17.4	39.3

*Kaynak: Bank for International Settlements, **47e Rapport Annuel,** Basle, 13 Haziran 1977, p.19*

konut piyasası ve ayrıca üretken yatırımın batması nedeniyle darbe yiyen fabrika inşaat piyasasında karışıklığa yolaçtı. Konut inşaatı alanına yapılan yatırımların evrimi Tablo XVII'de gösterilmiştir.

Birleşik Devletler'de yapımına başlanan inşaat sayısı 1974 Şubat'ında yıllık 1.880.000 düzeyindeyken, 1975 Nisan'ında 990.000 düzeyine, neredeyse **yarıyarıya** düştü. Bu sayılar 1973'ün başında, iktisadi durgunluğun patlak vermesinden önce ulaşılan rekor düzeyle (başlanan inşaatların yıllık ortalaması 2.5 milyondu) karşılaştırılmalıdır. İnşaatta başlangıçta yavaş olan iyileşme ancak 1977'de hızlandı. Aralık 1977'de başlanan inşaatların yıllık ortalaması, 1973'ün rekor düzeyinin hâlâ altında kalmakla birlikte 2,2 milyon'a yükseldi. Yine burada da pazar açıkça doyurulmuşa benzemektedir.

Japonya'da ve belirgin bir konut eksikliğinin hissedildiği bazı Batı Avrupa ülkelerinde, uzun vadeli gelişme umudu, stagnasyon'un

iktisadi durgunluğun başlangıcından beri ısrarlı olmasına rağmen (Japonya'da 1977'nin ilk çeyreğinde başlanan konut inşa sayısı, 1973'ün son çeyreğine oranla % 25 düşüktü) daha az belirsiz görülmektedir. Fakat enflasyon, bir yandan malzeme ve arsa fiyatlarını yükselterek, öte yandan krediyi daha da pahalılaştırarak (fiyat artışı çok daha kısıtlayıcı bir kredi politikasıyla birleşecektir) kaçınılmaz bir çifte baskı yaratacaktır. Bu durum, inşaat endüstrisinde hemen önümüzdeki yıllarda yeni bir boom'u pek olanaklı kılmamaktadır.

İnşaat endüstrisiyle yakın bir bağlılık içinde bulunan **elektrikli alet endüstrisi,** 1974-1975'te, otomobil endüstrisindeki iktisadi durgunlukla karşılaştırılabilecek ölçüde gerçek bir krize uğradı. Ocak 1975'te Birleşik Devletler'de bu daldaki satışlar, Ocak 1974'tekine oranla %39 düşüktü. Düşme oranı, bir bütün olarak 1973 ile karşılaştırıldığında, 1974 için % 13,4 oranındaydı. Bu düşme dokuz Ortak Pazar ülkesinde daha azdı: %7 kadar. Bununla birlikte, Ortak Pazar ülkelerinde 1974 ve 1975 arasında buzdolabı, çamaşır makinası ve daha küçük ev aletlerinin üretiminde %10 kadar bir azalma olduğuna dikkat edilmelidir.

Bu sektörde görülen ve pazarın giderek "eski ürünler"e doyması, teknolojik yeniliklerin devamlılığı ve yeni ihtiyaç "oluşturma" güçlükleriyle belirlenen uzun dönemli aşırı kapasitenin boyutlarını değerlendirmek güçtür. Yine de, inşaat endüstrisiyle olan "bağlanma" durumu nedeniyle, bu dal için altmışların büyüme oranını yeniden yakalamak güç olacaktır. Bu nedenle, bu sektörde yatırımların hızla genişlemesi beklenemez.

Tekstil endüstrisi de farklı derecelerde olmakla birlikte iktisadi durgunluktan aşırı etkilendi. Tekstil endüstrisinde yaşanan kriz, özellikle Batı Avrupa, Japonya ve Brezilya'da ağırdı. İngiltere'de bu endüstride istihdam edilen 830.000 işçiden 150.000'inin 1975 Mart ortasından itibaren kısa süreli çalıştırıldığı belirtildi. Toplam tekstil üretiminin 1970'te 750.000 tondan, 1974'de 1,1 milyon tona yükseldiği Brezilya'da (doğal ve sentetik iplikle kumaş ve giyim eşyası) 1975'in ilk çeyreğinde ihracat 1974'ün ilk çeyreğine oranla %50 düşmüştü (ihracat artışı 1970'te 390.000 ton iken, 1974'te 500.000 tona yükselmişti). Tekstilde çalışan işgücünün %5'i işten çıkarıldı ve

yatırımlar 2/3 azaltıldı. Bu eğilim 1976-1977'de de, ihracatta görülen zayıf bir yükselişe rağmen devam etti. Sao Paulo'daki tekstil işletmeleri için istihdam endeksi Ekim 1976 ile Mart 1977 arasında 1/3 oranında düştü. En büyük iki Japon tekstil tröstü 1975'in ilk çeyreğindeki kapasitelerinin sadece % 60'ıyla çalışıyorlardı. Toplam tekstil üretimi dokuz Ortak Pazar ülkesinde 1974'den 1975'e kadar %8 oranında düştü. Fakat ülkeler ve alt dallar arasında büyük oransızlıklar vardı.

Bu endüstride de, uzun dönemde, yatırımların geniş çapta yaygınlaşması ya da dünya ihracatındaki payın büyümesi söz konusu olamaz. Aksine, toplam tüketici harcamalarının giyim eşyasına ayrılmış olan payı azalma ya da en iyi durumda bir durgunlaşma eğilimi gösterecektir. Yatırımlar, belki de, çoğunlukla rasyonalizasyon yatırımı olacak ve bazı ülkelerde görülecek gelişmeler esas olarak ikame ürünlerin sonucu olacaktır (diğer ülkelerin üretim ve hatta ihracatlarındaki azalma denge sağlayacaktır). [7]

Petrokimya endüstrisinin kendisine özgü bir çevrimi vardır (muhtemelen her 4 yılda bir) ve öncelikle 1973'te petrol fiyatlarının artması sonucu meydana gelen spekülatif stoklamanın tahrikiyle ortaya çıkan göreli koşullardan, aşırı üretim ve fiyat çöküşü koşullarına geçiş, 1974'te özellikle hızlı oldu. Bir libre(*) polyester ipliğinin fiyatı 1.30 dolardan 0.86 dolara düştü. Üretim ve satışlardaki azalmalar 1975 Ocak ve Şubat'ında dibe varmış gibiydi. Batı Almanya, İtalya ve Fransa'da üretim, 1975'te 1974'tekine oranla % 20 düşmüştü. O zamandan beri stok kullanımından ötürü belirli bir iyileşme olmaktadır. Bir libre polyester ipliğinin fiyatı 1.05 dolara yükselmiştir. Kapitalistler, hâlâ uzun dönemde büyüyen bir talebi kullanma yeteneğine sahip olan bu endüstriden gerçek anlamda ve uzun dönemli bir büyüme umuyorlar. Oysa bu endüstride aşırı kapasite olgusu iyice belirginleşmiştir. Bazı bağımlı ülkelerde güçlü üretim merkezlerinin kurulması, muhtemelen ölesiye rekabet yaratacak ve üretim kapasitelerinin tüm dünyada yeniden düzenlenmesini uyaracaktır. Haziran 1977'de Ortak Pazar Komisyonu, dokuz üye ülke hükümetine, yeni yatırımlar için yapılan mâli yardımlara son verilmesini ve daha çok, üretken kapasitelerdeki indirimlerin cesaretlendirilmesini isteyen bir mektup gönderdi. Bu

(*) 1 libre: 0,454 gr.

sektördeki tröstlerin de kabulüyle ,1978 ve 1981 yılları arasında üretime %15 ya da 450.000 ton bir azalmaya gidilmesi Avrupa Ekonomik Topluluğu ülkelerinde planlanmıştır.

Genel kimya endüstrisi için çeşitli ikincil-sektörler arasında bir ayrımın yapılması gerekir. Ecza endüstrisinde görülen büyümenin, sosyal ve politik kargaşalıklar olmadığı taktirde devam edeceği unutulmaktadır. (Bu endüstrinin, emperyalist ülkelerde sosyal sigorta sisteminden rezilce kâr sağlaması ve yarı sömürge ve bağımlı ülkelerde ürünlerine aşırı fiyatlar koyması, bu sektörü işçi sınıfı ve hatta liberal ve reformist kamuoyunun yükseltildiği ve millileştirme telaplerini de kapsayan devlet müdahalesi taleplerine maruz bırakmaktadır). Öte yandan, tarımsal hasılayı dünya düzeyinde artırma çabasından yarar göreceği umulan kimyasal gübre endüstrisi bariz biçimde kronik bir aşırı kapasite durumuna düşmüştür. 1973 ve 1974'teki kıtlık döneminde, özellikle fosfat ve nitratlarda iki misli olmak üzere, bir fiyat "patlaması" oldu. Daha düşük oranda olsa bile satışların yükselmeye devam etmesine rağmen (Amerikan endüstrisinde Temmuz 1974'ten, Temmuz 1975'e kadar %3-4, Batı Avrupa'da nitrojen gübreleri için %5), dünya pazar fiyatları düşmeye başladı. ABD'deki olağanüstü hasat tarımsal fiyatlarda ve çiftçilerin gelirlerinde düşüşe yol açtı. Çiftçilerde 1976'da satınalımlarını azalttılar. Benzer bir durum, 1976'da fosfat ve nitrat üretiminde % 15-20'lik düşüşle kapitalist Avrupa'da da yaşandı. Burada bir kez daha yarı-sömürge ve bağımlı ülkelerde hızla büyümekte olan ve gelecekteki talebi giderek petrol üreten ülkelerde inşa edilen yeni tesislerin doyuracağı bir sektörle yüzyüzeyiz. Bir bütün olarak kimya dalında AET ülkelerinin üretiminde 1975'teki düşüş de 1976'daki iyileşme de %10 civarındaydı..

Çelik endüstrisi: çelik boom'u 1974'ün ikinci yarısında son buldu. Çelik endüstrisi, son on yıllarda, petro-kimya ve tekstil endüstrilerinde olduğu gibi, kendisine özgü bir çevrim yaşadı. Bu, bir bütün olarak endüstrinin tümüyle çakışmayan bir çevrimdi. Batı Avrupa'da 1975'in ilk çeyreğinde çelik ürünleri için verilen siparişler, 1974'ün ilk çeyreğine oranla % 33 düşmüştü. 1975 Nisan'ında bir bütün olarak kapitalist ülkelerdeki çelik üretimi, 1974 Nisan'ı düzeyi ile kıyaslandığında % 9.8 düşmüştü. Düşüş, Birleşik Devletler ve Japonya için %14,5, AET ülkeleri için ise %12,4'dü. (Belçika ve Portekiz için

ise bu oran % 30'dan fazlaydı). Fiyatlar Kasım 1974'den Mart 1975'e kadar % 40 ile % 50 arasında düştü. 1976 güzünde çelik endüstrisinin yeni bir durgunluğa girişi bu inişi şiddetlendirdi.

Çelikteki 1975 durgunluğunun, çelik endüstrisinin büyük müşterileri olan otomobil, inşaat, ve gemi yapım endüsrilerinin birbiriyle birleşen krizlerinin sonucu olduğu açıktır. Ancak kapitalistlerin bu sektör için beslemeye devam ettikleri uzun vadeli iyimserlik, özellikle, çeşitli bağımlı ülkelerdeki çelik endüstrilerinin (Brezilya, Güney Kore) gelişmesi ve Japon ve Avrupa endüstrileriyle arasında açılan gediği kapatmak için Amerikan çelik endüstrisinin gösterdiği modenleşme çabaları ile alevlenen sürekli kapasite fazlası sorununu örtmeye yetmiyor.

Gemi yapım ve havacılık, pek çok nedenden ötürü, 1974-1975 iktisadi durgunluğunun darbesini ağır biçimde yedi. Petrol satışlarında, altmışların trendlerinin yorumlanması üzerine inşa edilen, sürekli artış tahminleri, petrol devlerinden gelen tanker siparişlerinin kaynağını oluşturmaktaydı. Fakat petrol satışlarında görülen düşme varolan tanker filosunun (Mart 1975 ortalarında 13,5 milyon toplam su taşırma tonajı olan 243 tanker) bir bölümünün hareketsiz kalmasına yolaçtı ve bu, bazı şirketleri önemli kayıplara uğrattı (Burma Oil'in mali çöküşünü anımsayınız). Sonuç, siparişlerin önemli oranda azalmasıydı.

Daha genel olarak, bir bütün olarak dünya ticaretinde görülen daralma navlun ücretleri ve dolayısıyla gemi yapım hacmi üzerinde etkili oldu. 1975'in ortasında dünya ticaret filosunun (tankerler dahil) %10'u hareketsizdi ve bu oran 1976'da sadece küçük bir düşme gösterdi. İktisadi durgunluğun başlangıcından 1975 Mart ortasına kadar yapım siparişlerinin 20 milyon tonu iptal edildi. Bu rakam bir bütün olarak uluslararası kapitalist ekonominin gemi yapım kapasitesinin toplam %7'sini temsil eder. Japonya, İskandinav ülkeleri ve Birleşik Devletler özellikle ağır biçimde darbe yediler.

Kapitalist üretim anarşisi, dünya deniz ticaret hacmi azalırken yük taşıma arzının yükselmeye devam etmesiyle çarpıcı ve bariz biçimde ortaya çıkmaktadır. 1975'te, dünya ticaret filosunun tonajı 312 milyon tondan 342 milyon milyon tona yani % 8 oranında yükselirken,

dünya deniz ticaretinin hacmi yaklaşık % 8 azaldı. Bu uyumsuzluk tankerler bakımından daha çarpıcıydı. Petrol nakliyatının hacmi %11 düşerken eldeki tankerlerin tonajı %15 yükseldi.

Bu koşullar altında navlun miktarının hızla düşmeye başlaması şaşırtıcı değildir. Batı Almanya'da navlun endeksi Ekim 1973'te 340 iken (varılan en yüksek düzey) Ocak 1974'te 140'a, 1974'ün ortalarında 100'ün altına, 1975 Mart'ında 60'a (en düşük düzey) düştü; 1975 yazında 80'e yükseldi; böylelikle, toplam düşüş, iki yıldan az bir sürede %80'den fazla oldu.

Bu koşullarda, deniz nakliyat şirketleri arasındaki rekabetin şiddetlenmesi ve bu alanda kurulmuş olan bazı kartelleri ağır biçimde sarsması da (bu karteller "konferanslar" olarak biliniyor) şaşırtıcı değildir. Yeni ve güçlü bir rakip olan Sovyet ticaret filosunun[8] engel tanımadan büyümesi (ikinci rakip olarak Polonya ve Doğu Alman filoları) bu eğilimi daha da belirgin hale getirdi.

Hava yolları, yolcu ve yük trafiğinin sürekli artmasına rağmen muazzam parasal açıklara uğramaktadır. Bu açıklar, Kuzey Atlantik yolunu kapmak için patlak veren şiddetli fiyat savaşı üzerine IATA kartelinin tamamen parçalanmasına yol açtı. Ayrıca sivil havacılık inşa piyasasının da daralmasına sebep oldu. Askeri hava taşıtları için hâlâ sipariş verildiği doğru fakat bunlar, "yüzyılın işi" üzerine sürdürülen savaşın da gösterdiği gibi (bu "iş" Belçika, Hollanda ve Danimarka Starfighter'larının yerini almaktadır) giderek yoğunlaşan uluslararası rekabetin konusu olmaktadırlar. Bununla birlikte, Amerikan uzay endüstrisi, 1974 ve 1975'te devlet siparişlerinde sağladığı % 4 bir artış sayesinde durgunluğu önlenmiş görünmektedir.

Son yirmi yıl içinde neredeyse kesintisiz büyüme gösteren alanların tipik bir örneğini oluşturan **elektronik endüstrisi,** 1974-1975 iktisadi durgunluğundan bu yana büyük ekonomik güçlükler dönemine girmiş görünmektedir. Transistörlerde ve genel olarak yarı-iletkenlerde belirgin bir kapasite fazlası durumu sürmektedir. Birleşik Devletler'de bu endüstri, 1975 ortalarından itibaren sadece % 50 kapasiteyle çalışıyordu. Satışlar bu yıl içinde % 15 kadar azaldı.

Elektronik hesap makinaları alanında görülen kapasite fazlası, cep ve küçük masa aygıtlarında bir fiyat çöküşünü uyardı. Bilgisayar

alanında bile fiyat düşmeleri görüldü. Elektronik aygıt tröstlerinin, **özel uydular** sayesinde telekomünikasyon alanına el atması önemli yeni çıkış noktaları açabilir.

Televizyon alıcıları ve küçük hesap makinaları gibi tüketici mallarında uzmanlaşmış olan Japon elektronik endüstrisi, 1974'te bir durgunluk yaşadı, bunu 1975'te yeni bir üretim azalması izledi. 1976 ve 1977'de Japon ihracatının çarpıcı başarısına rağmen, bu sektörde uzun dönemli bir doymanın belirtileri görülmeye başlamıştır. Cepte taşınan hesap makinaları ilk kez ortaya çıktığı zaman, Japonya pazarın aslan payına sahipti. 1973'te Japonya, Birleşik Devletler ve Kanada'nın ürettiği toplam 7 milyon adete karşılık 10 milyon hesap makinası üretti. 1974'te Japon üretimi, Birleşik Devletler'in 12 milyonuna karşılık 15,5 milyon üniteye yükseldi. 1976'da ise Amerikan üretimi Japonya'nınkini aştı. Japonya'nın Avrupa pazarındaki payı 1971-1972'de % 80 iken, 1975'de % 50'ye düştü.

Nedir ki, uzun dönemde bu doygunluk sadece elektronik tüketim mallarını (cepte taşınan hesap makinaları dahil) etkiledi. Elektronik sermaye malları alanında uzun dönemli eğilim büyüme olarak kalmıştır: bilgisayar sektöründe yılda % 10'luk bir değer artışı, 1988 sonuna kadar ise % 14'lük bir talep hacmi artışı beklenmektedir. Bu oranlar abartılmış olabilir, fakat eğilimin büyümeye doğru olduğu açıktır.

Makine yapım endüstrisi, özellikle yarı-sömürge ve bağımlı ülkelerin ve bürokratlaşmış işçi devletlerinin artan siparişleri nedeniyle, uzun süreli bir boom yaşayacağı kesinleşmiş belki de yegâne kilit sektördür. Bu siparişlerin, emperyalist ülkelerdeki yatırımların gösterdiği uzun süreli düşüşü karşılayacağı umulmaktadır. Bununla birlikte, uzmanlar tarafından genel olarak kabul edilen bu beklenti, uluslararası kapitalist ekonomi için ileriki yıllarda beklenen genel büyüme oranını dengeleyen bir ağırlık oluşturmaktadır.

Bu büyüme, ellili ve altmışlı yıllarda kaydedilen oranlara göre büyük ölçüde düşük kalırsa-ve biz böyle olacağına inanıyoruz- bu durumda, aşırı kapasitenin pekçok endüstri dalında aynı anda meydana geleceği açıktır. Böylece kapasite fazlası hem üretken yatırımlarda hem de sermaye malları siparişlerinde daha büyük oranda düşüşe yol

açacaklardır. Öte yandan, modernleşme ve rasyonalizasyon yatırımları kuşkusuz bu koşullar altında da devam edecektir. Böylelikle, OPEC ülkelerinden ve en sanayileşmiş bağımlı ülkelerden sermaye malları için yüksek siparişler alınabilecektir. Bu durumda, dünya çapında, modası geçmiş teknolojiyle çalışan işletmelerin tasfiyesi hızlanacak ve makina imalat endüstrisi içinde üretken kaynaklar üst düzeyde gelişmiş techizat üreten şirketlerin yararına (elektro-nükleer tesisler, elektronik aygıtlar, manyetik bantlarla çalıştırılan otomatik takım tezgahları vb.) ve daha klasik techizat üreten sektörlerin zararına (klasik elektrik techizatı, tekstil makinaları vb.) yeniden dağılacaktır.

Takım tezgahları alt sektörü için kesin sayılar elde bulunmaktadır. 1974'te en büyük ihracatçı, ithalatçı ve üretici ülkelerin durumları Tablo XVIII'de gösterilmiştir.

3. Parasal Pompalama ve İktisadi Durgunluğun Sınırlı Süresi

Zengin emperyalist ülkelerin iktisadi durgunluğun genişliği karşısında şaşkınlığa düşen liderleri -özellikle Birleşik Devletler, Batı Almanya ve Japonya'da- 1975'in ikinci yarısında, parasal pompalama önlemleri almaya, yani 1974-1975 sırasında "enflasyona karşı mücadele" çerçevesinde alınan ağır kredi sınırlaması ve büyüyen para arzının yavaşlatılması önlemlerini bir yana bırakmaya karar verdiler. Birleşik Devletler'de ekonomik iyileşme 1975 Temmuz -1976 Haziran mali yılı için 70-80 milyar dolarlık muazzam bir bütçe açığı ile hazırlandı. Batı Almanya'nın bütçe açığı 30 milyar dolar, Japonya'nınki ise 20 milyar dolardı. Buna diğer üç emperyalist ülkedeki kamu sektörünün muazzam açıklarını eklersek (devlet bütçesi artı ulusal sektör) İngiltere (20 milyar dolar), Fransa (10 milyar dolar) ve İtalya (25 milyar dolar) -1975'in ortası ile 1976'nın ortası arasında ekonomik devreye sırf büyük emperyalist ülkelerin bütçe açıklarından ötürü, zerkedilen ek satınalma gücünün 175 milyar dolardan az olmadığını görürüz. Bu rakam İkinci Dünya Savaşı sırasında büyük emperyalist güçlerin her bir yıl için birleştirilmiş bütçe açıklarını aşar. Bu durum, Roosevelt "New Deal"'ının (Yeni Düzen) ılımlı "Keynesci" deneyleriyle kıyaslanamaz.

TABLO XVIII

1974'te Takım Tezgahları İhracatı, İthalatı ve Üretimi

(cari kurdan milyon dolar olarak)

ÜRETİM		İHRACAT	
1. Batı Almanya	2,762	1. Batı Almanya	1.980
2. Birleşik D.	2,100	2. Birleşik D.	480
3.SSCB	1,824	3. İsviçre	393
4. Japonya	1,533	4. Doğu Almanya	392
5. İtalya	756	5. İtalya	303
6. Fransa	592	6. İngiltere	251
7. İngiltere	538	7. Fransa	251
8. Doğu Almanya	513	8. Japonya	230
9. İsviçre	484	9. Çekoslovakya	180
10. Polonya	337	10. SSCB	145

İTHALAT	
1. SSCB	368
2. Fransa	310
3. Polonya	307
4. Birleşik Dev.	258
5. Batı Almanya	230
6. İtalya	234
7. İngiltere	228
8. Japonya	149
9. Doğu Almanya	100
10. Çekoslovakya	100

Brezilya ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin ithalat listesinde bulunmayışının nedeni belirsiz gibi görünüyor.

Kaynak: ***The American Machinist, Le Monde*** *yeniden basımı 22, Nisan 1975*

Şöyle bir kehanette bulunmaya hazırdım: Emperyalist hükümetler, "enflasyona karşı mücadelenin kesin önceliği" hakkında koparılan tüm yaygaraya rağmen, tüm büyük emperyalist ülkelerde eş zamanlı olarak bir iktisadi durgunluk patlak verdiği anda, **muazzam dozlarda Keynesci ve neo-Keynesçi iyileşme tekniklerine** başvurmaktan başka hiçbir seçeneğe sahip olamayacaklardır. İktisadi durgunluğun boyutları ortaya çıkar çıkmaz, görünüşe ve "paranın titizlikle korunması" için verilen ciddi vaazlara rağmen, tam da benim dediğim gerçekleşti.[9]

Ekonomiye zerkedilen muazzam ek satınalma gücü nedeniyle, iktisadi durgunluk bir ya da birbuçuk yıl içinde hissedilir derecede durduruldu. Bundan sonra bir iyileşme başladı.

Bu gelişme, 1960'ta formüle ettiğim bir teşhisin doğruluğunu teyid etmektedir. Burjuva devleti, ekonomik dalgalanmalardan ve yeni dönemsel aşırı üretim krizlerinden kaçınmayı sağlayacak araçlara kesinlikle sahip değildir. Bu durum kapitalist üretim tarzının doğasından kaynaklanır ve ancak bu üretim tarzı son bulduğu zaman kaybolacaktır. Fakat burjuva devleti, Keynesci ya da neo-Keynesyen tekniklerin uygulanması sayesinde, **yani sahte para yaratacak iktisadi durgunluğun süresini ve derinliğini sınırlayan** araçlara sahiptir. Bu anti-kriz tekniğini uygulamanın bedeli, kağıt paranın giderek artan devalüasyonu ve enflasyonun hızlandırılmasıdır. Uygulanan anti-kriz tekniklerin sınırına, enflasyon emperyalist bir gücün kaynaklarını tükettiği, başıboş bir gidişe başladığı, ekonomik faaliyeti uyarma etkisini yitirdiği ve hatta olumsuz etkileri uyardığı zaman varılır.

İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana atlatılan iktisadi durgunlukların dikkatle incelenmesi, anti-kriz tekniklerin etki ve sınırlarının açıkça görülmesini sağlar. Bu teknikler ne krizlerin patlak vermesini ne de onların başlangıçtaki ciddiyetini engelleyebilirler. Sadece bu krizlerin yarattığı etkilerin üzerini örtebilirler, yani bir "kartopu etkisi"yle kümülatif tarzda gelişmelerini engelleyebilirler. 1957-1958 iktisadi durgunluğunun ilk dokuz ayı ile 1929-1932 ekonomik krizinin ilk dokuz ayı içinde Birleşik Devletler'de görülen ekonomik dalgalanmalar arasında yapılacak bir karşılaştırma,

TABLO XIX

Birleşik Devletler'de Krizin İlk Dokuz Ayı Sırasında Ekonomik Değişimler (% olarak)[10]

	1929-32	1957-58
İstihdam (tarım dışı)	- 6.5	-4.2
GSMH	- 5.5	- 4.1
Perakende Satışların Hacmi	- 6.1	- 5.1
Endüstriyel Üretim	- 15.9	- 13.1
Dayanıklı Mal Siparişleri	- 26.5	- 20.1

birincisinde iktisadi durgunluğun sadece bir yıl, ikincisinde ise krizin sadece 3,5 yıl sürmüş olmasına rağmen, özellikle bu bakımdan öğreticidir. Başlıca rakamlar Tablo XIX'da gösterilmiştir.

1974-1975 iktisadi durgunluğundan önceki yılda enflasyonun giderek hızlanma eğiliminin yarattığı üç sonuç vardır. Tüm emperyalist ülkelerde iktisadi durgunluğu duraksatmak, ılımlı bile olsa bir "iyileşme" sağlamak için giderek artan oranda paranın dolaşıma zerkedilmesi gerekmiştir. En zayıf emperyalist ülkelerin, -özellikle ortalamanın üzerinde enflasyon oranına maruz kalanların- bu tür bir para arzı yükselişini etkinlikle gerçekleştirebilecek durumda olmadıkları ortaya çıktı. Çünkü böyle bir uygulama devleti iflas ettirecek ve ekonomik faaliyeti felce uğratacaktı. Zengin ülkeler bile iyileşme önlemlerinin etkisini derhal azaltan başıboş enflasyonun yönünü değiştirecek anti-kriz tekniklerini ılımlılıkla uygulamak zorunda kaldılar.

Bu nedenle Birleşik Devletler'de para arzının yükselmesi 1976'da %5-7 ve 1977'de % 6,5-7 ile sınırlı kaldı. Bu sınırlar, o sırada **Federal Reserve Board**'un başkanı olan muhafazakar Arthur Burns tarafından konulmuştur. (kuşkusuz, Burns, bütçe açığının büyümesi konusunda o kadar tutucu değildi). "Dizginsiz" Neo-Keynesyen iyileşme tekniklerinin savunucuları, para azında yıllık %9-10 bir artış istediler. Bu artış muhtemelen yıllık bütçe açığını 100 milyar doların üstüne çıkaracaktı.

1974-1975'teki kadar ağır bir iktisadi durgunluğun etkilerini dengelemek için gereken çok daha kapsamlı iyileşme önlemlerinin reddedilme nedenlerinden biri, kuşkusuz emperyalist ülkelerin çoğunda tehlikeli bir eşiğe ('çift rakamlı enflasyon') yaklaşmakta olan ve İngiltere, İtalya ve Fransa'da bu eşiği bir ölçüde aşan enflasyonu uyarma korkusuydu. Geç kapitalizmin ya şiddetlenen iktisadi durgunluk ya da artan enflasyon ikileminden kaçamayacağı bir kez daha doğrulanmış oldu. Ayrıca, dizginlenmemiş enflasyonun kendisi, uzun dönemde, ergeç giderek ağır ekonomik krizleri uyarır.

Çok daha köklü iyileşme önlemlerinin alınmasını engelleyen ikinci bir neden de emperyalistlerarası rekabetle ilgilidir. Serbest değişim oranları sistemi muhafaza edildiği sürece ulusal enflasyonun ağırlaşmasının, artık otomatik olarak bir ülkenin rekabetçi konumunun sarsılmasını gerektirmediği doğrudur. Çünkü ulusal pazardaki artan maliyetler, ihracat fiyatları açısından, ilgili,paranın değişim oranındaki düşüşle büyük ölçüde dengelenmektedir. Bu koşullarda, hızlanmış enflasyon, hasta ülkenin rekabet konumunu en azından kısa vadede iyileştirebilir bile. Aslında, bazı emperyalist güçlerin serbest değişim oranları sistemini, yasaklanması gereken bir haksız rekabet aracı olarak kabul etme nedenlerinden biri de budur.

Yine de bir ülkedeki enflasyon oranı, rakip ülkelerde cari olan oranın önemli ölçüde üstündeyse, bu ülke için uzun vadede olumsuz ekonomik sonuçlar yaratır. Ulusal talep şiştiği zaman, ithalat yükselir; buna ek olarak, ulusal paranın değişim oranındaki düşüşün sonucu olarak, ithalatın değeri otomatik olarak artar, bu da ihracatı enflasyonun etkilerinden korur. Dolayısıyla, serbest değişim oranları sistemine rağmen, enflasyon, ödemeler dengesi açığını artırmaya devam eder ve uluslararası krediye olan bağımlılık artar. Böylece enflasyon sözkonusu emperyalist gücün rekabetçi konumunu toptan zayıflatır. Ayrıca aynı hacimde yabancı emtia satınalmak için giderek daha fazla emtianın ihraç edilmesi gerekir (bu da daha fazla emek miktarı demektir). Böylece giderek daha yoksullaşan ulus, ekonomik sağlığının bir bölümünü derece derece kaybeder.

Rakiplerinkinden daha yüksek enflasyon oranı silahıyla emperyalistler arası rekabeti sürdürme stratejisi, böylece ulusal

tüketimin hızla düşmesine, yani ulusal gelirin işçilerin zararına ve kapitalist kârların yararına paylaşılmasında radikal bir değişime yol açar. Nedir ki, sosyo-politik güçler ilişkisi, böyle bir stratejinin her hangi bir emperyalist ülke tarafından radikal bir tarzda uygulanmasına henüz izin vermemektedir. Bu nedenle, ekonomisi muazzam kaynaklara sahip olan özellikle işçi hareketinin ve işçi tepkilerinin görece zayıf olduğu ve muazzam bütçe açıklarına rağmen enflasyon oranının düşürüldüğü Birleşik Devletler dışında, iyileşme önlemleri göreli olarak ılımlıdır.

Emperyalist ülkelerde izlenen ekonomik politikanın sorumluları ve pekçok iktisatçı, parasal ve kredi büyüme önlemlerinin otomotikman meşhur çarpan faktörünün bir sonucu olarak, endüstriyel üretimde çok daha yüksek bir artış sağladığını iddia etmeye devam ediyorlar. Ayrıca stoklar bir kez çok düşük bir düzeye varınca stokların otomatik bir tarzda büyümelerinin "teknik etki" denen etkilerine de güvenmektedirler. Krizin başlangıcındaki "stok tasfiyesi" aşamasından sonra, tüccarlar ve sanayiciler önceki refah döneminden daha düşük bir faaliyet düzeyini muhafaza etmek için bile stoklarını yeniden yükseltmek zorundadırlar. Bu, siparişlerde ve dolayısıyla istihdamda, gelirlerde ve tüketimde bir yükselişi gerektirir ve bunlar da üretim ve istahdamda yeni bir yükselişe götürür vb. Şimdi, Birleşik Devletler'deki stoklar 1975'in ilk çeyreğinde yılda 18 milyar dolarlık bir azalmaya uğramışlardır, oysa bir önceki çeyrekte aynı oranda yükselme göstermişlerdi. O halde, bu görüş açısından bakılırsa, çevrimde yeni bir dönüş çok uzak olamazdı.

Farklılaştırılmamış toplamların işlenmesi üzerine kurulmuş pekçok temelsiz genellemeyi içeren bu neo-Keynesyen mantık, saf ve basit mantık ve analiz hataları içermektedir. Bu yanlışlara çeşitli fırsatlarda dikkat çektim.[11] Yegâne kesin sonuç, hızlandırılmış para arzı genişlemesi sayesinde talebin güçlü biçimde uyarılmasının **tüketici mallarına talepteki düşüşü duraksatacağıdır.** Hükümet tüketicilere on milyonlarca ek dolar dağıttığı zaman, tüketici mallarının cari satış hacmi pek düşmez. İşsizlik tazminatının bugünlerde otuzlu yıllara oranla çok daha yüksek bir düzeye varması (bu tazminat ücretlerin %44'ünden %80'ine kadar değişir ve bazı sınırlı durumlarda vergilerdeki düşüşün etkisiyle ücretleri aşar) tüketici malları tabelinde

iktisadi durgunluktan ötürü meydana gelen azalmanın sınırlandırılmasına yardım eder.

Ancak kanıtlanmış başka sonuç yok henüz. İşsizlik korkusu işçi sınıfının ve küçük burjuvazinin bir bölümünün gelecekteki cari gelir azalması olasılığına karşı tasarruflarını arttırmalarına yolaçabilir. Özellikle bu nedenle satışların tüketici gelirleriyle **aynı oranda** yükseleceği kesin değildir. Gerçekten de, Birleşik Devletler'deki **Shadow Open Market Committee** ev halkının tasarruflarında 1974'te 76,7 milyar dolardan 1975'te 80 milyar dolara bir yükselme olduğunu tahmin etmektedir.

Ayrıca, taksitle satınalma uygulaması ve tüketici ailelerin daha fazla borçlanması, gelirler azaldığı zaman, cari tüketim harcamalarında bir azalma gerektirirler. Dayanıklı tüketim mallarının satınalınması için yapılan tüketici kredisi müracatları kriz zamanlarında azalır. Paradoksal olarak, iktisadi durgunluk dönemlerinde tasarruf oranlarının yükselmesi beklenebilir.[12] Böylelikle, artan para arzının bir bölümü banka mevduatlarını şişirebilir ya da, emtia satış hacmini artırmadan ve dolayısıyla üretimi uyaran bir iyileşme olmaksızın dolaşımdaki para oranını azaltabilir.

Dahası, para arzının şişmesi ve kapitalist şirketlere sağlanan çeşitli destekler, üretken yatırımlarda hiçbir zaman kendiliğinden bir iyileşmeyi gerektirmez. Kapitalistlerin kendilerine sağlanan kredi kolaylıklarından yararlanması için hem kâr oranının yükselmesini hem de bir pazar genişlemesini sezmiş olmaları gerekir. Üretimi sırf kolaylarına öyle geliyor diye değil, ancak kârlarını muhafaza etmek ya da yükseltmek için artırır kapitalistler. Bu, artan üretimin satılabileceğini ve kapitalistlerin, krizin nedeni olan ve iktisadi durgunluğun başlangıcında hızlanan kâr oranları düşüşünü ters çevirebilecekleri kârlı koşullarda satılabileceğini önvarsayar.

Şimdi, kâr oranının bir iktisadi durgunluk sırasında yeniden kurulması otomatik olmaz. Bu nedenle, kredi kolaylıklarının artmasına, iskonto oranının ve genelde kâr oranının düşmesine ve para arzının artmasına rağmen, para-sermaye arzının azalması nedeniyle değil, fakat iş adamlarının bu para sermayeyi talep etmemesinden ötürü şirketlere verilen işletme kredisi hacminin azalmaya devam etmesi pekala

mümkündür. Gerçekten 7 Mayıs 1975'te Amerikan şirketlerine verilen toplam banka kredisi hacmi 128,6 milyar dolar kadardı. Bu miktar Nisan başı (129.4 milyar dolar), Mart başı (129.7 milyar dolar), Şubat başı (129.6 milyar dolar), ve Ocak başındaki (132.8 milyar dolar) -alınan tüm iyileşme önlemlerine rağmen- tutardan daha düşüktü.

Son olarak, ihracattaki daralma derecesi hesaba katılmalıdır. Bu daralma özellikle endüstriyel üretiminin göreli olarak yüksek bir kesimini ihraç eden ülkelerde, iç pazardaki satışların gösterdiği ılımlı bir iyileşmenin etkilerini dengeleyebilir. Bu koşullarda, iyileşme anı, tüm büyük emperyalist ülkelerde iç talebin iyileşmesinin **birleşik etkisi** dünya ticaretindeki daralmayı duraksatana kadar ertelenmiştir.

4. Banka Paniği Korkusu

Burjuvazinin güçlü bir iyileşmeyi uyarmak için gerekli olan enflasyon dozlarını kabul etmekte duyduğu tereddütün ek bir nedeni daha var; bu önlemler tüm kredi sistemini altüst etme riskine ve hatta genelleşmiş bir banka paniğine yolaçabilirler. Her aşırı üretim krizi, çöken ve iflâs eden işletmelerin sayısında kaçınılmaz olarak önemli bir artışa yolaçar. Küçük ve orta çaplı işletmelerin, güçlü tröstlerden daha ağır bir darbe yemelerine rağmen, iktisadi durgunluk ağırlaştıkça, girdabın çekeceği büyük tröstlerin sayısı daha da çok olacaktır. Aslında krizin objektif işlevi, ister büyük ister küçük olsun, özellikle az kârlı işletmeleri yani "ölü deri" yi ortadan kaldırmaktır.

Şimdi, enflasyonun ilerlediği ve tüm kapitalist işletmelerin büyüyen bir borç altında bulunduğu bir iklimde, "küçük adam" için imkânsız olan şey -yani borçlanarak büyük bir servet biriktirmek ("iyi para" ödünç alıp on yıl sonra devalüe edilmiş parayla ödemek) "büyük balık" için (yani devlet içinde sahip olduğu güç ve etkinlik sayesinde, durum bozulsa da korunanlar için) tamamen mümkün hale gelir.[13] Bu durumda pek çok büyük işletmenin kâr elde etme kapasitesi giderek bilmece haline gelmiştir. Bankanın mali uzmanları hesap tablolarının ardındaki gerçeği yakalamakta giderek daha büyük güçlüklerle karşılaşmaktadır.

Enflasyon, bankaların oluşturabildikleri para-sermayenin göreli bolluğunu besler. Banka işlemlerinin alanı, böylelikle hızlı bir oranla

genişler. Krediler verme kararını veren ve işletmelerin durumunu değerlendiren üst düzey banka memurlarının yetkinliği, işe alınma hızlandırıldığı için kaçınılmaz biçimde azalır. Bankalar arasındaki keskin rekabet atmosferi, özellikle büyüme isteği ve sürekli enflasyonun riskleri daha az göstermesi nedeniyle, bu bankaları sık sık daha büyük risklere girmeye zorlar.

Muhafazakâr bir uzman olan Martin Mayer'in 1974'de yayınladığı **The Bankers** (Bankerler) Amerikan burjuvazisi üzerinde büyük bir etki yaptı. Bu kitapta Mayer altmışların başından beri banka uygulamalarının daha "saldırgan" oluşuna yolaçan çeşitli yeni teknikleri tanımlar. Bu uygulamalar, dikkat çekici biçimde kısa vadeli mevduatı uzun vadeli kredilerin finansmanında kullanan çizgi-dışı bankacılık uygulamalarında ve toplam banka kredisi hacminin bankalara ait fonlara oranla daha hızlı büyümesinde yansıyordu. (Ayrıca bu kredinin önemli bir bölümünün geri alınabileceği kuşkuluydu ya da kredi spekülatif bir yapıya sahipti.)

Kuşkusuz, Amerikan özel bankalarının borçlarını ödeme yeteneği, Amerikan merkez bankası, **Federal Reserve System**'in davranışına sıkı sıkıya bağlıdır. Büyük burjuvazi her bakımdan, merkez bankasının, kapanma tehlikesiyle yüzyüze gelen büyük bankaları, ekonominin bütünü için bedeli ne olursa olsun, kurtarmak için müdahale edeceğinden emindi.

Mayer, merkez bankasının yüzyüze bulunduğu gerçek ikilemi doğru olarak belirtir; bir yandan bankalara, kendi kredi sistemlerini temizlemeye **zorlayacak** kadar kredi vermeyi reddetmez çünkü böyle bir durum birçok büyük bankanın çöküşüne yolaçacak bir tehdit oluşturur ve bu da gerçek bir banka paniğine götüren zincirleme bir reaksiyonu ateşleyebilir. Öte yandan bu çeşit ciddi bir baskı olmaksızın, özel bankalar kendi maceracı politikalarını düzeltmemek sureti ile bir tehlike yaratırlar. Mayer şu sonuca varır: "Sistemde potansiyel olarak kayıp borç biçiminde milyarlarca dolar bulunmaktadır; bir patlamaya doğru gidiyoruz. Şimdiki bankacılık yapısı **çökebilir.** Düzenleyici aygıtlar bu büyümeye ne kadar izin verirlerse, çöküş o derece yıkıcı olacak."[14]

Amerikan bankacılık sisteminin daha ortodoks uygulamalara

döndüğünü gösteren bazı belirtiler vardır. Fakat sorunun kaynağı aynı kalmaktadır. Burada söz konusu olan, bankacıların bireysel psikolojilerindeki değişmeler sorunu değildir; bazıları daha "maceracı", bazıları ise daha "tutucu" olabilir. Daha çok bir enflasyon, spekülasyon, mali kaçamak ve hile atmosferinin yarattığı genel bir durum sözkonusudur. Ve bütün bunlara bankalarla, "iş dünyası", politik lobi ve devlet alımları arasında gelişen ilişkilerle, devlet memurlarının politikacıların ve işadamlarının rüşvetçiliği de eklenmelidir. Bütün bunlar sonunda her türlü şüphenin üzerinde olmaları gereken bankacıların da yoldan çıkmasına yolaçar.[15]

1974-1975 iktisadi durgunluğu sırasında Birleşik Devletler'deki iflaslar % 30'un, İngiltere'dekiler ise % 60'ın üzerine çıktı. 1974'te Batı Almanya'da 7500, 1975'te Japonya'da 8600 (1977'de 14000) iflas vardı. İktisadi durgunluğun arifesinde ve başlangıcında yükselen bir iflas dalgası bankaları ve parasal kuruluşları silip süpürdü: Köln'de Herstadt Bank; the Franklin Bank, the National Bank of San Diego ve bunları denetleyen İtalyan Sindona Grubu. Bazı "ikincil bankalar" ve İngiltere'deki çeşitli mali gruplar da International Credit Bank gibi (İsviçre'de kurulan bir İsrail bankası) çöktü.

Gayrimenkul spekülasyonunda uzmanlaşan Londra'daki pek çok mali kuruluş girdaba sürüklendi: Lyon grubu, Jessel sigorta şirketi, London Country Securities ve Triump Investment Trust, bunların içinde en dikkati çekici olanlardır. **The Economist**'e göre: "Emlâk piyasasında görülen çöküş, İngiltere mali sistemi için, ikincil bankalardan mevduat çekilmesinden daha büyük bir tehdit oluşturdu. Gerçekçi bir emlak değerlendirmesi yapılırsa, bir dizi banka temerrüde düşmüştür; sadece adları vardır... 1974 sonuna gelindiğinde emlak ve inşaat endüstrilerine verilen banka kredileri 5 milyar sterline varmıştı. Bu, İngiliz imalat endüstrisinin tamamına verilen banka taahhütünün yarısından çoktur... (bu oran 1970'te 1/5'den azdı). Piyasa üzerine sarkan emlak ne kadardır? 1973 piyasa fiyatı değerlendirmelerine göre, özel Stern ve Lyon gruplarının portföyleri ve geçen yıl çöken Guardian Properties (Holdings)'inkiler dahil, bir milyar sterlinin üzerinde bir miktar muhtemelen tahsildarların ve tasfiyecilerin ellerinde bulunmaktadır.[16]

Birbirini izleyen bu iflaslar bir kez daha belirtelim ki tesadüfi değildir. 1972-1973 boom'u esas olarak spekülatif olmuştu. Hızlanmış enflasyonun gayrimenkul —ve hammadde— spekülasyonuna yolaçması kaçınılmazdır. Üretken yatırımlar yavaşladıkça ya da durdukça bol likiditeye sahip bankalar gayrimenkul alanlarını da kapsayan başka alanlarda kârlı yatırım olanakları araştırmak zorunda kalırlar. Otomobil endüstrisiyle birlikte inşaat endüstrisinin krizi, 1974-1975 iktisadi durgunluğunu ateşledi ve kaçınılmaz olarak arsa fiyatlarında çöküntüye yolaçtı. Bunun sonucu ise gayrimenkul finansmanında uzmanlaşan pekçok şirketin iflası oldu. Bu iflas dizisine neden olan, aslında sistemin iç mantığıydı.

İkincil durumdaki İngiliz bankaları çok ciddi zorluklarla karşılaştılar. Bunların 26'sı ancak büyük bankalardan sağlanan önemli desteklerle kurtarıldılar. Bunların arasında, İngiltere'nin en büyük özel mali şirketi United Dominion Trust, bankacılık alanına yetmişlerin başında giren First National Finance Corporation ve Sterling Industrial Securities vardı. Hatta, saygıdeğer ve esrarengiz Crown Agents,ki tüm dünyadaki doksan hükümetin Londra porföylerini idare ettiği söylenir, ikincil durumdaki bankalara ve gayrimenkul spekülasyonunu finanse eden şirketlere yaptığı tedbirsiz taahhütler nedeniyle 212 milyon sterlin kayba uğradı. Crown Agents, İngiliz hükümetinin 85 milyon sterlinlik bir armağanı ve tüm mevduatın devlet tarafından garanti edilmesiyle iflastan kurtarıldı. Benzer bir durum Spanish Sofico grubunun eşi görülmemiş iflasıydı. (buna yolaçan iktisadi durgunluğun sebep olduğu uluslararası turizmdeki ani düşme ile gayrimenkul spekülasyonunun birleşik etkisi idi.)

Gayrimenkul spekülasyonunun Bankacılık sistemi üzerindeki etkisi, Birleşik Devletler'de İngiltere'dekine oranla sayısal bakımdan daha ciddi olmakla birlikte, sonuçları Amerikan bankacılık sisteminin sahip olduğu rezervlerin daha büyük olmasından ötürü, daha hafif oldu. 1969-1971 yılları arasında, gayrimenkul yatırım tröstleri (REİT) rağbetteyken, bu şirketler paylarının 6 milyar dolara varan bir kısmını sattılar. İktisadi durgunluk sırasında bu paylar değerlerinin % 70'ini kaybettiler. Chase Manhattan gibi güçlü bir bankaya bağlı gayrimenkul yatırım tröstü bile (the Chase Manhattan Real Estate Investment Trust) paylarının değerinde 70 dolardan 4 dolara kadar varan bir düşmeye

uğradı. Şimdiki durumda büyük New York bankaları 7 milyar doları garanti edilmemiş gayrimenkul kredisi ve 4 milyar doları da değeri daha az güvenilir olan REİT hissesi olarak elde tutmaktadırlar.

Öte yandan, bunlar büyük bankaların elde tuttukları yegane güvenilmez ödünçler ve aktifler değildir. 1975 güzünde[17] New York Belediyesi'nin iflas edebileceği tehdidi ufukta görüldüğü zaman oniki büyük New York bankasının o sırada 4 milyar dolardan fazla "kötü borç"u elde bulundurduğu rapor edilmişti (New York Belediyesi borç senetlerinde 2 milyar dolar, havayolları şirketlerine verilen kredilerde 1 milyar dolar, W. T. Grant'a verilen kredilerde 400 milyon dolar ve iflas tehditiyle yüzyüze bulunan diğer belediyelere verilen kredilerde 500 milyon dolardan fazla)[18] Ve bütün bunlar şüpheli gayrimenkul kredilerine yatırılmış 11 milyar doların üzerine gelmektedir.

Bazı durumlarda banka sermayesinin tamamı ve temerrüde düşmüş ödünçler nedeniyle uğranılan kayıpları karşılayacak olan rezervleri, REİTS'in ve neredeyse müflis olan New York Belediyesi'nin borç senetlerinin toplam hacminden daha azdı. 1975'ten itibaren en büyük 12 New York bankasından en az ikisinin, Chemical ve Banker's Trust'ın durumu buydu. "Büyük Onikiler"den biri olan Maritime Midlands Bank 1975'in dördüncü çeyreğinde zaten kayba uğratmıştı. Federal Reserve System kendini, her ne pahasına olursa olsun, büyük bankaları desteklemeye adamıştır. Bu amaçla da geleceği endişe uyandıran en az 546 bankayı sıkı biçimde izlemektedir.[19]

The Bank of England ikincil durumdaki bankaları ve mali kuruluşları kurtarma operasyonunu karşılayabilmek için beş büyük İngiltere bankasına benzer bir garanti verdi. Bank of England'ın, 3 milyar dolara varan bankalar arası krediyi garanti ettiği ya da "karşıladığı" bildirilmiştir. Bunun 70 milyon sterlini Slater Walker Securities'i desteklemek için (Edward Heath'in muhafazakar hükümetinde daha sonra bakan olan Peter Walker ile altmışlarda ve yetmişlerin başında para konularında bir "sihirbaz" olduğu kabul edilen Jim Slater tarafından kurulan spekülatif bir kuruluş) ve 70 milyon sterlin de, varlıklarının % 25'i Arap sermayesine ait olan Edward Bates'in özel Londra bankası için kullanılmıştır.

Kapitalist dünyanın en önemli bazı bankaları —Chase

Manhattan, Union des Banques Suisses, Llyoyd's of London'ın Lugano şubesi Banque de Bruxelles, Westdeutsche Landes Bank ve Hessische Landesbank (Helaba) gibi— **para spekülasyonu**'nda önemli kayıplara uğradılar fakat bu kayıplar bankaların likiditelerini tehlikeye atmadı. Bu bankalardan ilk beşinin toplam kayıpları 300 milyon dolar olarak tahmin edilmiştir İktisadi durgunluk sırasında Helaba'nın toplam kayıplarının 1 milyar dolar kadar olduğu söylenmiştir. Bazı özel Fransız bankaları da güçlüklerle karşılaştılar fakat büyük ulusal mevduat bankalarından sağladıkları yardımlar sayesinde durumu atlattılar.

Helaba örneğinde, kambiyo kayıpları, İsrail'li maliyeci Rosenbaum tarafından Cenevre'de kurulan müflis Banque de Credit International'deki iflasa giden bir Brüksel satış mağazaları ve işyeri kompleksi olan "Manhattan Centre"deki hisseleri nedeniyle oluşmuştu. Almanya'nın üçüncü büyük bankası olan Westdeutsche Landesbank, banka müdürü Poullain tarafından, iflasın eşiğine gelen Württembergische Kreditverein'in (toplam mevduatı 1,5 milyar dolar) kurtarılması için harekete geçirildi. Bu aracı kullanılarak 100 milyon dolardan fazla bir miktar ödünç olarak verildi. Bu olay Poullain'in 1977'nin sonunda kovulmasına neden olan olaylardan biridir.[20]

Tüm belirtiler, üretim ve sermayenin giderek daha uluslararası bir nitelik almasının, birkaç tane çarpıcı iflas meydana gelince, zincirleme tepkimeye yolaçma tehlikesini çoğalttığını gösteriyor. Burjuva ve küçük burjuva banka müşterilerinin büyük bir kısmı, mevduatlarını aynı anda çekmek için panik içinde gişelere koşsalar — yani, gerçek bir banka paniği patlak verse— tüm kredi sistemi felç olabilir.

Günümüzde kredi, emperyalist ülkelerin ekonomisinde 1929'da olduğundan çok daha önemli bir rol oynamaktadır. Bu nedenle, bu türden felç durumları 1929'da görülenden çok daha ciddi bir krize yol açabilirdi. Uluslararası burjuvazi bunun farkındadır. Böyle bir paniğin hayaleti, Herstadt Bankası ve Sindona Grubunun yıkılmasından New York Belediyesi'nin içine düştüğü mali krizden ve bir Avrupa bankalar konsorsiyumunun verdiği 80 milyon Euro-dolarlık borcu ödeyemeyen Amerikan gayrimenkul mali şirketi Continental Mortgage Investors'un

karşılaştığı güçlüklerden sonra ortaya çıktı. Büyük emperyalist ülkelerin merkez bankalarının müdürleri Basel'de biraraya geldiler ve büyük mevduat bankalarının liderlerinin desteği ile, herhangi bir emperyalist ülkede önemi ne olursa olsun hiçbir bankanın çökmesine izin verilmemesini kararlaştırdılar. Ve daha sonra bu karar uluslararası burjuva kamuoyuna duyuruldu. Continental Mortgage Investors'un ödeme güçlükleri, bu kuruluşa 150 milyon dolarlık yeni bir ödünç veren Avrupa ve Amerikan maliyecilerinin acil müdahalesi ile ortadan kaldırıldı.[21] Acil korkular böylelikle hafifletilmiş oldu. Böylelikle, bankacılık sistemi bir kez daha sarsıldı ancak nakavt olmadı. Rezervler hala tükenmiş olmaktan uzaktır. "Borç-enflasyon-ağırlaşan borç-bankacılık sisteminin ödeme yapma yeteneğinin tehdit altına girmesi" cehennemi çevrimi, hala geri planda pusuda yatmaya devam etmektedir. Nedir ki, bu tehlike şu an için sadece pusudadır.[22]

Öte yandan,dört nala giden enflasyonun önlenmesi isteniyorsa, iç düzenlenmesini sağlaması bakımından bankacılık sisteminin sahip olduğu kapasitenin objektif sınırlarının bulunduğu açıktır. İflas orta büyüklükte bir bankayı değil de çok büyük bankayı vurursa ve birkaç yüz milyon dolarlık değil de on milyar dolarlık bir deliği tıkamak gerekirse ne olacak?[23] İngiltere'deki "büyük beşler", ikincil bankaları kurtarmak için gereken 250 milyon doları sarfetmek zorunda kaldıkları zaman yüzlerini buruşturmuşlardı.[24] Bankacılık sistemi on milyar dolarlık bir sınava dayanabilecek midir? Gelecekteki bir iktisadi durgunluk sırasında böyle bir sınav gerekecek mi? Bu öyle bir bilinmezdir ki, bunu aydınlatabilecek bir iktisatçı bakan ya da tekelci bir endüstri tröstü müdürü yoktur. Tüm "ekonomik iyileşme" operasyonunun üzerinde asılı duran bulut budur. Bu, çapı enflasyonun genişliğiyle orantılı bir buluttur ve ancak enflasyon yükseldiği kadar büyüyebilir.

Emperyalist ülkelerin hükümetleri ciddi kazaların getireceği riskleri azaltmak ve banka sermayesinin çok sayıda tedbirsiz operasyonlara girişmesini önlemek için bankacılıkla ilgili yasa ve düzenlemeleri katılaştırmaya çalışmaktalar. Nedir ki, özel bankaların gerçek anlamda kamu denetimi altına alınması iki güçlüğü gündeme getirmektedir. Birincisi, bu girişim özel mülkiyetin, rekabetin ve kâr

maksimizasyonu için gösterilen çabaların mantığıyla çatışır. Bütün bunlar, kontrol edenlerin ancak ortaya çıkıktan sonra saptayabilecekleri büyük riskleri ifade eder (zarlar yanlış atılırsa). İkincisi, etkin olabilecek çeşitli düzenlemeler, ancak bunlar cezalandırmayı sağlarlarsa etkili olabileceklerdir. (Örneğin, düzenlemelere uymayan bankalara verilen merkez bankası kredilerinin kesilmesi gibi). Fakat böyle bir uygulama da **ters** etkiler yaratacaktır, çünkü böyle bir durum tam da düzenlemeler aracılığıyla önlenmeye çalışılan paniğe yol açacak zincirleme bir reaksiyonu ateşleyecektir.[25]

NOTLAR

1) Petrol fiyatlarında görülen yükseliş konusunda J.P. Chevènement, diğer bakımlardan son derecede ilginç olan kitabı, **Le Vieux, la Crise et le Neuf** (Flammarion, Paris, 1974)'de şöyle yazdı: "Birleşik Devletler kendi dış ticaret dengesini yeniden oluştururken, Japon ve Avrupa ödemeler dengesi ansızın açık verdi." Daha sonra ne olduğunu biliyoruz. Chevénement'in hatası, o sırada pek çok gözlemci tarafından yapılmıştır.

2) Cf. Chr. Palloix, **L' Economie mondiale capitaliste,** vol. II. Maspero, Paris, 1972. Emperyalistlerarası rekabetin ve Avrupa ve Japon çokuluslularının sahip oldukları gücün gerçekliği ve kapsamı **Ruptures d'un systéme économique,** (Dunod, Paris, 1978) adlı derlemeye katılan çeşitli yazarların dikkatinden kaçmıştır. Dockes ve Rosier'nin Almanya ve Japonya'nın Birleşik Devletler'e göre "vasallaşması"ndan sözetmelerine rağmen temel eğilim açık biçimde karşıt yöndedir.

3) **Le Monde, L'Année économique et sociale 1977,** 12; **The Economist,** 4 Şubat 1978, s. 78

4) Geçmişte pratik olarak sıfır olmasına rağmen, şimdi Japon ihracatının yaklaşık % 20'si yenle ödenmektedir. Oysa ticaretinin % 70'den fazlası DM ile finanse edilen Almanya'nın durumu böyle olmaktan uzaktır. Yenle (ihracat) finansmanının yükselmesi yeni tüm dünyada ortak kabul gören bir paraya dönüştürüyor" **Businness Week,** 11 Nisan 1977. "Pekçok yabancı Amerikan şirketlerine dolardan başka bir parayla ödeme yapıp yapmayacaklarını soruyorlar", **Businness Week,** 26 Aralık 1977.

5) Bkz. Bernard Schmid'in bir Avrupa parası önerisi **La Monnaie europèenne,** Paris, 1977.

6)**Businees Week** (9 Ocak 1978), Birleşik Devletler'de otomobil endüstrisi için talebin doymasından sözeder.

7) Bkz. Dördüncü Bölüm. Brezilya'da bile tekstil endüstrisi yatırımları açıkça düşmektedir bkz. **Gezata Mercantil,** Temmuz 1977.

8) Avrupa deniz nakliyat şirketleri, Sovyet rekabetine karşı kendilerini korumacı önlemler uygulayarak ve uzmanlaşmış Sovyet şirketlerini "konferanslar"ın yani bu rotalar üzerinde trafiği paylaşan kartellerin belirli rotalarına çekmeye çalışıyorlar. (Uzak Dou için bkz. **Far Eastern Economic Review,** 21 Aralık 1977; Atlas okyanusu Akdeniz ve Doğu Afrika rotaları için bkz. **Business Week,** 12 Aralık 1977).

9) Profesör A. Cotta'nın "Nous sommes tous keynésiens" (Hepimiz Keynesciyiz) gibi anlamlı bir başlık taşıyan ve **Le Monde'da** (6 Aralık 1977) yayınlanan bir makalesinde doğru olarak belirtildiği gibi: "Monetaristlerin heyecanlı ajitasyonuna rağmen, para arzının büyüklüğü gerçek ulusal hasılasını aşmamış olan ya da gerçek kar oranı fiilen sıfır haline gelmemiş olan (nominal oran enflasyonu etkisiz hale getirmek için ayarlanmıştır) hiçbir batı ülkesi yoktur."

10) E. Mandel, **Marxist Economic Theory** op. cit., Vol. II, p. 532

11) Keynesci hayallerin iyi bir eleştirisi André Gunder Frank'da olduğu gibi Rudolf Hickel'de de bulunabilir, op.cit., ekonomik kriz üzerine yakında çıkacak olan kitabın bir bölümü: **"The Economist as Sootsayer and Ideologist: The Clouded Ball and Keynesian Class Policy".**

12) "Ev halkının tasarruflarındaki görülmemiş artışın son iktisadi durgunluğun derinliğine ve ekonomi yorumcuları ve siyasaları belirleyenlerin iktisadi durgunluğu yaratan güçleri yeterince önemsemeyişlerine katkıda bulunduğu söylenebilir. (Franz Ettlin, **"Swedish Private Consumption and Saving During Two Decades"** Skandinavska Enskilda Banken **Quarterly Review,** 3-4, 1976). Aralık 1975'te yukarda adı geçen OECD incelemesi nominal gelirlerdeki artış nedeniyle tasarruf oranında **uzun** süreli bir büyüme eğilimi öngörmektedir. Enflasyon devam ettiğinden bu bize kuşkulu görünmektedir. **Les Perspectives économiquesde l'OCDE'de** (no. 21, Temmuz 1977, s. 29) aksine bu artma oranının Birleşik Devletler ve gibi ülkelerde düşme eğiliminde olduğu işaret edilmiştir. Birleşik Devletler'de ev halkı tasarrufları oranı 1977'de 1963 düzeyine düşmüştür. Fransa'da halen 1968 düzeyindedir. Batı Almanya için **Sachverstandigenrat'ın** 1977-78 **Jahresgutachten'i** 1967 ve 1974 arasında ev halkı tasarruf oranında bir artış kaydetmiştir; bu artış tasarruf oranının 1977 sonunda 1969 düzeyine gerilemesiyle aşırı bir düşüş tarafından izlenmiştir.

13) Bu sadece emperyalist ülkeler için değil, en çok endüstrileşmiş bağımlı ülkeler için de geçerlidir. Bkz. Sao Paulo'da çıkan **Gazeta Mercantil**'de (Temmuz 1977 İngilizce basım) Brezilya tekstil endüstrisinin içinde bulunduğu krizin son derece zarif tasviri: "ilk altı ay içinde binlerce küçük orta çaplı tekstil firması çalışma sermayelerini finanse etmek bakımından güçlüklerle karşılaştılar. Özel bankalardan finansman sağlayanlar yıllık karın % 50'si ile % 60'ını faiz olarak ödediler; böylece karlarının çoğu bankalara transfer oldu. Firmaların çoğu bu çeşit sorunlarla yüzyüzeyken, hükümet National Economic Development Bank aracılığıyla 500 milyon Cr. den fazla bir miktarı (40 milyon dolar) iflas eden bir şirketi, S/A Fiaçao e Tecelagem Lutfalla'yı 'kurtarma'ya tahsis etti."

14) Martin Mayer, **The Bankers,** New York, 1974.

15) "Yüksek finans ve yeraltı dünyası"nın içiçe geçmesinin kuşkusuz abartılmış ama kısmen gerçek ve eğlendirici bir parodisi Paul Erdman'ın üç romanında ortaya konmuştur- **The Billion Dollar Killing, The Silver Bears,** ve **The Crash of '79.** Bunların konusu altın, gümüş ve petrodolar spekülasyonudur. Erdman mali çevrelerden gelmektedir ve mali hilekarlık nedeniyle hapis yatmıştır.

16) **The Economist,** 9 Ağustos 1975

17) Bu konuda özellikle bakınız. **The Economist,** 18 ve 25 Ekim 1975.

18) Birleşik Devletler'in en büyük ticaret şirketlerinden biri olan W. T. Grant and Co.'nun iflası bankacılık sistemine pahalıya malolmuştur. 640 milyon dolarlık bir tutar W. T. Grant'a kredi olarak verilmişti. Şirketin üç büyük New York bankasına olan borçları —Chase Manhattan, First National City ve Morgan Guarantee Trust—her biri için yaklaşık 100 milyon dolar kadardı.

19) Amerikan bankalarının durumu 1976'da bir dereceye kadar düzelmişti. Yine de 22 Kasım 1976 tarihli **U.S. News and World Report** şöyle diyordu: "Federal Deposit Insurance Corporation'ın bir raporuna göre bir milyardan fazla mevduatı olan yedi Amerikan bankası bazı güçlüklerle ve aralarından biri 'ciddi güçlük'lerle karşı karşıyadır. 1977'nin ilk üç çeyreğinde Marine Midland Bank sadece 11 milyon dolarlık düşük bir kâr kaydetmiştir. Öykü çarpıcı bir biçimde son bulmaktadır: 1978 başında Birleşik Devletler'in en büyük bankalarından biri olan Marien Midland Bank, İngiliz Mülkiyetindeki Hong Kong ve Shanghai Corporation tarafından özümlenmiştir.

20) **Der Spiegel,** 2 Ocak 1978

21) Çevrimsel krizler, banka rekabeti, sermaye hareketleri ve "ortodoks olmayan" bankacılık uygulamaları arasındaki ilişkiler

konusunda bkz., Crédit Suisse olayı 4. Bölüm.

22) Uluslararası kredi sisteminin çöknıesi bakımından ortaya çıkan bir ek tehdit de, Avrupa paralarının kullanıldığı pazarın kontrol edilemeyen büyümesinden kaynaklanmaktadır. Mali çevrelerde yüksek itibara sahip uluslararası bir bankacı olan M. Rennie'nin görüşü şudur: "Uluslararası parasal sistemin gücü -uluslararası çapta önlem almak için her çabayı göstermeden böylesine büyük bir çöküşün olmasına (Avrupa pazarlarında) izin vermeyecek kadar -her sektörün makul ölçülerde istikrarlı olmasına bağlıdır. Uluslararası düzeyde maksimum bir işbirliğine rağmen çok önemli bir iflasın olması bence, Avrupa pazarlarının yaşama gücünü azaltabilir ve günümüz dünyasının mali sahnesindeki konumları bozabilir." (**The Banker,** Ağustos 1975). Avrupa'daki sekiz büyük emperyalist ülkenin merkez bankası yöneticilerinin böyle bir çöküşü önlemek için 1974 Temmuz'unda Basel'de yaptıkları toplantıda güçlük içinde bulunan özel bankalar için "son bir çare" bulma kararı alındı. Ekim 1974'te Birleşik Devletler ve Japonya bu anlaşmaya katıldılar. Bununla birlikte, bu kurtarma operasyonunun neden olduğu kayıpların nasıl paylaştırılacağı ayrıntılı olarak ele alınmadı. (Bkz. Birleşik Devletler Senatosu Dış İlişkiler Komitesi Dış Ekonomik Politika Alt Komitesi için hazırlanan rapor, **"International Debt, the Banks, and U.S. Foreign Policy,** U.S. Government Printing Office, Washington, 1977, p. 26)

23) İki önemli sorun 1974'ün ortasında Avrupa paralarıyla yapılan işlemleri neredeyse durdurdu. Petrol ihraç eden ülkelerin başlangıçtaki tutumu, ellerindeki fazlaları çok kısa dönemli mevduat olarak özellikle Birleşik Devletler ve İsviçre'deki çok iyi tanınan büyük bankalara yatırmaktı. Fakat bazı bankaların iflası bankalararası pazarda güveni sarstı ve pek çok küçük banka sürdürdükleri işlemleri tamamlamakta güçlüklerle karşılaştılar. Onlar Grubu'nun merkez bankası yöneticilerinin 1974 Eylül'ünde, güç durumda bulunan uluslararası bankalara yardım edecekleri konusunda teminat vermeleri üzerine hava iyileşti... Toplam sonuç, göreli olarak sınırlı sayıdaki büyük dünya bankalarının, en azından bir süre için, sistemde gerçek bir rekabet olmaksızın başat bir güç haline gelmesiydi. (P.A. Wellens, "Les emprunts des pays en développement sur le marché des Euro-dollars", OECD, Paris, 1977, p. 25).

24) **The Times,** 13 Aralık 1974.

25) Bu çelişkilerin iyi bir analizi tamamen teknik olmasına rağmen-Daniel Deguen ve Jacques-Henri David tarafından gerçekleştirildi: "Les mesures prises pour renforcer les garanties de liquidité et desolvabilité financiéres", **Banque** dergisinde yayınlandı, Ekim 1976.

III. EŞİTSİZ İYİLEŞME VE EMPERYALİSTLERARASI ÇELİŞKİLER

1. İktisadi Durgunluğun Temel Nedenleri

Özellikle hükümetlerin "anti-kriz" uygulamaları, iktisadi durgunluğun sürekliliğini ve derinliğini sınırlamakta geçmişteki kadar olmasa da bir kez daha başarılı oldu. Öte yandan, burjuva devlet, pek çok banka, mali kuruluş ve kendini uçurumun kıyısında bulan tröstü kurtardı. Bu iki nedenden ötürü iktisadi durgunluk kapitalist krizlerin, geleneksel, objektif "kapitalist ekonomiyi budama" rolünü oynamadı. 1974-1975 iktisadi durgunluğunu yeni bir boom'un izlememesinin nedeni budur.

1974-1975 genelleşmiş iktisadi durgunluğu ne kem talihin ne de uluslararası kapitalist ekonominin bazı "beklenmedik olaylar"la (petrol fiyatlarındaki yükselme gibi) karşılaşmasının ürünüydü. Bu kriz kapitalist üretim tarzının yirmi yıllık bir hızlı büyüme döneminin (Birleşik Devletler için yirmibeş yıl) yarattığı enflasyonun kısmen kontrolu altına girdikten sonra açığa vuran tüm temel çelişkilerinden kaynaklandı.

İktisadi durgunluğu yeni ve uzun bir hızlı büyüme döneminin izleyip izlemeyeceğini ya da tersine durgunluğun uzun dönemli ekonomik trendin ters dönmesinin bir belirtisi olup olmadığını

saptamak için, iktisadi durgunluğun **emperyalist ülkelerdeki kar oranının uzun dönemli gelişimini etkileyen temel faktörler** üzerindeki yansımasını incelemek gerekir.

1. Önümüzdeki yıllarda hammadde fiyatlarında yeni bir düşme hiç beklenmeyen bir gelişme olarak görülmektedir. Özellikle, enerji maliyeti açısından OPEC ülkelerinin ihraç ettikleri petrolün fiyatının **belirli bir eşiğin altına düşmesini** engellemede gerek emperyalist sermaye (Japonya'daki ve bazı küçük ülkelerdeki sermaye hariç) gerekse yarı-sömürge ve bağımlı ülkelerin burjuvazileri ortak çıkarlara sahiptirler. Bu fiyattaki her "aşırı" düşüş muazzam yatırımlar yapılan alternatif enerji kaynaklarının (Kuzey Denizi ve Alaska petrolü, şist'ten elde edilen petrol (shale oil) ve Birleşik Devletler'deki ziftli kumlar, nükleer enerji ve pek yakında muhtemelen güneş enerjisi) rekabet yeteneğini yok edecektir. Hammadde fiyatlarındaki düşme iyileşme dönemlerinde devam etse bile-ki bu da muhtemel görülmemektedir-, bu fiyatlar 1972-1973 boom'u öncesi düzeylerine dönmeyecektirler.[1]

GRAFİK II

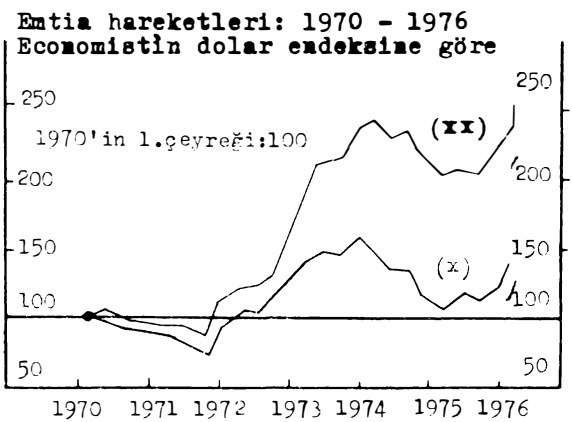

Kaynak: The Economist, 23 Ekim 1976

(X) İmalatçıların ihracat fiyatlarındaki yükselişe göre ayarlanmış.

(XX) Ayarlanmamış.

2. Üçüncü teknolojik devrimin sabit sermaye unsurlarının değer kaybetmesi üzerinde yarattığı etkilerin —yarı otomasyonun gelişmesine rağmen sermayenin organik bileşimi 1940 (ya da 1948)— 1968 döneminde ilk bakışta sanıldığından daha yavaş bir yükselme gösterdi— azalmaya başladığı görülmektedir. Aslında, emek üretkenliğindeki artış oranı gerek Kesim I'de gerekse Kesim II'de bir dereceye kadar azalacak, bu ise endüstri sermayesinin kullandığı toplam makina kütlesinin maliyetinde dereceli bir yükselmeyi ve göreli artı-değerin büyümesinde bir yavaşlamayı gerektirecektir. (artı-değerin büyümesi üçüncü teknolojik devrimin çarpıcı özelliklerinden bir diğeridir). Bilgisayarların değer yitirmesinin ise, daha sonraki bir döneme, dördüncü kuşağa kadar gerçek anlamda açığa çıkmayacağı bir gerçektir.

3. 1974-1975 iktisadi durgunluğu, kâr oranında ciddi bir iyileşme sağlamanın ön koşulu olan etkili bir sermaye devalorizasyonuna (devalorization) neden olmadı. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, iflasların sayısında önemli bir artış vardı. Bununla birlikte, etkilenen işletmelerin büyük çoğunluğu küçük ve orta çaplı olanlardı. Belirtilenlerin dışında kalan büyük endüstriyel ve ticari iflaslar birkaç örnekle sınırlanmıştı: Birleşik Devletler'deki W.T. Grant Company (Penn Central Railroad'ın çöküşünden bu yana, bir milyardan fazla bir borçla ülkede görülen en büyük iflas); Japon tekstil tröstü Kohjin (500 milyon dolar borç); Japon Sakamato Spinning Company (213 milyon dolar borç) Japon mali grubu Ataka (yaklaşık 900 milyon dolar borç); Japon ağaç endüstrisi ve prefabrik ev yapım şirketi Eidai'nin Japon kapitalizmi tarihinde eşi görülmemiş çöküşü, 1 milyar dolar tahsili mümkün olmayan borç. Ayrıca Hong Kong'daki Hutchinson International grubunun yüzyüze geldiği güçlükler vardı.

Aslında, böylesine ciddi bir iktisadi durgunluk döneminde bu kadar az büyük tekelin çökmesi, kesinlikle, bunların çoğunun sözde sağlam mali durumunun sonucu değildir. Aksine, önemi hiç de az olmayan bazıları —1977'de kârları cirosunun sadece % 1,5'unu oluşturan, iktisadi durgunluk sırasında da ciddi kayıplara uğrayan Chrysler'i ya da geleceği parlak görünmeyen Lookheed'i anımsatmanız yeterlidir— çeşitli zamanlarda çöküntüye yaklaştı. En kârsız tekellerin hayatta kalma nedeni, bankacılık sisteminin onlara kredi sağlamaya

devam etmesi, merkez bankaları ve burjuva devletinin onları kefaleten serbest bırakmaya devam etmesidir. "İş yapmak söz konusu olduğu zaman herkesce bilinen sırlara böylesine saygı gösterilen bir ülkede yaşıyor olmasaydık" diye yazıyordu Fransız mali gazetecisi Paul Fabre, "Rhône-Poulenc'e (büyük Fransız Kimya tekeli) tahsis edilmekte olan banka kredisi olmasa bu şirketin borçlarını karşılamada karşılaşacağı güçlük çoktan basında yeralıyor olacaktı".[2] Kohjin'in durumu özellikle açıklayıcıdır; işler, herşey yolundaymışcasına devam ediyor. Muazzam kredi tahsis edilen bu şirket gerçekte iflas durumundaydı.

Avrupa otomobil tröstlerine gelince, bunların bazıları aşırı güçlüklerle yüzyüzeydi. Fransız bakan Gobert'in durumu doğrulayan ifadesi şöyleydi: "Gerçekte, açıkça tüm büyük Avrupa otomobil şirketlerine devlet garantisi tahsis edilmiş bulunmaktadır. Hükümetler şirketleri terkedemez." Ek olarak, her çeşit devlet yardımı ve büyük miktarda para da tahsis edilmiş bulunmaktaydı.[3]

En kârsız tekellere tahsis edilen sistematik devlet garantilerinin sonucu, borçlanmanın belirgin bir artış göstermesidir, bu ise, büyük tröstlerin ortalama kâr oranındaki yükselişi açıkça sınırlar. 1968'de Birleşik Devletler'deki mâli olmayan şirketlerin iç finansmanlarının dış finansmanlarına oranı 2'ye 1'di; bu oran 1975'te —düşerek— 2'ye 3 oldu. Bunun anlamı, sözkonusu şirketlerin elde tuttukları pay edilmemiş kârların herbir doları için, şimdi üç misli daha fazla borçlanılmış banka kredisi ya da diğer dış obligasyonların varlığıdır. Oniki yıl önce bu şirketlerin paylarının toplam değeri, borçlarının toplam hacminden 4 kez fazlaydı; günümüzde ise bu borçların hacmi (1965 düzeyinin iki misli, 1-300 milyar dolar) şimdiki paylarının toplam değerinin % 50'sinden fazladır. 1959'da Amerikan şirketlerinin toplam hasılatlarının sadece % 9'u borçları ifade ederdi; 1975'te bu oran % 33'e ulaşmıştır.

Fransa'da orta ve uzun vadeli işletme borcu, ulusal muhasebe servisinin istatistiklerine göre, 1972'de 30 milyar franktan, 1973'te 37 milyara, 1974'de 44 milyardan 1975'te 62.6 milyara ve 1976'da 74 milyara yükseldi. İtalya'da borçlar ve iç finansman arasındaki oran, yatırım hacminin pek artmamasına rağmen, 1968'de 2.2.'ye 1'den,

1972'de 3.4'e-1'e ve 1976'da 3.8'e-1'e yükseldi. (Mediobanca istatistikleri). Yeni borçların önemli bir bölümü eski borçların ödenmesine, hatta bunların faizlerinin ödenmesine yarar. Ulusallaştırılmış şirketler için, ciro oranı olarak personel giderleri 1968'de % 24'den 1976'da %21.5'a düştü; aynı dönemde mali yükler için eşdeğer rakam %6.7'den % 9.6'ya yükseldi. Japonya'da tüm şirketler için sermaye ve borçlar arasındaki ilişki 1954'te % 60'dan 1970'te % 140'a yükseldi.

Özetle kriz, verili bir artı-değer kitlesinin değer bakımından önemli ölçüde kayba uğramış bir sermaye ile birleştirilmesine neden olmadı. Bunun yerine, artı-değer kitlesi, tekellerin (özellikle belirli dalların tekelleri) yararına ve orta ve küçük burjuvazinin önemi daha az olan işletmelerinin zararına yeniden dağıldı. Bu problemlerin çoğu enflasyon tarafından maskelenmiştir. Fakat, sistemin, sermayenin devalorizasyonu ve muazzam miktarlarda yokedilmesi sayesinde kâr oranında yeni ve keskin bir yükselişle "budanması" gibi bir süreç kesinlikle gerçekleşmedi.

4. Her aşırı üretim krizinin ve kitlesel bir yaygınlığa ulaşan işsizliğin alışılagelen etkilerinden biri, üretim sürecine içkin mekanizmalar aracılığı ile artı-değer oranında meydana gelen bir artışur. 1974-1975 iktisadi durgunluğu sırasında ve hemen sonrasında olan şey gerçekte buydu. İşsizlik ve işsizlik korkusu "emek disiplini"ni artırdı, hastalık izinlerini azalttı (yani işçiler hastalandıkları zaman bile işbaşı yapmak zorunda kaldılar) işgücündeki dalgalanmaları azalttı, emek sürecinin hızlanmasını ve yoğunlaşmasını kolaylaştırdı. Bütün bu "rasyonalizasyon" öğeleri, kapitalist kârlar üzerinde açık bir biçimde yararlı etkilere sahiptir.

Kârlar, Tablo XX ve XXI'deki sayıların açıkça gösterdiği gibi, iktisadi durgunluğun sonuna ve iyileşmenin başına doğru yeniden yükseldi. Belçika'da toplam şirket kârları 1976'da 1975'e göre % 16 arttı; ilk yedi aylık kârlar 1977'de 1976'nın aynı dönemine oranla % 45.3 daha yüksekti.

TABLO XX

Yıllar	Batı Almanya'da Toplam Şirket Kârları (Cari Kurdan milyar DM olarak)	Önceki Yıla oranla büyüme
1973	20.8	
1974	19.5	-5.8 %
1975	19.97	+2.2%
1976	23.2	+16.2%

TABLO XXI

Birleşik Devletler'de En Büyük 880 Şirkette Hisse Başına Net Kârın Gelişimi

1975'in 3. Çeyreğinden 1976'nın 3. Çeyreğine	1976'nın 3. Çeyreğinden 1977'nin 3. Çeyreğine	1976'nın 3.çeyreğinden 1977'nin 3. Çeyreğine
+ 30%	+ 1%	+13%

*Kaynak: **Business Week**'de bu şirketler üzerine yayınlanan üç aylık tablolar.*

Yine de, artı-değer oranındaki artış, kâr oranı ve kitlesinde önemli bir artış sağlamak içini yeterli boyutlara sahip değildi. Bunun toplumsal ve siyasal bir nedeni vardır; işçi sınıfı ve işçi hareketi, patronların her zamanki gibi iktisadi durgunluk ve işsizliğin ağırlaştığı döneme eşlik eden saldırılarına karşı durmakta ve bazan şiddetle direnmektedir.

Şimdiki durumu kapitalizm için bu kadar ağırlaştıran, tam da —tereddütlü bir iyileşme yani önemli ölçüde yavaşlamış ve uzamış bir büyüme dönemi tarafından izlenen— **iktisadi durgunluğun, proletaryanın örgütlülüğünün, sayısal gücünün ve savaşçılığının ulaştığı olağanüstü düzey ile birleşen burjuva sisteminin olağanüstü politik zayıflığı ile eş zamanlılığıdır.**

Bu çakışma bir rastlantı değildir. Bütün bunlar son çeyrek yüzyılın dünya çapındaki ekonomik toplumsal ve politik gelişiminden kaynaklanmaktadır. Dünya çapında güçler ilişkisi büyük sermaye bakımından açıkça bozulmuştur. Emperyalist ülkelerde yaşanan uzun süreli büyüme dönemi, işçi sınıfının ağırlığını ve gücünü objektif olarak arttırmıştır. Batı Avrupa'daki mücadelelerin 1968 Mayıs'ından bu yana gösterdiği yeni yükselme, pek çok ülkede işçilerin savaşma gücünü ve anti kapitalist bilincini subjektif olarak geliştirmiştir. Burjuvazi hiç bir yerde, işçi sınıfını, satınalma gücünde önemli bir azalmaya ya da hayat ve çalışma koşullarının kötüleşmesine ya da dolaylı sosyal çıkarlarının radikal biçimde kösteklenmesine cevap veremeyecek kadar ağır bir yenilgiye uğratamamıştır.

Şimdiki durumla 1929-1932 arasındaki temel farklılık budur. Bu koşullar altında, yetmiş ve seksenli yılların sonuna doğru işçi sınıfının sömürülme oranında keskin ve önemli bir artış sağlamak için aynı yirmili ve otuzlu yıllarda olduğu gibi uğraşılacağı açıktır. Fakat işçi sınıfı bu keskinleşen sınıf mücadelesi dönemine elli yıl öncesine göre çok daha üstün güçler ve silahlarla katılacaktır. Birleşik Devletler, Batı Almanya ve Japonya dahil tüm emperyalist ülkelerde belirleyici güç denemeleri ardımızda değil önümüzde bulunmaktadır.

Uluslararası kapitalist ekonominin elli ve altmışlarda gösterdiği büyüme oranlarına yeniden dönebilme olasılığı son derece azdır. 1965'te geleceğini tahmin ettiğim "giderek durulan uzun ekonomik büyüme dalgası" altmışların sonuna doğru bir gerçeklik haline geldi. Bu dalga toplumsal yaşamın tüm alanlarında olanca sonuçlarıyla birlikte uzun süre devam edecektir.

2. Zayıf Bir İyileşme ve Süregelen Kronik İşsizlik

Uluslararası kapitalist ekonominin yaşadığı genelleşmiş iktisadi durgunluk 1975'te, önce Birleşik Devletler'de, daha sonra Batı Almanya, Japonya ve diğer emperyalist ülkelerde son buldu. 1976 ve 1977'de uluslararası kapitalist ekonomi bir iyileşme dönemindeydi.

Marksist bakış açısından, ekonomik faaliyette bir durgunluk ya da iyileşmenin varlığına karar verebilmek için tek bir ölçüt vardır: maddi üretim trendi ve bununla yakından ilgili olan sermaye birikimi

trendi (yeniden yatırılan kârların hacmi ve oranı). İşsizlik oranında görülen bir azalmayı ya da gerçek ücretlerde (çalışan nüfusun gerçek gelirlerinde) görülen bir yükselmeyi kesin bir iyileşme belirtisi olarak yorumlamak kapitalist sistemin esas yapısını yanlış değerlendirmektir. Kapitalist sistem bir üretim sistemidir ve bu sistemde kâr ve sermaye birikimi ekonomik faaliyetin amaçlarıdır. İstihdam hacmi ve gerçek ücretlerin gösterdiği evrim sadece sistemin yan ürünleridir.

Aslında, kapitalizm için "ideal" durum, maddi üretimde görülen bir genişlemenin yüksek bir işsizlik düzeyinin, gerçek ücretlerde görülen bir stagnasyonun (ya da çok ılımlı ücret artışlarının), kârlarda ve sermaye birikiminde güçlü bir artışın biraraya gelmesine izin veren bir durumdur. Böyle durumlar sağlandığı zaman üretim ve artı-değer rekorlar kırar. Böyle biraraya geliş endüstri kapitalizminin 150 yılı aşan tarihinde görülen her iyileşme döneminde olmuş değildir. 1976-1977 döneminde de böyle bir durum tam olarak yaşanmadı, ama buna yaklaşıldı. Yine de, ekonomik çevrimin 1976 ve 1977'de düzeldiği gerçeğine karşı çıkmak için yeterli bir neden değildir.

Çevrimdeki ters dönüşü Tablo XXII'deki sayılarda açıkça görülmektedir.

TABLO XXII

Endüstri Üretiminin Gelişimi (% olarak)

Ülkeler	1975	1976
Birleşik Devletler	-8.9	+10.0
Batı Almanya	-6.2	+8.5
Japonya	-10.9	+13.5
Fransa	-7.3	+10.0
İngiltere	-4.8	+0.8
İtalya	-9.8	+12.5
Kanada	-4.6	+4.0
Avustralya	-6.3	+5.5
Belçika	-10.0	+9.0
İsveç	-1.8	+1.0

Kaynak: Väckens Afförer, 2 Eylül 1976; ***National Institute Economic Review,*** *Şubat 1977; GATT,* ***Le Commerce international 1976/77.***

Fakat, bu iyileşme gerçek olmakla birlikte, göreli olarak zayıf ve tereddütlüydü. Bu, özellikle, iktisadi durgunluğun hemen öncesinde endüstri üretiminin vardığı düzeye bu kez güçlükle yükselebilmesi gerçeğinde görülür. (bkz. Tablo XXIII).

TABLO XXIII

İktisadi Durgunluk Öncesine Göre 1976 Sonundaki Endüstri Üretimi (100: 1970)

ÜLKELER	İktisadi Durgunluk Öncesi Maksimum	1976'nın 4. Çeyreği
Birleşik Devletler	Eylül 1973 123	Kasım : 123
Japonya	Mart 1974 139	Ekim : 130
Batı Almanya	Kasım 1975 : 125	Kasım: 117
İngiltere	Kasım 1973 : 117	Ekim : 109
Fransa	Kasım 1973 : 136	Ekim : 130
İtalya	Ekim 1973 136	Kasım : 130

Kaynak : OECD

Nedir ki, çok daha önemlisi, iyileşmenin işsizliği özümlemek bakımından çok sınırlı olmasıdır. Uluslararası burjuvazi için 1974-1975 iktisadi durgunluğunun "tarihsel işlevi", "ekonomik, parasal ve sosyal politikanın öncelikli hedefi" olan "tam istihdam"a bir son vermek ve "emek piyasası" üzerine, sürekli ve kitlesel işsizliğin yükünü yeniden koymaktı.[4] Bu bakış açısından, Milton Friedman'a verilen 1976 Nobel Ekonomi ödülü, burjuva ekonomik ideolojisinde ortaya çıkan "anti-Keynesci karşı devrim"in sembolüydü. Bu "karşı devrim" kapitalist sınıfın gerek maddi gerekse sınıf mücadelesi anlamındaki sosyo-ekonomik önceliklerinde ortaya çıkan bir değişimi yansıtır.

Aslında, akademik bilimin burjuva temsilcileri gibi uluslararası burjuvazinin resmi sözcüsü de bu konuda oldukça açık konuşuyorlar. Artık Birleşik Devletler'de yaşayan ve İsviçre'nin öndegelen monetaristi Profesör Karl Brunner şöyle diyor: "Enflasyonu ortadan kaldırmak istiyorsak bir bedel ödemek zorunda kalacağız; bu bedel işsizliktir. Bu durumda işsizlik enflasyona son vermenin sosyal maliyeti olmaktadır.

Bana bir başka çıkış yolunun bulunduğunu söylemeyin çünkü yoktur."Dünyanın önde gelen monetaristlerinden biri, yakınlarda ölen pröfesör Harry G. Johnson, görüşlerini aynı pervasızlıkla ortaya koydu: "Yanıt (enflasyona)... uzun dönemde... toplumun Refah Devleti'nden vazgeçme arzusuna... bağlıdır."[5]

Aynı olgu, **Bank for International Settelements**'ın 47.yıllık raporunun yazarları tarafından biraz daha utangaç bir edayla aynı açıklıkla kabul edildi: "Bu rapor, 60'larda ve 70'lerin başında giderek etkisini artturan enflasyonun, geniş çapta, yetkililerin, sıkışan iş pazarlarının ve kapasite eksikliğinin fiyat istikrarı üzerindeki potansiyel etkisini bir yana bırakarak, tam istihdamın korunması için gösterdikleri arzudan kaynaklandığını ileri süren düşünce akımıyla yakınlık içindedir."[6]

Nihayet, Claasen ve Salin de, görüşlerini oldukça politikleşmiş bir toplum olan Fransa'da daha ihtiyatlı biçimde açıklayarak şöyle yazdılar: "Enflasyona karşı mücadele daha sıkı bir para politikası gerektirir, öyle ki, istikrara daha hızlı bir dönüş için, parasal büyüme, GSMH'nın önceden tahmin edilen gerçek büyüme oranına daha yaklaşır. Bu politikanın taşıdığı risk, işsizliğin hızlanmasıdır."[7]

Marks'ın bir yüzyıldan fazla bir süre önce **Kapital**'de ortaya koyduğu analizin bundan daha iyi doğrulanması olamaz: uzun dönemde kapitalizm, yedek bir sanayi ordusu, diğer bir deyişle işsizlik olmaksızın yaşamını sürdüremez. Bize içinde yaşadığımız "karma ekonomi"nin artık kapitalist ekonomi olmaktan çıktığını iddia eden tüm sağ duyulu Sosyal Demokratlar ve diğer reformistlerin zahmetleri bir kez daha boşa çıktı.

1974-1975 iktisadi durgunluğunun bıraktığı yapısal işsizlik "terekesi"ni OECD, tüm emperyalist ülkeler için 1976'nın sonunda 15,5 milyon olarak değerlendirdi. 1977'nin sonunda aynı örgüt tüm üye ülkelerdeki (tüm emperyalist ülkeler) işsizliğin 16.3 milyona yükseldiğini ve 1978'de resmen işsiz durumda bulunan işçilerin sayısını 17 milyona ulaştıracak yeni bir artışı tahmin etti. Tablo XXIV, dökümü ülkeler bakımından vermektedir.

İktisadi durgunluğun en kötü noktasında 17 milyon işsiz vardı. Diğer bir deyişle işsizlik, iktisadi durgunluğun en kötü noktasıyla kıyaslandığında, endüstri üretiminin % 10 arttığı bir iyileşmeden pratik

olarak etkilenmemiş durumdadır. 1973-1978 döneminin istihdam bakımından çok şey ifade eden bilançosu böyledir.

TABLO XXIV

İyileşme Sırasında İşsizlik Gelişimi

(İşsiz sayısı 1000 olarak)

ÜLKELER	Eylül 1976	Aralık 1977
Birleşik Devletler	7,400	6,337
İngiltere	1,319	1,428
İtalya	1,145	1,558
Japonya	1,130	1,140
Batı Almanya	890	1,027
Fransa	841	1,027
İspanya	750	1,000
Kanada	775	912
Benelüx	444	555
Avustralya	350	400

Kaynak: Devlet İstatistikleri. İspanya için iktisat dergilerinin tahminlerini kullandım.

Gençlerin, kadınların ve yabancı işçilerin, yani proletaryanın en zavallı ve ekonomik bakımdan en zayıf sektörlerinin istihdamındaki düşüş özellikle dramatiktir. Temmuz 1976'da, Birleşik Devletler'de öğrenimini tamamlamış gençliğin % 18'i işsizdi. 16 ve 19 yaş arasındaki siyahlar için işsizlik oranı % 34.1'di. 1977'nin başında Birleşik Devletler'de resmi olarak açıklanan 7 milyon işsizin yarıdan fazlası 24 yaşın altındaydı. Ortak Pazar ülkelerinde genç işsizlerin toplam işsizlere oran olarak gösterdiği gelişim Tablo XXV'de gösterilmiştir.

TABLO XXV

İşsiz Gençliğin Toplam İşsizlere Oranı

	Belçika	Fransa	B. Almanya	İtalya	İngiltere
1967	16.3	19.4	12.2	22.8	25.9
1970	11.9	23.1	18.7	26.5	27.3
1972	17.2	25.0	19.8	27.3	31.7
1975	31.5	37.4	28.6	34.1	41.9
1976	33.3	37.7	24.8 (a)		43.9
1977	43.5	46.0	26.6 (b)	39.0	45.5

(a) Eylül 1976
(b) Mayıs 1977
(c) Eylül 1977
Kaynak: Avrupa Ekonomik Topluluğu İstatistikleri.

Bir Bütün Olarak AET için İşsizlik

	toplam işsizliğin %'si olarak	rakam olarak
1969 -73 (Ortalama)	26.5	561,000
1974	30.7	824,000
1975	35.3	1,512,000
1976	37.0	1,778,000
1977	37.4	1,996,000

Kaynak: Eurostat

Fransa'da Eylül 1977'de işsizlerin % 54.5'ini kadınlar oluşturuyordu. Batı Almanya'da işsizlik oranının, 1976 sonunda, erkekler için % 3.4 olmasına karşılık bu oran kadınlar için % 5.9'du. Ruhr bölgesinde fark iyice büyümüştü; kadınların işsizlik oranı % 6.6 iken erkeklerinki % 3.4'tü. Belçika için aynı oran 1976'nın sonunda kadınlar için % 12.5 erkekler için ise % 6.7 idi.

1975 Eylül'ünde, Batı Almanya'da yabancı işçilerin işsizlik oranı, tüm ücretli çalışanlar için hesaplanan % 4.3'e karşılık % 7.3'dü. Bu tarihten beri oranda bir azalma görüldüyse, bunun nedeni, bu işçilerin 550 000 kadarının — toplamın % 20'si— 1976'nın sonuna kadar geldikleri ülkelere geri gönderilmiş olmalarıdır.[8]

3. Duraksamalı ve Enflasyoncu Bir İyileşme

Çevrimde meydana gelen dönüşün nedenlerinin incelenmesi, iktisadi durgunluğun duraksamasının ve yükselişin 1975-1976'da ortaya çıkan muazzam bütçe açıklarıyla başlatıldığını ortaya koyar. Bu, 1975-1976 süresince, özel borçların devlet borçlarından daha hızlı olan büyüme eğiliminde bir ters çevrilme olduğu anlamına gelir; bu eğilim göreli bir iş stagnasyonu ve büyük sermayenin elindeki para-

sermayenin bollaştığı bir dönemde normaldir. Devlet borçları yükselirken banka kredileri için yapılan başvurular, kâr oranında görülen yükselme, tröstlerin likiditesinin artması ve yatırımların çok yavaş bir yükselme göstermesi gibi nedenlerin çakışmasından ötürü azaldı.[9]

İlk bakışta, herkes yükselen fiyat oranlarında bir yavaşlama olduğu üzerinde dururken, enflasyoncu bir iyileşmeden sözetmek mantığa aykırı görülebilir. 1976 ve 1977 yılları için bu yavaşlama, bu yıllardaki enflasyon oranı 1973 ve 1974'ün oranıyla karşılaştırılırsa gerçektir. Fakat, 1976-1977 enflasyon oranı 60'ların yıllık ortalama oranlarıyla karşılaştırılırsa, artık gerçek olmadığı görülür. Böyle bir karşılaştırma enflasyon oranının genellikle tüm emperyalist ülkelerde İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminden sonra kaydedilen oranlardan daha yüksek bir düzeyde kaldığını açık biçimde gösterir. Aslında, yaklaşık tüm hammaddelerin fiyatlarında görülen keskin düşüşe bazı mamul ürünlerin fiyatlarında görülen çöküşe, tekstil ve elektrikli aletler gibi bazı sektörlerde şiddetli fiyat rekabetinin yeniden doğmasına ve yaklaşık tüm işlenmiş ürünlerin genelleşmiş aşırı üretimine rağmen, hayat pahalılığı ve tüketici mallarının fiyatları iktisadi durgunluğun ortasında bile yükselmeye devam etti. (bkz. Tablo XXVI)

TABLO XXVI

Hayat Pahalılığında Yıllık Ortalama Artış (%)

	1959-60	Ortalama			
ÜLKELER	1972-73	1974	1975	1976	1977
Birleşik Devletler	2.6	11.4	8.0	5.8	6.5
Batı Almanya	3.3	7.0	5.8	4.5	3.9
Japonya	6.0	4.4	11.8	10.4	8.0
Fransa	4.5	13.7	11.8	9.7	9.5
İngiltere	4.1	15.1	21.5	15.8	15.9
İtalya	4.6	19.1	16.8	16.6	18.2(a)
Kanada	2.6	10.5	11.0	7.5	8.0
Hollanda	5.0	10.0	10.5	9.0	6.7
İsveç	4.6	9.9	9.5	9.5	11.4

(a) 1976 Ekim'inden 1977 Ekim'ine.

Kaynak: ***Economic Outlook,*** *OECD- Kasım 1975;* ***Perspectives économiques de l'OCDE*** *Aralık 1977; OECD basın bildirisi, 9 Şubat 1978.*

1977'nin 3. çeyreğinde İngiltere ve İtalya'daki enflasyonda belirgin bir yavaşlama olduğu gerçektir. Japonya'da aynı yılın 4. çeyreğinde, yenin sürekli değer kazanması nedeniyle ithalat maliyetinde görülen azalmanın bir sonucu olarak hayat pahalılığında % 3.5'luk bir düşme bile vardı. Fakat genel eğilim de en az bu kadar berraktır.

İyileşmenin enflasyoncu niteliği uluslararası kapitalizmi ve özellikle burjuva hükümetleri, bu hükümetler ister sol ister sağ eğilimli olsunlar, özellikle enflasyon oranının ortalamadan yüksek olduğu ülkelerde zorlu bir ikilemle yüzyüze getirir. Bu ülkelerin hükümetleri ya "enflasyona karşı mücadele"ye öncelik vermeye devam edecekler ya da her türlü deflasyoncu önlemden kaçınacaklar ve bütçe açıklarının büyümesi, kredinin ucuzlaması ve para arzının genel artışıyla uyarılan 1975-1976 iyileşme modelini sürdüreceklerdir. İlk politika seçilirse, bu durumda, "aşırı" düzeye varan her enflasyon oranı (emperyalist ülkelerin uluslararası ortalamasından daha yüksek olması anlamında) iyileşmeyi durduracak ve ekonomiyi, içinden zarzor çıktığı iktisadi durgunluğa geri itecek ağır deflasyoncu önlemlerle yanıtlanacaktır. Şirketlerin kısa vadeli krediler için % 20 faiz ödemek zorunda kaldıkları İngiltere'de ("Barre Planı"nın uygulamaya konulmasından sonra) İtalya ve Fransa'da olan budur. Bu ülkelerin her üçünde de, endüstri üretimi, deflasyon önlemlerinin alınmasından sonra mutlak olarak düştü.

Burjuva hükümetler ikinci politikayı yani deflasyon önlemlerinden kaçınmayı seçerlerse, bu durumda enflasyon kesinlikle artacaktır. Bu durum, Birleşik Devletler'de ve İsveç'te görülmüştür. Batı Almanya ve Japonya ise bu gelişmeden, alınan harekete geçirici önlemelerin ılımlılığı ve paralarının değişim oranlarındaki yüksekliğin başlangıçtaki isabeti sayesinde bugüne kadar kurtulmuşlardır.[10] Fakat elde edilen tek sonuç, umulandan çok daha yavaş ve belirli bir eşikte duraksama tehlikesi içeren bir iyileşmedir. Daha ileride, ödünçle finanse edilen bütçe açığı ("pump priming") politikasının, Birleşik Devletler'de olduğu gibi daha enerjik olarak uygulanması gerekecektir ve bunun için

ödenen bedel enflasyonun yeniden hızlanması olacaktır.

Dörtnala giden bir enflasyona düşmekten kaçınılmak isteniyorsa, "devletin mali krizi" bütçe açıklarındaki artışı ve iyileşme önlemlerini objektif olarak sınırlar. Daha önce belirttiğimiz gibi, çoğu ülkelerde 1975 ve 1976'da alınan iyileşme önlemleri devlet borçlarında görülen büyük bir artışla birlikte gitmiştir. Bu 1929-1932 çapında bir krizden sakınmak ve krizi, İkinci Dünya Savaşı'ndan beri yaşanılanların en ağırı olmasına rağmen, derinlik ve genişlik bakımından çok daha sınırlı bir iktisadi durgunluğa dönüştürme çabası için ödenen bedeldir. Burjuvazinin önemli sektörleri, heryerde, devlet harcamaları ve bütçe açıklarının artış oranında bir yavaşlama sağlamak için sürekli baskı yapıyorlar.[11]

Bütçe açıklarının ve sonuçta devlet borçlanmasındaki artışın boyutları 1975'te Birleşik Devletler'de GSMH'nın % 5'ine Batı Almanya'da % 7'sine ve İngiltere'de % 9'una varan sayılarla ölçülmüş bulunmaktadır. Aynı olgu, Sosyal Demokrat hükümetlerin 1974-1975 iktisadi durgunluğunun kapsamını önemli ölçüde sınırlamak bakımından başarılı oldukları Norveç, İsveç ve Avusturya gibi daha küçük emperyalist ülkeler için daha da baskın biçimde geçerlidir.[12]

Bu hükümetlerin "sosyo-ekonomik" performansları, gerek istihdamın korunması gerekse işçilerin gerçek gelirlerinin muhafaza edilmesi bakımından kesinlikle ortalamanın üstündeydi. Bu durum, esas olarak, bu ülkelerin dünya pazarına bütünlenmelerinin özel biçimiyle açıklanabilir.[13] Avusturya'nın durumunda ek bir faktör vardır; ekonominin ulusallaşmış sektörünün, diğer emperyalist ülkeler içinde en yüksek alana sahip olması. Norveç ise geçici olarak kendi geniş petrol kaynaklarından yararlanmıştır. Önemli ölçüde bir kaynak birikimi de, çift rakamlı enflasyonu uyarmaksızın, daha cüretkâr bir anti-çevrim politikasının izlenmesine izin vermiştir. Yine de bu ülkelerde devlet borçlanmasının büyümesi çarpıcıydı. (Tablo XXVII) Dolayısıyla, bu ülkelerin gelecek iktisadi durgunluk sırasında da aynı performansı göstermeleri pek mümkün değildir.

TABLO XXVII

Avusturya'da Devlet Borçlanmasının Gelişimi

(Cari kurdan milyar şilin olarak)

Yıllar	Borç	GSMH'nın %'si olarak
1972	49.8	10.62
1973	56.2	10.55
1974	61.3	10.00
1975	100.3	15.34
1976	134.2	18.52
1977 (tahmini)	165.6	20.5

Kaynak: ***Die Presse,*** *22 Ekim 1976*

Nedir ki, iyileşmenin en büyük ayırıcı özelliği, onun, **ülke ve sektör bakımından eşit olmayışı ve bu nedenle de kümülatif olmayan ve duraksamalı niteliğiydi.** Bu olguya yolaçan nedenlerin analizi ve aslında bir türlü başlayamayan bu sarsıntılı iyileşmenin ana özelliklerinin gösterilmesi önemlidir.

1. **Üretken yatırımın artışı umulandan çok daha yavaştı** ve ailelerin tüketimini, yeterli bir iyileşmenin sağlanması içini dayanak oluşturacak kadar teşvik etmeyi başarmadı. (Tablo XXVIII) Bu, kanıtladığımız gibi, yetersiz kârların sonucu değildi. Esas neden, **kullanılmayan üretken kapasitelerin baskısı** idi. Bu kullanılmayan kapasite, 1977'nin sonunda, yani iyileşme döneminin ortalarında iyileşmenin en güçlü olduğu yer olan Birleşik Devletler de dahil bir bütün olarak emperyalist ülkeler için % 20 çevresinde dalgalanmaya devam etti. **Business Week**'de yeralan ve "Sermaye Boom'u Nereye Harcıyor?" başlığını taşıyan yorum bu açıdan anlamlıdır: "Birleşik Devletler'de sermaye harcaması, ikibuçuk yılı aşan bir süre önce, 1973'ün ikinci yarısında varmış olduğu zirve noktasından hâlâ yaklaşık % 9 aşağıda işliyor. Japonya'da sermaye harcaması 1973 dönemindeki orandan yaklaşık % 24 aşağıdadır. Avrupa'nın dört büyük ülkesinde (Almanya, İngiltere, Fransa ve İtalya) gerileme oranı yaklaşık % 11'dir. Ve Birleşik Devletler, ileri ülkelerin herbirinden daha başarılı sermaye harcaması yapıyor görünüyorsa da, harcamalardaki büyüme bu

yıl hâlâ savaş sonrası iyileşme döneminin ilk beş yılının herhangi birinde görülenden daha yavaştır."[14]

Bu koşullarda, bir para-sermaye bolluğunun olması ve şirketlerin banka kredisine pek başvurmamaları sürpriz değildir. Gerçekte, 29 Eylül 1976'da Amerikan şirketlerine verilmiş olan banka kredisi, 1975 Eylül sonundaki 123.5 milyar dolara karşılık, toplam 116.6 milyar dolardı. Diğer bir deyişle, % 5.5'luk bir **azalma** vardı; enflasyon oranı hesaba katılırsa, bu % 10'luk bir azalmaya eşittir. Bir yıl sonra, 28 Eylül 1977'de bu ödünçlerin hacmi 1975 toplamını güçlükle aşarak 125 milyar dolarda kaldı. Bir kez daha enflasyon oranı hesaba katılırsa, bu kredi hacminde % 12'lik gerçek bir azalma demektir.

TABLO XXVIII

Dış Yatırımların Çevrim Bakımından Kıyaslamalı Gelişimi (bir önceki zirve noktasına oranla % olarak)

(Romen rakamları her yılın dört çeyreğini belirtir)

Batı Almanya	II/1966-I/1969	+11.8
	III/1971-II/1974	-6.5
	I/1974-IV/1976	+7.4
Kanada	I/1960-IV/1962	+5.1
	I/1969-IV/1971	+14.9
	I/1974-IV/1976	+0.5
Birleşik Dev.	I/1960-II/1963	+9.0
	IV/1969-I/1973	+12.5
	IV/1973-I/1977	-7.9
Fransa	I/1964-I/1966	+15.8
	II/1966-II/1968	+12.2
	III/1974-III/1976	+4.1
Japonya	I/1962-I/1965	+31.7
	IV/1964-IV/1967	+40.4
	IV/1973-IV/1976	-12.9
İngiltere	IV/1964-I/1968	+17.0
	II/1969-III/1972	+8.8
	III/1973-IV/1976	-13.9

Kaynak: Bank for International Settlements, 47 e Rapport Annuel

Aynı olgu İngiltere'de de görüldü: "Tedbirlilik banka ödünçlerine başvuruda önemli bir azalmaya yolaçıyor. Birmingham'daki Barclays Bank'ın yerel yönetim kurulu başkanı Anthony Rudge'un bir yazısına göre metal endüstrisindeki firmalar kendilerine teklif edilen avansların ancak yaklaşık % 38'ini alıyorlar.15

2. **Ulusal pazardaki tüketici mallarına talep, iyileşmede "ateşleyici" rolü oynadıktan sonra, artık yükselme göstermiyordu.** (Tablo XXIX) Kümülatif hareket, ısrarlı işsizliğin ve enflasyonun, bir yatırım boom'u eksikliğinin ve bazı ülkelerde iyileşme önlemlerini izleyen deflasyon önlemlerinin bir sonucu olarak kesintiye uğramıştı.

Muazzam bütçe açıklarına rağmen ulusal tüketim hacminin sadece ılımlı oranlarda arttığı (Japonya dışında) görülebilir. Bir bütün olarak Birleşik Devletler'de (sabit fiyatlarla) perakende satışların hacmi Eylül 1975 ve Eylül 1976 arasında sadece % 3; Eylül 1976 ve Eylül 1977 arasında ise % 3'den az arttı. Oysa bu iki yıl içinde istihdam hacmi % 5 ve gerçek anlamda kullanılabilir gelir % 10 yükselmişti. Ulusal tüketim hacmindeki stagnasyonun en belirgin olduğu yer İngiltere'ydi. Burada, tüketim hacmi, 1970 sabit fiyatlarına göre, 1976'nın ikinci çeyreğinde 1973'ün yıllık ortalamasının daha altındaydı.

TABLO XXIX

1975'de Büyük Emperyalist Ülkelerde Halkın Satınalma Gücü

	Gerçek Net Gelirdeki Yükselme (%)	Tasarruf Oranındaki Yükselme (%)	Tüketim Hacmindeki Yükselme (%)
Birleşik Devletler	1.4	0.7	0.7
Batı Almanya	4.4	2.3	2.1
Japonya	2.9	-1.1	4.0
Fransa	3.0	1.1	1.9
İngiltere	0.2	0.6	-0.4
Kanada	2.3	0.4	1.9
İtalya	0.9	3.4	-2.5

*Kaynak: OECD, **Economic Outlook**. no. 18, Aralık 1975, s.24*

3. İyileşme uluslararası düzeyde eşitsizdi. 1974-1975'te emperyalist ülkelerin aynı anda iktisadi durgunluğa düşmelerine rağmen, iyileşme ne zamandaş ne de eşit kapsamdaydı. İyileşmenin uluslararası mekanizması aşağıdaki gibi işledi:

a. 1975'in ikinci çeyreğinden itibaren Birleşik Devletler'de üretim artışı özellikle otomobil endüstrisindeki güçlü bir iyileşmeyle uyarıldı (krizin ikinci büyük ateşleyicisi olan inşaat endüstrisi, 1975 ve 1976 boyunca kriz içinde kalarak daha geç iyileşme gösterdi).[16]

b. Japonya ve Batı Almanya'daki, bazı AET ülkelerindeki ve Avusturya, İsviçre gibi ülkelerdeki iyileşme AET'ye sıkı biçimde bağımlıdır. Fakat Almanya ve Japonya'daki iyileşme 1976 boyunca ve 1977 başında gerçekleştirilen ihracatla gelişmeye devam ederken, 1976'nın ikinci yarısında Fransa ve Benelüks ülkelerinde görülen iyileşme, ihraç ürünlerinin rekabet bakımından daha zayıf bir konumda olması, ihraç fiyatlarında Batı Almanya'ya oranla daha büyük bir yükselme görülmesi ve hızlanan enflasyona karşı savaşmak için hükümet tarafından deflasyoncu önlemlerin alınması nedeniyle ani bir kesintiye uğradı. (Belçika ve Lüksemburg'da çelik endüstrilerinin ağır bir kriz içinde bulunmaları da durumu etkiledi).

c) İngiltere'deki iyileşme daha başlangıçta yavaştı ve İtalya'da daha kısa süreliydi. Her iki durumda da, iyileşme, hükümetlerin aldığı deflasyon önlemleriyle tamamen boğuldu.

e. Çok önemli bir olgu, 1976'da ve 1977'nin başında Amerika'da görülen büyümeye ne emperyalist ülkelerden (Japonya dışında) ne de yarı-sömürge ve bağımlı ülkelerden yapılan ithalatlarda oransal bir artışın eşlik etmiş olmasıdır. Gerçekte, 1975'in üçüncü çeyreğinin bitiminden 1976'nın ilk yarısının sonuna kadar geçen dokuz ay içinde, AET ülkelerinin toplam ihracatının % 16.4 yükselmesine karşılık, bu ülkelerin Birleşik devletler'e ihracatları % 5.5 azaldı.

Konunun uzmanları en güçlü üç emperyalist ülkede görülen büyümenin -Birleşik Devletler, Batı Almanya, Japonya- diğer ülkelerdeki büyüme üzerinde uyarıcı bir etkisi olacağına inandılar. Fakat bu ülkelerin her birinin performansı uluslararası emperyalist ekonomideki her sektörün performansı gibi farklıdır. (Tablo XXX)

TABLO XXX

Toplam talepte % 1 artış:	GSMH'da büyümeyi teşvik eder: Birleşik Devletler	Japonya	B. Almanya	Diğer Avrupa ülkelerinde büyümeye yol açar:
Birleşik Devletler	2.0%	0.35 %	0.50 %	0.35 %
Japonya	0.1%	00 %	00%	0.15%
Batı Almanya	0.05%	0.10%	1.60	0.30%

*Kaynak: OECD, **Economic Outlook,** no. 18, Aralık 1975, s. 34*

Rekabet ve karşılıklı bağımlılık, bunlar, emperyalistlerarası ilişkileri yöneten faktörlerdir. Fakat eşitsiz gelişme yasası işlemeye devam ettiği ve güçler ilişkisi sürekli bir değişim gösterdiği için, emperyalist güçlerin herbirindeki değişen büyüme oranlarının ve değişen ekonomik politikaların, bu güçlerin rakipleri/ortakları ve bir bütün olarak uluslararası ekonomik durum üzerindeki **kesin** yansımaları hesaplanamaz ve önceden tahmin edilemez.

4. İyileşme sektörler bakımından eşitsizdi. Bu, farklı sektörlerde değişen oranlarda görülen fazla kapasite ile her sektörde, talebin orta ve uzun dönemde gösterdiği evrimin giderek farklılaşmasının birleşik bir sonucuydu.

Örneğin, otomobil endüstrisi, makina imalat endüstrisiyle birlikte iyileşmenin en büyük "ateşleyicisi" olmuştu. Nedir ki, bu endüstride görülen büyüme oranı elli ve altmışların rekor rakamlarını geçemedi. Bu durumda, sözkonusu endüstri, iyileşmeyi hızlı ve sürekli bir büyüme doğrultusunda "götürme" yeteneğine sahip değildi. Birleşik Devletler'de otomobil satışlarının 1978'den itibaren belli bir düzeyde kalması ya da azalması beklenmektedir.

Çelik endüstrisindeki boom 1974'ün bitiminde sona erdi. 1976'nın başında bir iyileşme görüldü, fakat 1976 güzünde yeni bir iktisadi durgunluk patlak verdi. Bu iktisadi durgunluk 1977 boyunca kötüleşti. Bu krizin ısrarlılığı, artık kendi taleplerini doyurmaya

başlayan ülkelerde bu endüstrinin geleneksel pazarlarının daralması ve çelik endüstrisinin iki büyük müşterisi olan inşaat ve gemi yapım endüstrisindeki kriz tarafından belirlenmişti. Birinci olgu Tablo XXXI'de gösterilmiştir.

TABLO XXXI

Uluslararası Çelik Üretiminin Gelişimi (milyon ton)

Grup A	1974	1975	1976	1977 (x)
SSCB	136.2	141.3	144.8	147.0
Çin	25.0	26.5	21.0	23.4
Polonya	14.6	15.0	15.3	18.0
Çekoslovakya	13.6	14.3	14.7	15.0
Grup B				
Birleşik Devletler	132.0	106.0	116.3	113.1
Japonya	117.1	102.3	107.4	102.4
Batı Almanya	53.2	40.4	42.4	39.0
İtalya	23.8	21.9	23.5	23.3
Fransa	27.0	21.5	23.2	22.1
İngiltere	22.4	19.8	22.5	20.4
Kanada	13.6	13.0	13.2	13.7
Belçika	16.2	11.6	12.1	
İspanya	11.5	11.1	11.0	
İsveç	6.0	5.6	5.1	
Avustralya	7.8	7.9	7.8	
Grup C				
Hindistan	7.1	8.0	9.4	
Brezilya	7.5	8.4	9.2	
Meksika	5.1	5.3	5.3	
Güney Kore	1.9	2.0	3.5	
Tayvan	0.9	1.0	1.6	
Romanya	8.8	9.5	10.5	

(x) Geçici sayılar
Kaynak: ***Neue Zürcher Zeitung,*** *18 Ocak 1977;* ***Financial***

Times, Ocak 1978

Tekstil endüstrisi de daha sürekli bir kriz yaşamaktaydı. Kimya endüstrisi, iyileşme sırasında farklılıklar içeren bir performans gösterdi; petro-kimya sektörü (özellikle sentetik elyaf) dünya çapında aşırı kapasiteden muzdaripti. Bu branşın diğer sektörleri sanayi üretiminin artmasına daha güçlü biçimde katıldılar. Makina imalat endüstrisi (özellikle "hazır fabrikalar" sektörü), elektrikli aletler yapım endüstrisi, elektronik ve enerji sektörü (enerji teçhizatı dahil) bütünüyle iyileşme faaliyetine katılıyorlardı.

The Oriental Economist'ten alınan Grafik 3, farklı endüstri dallarındaki iyileşmenin farklı yoğunluklarını çarpıcı biçimde yansıtmaktadır. Derginin yorumu şöyle: "farklı endüstrilerin iyileşme hızında iş hayatının geçmiş dönemlerinde tanık olunmayan böylesine büyük farklar son toparlanmanın benzersiz örgüsüne atfedilebilir. İhracat artışındaki canlanma, geçmişte de benzer koşullar altında görüldüğü gibi, iş hayatındaki son iyileşmenin liderliğini ele geçirmiştir. Nedir ki, daha önceki dönemlerde ihracatı izleyen stok ve fabrika teçhizat yatırımları, ulusal iş hayatının yaklaşık bir yıl önce çöküşünden bu yana hissedilir bir toparlanma göstermemiştir."

Bu dört faktörden çıkarılması gereken sonuç açıktır: yeni bir boom'a yolaçacak hızlı ve kümülatif bir iyileşme olamaz. Parçalı, duraksamalı, eşitsiz iyileşme, sürekli olarak yeni bir iktisadi durgunluğun sınırındadır. Elli ve altmışların uzun büyüme dalgasıyla kıyaslandığında, günümüzün iktisadi durgunlukları ve iyileşmeleri **büyüme faktörlerinin uğradıkları genel bir depresyonun** egemenliği altında bulunmaktadır.[17]

4. Yeni Korumacılık

Çeşitli emperyalist ülkelerde iyileşmenin eşitsiz niteliği, emperyalistlerarası rekabet mücadelesini kaçınılmaz olarak şiddetlendirdi. Aslında bu eşitsizliğin kendisi de, bir önceki dönemde, uluslararası kapitalist pazarda yeralan çeşitli güçlerin göreli ağırlıklarında değişime yolaçan rekabetin şiddetlenmesinden

Grafik 3
İyileşme ve Üretim Faaliyeti

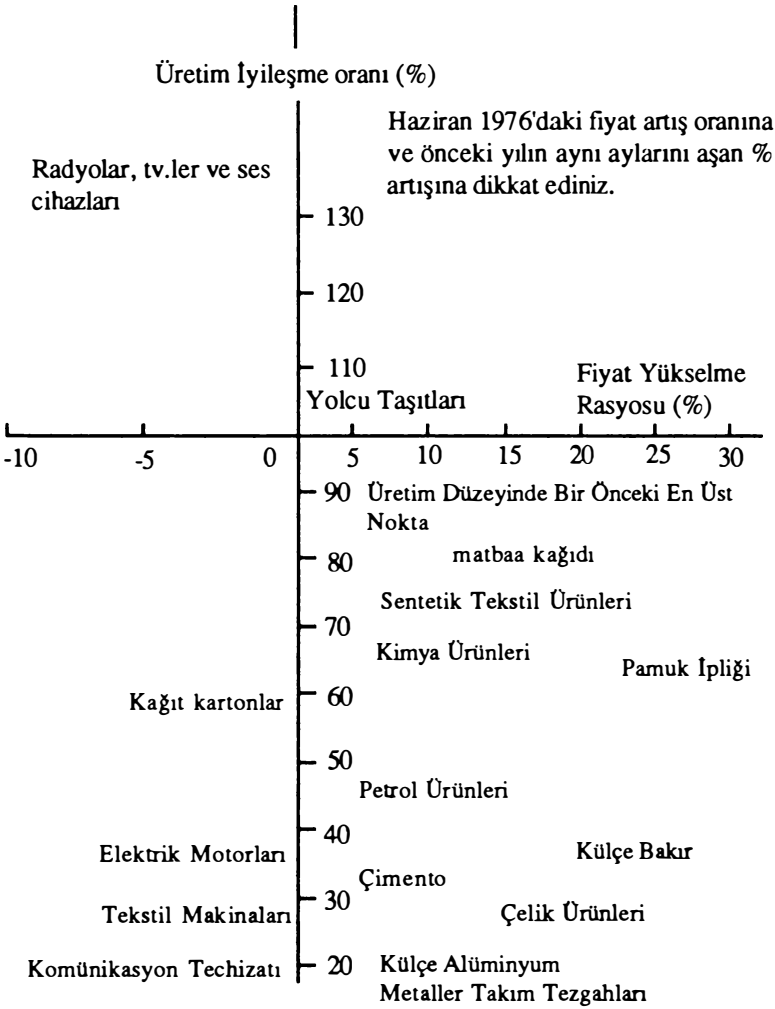

Üretimde İyileşme Payı
Bir Önceki Zirve Noktasında Üretim Düzeyi Fiyat Artış Oranı
Kaynak: **The Oriental Economists,** Eylül 1976.

kaynaklanıyordu.

Emperyalistlerarası rekabetin bu yeni döneminin en belirgin özelliği giderek artan oranlarda korumacılığa başvurulmasıdır. Kuşkusuz, bu tür uygulamalar tamamen ortadan kalkmış değildi, fakat savaş sonrasının uzun ekonomik büyüme dönemi sırasında açıkça zayıflamıştı. Kapitalizm tarihinin kötü üne sahip karakteristiklerinden biri de, serbest ticaretin büyümenin en canlı aşamalarında gelişmesine karşılık, korumacılığın özellikle uzun sürmüş depresyon koşullarında yüze çıkmasıdır.

1976 ve 1977 yıllarında büyük emperyalist ülkelerin aldıkları korumacı önlemlerin örnekleri sayısızdır. **General Agreement on Tariffs and Trade (GATT)'in** 1977 konferansına sunulan şikayetlerin sayısı sekiz yüzden az değildir. Burada sadece göze çarpıcı birkaç örnek üzerinde duracağız:

— "Düzenli pazarlama" bahanesiyle Birleşik Devletler, Japon renkli televizyonlarının Birleşik Devletler'e ihracına bir kısıtlama koydu. Benzer anlaşmalarla Güney Kore ve Tayvan'dan yapılan ayakkabı ithalatına kısıtlamalar konuldu. "Düzenli pazarlama anlaşması"nın ilk uygulaması, 1976'da Birleşik Devletler'e yapılan özel çelik ürünleri ithalatını etkiledi.

— 1977'nin sonunda AET, multifiber denilen iplik anlaşmasının[18] yenilenmesi bağlamında Hong Kong, Güney Kore ve diğer Asya ülkelerinden yapılan tekstil ürünleri ithalatını sınırlandıran kotalar koydu.

— Damping'le mücadele görüntüsü altında Birleşik Devletler, Japonya ve Avrupa'dan yapılan çelik ürünleri ithalatına sınırlamalar koymaya çalıştı. (Solomon Projesi denilen bu proje, Japonların ürünlerinden çok Avrupa ürünlerini etkiledi).

— İtalya ödemeler dengesi açığını eritmek için ithalat üzerine (AET üyelerinden yapılan ithalat dahil) geçici vergiler koydu.

— Fransa, İtalyan ayakkabılarının ithalatını azalttı.

— İtalya, sadece Doğu ve "Üçüncü Dünya" ülkelerinden değil, AET üyesi olmayan Avrupa ülkelerinden de gelen (özellikle İsviçre, Portekiz ve Türkiye hedeflenmişti) tekstil ürünlerine muazzam ithalat

kısıtlamaları koydu.

— AET Tayvan'dan ithal edilen metal vidalar ve motorsiklet zincirleri ile Japonya'dan ithal edilen bilyalı yataklara aşırı gümrük vergileri koydu.

— Birleşik Devletler "şeker lobisi"ne boyun eğerek yabancı şekere, dünya pazarında geçerli olan şeker fiyatının % 60'ına varan bir gümrük giriş ücreti koydu. (1 libre şeker fiyatının 1975'de 30 sentten Kasım 1977'de 10 Sentin altına düştüğü ve Birleşik Devletler'de şimdiki durumda 1 libre şekerin üretim maliyetinin 13-14 Sent civarında olduğu belirtilmelidir).

— AET 1977 sonunda ithal mallarının minimum fiyatlarını belirleyerek, çelik ürünleri ithalini kısıtlamak için sert önlemler aldı.

— Japonya, İtalyan ve Fransız kayak ayakkabıları gibi, Japon pazarlarını etkin biçimde ele geçiren bazı az bulunur Avrupa mallarının ithalini kısıtladı.

— Kanada "Üçüncü Dünya"dan tekstil ürünleri ithal etmek için ayrılan tahsisatı 1975 düzeyine indirdi.

— Avustralya yerli malları koruma uygulamalarını arttırdı.

— İsveç, İtalyan ayakkabıları ithalini önemli ölçüde sınırladı ve AET de misilleme olarak İsveç kağıdının ithaline karşı önlemler aldı.[19]

Tüm bu korumacı önlemlerin kapsamı hareket alanı bakımından ılımlı kalsa bile, ortaya çıkan genel eğilim uluslararası burjuvazi için huzursuzluk vericidir. Burjuvazi haklı olarak, korumacılığa giderek daha geniş çapta dönülmesinin, dünya ticaret hacminin, bir bütün olarak ekonomik çevrim üzerinde felaket yaratacak etkiler yaratarak, otuzlardaki gibi sürekli daralmasına yolaçacağından endişe etmektedir.

Nisan 1977 tarihli **The Economist,** "Havada güçlü bir korumacılık esintisi var" diye yazmaktadır. **Business Week**'e göre Carter yönetiminin "düzenli pazarlama" lehine yaptığı baskı gerçekte kartellerin oluşumuna ve dolaylı korumacılığa yol açmıştır. **Le Monde**'da Pierre Drouin "endüstri ulusları"nın "korumacılık tahrikine" kapıldıklarını söylemektedir. İtalyan Dış Ticaret Bakanı Ossola ise ülkesine, ithalatı kalıcı biçimde azaltmak için açıkça uzun vadeli korumacılık çağrısında bulunuyordu.[20]

Bütün bunların sonuç vermesi uzun süreyi almadı. 1977'nin 3.

çeyreğinde iktisadi durgunluğun bitiminden bu yana ilk kez dünya ticaret hacmi (ya da en azından kapitalist olmayan ülkeler arasındaki alışverişler hariç, uluslararası kapitalist ticaret) **yeniden daralmaya başladı.** Rakamlar Tablo XXXII'de gösterilmiştir.

TABLO XXXII

1977'nin İkinci ve Üçüncü Çeyrekleri Arasında Dünya Ticaretinde Görülen Daralma (milyar dolar olarak)

Tüm Kapitalist Ülkeler	İthalat	İhracat
1976'nın 3. çeyreği	155.7	144.7
1977'nin 2. çeyreği	182.8	170.7
1977'nin 3. çeyreği	166.3	155.3
	1977'nin 2. çeyreği	1977'nin 3. çeyreği
Birleşik Devletler	31.6	28.7
Batı Almanya	28.8	28.3
Japonya	19.7	20.6
Fransa	16.7	14.6
İngiltere	14.2	14.6

Kaynak: Uluslararası Para Fonu

Bu rakamlar daha önce işaret ettiğimiz trendleri vurgular ve genişletir. Bu durum, 1975'den 1977'ye kadar imal edilen emtiaların gelişimi incelenirse daha açık olarak görülür (Tablo XXXIII).

TABLO XXXIII

Büyük Emperyalist Güçlerin Dünya İmalat Ürünleri İhracatındaki Payları (toplamın % si olarak)

	Birleşik Devletler	Batı Almanya	Japonya	Fransa	İtalya	İngiltere
1964	21.5	19.3	8.1	8.7	6.3	14.4
1970	18.5	19.8	11.7	8.7	7.2	10.8
1974	17.2	21.7	14.5	9.3	6.7	8.8
1975	17.7	20.3	13.6	10.2	7.5	9.3
1976	17.4	20.7	14.6	9.6	7.0	8.8
1977 (3. çeyrek)	16.5	20.5	15.4	9.1	6.9	9.8

*Kaynak: **National Institute Economic Review**, Kasım*

1976. 1977'nin üçüncü çeyreğine ait oranları OECD istatistikleri temelinde hesapladık.

Bu tablo, Birleşik Devletler'in imalat endüstrisi ürünlerinin dünya pazarındaki payının Fransa ve küçük emperyalist ülkelerin zararına Batı Almanya ve Japonya tarafından giderek artan oranlarda azar azar eksiltildiğini açıkça göstermektedir. İngiltere ise eski haline dönüyor.

Birleşik Devletler'in gerilemesi, temel olarak bu ülkenin petrol ithalatına sanıldığından daha çok bağımlı olmasının (Birleşik Devletler'in ödemeler dengesi açığı için yapılan alışılmış açıklama) bir sonucu değildir. Daha çok Birleşik Devletler'de endüstriyel emek üretkenliğinin çok daha yavaş bir yükselme göstermesinin ve yatırım oranın daha düşük olmasının, yani rakipleriyle kıyaslandığında Amerikan üretim aygıtlarının daha eskimiş olmasının sonucudur. (Tablo XXXIV ve XXXV) Batı Almanya ve Fransa kısa süre önce Amerikan egemenliğinde bulunan bir dünya pazarı sektörüne elektro-nükleer ekipman ihracatına sızmıştır. Jimmy Carter'ın nükleer silahların çoğalması tehlikesi üzerine kopardığı "insancıl" şamatanın çoğu, bu tür ihracatın, Batı Almanya ve Fransa nükleer endüstrilerinin Brezilya, İran ve Güney Afrika pazarlarından (gelecekte belki Çin pazarından da) dev siparişler almalarıyla birlikte, enerji alanında kazanmaya başladığı başat konumu azaltma isteğiyle basit biçimde açıklanabilir.[21]

TABLO XXXIV

İmalatta Emek Üretkenliğinin Ortalama Yıllık Büyüme Oranı
(saat başı verim)

	Birleşik Devletler	Japonya	Batı Almanya	Fransa	İtalya	İngiltere
1960-1975	2.7 %	9.7 %	5.7 %	5.6 %	6.2 %	3.8 %
1970-1975	1.8 %	5.4 %	5.4 %	3.4 %	6.0 %	3.1 %

Kaynak:US Department of Labour, Bureou of Labour Satistics, Bulletin No. 1958, Washington DC, 1977.

TABLO XXXV

Yatırım Oranları (GSMH'nin % si)

	Yıllık Ortalama 1970-74	1975	1976	1977(en üst)
Birleşik Devletler	18.8	15.6	17.1	18.4
Batı Almanya	24.9	20.8	20.8	21.1
Japonya	34.9	30.8	29.9	32.3
Fransa	23.8	23.3	23.1	22.7
İtalya	20.9	20.8	20.3	20.2
İngiltere	19.1	19.9	19.0	17.9
Belçika	21.8	20.7	21.4	20.9
Hollanda	24.0	21.3	19.8	20.6
İsveç	22.0	20.9	20.5	19.9
Avusturya	28.1	26.7	26.0	26.5

Kaynak: ***Notices Economiques,*** *Union de Banques Suisses, Kasım 1977*

Birleşik Devletler emperyalizminin rakiplerince başka sansasyonel hamleler de yapılmaktadır; teknolojik bakımdan en ileri havacılık modelleri (Concorde ve Birleşik Devletler pazarına hızla nüfuz eden Fransız helikopteri Astar), tekerlek lastiği teknolojisi (Michelin) ve elektrikli aletler gibi. Dahası, uluslararası bir kartelin-Rio Tinto Zinc'in egemenliğindeki İngiliz-Fransız ağırlıklı— uranyumun dünya pazar fiyatını 1973'de 6 dolar'dan, 1976'nın üçüncü çeyreğinde, petrolde görülenden daha yüksek bir artışla, 30-40 dolar'a yükseltmeyi başardığı görülmektedir. "Üç büyük" Japon ihracatçısının Kuzey Amerika ve Batı Avrupa pazarlarına sansasyonel hamlesinden daha önce söz etmiş bulunuyoruz (renkli televizyonlar, otomobiller ve havalandırma aygıtları).

Bir yandan uluslararası rekabeti hızlandırma alışkanlığını, öte yandan giderek artan bir korumacılığı sürdüren büyük çokuluslu şirketler, iktisadi durgunluğa ve duraksamalı iyileşmeye iki farklı yoldan tepki göstermişlerdir:

1. **Üretim merkezlerini giderek ücretlerin düşük olduğu ülkelere kaydırdılar.** Bu konuda, sadece Japonya'nın Doğu ve Güneydoğu Asya'ya, Birleşik Devletler'in ise Meksika ve Uzak Doğu'ya yaptığı sermaye ihracına değil, aynı zamanda büyük Avrupalı çokuluslu şirketlerin Birleşik Devletler'de kurdukları ya da özümledikleri işletmelerin sayısındaki yüksek artışa da dikkat etmek gerekir. Bu bakımdan en görülmeğe değer girişimler British Petroleum, Volkswagen, Michelin, Saint Gobin, Fiat, Siemens, Unilever, Philips, Air Liquide ve British Oxygen tarafından gerçekleştirilmiştir. Bunların herbiri Birleşik Devletler'de ya yeni kurulmuş ya da satınalınmış işletmelere sahiptir. Bir Amerikan çokuluslusu olan Allis-Chambers Avrupalı çokuluslular tarafından gerçek anlamda "parçalandı". Fiat, bu tröstün yol-yapım makinaları bölümünü, Siemens ise ağır elektrik ve regülatör donanımı bölümünü ele geçirdi.[22]

Çokulusluların bağımlı ülkelere yayılma sürecinin tamamen daha düşük ücret maliyetleri aramalarına indirgenemeyeceği bir gerçektir. Bu süreç —özellikle Latin Amerika ve kısmen Güney Kore'de— kısmen, montaj sanayinin egemen olduğu ülkelerde yer alan modası geçmiş teçhizat ve/veya teknolojinin yeniden kullanımına tekabül eder. Bu techizat ve teknoloji, pazarların daha dar olduğu yerlerde kârlılık bakımından daha uzun süreli kullanılabilir.[23]

Daha önce önemle bilirttiğimiz gibi doların, yen, alman markı ve isveç frangı karşısında sürekli devalüe edilmesi iki ucu keskin bir bıçaktı. Bir yandan, Amerikan **emtiaları**'nın ihracatı için açıkça uygun bir ortam yaratırken (gördüğümüz gibi pek de parlak olmayan sonuçlarla) diğer yandan Avrupa (özellikle Batı Alman) ve Japon sermayesinin Birleşik Devletler'e ihracını kolaylaştırır. Uygulamada, Bir Batı Alman ya da İsviçreli yatırımcı Birleşik Devletler'deki bir firmayı Amerikan doları üzerinden satınalmak için, bugün, % 40 daha az alman markı ya da İsveç frangı, bir Japon tröstü ise aynı iş için, % 30 daha az yen yatırmak durumundadır.

Sonuç olarak, Batı Almanya ve Japonya'nın doğrudan dış yatırımları 1967'den bu yana **yedi misli** arttı. 1967'de bu yatırımlar Amerika'nın doğrudan yaptığı dış yatırımlar toplamının % 7'sine varıyordu; bu rakam 1975'de % 20'ye ve 1977'de % 35'e yükseldi. Buna

İngiltere, Fransa ve Hollanda'nın dış yatırımları eklenirse, Avrupa ve Japon dış yatırımı toplam Amerikan dış yatırımının % 70'ine varır. **Bu durumda, Kuzey Amerikan emperyalizmi, mamül mal ihracı alanında daha önce kaybettiği egemenliğine ilaveten sermaye ihracatı alanındaki egemenliğini de kaybediyor. Doların devalüasyonunun acı bedeli budur.** Bu düşme durumu devam eder ve emek üretkenliği alanında açılan ısrarlı bir gedikle (gap) birleşirse, politik-askeri alan dışında Amerikan egemenliğinin devam ettiği son alan olan finans kapital alanındaki Birleşik Devletler egemenliği de giderek yıkılacaktır.

Avrupa çokuluslularının üretim merkezlerini giderek Birleşik Devletler'e kaydırmalarının önde gelen nedeni, Avrupa ve Birleşik Devletler arasında dolarla ifade edilen ücret farklılıklarının değişim oranlarındaki düzenlenmelerin bir sonucu olarak ortadan kaybolmasıdır. Bu durum, Birleşik Devletler'de nakliyat ücretlerinin de azaldığı koşullarda üretim yapmayı, aynı ülkeye ihracat yapmaktan daha çekici hale getirir. Birleşik Devletler'in sosyal ve politik istikrarlılığının da bu konuda bir rol oynadığı düşünülebilir. Ücret farklılıklarının ortadan kalkması Tablo XXXVI'da gösterilmiştir.

TABLO XXXVI

Birim Ürün Başına Ücret Maliyetleri (% olarak yıllık artış)

	Ortalama 1970-73	1974	1975	1976	1977
Birleşik Devletler	5.2	11.4	7.6	5.1	6.0
Batı Almanya	8.2	9.4	6.9	0.9	4.0
Japonya	9.1	26.5	14.6	6.0	7.0
Fransa	7.1	15.4	17.2	10.0	7.5
İngiltere	8.9	20.1	32.1	12.3	10.0
İtalya	11.5	20.7	26.0	16.2	20.5

*Kaynak: Sachverstandigenrat zur Befutachtung der gesamt wirtschaftlichen Entwicklung, **Jahresgutachten** 1977-78.*

Tablo'daki sayılara, Batı Almanya ve Japonya için, Alman Markının ve yenin dolar karşısında 1970'den beri % 60 ve % 30 oranında değer kazanmalarının etkileri eklenmelidir.

2. **Çokuluslu şirketler Avrupa ve Japonya düzeyinde işbirliğini, ittifakları, anlaşmaları ve biraraya gelme eğilimlerini güçlendiriyorlar.** Avrupa çelik karteli bunun en çarpıcı örneklerinden sadece biridir. Diğer bir örnek 1977 Ekim'inde yaklaşık 40 endüstri ve ticaret şirketinin en büyük Japon bankası olan Dai-İchi Kangyo Bank çevresinde birleşerek Japonya'da güçlü bir yeni mali grup yaratmasıdır. Gemi inşa alanında çok güçlü olan Ishıkawa-Harima Heavy Industries, Kawasaki Steel Corporation ve Kawasaki Heavy Industries, Asahi Mutual Life Insurance ve Seibu Mağazaları bu gruba katılanlar arasındadır. Bu grup Mitsubishi, Mitsui, Marubeni, Sanwa, Sumitomo ve Fuji Bank'a yetişerek en güçlü Japon mali grubu haline gelebilir. Bu toplanmanın hedefleri, nükleer santral kurulması ve okyanus tabanından yararlanılması gibi geniş çaplı projelerin yerine getirilmesi için gerekli sermayenin dikey rasyonalizasyonu (çelik, gemi inşa, makine imalatı), ticarileştirilmesi ve biraraya getirilmesidir. bu arada, sadece dört büyük gruptan oluşan Japon sentetik iplik endüstrisindeki yoğunlaşmadan da sözedebiliriz. Avrupa'da ağır elektrikli techizat endüstrisi yeniden örgütlenmekte (türbin ve jeneratör imalatı) uçak imalatında işbirliği devam etmekte ve pekişmekte, Concorde'ların kısmi başarısızlığından sonra hava otobüsleri (Airbus) ile yeni kazanımlar sağlanmakta ve yeni bir aşamaya girilmektedir.

5. Uluslararası Parasal Sistem ve Ekonomik Çevrim

Bretton Woods sisteminin çökmesi, doların altına çevrilebilirliğinin son bulması ve "yüzen değişim oranları" sisteminin kurumsallaşması, ticari kanallarda değişmelere yolaçarak dünya ticaretinin düzenini tartışılmaz bir biçimde bozdu. Örneğin Birleşik Devletler, dolardaki düşmeyi kendi imalat ürünlerinin rekabetçi konumunu Batı Almanya ve Japonya'nın zararına daha etkin hale getirmek için "kullandılar" İngiltere de 1977'nin başında sterlinin sansasyonel batışı sırasında kendi parasıyla aynı şeyi yaptı. Japonya ise,

1976'nın ortasında muazzam ve yoğun hammadde satınalmaları yenin değişim oranını aşağı çektiği zaman farklı davranmadı.

Nedir ki, daha genel düzeyde, "yüzen değişim oranları" sistemi daha az "iç disiplin" gerektirir ve çeşitli emperyalist hükümetlerin para politikalarında özerkliğe daha çok izin verir. Uluslararası parasal ve mali pazarlarda petrodolarların kütlesel olarak ortaya çıkmasıyla birlikte, bu durum, **uluslararası enflasyonu uyaran ve koruyan bir faktör** olmaktadır. Bu faktör, özellikle (fakat tek başına değil), uluslararası dolaşıma yıldan yıla, "bardaktan boşanırcasına" milyarlarca dolar ek likidite akıtan Birleşik Devletler'in ısrarlı ve büyüyen ödemeler dengesi açıklarının bir fonksiyonudur (1975 yılı bu bakımdan bir istisnaydı, çünkü Amerikan ödemeler dengesi fazlaları uluslararası kapitalist ekonomi üzerinde zayıf bir deflasyoner etki yapmıştı).

Yüzen değişim oranları sistemi, bir yandan üretimin büyüyen uluslararasılaşması ve öte yandan bu uluslararasılaşma karşısında burjuva hükümetlerinin kendi hareket özgürlüklerini savunmak bakımından artan biçimde etkisiz ve yetersiz kalan girişimleri arasındaki çelişkiyi açığa çıkarır.[24] Fakat olumsuz sonuçlar hızla çoğalıyor. Merkez bankaları 1973'ün üçüncü çeyreğinde yüzen değişim oranlarını "kontrol" etme çabasıyla (yönlendirmek için demek belki de daha doğru olacak) 2 milyar dolar ayırdılar; 1977'nin ikinci çeyreğinde aynı amaçla ayrılan miktar ise 22 milyar dolardı. Benzer biçimde, çeşitli ülke grupları arasındaki enflasyon oranı farklılıkları dalgalanma tarafından şiddetlendirildi. Değişim oranlarının gelecekteki gelişiminin belirsizliği de bu arada şiddetlenmiştir; bu da değişim kayıplarına karşı teminatların genelleştirilmesine rağmen[25] yatırımları ve ihracatın gelişmesini frenler.

En düşük enflasyon oranına sahip ülkelerin durumuyla kıyaslandığında, emperyalist ülkelerdeki çeşitli enflasyon oranlarıyla bu ülkelerin paralarının değişim oranlarındaki düşüş arasında bir ilişki bulunduğu çok bilinen bir yorumdur. (Tablo XXXVII)

TABLO XXXVII

Sterlin'in Diğer Emperyalist Paralara Göre Değişim Oranındaki Düşüş ve Enflasyon Oranları; Aralık 1971'den Temmuz 1976'ya (%)

ÜLKELER	Hayat Pahalılığı Artışı	Ülke Parasına Göre Sterlinin Düşüşü
Birleşik Dev.	39.0	31.4
Kanada	46.0	34.3
Belçika	53.5	39.3
Fransa	45.5	35.1
Batı Almanya	30.7	45.2
İtalya	86.2	1.3
Hollanda	47.6	42.3
İsveç	47.0	36.4
Avusturya	65.9 (a)	32.6
İspanya	84.4	27.3
Norveç	51.9	42.4
Danimarka	55.6	39.5
Avustralya	42.7	46.1
İngiltere	89.9	

(a) Kasım 1971'den Mayıs 1976'ya

Kaynak: **Weekly Hansard,** No. 1049, 15-21 Ekim 1976, s. 321.

Yine de,Tablo XXXVII'deki iki grup sayı arasında, neo-liberal monetaristlerin yapmaya çalıştıkları gibi nedensel ve mekanik bir korelasyon kurmamaya dikkat edilmelidir. Enflasyon oranlarındaki farklılık ile değişim oranlarındaki düşüş ne İngiltere ne de Fransa, İtalya, Hollanda ve Avustralya örneklerinde aynıdır.

Gerçekte, çok daha karmaşık bir süreç söz konusudur. İlk olarak, ulusal bir paranın değişim oranındaki düşüş, enflasyon eğilimini, özellikle kısa ve orta dönemde ikame edilmeyecek hammadde ve besin maddesi ithalatına ağır biçimde bağımlı olan ülkelerde arttırır. İkinci olarak, doların değişim oranındaki dalgalanmaların alman markı ya da isveç frangına oranla telafi edici (compensatory) niteliği ispatlanmış

değildir. Bu örneklerde, enflasyon oranlarındaki farklılıklar değişim oranlarında ortaya çıkan değişikliklerin sadece çok küçük bir bölümünü açıklar; bu da açıkça doların değer kaybetmesi ya da alman markı ve isveç frangının değer kazanması meselesidir, çünkü cari değişim oranlarında satınalma gücünün paritesi yoktur.

Ek olarak, farklı ülkelerin ihraç mallarına olan talepteki elastikiyet değişikliklerini, diğer bir deyişle çeşitli emperyalist ülkelerin ihracat paketlerinin bileşimindeki değişiklikleri hesaba katmak gerekir. Diğer bir faktör, merkez bankalarının özerk müdahaleleridir. Sonuç, bu bankaların, ulusal paranın değişim oranındaki düşüşün frenlenmesi için vargücüyle (örneğin Belgium National Bank gibi) ya da pasif olarak (US. Federal Reserve System ya da Bank of England gibi) müdahale edip etmemelerine önemli ölçüde bağlı olarak değişir.

Nihayet, kapitalist ülkelerin yaptıkları ihracatın, tekelci kapitalizm çağında, **kâr yapmak amacıyla değişken fiyatlarla satılan emtiaların** ihracatı olduğu unutulmamalıdır.

Dünya pazarına, emperyalist ülkelerin ulusal pazarlarında görülene oranla daha keskin bir rekabetin egemen olduğu bir gerçektir. Fakat bir dizi emperyalist firma dünya pazarında oligopol gücü kazandıkları ölçüde bunların en azından kısa ve orta dönemde, **değişim oranlarındaki dalgalanmaları kâr marjlarının genişletilmesine dönüştürmeleri** mümkündür. Örneğin, İngiliz ihraç fiyatları, ingiliz lirasının değişim oranının dolara göre başdöndürücü düşüşünü hiçbir şekilde yansıtmazlar. Bu zıtlık, kısmen İngiliz endüstrisinin düşük üretkenliğinden, kısmen de kâr marjlarının genişliğinden ötürüdür.

TABLO XXXVIII

Dolar Olarak İmalat Endüstrisi Ürünlerinin İhracat Fiyatları
(100 = 1970)

		1. Çeyrek	4. Çeyrek
	1973	1976	1976
İngiltere	126.8	176.6	176
B. Almanya	147.0	187.0	197
Japonya	141.0	167.0	182

Kaynak: ***Weekly Hansard,*** *no. 1049, 15-21 Ekim 1976, s.*

324. 1976'nın 4. çeyreği için sayılar: ***National Institute Economic Review****, Şubat 1977*

Petrodolarların ortaya çıkışına ve emperyalist ülkelerin "Üçüncü Dünya" ülkelerine ve sözde sosyalist ülkelere yönelik ihracat saldırısına, uluslararası enflasyonu koruyan diğer bir faktör olarak **kredinin ve uluslararası kredi parasının** yeniden **şişmesi** eşlik etti. Gördüğümüz gibi, iktisadi durgunluk sırasında ve iyileşmenin başlangıcında metropol ülkelerin kapitalist firmaların borçları, bir yandan kâr oranındaki ve öz-finansmandaki yükseliş ve diğer yandan göreli yatırım stagnasyonu nedeniyle ulusal pazarlarda hafifleme eğilimi göstermiştir.

Bu bağlamda, ikili ve birbirine uygun bir tepkime söz konusuydu. Bir yandan emperyalist bankalar ellerindeki bol para-sermayeyi ödünç vermek için yeni alanlar aradılar. Öte yandan, ihracattaki ciddi çıkarları olan çokuluslular ve tröstler ürünlerinin daha büyük bir kısmını yarı-sömürge ve bağımlı ülkelere ve sözde sosyalist ülkelere satmaya çalıştılar. Kapitalist sistemin bir bütün olarak iyileşmesi, bu durumda, önceki boom döneminde de olduğu gibi, enflasyoncu bir kredi büyümesini de beraberinde getirdi. Nedir ki, bu sefer, kredi akışı emperyalist ülkelerden, kısmen yukarıda adı geçen ülkelere kaydı. Diğer bir deyişle; **ihracatın uyardığı iyileşme öncelikle kredi ihracatının uyardığı bir iyileşme oldu.**[26]

Her ne kadar Euro-dollar pazarı canlı büyümesine 1976'nın sonunda 300 milyar dolarlık bir toplama ulaşarak devam ettiyse de (1977'nin sonunda yaklaşık 340 milyar dolar), yarı-sömürge ülkelerin emperyalist ülkelere borçları daha rahatsız edici bir büyüme gösterdi. **Business Week**'e göre, bu borçların toplam miktarı 1976'nın sonunda 170 milyar dolardı ve bunun 70 milyar doları özel bankaları borçlanmıştı. Tek başına Brezilya, Birleşik Devletler özel bankalarına 14 milyar dolar borçluydu. **The Economist**'e göre: "Bankacılar bu ödünçler nedeniyle şimdi endişeleniyorlar ama yine de ticaret akışını muhafaza ettiler" 1977'nin sonunda, "Üçüncü Dünya"nın emperyalist ülkelere olan borç toplamı 250 milyar dolara varmıştı.[27]

Bu borca yol açan mekanizma özel bir ilgiye layıktır. Başlangıçta, büyük bankaların elinde, özellikle petrodolar akışı ve

iktisadi durgunluk ile duraksamalı iyileşme koşullarından kaynaklanan büyük emperyalist şirketlere verilen kredilerdeki yavaşlama nedenleriyle göreli bir para sermaye bolluğu vardı. Bu bankalar, tıpkı endüstri çokuluslıları gibi, büyük ölçüde "uluslararasılaşmış"lardı. Kâr oranlarının büyük bir bölümünü gerçekleştirdikleri yabancı ülkelerde şubelerinin sayısını artırdılar.[28] Böylece, yeni tüketiciler aradılar ve aradıklarını "Üçüncü Dünya" ülkelerinde buldular.

Artan para-sermaye arzı, bu ülkelerdeki talep artışıyla uygunluk içindeydi. (OPEC ülkeleri dışında). Çünkü artan petrol fiyatlarının bir sonucu olarak bu ülkelerin ticaret açıkları büyümüş ve 1973-1976 sırasında besin maddeleri ithalatına gereksinmeleri artmıştı. Bu durumda yarı-sömürge ve bağımlı ülkelere verilen kredilerin aslında emperyalist metropollerin büyük ihracat teröstlerine yapılan dolaylı yardımlar olduğu söylenebilir. Bu ek kredi verilmeseydi, bu tröstler, bu ülkelere yaptıkları satışların hacmini artıramayacaklar hatta muhafaza bile edemeyeceklerdi.

Dolayısıyla **uluslararası kurumların ve kutsal "piyasa mekanizmaları"nın (yani dünya ticaretindeki dalgalanmalar) tek başlarına sağlayamadığı petrodolarların yeniden kullanımını özel bankalar sağladı.** Bu işlemi rekabet yüzünden ve yalnızca kendi kârlarını büyütme amacıyla körükörüne yaptılar. En büyük taahhütleri büyük Amerikan bankaları yaptılar (bu "Üçüncü Dünya" borcunun 75 milyar doları özel bankalara, 50 milyarı Amerikan bankalarına ve 25 milyar doları Avrupa ve Japon bankalarına aitti) fakat genelde tüm bankalar seve seve kendilerini dışarıya ödünç vermeye adadılar. Yabancı kredi olarak İsviçre bankaları için 40 milyar dolar, Alman bankaları için ise daha da fazlası verildi. Yukarıda adı geçen Amerikan Senatosu alt komitesinin raporuna göre 1976'nın sonunda uluslararası özel bankacılık sisteminin toplam dış kredileri (bankalararası ödünçler dışında) 326 milyar dolar kadardı; bunun 102 milyar doları Amerikan bankalarından, 202 milyar doları ise Avrupa, Japon ve Kanada bankalarındandı.

Özel kredinin yarı-sömürge ve bağımlı ülkelere bu şekilde yayılması, kuşkusuz, dünya pazarının yeniden yapılaşmasını bir ölçüde kolaylaştırdı. Fakat öte yandan sisteme yeni bir istikrarsızlık unsuru

getirdi. 1974 ve 1975'in büyük korkusunun emperyalist ülkelerdeki büyük bankaların birbiri ardısıra çöküşünü izleyen evrensel bir banka paniği olmasına karşılık, 1976 ve 1977'de bankacılık dünyası, uluslararası borçluların borçlarını ödeyememesi gibi büyüyen bir korkuyla yüzyüzeydi.[29] Birbiri ardısıra Zaire, Endonezya, Peru ve Türkiye borç moratoryumu istemenin eşiğine geldiler. (Gerçekten özel bankalar aylarca çoğu ülkenin özel kredi istemini reddettiler. Bu durum, 1976'da İtalya ve 1977'nin ikinci yarısında Türkiye için geçerliydi.) Bu huzursuzluğun nedeni, bazı ülkelerin dış borçlarının büyüme oranı ile döviz rezervleri ve büyüyen borç yükümlülükleri ile normal döviz gelirleri (görülebilir ve görülemez ihracatın toplamı) karşılaştırılırsa daha iyi anlaşılabilir. İlgili sayılar Tablo XXXIX'dadır.

TABLO XXXIX

Petrol İhraç Etmeyen "Üçüncü Dünya" Ülkelerinin Borç Durumu
(milyar dolar)

	1967	1973	1974	1975	1976
Toplam Borç	41.6	90.0	112.0	144.1	172.2
Dış Yardım	5.8	12.9	15.8	20.8	25.6

Kaynak: ***Le Monde Lànnèe economique et sociale,*** *1977, s. 24*

Petrol İhraç Etmeyen Tüm Gelişen Ülkeler İçin İthalatın %'si Olarak Döviz Rezervleri

1951 - 55	1966-70	1973	1974	1975
40.3	28.8	38.0	25.8	22.6

Kaynak: ***Far Eastern Economic Review.***

Bu nedenle özel bankalardan gelen ve kamu kuruluşlarından —ve uluslararası kurumlardan— bu borç yükünün azaltılmasını ve hatta bazı

Bazı Asya Ülkelerinin Borçları

	Toplam Borç (Ekim 1976) -milyar dolar-	Yabancı Para Gelirinin % si olarak Borç Yükleri	
		1976	1977
Siri Lanka	0.5	22.9	
Filipinler	4.4	16.0	17
Pakistan	6.3	16.8	24
Endonezya	10.5	13.8	16.6
Tayland	1.3	14.6	
Hindistan	10.8	13.5	
Güney Kore	11.8	12.9	13.0

*Kaynak: **For Eastern Economic Review.***

"kötü riskler"in üstlenilmesi yönünde bir baskı vardır. "Witteween Project" yani Uluslararası Para Fonu'nun 10 milyar dolarlık bir rezerv oluşturarak bunu yarı-sömürge ülkelerin (daha doğrusu yarı-sömürge ülkelere sermaye ödünç veren emperyalist bankaların) emrine verilmesi, bu bağlamda ele alınmalıdır. **US. Federal Reserve Board**'un o zamanki başkanı kesin bir dille özel bankaların "Üçüncü Dünya ülkeleri"ne şimdiki oranlarla kredi tahsis etmeye devam edemeyeceklerini, aksi halde dünya ekonomisinin ciddi karışıklıklara düşmesinin önlenemeyeceğini ilan etti. Ve petrodolarları yeniden kullanılabilir hale getirmek için özel bankacılık sisteminin dışında bazı mekanizmaların bulunması gerektiğini ekledi.[30]

Endonezya'nın durumu ilgi çekicidir, çünkü petrol fiyatlarındaki yükseliş nedeniyle 1973'ten sonra muazzam ek gelir elde eden bir ülkedir. Endonezya devlet yönetimi dünyanın en rüşvetçi yönetimlerinden biridir. Bu ülke, üst düzey yöneticilerinin (esas olarak subaylar) "ulusal" kompradorların ve yabancı tröstlerin, ülke gelirini, Endonezya halkını ve kısmen de yabancı tacirleri sistematik biçimde yağmalamasıyla gerçekleştirilen ilkel özel sermaye birikimi sürecinin tipik bir örneğini oluşturur.

Devlet petrol şirketi Pertamina, General Sutowo'nun

yönetiminde petrolün işlenmesi ve satışıyla pek de ilgisi olmayan bir dizi yan alan faaliyetlerine girişti, (çelik, kimyasal gübre, otel inşaatları, özel bir hava yolu işletmesi vb.) Amaç, petrol şirketinin nakit fazlalarını sermaye olarak işletmekti. Bu yan faaliyetlerden biri de dev bir petrol tankerleri filosunun tam zamanında satınalınmasıydı. Bu alanda bazı yabancı sermayedarların Pertamina ile son derece iyi iş yaptıkları anlaşılıyor. Dünya piyasası fiyatlarıyla en çok 100 milyon dolar eden tankerler Pertamina'ya 400 milyon dolara satıldılar. Bütün bir İngiliz muhasebeci ve avukatlar ordusu 1976 boyunca hummalı biçimde bu bulanık işin aslına ulaşmaya çalıştılar. Bu arada Endonezya hükümeti Pertamina'nın alacaklılarına yapılan ödemeleri durdurdu. Sonunda şirket 10.5 milyar dolarlık bir borçla kaldı.

Tüm belirtiler, bu işlerin, Endonezyalı devlet yöneticileri ve askeri görevlilerin göz yumması ve suç ortaklığı olmaksızın gerçekleştirilemeyeceğini göstermektedir. **Newsweek**, Endonezya'daki rüşvetçiliğin boyutlarına ait pek çok cazip ayrıntıyı yayınladı. Fakat emperyalist ikiyüzlüler küçük bir ayrıntıyı atladılar; yarı-sömürge ülkelerde rüşvetçi politikacılar ve subaylar varsa, rüşvetçiliği böylesine büyük çapta uygulayabilmelerinin nedeni çokuluslular arasındaki rüşvete teşvik eden güçler ve kapitalist ekonominin (ve genelde para ekonomisinin) çürütücü mantığıdır. Lockheed skandalının açığa çıkmasından beri emperyalist çokuluslu ların bu tür rüşvetçi uygulamaları herkes tarafından bilinmektedir.[31]

Son olarak, parasal karışıklığın, ekonomik etkileri ihmal edilemez olan bir ek faktöründen sözetmek gerekir; **belirli bir yere bağımlı olmayan sermayenin, spekülasyonun bir sonucu olarak uluslararası alanda büyük çaplı yer değiştirmeleri.** Pek çok ülkede farklı paralarla aynı anda iş yapan ve bu nedenle kambiyo kayıplarının yol açtığı tehdide karşı kendilerini korumak zorunda bulunan çokuluslu şirketlerin içsel mantığı, burada, bir kez daha birbirini izleyen parasal krizlerin şiddetini artırmaktadır. Çokuluslular belirli bir paranın değişim oranında bir düşüş bekledikleri ve ilgili ülkeden kendi likit sermayelerini topluca çektikleri zaman bu düşüşü açık biçimde hızlandırmış olurlar. Sermayenin kitlesel hareketini kışkırtan, toplumsal istikrarsızlığın büyümesi, parasal çöküntü, "toplumsal karışıklık" hatta sosyalist devrim gibi korkular

çokuluslulann giderek artan bir etkiye sahip olmasına yolaçmıştır. Sermayenin bu tür hareketi, Brezilya'ya yönelik olarak 1975'te Portekiz'de gerçekleşti. Aynı şey, 1976'da, her bir durumda milyarlarca dolarlık miktarlarla İspanya, Fransa ve İtalya'da oldu. 1978 başında İtalya ve Fransa'da tekrarlandı. Yine bu sıralarda Amerikan çokuluslulan kendi likid rezervlerinin büyük bir bölümünü yabancı bankalara nakit veya mevduat sertifikası olarak yatırdılar.

İtalyan sermayesinin İsviçre'ye göçü, Lugano'da, yeni bankaların ya da varolan bankaların yeni şubelerinin açılmasıyla gerçek bir yeni "endüstri"nin oluşmasına yolaçtı.

Bu işlemler genellikle gizlilik içinde yapılır. Fakat, İsviçre bankacılık dünyasının "üç büyükleri"nden birinin en [illegible]ucu olduğu farzedilen Credit Suisse'in (Schweizerische Kreditanstalt) Lugano şubesinde meydana çıkan skandal, mali dolandırıcılık, sermaye göçü, büyük burjuvazinin aşırı kâr peşinde koşması ve büyük bankaların kârlı yatırımlar için rekabetinin oluşturduğu ağa aydınlatıcı bir ışık tuttu. Burada anlamlı olan, Credit Suisse skandalının öyküsü ya da burjuva hukuku bakımından bile suç teşkil eden yanı değil, bu oluşumun geç kapitalizmin doğası ile taşıdığı yapısal bağlardır.

Rekabet ve "ulusal işletmeler"e verilen kredinin iktisadi durgunluk nedeniyle frenlenmesi nedeniyle en büyük üç İsviçre bankası kendilerini, İngiliz bankalarını ve Amerikan bankalarının yerel şubelerini geride bıraktıkları Londra euro-dollar pazarına attılar.[32] Fakat bu bankaların faaliyet alanlarını bu şekilde genişletmeleri kârların azalmasına yolaçtı; bu ise Credit Suisse'i daha kârlı yatırım alanları aramaya yöneltti. İtalyan sermayesinin kütlesel göçü bu açıdan mükemmel bir fırsattı. Credit Suisse'in Lugano şubesinde yatan bu sermaye çeşitli İtalyan işyerlerini satınalmak için kullanıldı. Kısa vadeli banka mevduatlarının uzun vadeli yatırımları ve ödünçleri finanse etmek için kullanılmasına rağmen, sık sık illegal bankacılık garantileri verildi. Nedir ki, satınalınan işyerlerinden bazıları iktisadi durgunluğun bir sonucu olarak sıkıntılı günler yaşamaya başladılar. Diğerleri zaten işin başında batık durumdaydı. (Credit Suisse'in Lugano şubesinin iflasa giden Sindona gurubuyla ortak finansman operasyonlarına çekildiği görülüyor.) İtalyan hükümeti sermayelerini dış ülkelerde bankalara yatıran kapitalistler için bu sermayelerin hızla ülkeye geri

getirilmesi koşuluyla mali af çıkarma kararını aldığı zaman tüm operasyon çöktü. Credit Suisse'in uğradığı kayıplar 400 milyon dolar değerindeydi.[33]

Yüzen değişim oranları sisteminin Amerikan emperyalizmine sağladığı avantajlar üzerinde sık sık durulmuştur. Emtia ihracı alanında belirgin olan bu avantajlar, belirttiğimiz gibi, uluslararası sermaye hareketi alanındaki dezavantajlar tarafından kısmen dengelenmektedir. Ayrıca doların sürekli değer yetirmesinin uluslararası ticaret alanında rahatsız edici sonuçlar yaratması kaçınılmazdır. Uzun vadede hiçbir ekonomi dışı sınırlama, özel mülk sahiplerini, ellerindeki emtia ve bonolar için, sürekli devalüe edilmiş parayı kabule zorlayamaz. Dünya ticaretinin giderek daha büyük bir bölümü, bu nedenle doların dışında bir parayla yürütülmek eğiliminde olacaktır. Bu paraların hiçbirinin uluslararası rezerv para olarak doların yanısıra hizmet edebilecek kadar güçlü olmadığı sürece —sadece birleşik Avrupa parası böyle bir rol oynayabilir— uluslararası parasal düzensizlik kaçınılmaz biçimde hızlanacaktır.

Fransa, İtalya ve İngiltere'nin ödemeler dengesi açıklarının ortadan kalkması ihracatlarının ucuzlatılması ve böylelikle Batı Almanya'da yeni pazarların ele geçirilmesi amacıyla bu ülkelerin paralarının değişim oranında alman markına göre yeni ve keskin bir azalma tarafından izlenseydi bu durum değişebilirdi. O zaman Alman hükümeti, kendi kapitalistlerinin, Fransız frangı, ya da İtalyan lirasındaki bir düşme nedeniyle dolardaki düşmeye oranla daha çok riske atılan ticari çıkarlarını savunmak için Avrupa parasal birliğine doğru giden yolu yeniden açmaya yöneltilebilirdi.

Dolayısıyla altının para olarak kullanılmaması, (demonetarization) rüyası Jamaika anlaşmalarına rağmen, teknokratların ütopyası olarak kalmaktadır. Altın, merkez bankaları rezervlerinin temeli ve değerin "nihai" deposu olarak kalacaktır, çünkü, dolar, kağıt para rezervi giderek daha az "altın kadar iyi"dir, yani dolar, satınalma gücünü daha çok kaybetmektedir.[34] Aslında para uzmanları kendi aralarında konuşurlarken halk arasında konuştuklarından çok daha farklı bir dil kullanırlar. Uluslararası Para Fonu'nun önde gelen liderlerinden biri olan Tom de Vries Jamaika anlaşmalarıyla ilgili olarak, sıkılmadan şöyle yazmıştır: "Altının geleceği önümüzdeki bir kaç yıl için

belirsizdir. Sisteminin böylesine önemli bir unsuru hakkındaki bu belirsizlik, Jamaika anlaşmalarının geçici niteliğini bir kez daha vurgular; bu anlaşmalar somut anlamda yeni bir para sistemi getirmektedir."[35]

Durum bundan daha iyi ortaya konamazdı. Bretton Woods sisteminin çöküşünden beri uluslararası kapitalist ekonomi için oluşturulan hiçbir uluslararası para sistemi yoktur. Ve şimdi içine girmiş bulunduğumuz uzun bunalım dönemi böyle bir sistemin yaratılmasını çok daha güçleştirmektedir.

NOTLAR

1) Anthony Sampson'un **The Seven Sisters**'i (Yedi Kız Kardeş, Londra, 1976) dev petrol şirketlerinin uzun vadeli fiyat (ve kar) stratejileri, OPEC'in işlevi ve 1973 Ekim'in de petrol fiyatlarını dört katına çıkarma kararı arasındaki karmaşık ilişkilerin ayrıntılı bir betimlemesini yapmaktadır. Şirketlerin özel karteli ile OPEC'nin devlet karteli arasındaki karşılıklı bağımlılık ve işbirliğini çok iyi gösterilmiştir.

2) **Le Monde,** 6 Kasım 1975. O zamandan beri Rhône-Poulenc kendi tekstil sektörünü yeniden inşa etmek zorunda kaldı. (**Le Monde,** 21 ve 22 Aralık 1977.)

3) **Business Week,** 1 Eylül 1975. Bu konuda bkz. Anicet Le Pors'un ilginç çalışması, **Les Requilles du Capital,** Le Seuil, Paris, 1977

4) Bunun her halükarda ideolojik bir mistifikasyon olduğu, gerçek anlamda tam istihdamın, savaş zamanı dışında kapitalist sistem altında pratikte hiç bir zaman sağlanmamış olduğu gerçeği tarafından kanıtlanmıştır. "Tam istihdam" denilen şey genellikle ülkedeki iş gücünün yada aktif nüfusun % 2, % 3 ya da % 4'ünden daha az olan bir işsizlik oranıdır.

5) **Tendances/Trends,** 8 Eylül 1976, **The Banker,** Ağustos 1975.

6) **47'e Rapport Annuel de la Banque des Reglements Internationaux, s.** 51.

7) Op, cit., s. 86

8)Winfried Wolf, op. cit. s. 125-26

9) Nedir ki, istisnalar da vardır. Belçika'da özel sektöre verilen banka kredileri 1972'nin başlangıcında 300 milyar franktan 1976'nın sonunda 782 milyar franka yükseldi. Bu artış, aynı dönemde 235 milyar

franktan 447 milyar franka yükselen devlet kredilerininkinden daha hızlıydı.

10) Özellikle bu ülkelerin merkez bankaları, ihracatlarının rekabetçi konumunu koruma çabasıyla para arzında bir şişkinliği meydana getirecek şekilde büyük miktarlardan dolar satınalımına başlarlarsa, değişim oranlarındaki bu düzenlemeler uzun vadede ters etkiler yaratacaktır. Halihazırda para arzı 1977'de Batı Almanya ve Japonya'da (% 10) Birleşik Devletler'de olduğundan (%7.5) daha güçlü bir yükselme göstermiştir.

11) Bu kampanya önemli bir demagoji dozunu içerir. Özellikle kriz dönemlerinde işverenler yardım sağlamak için devlet yetkililerine daha çok başvururlar. Kapitalistlerin talepleri, kamu harcamaları yeniden düzenlenirken önemli oranda bir indirime gidilmesi değil, daha az sosyal harcama, özel sektöre daha çok yardım ve daha çok askeri harcama (böylelikle de daha çok devlet siparişi) idi.

12) Norveç hükümeti, endüstriyel üretimin 1977'de % 1 düşmüş olması olgusuna rağmen 1977'in sonunda bir deflasyon politikasına dönmek zorunda kaldı. Endüstriyel üretimdeki bu sapma 1978'de de devam edebilir.

13) İsveç'in durumunda, hatırlanmalıdır ki, bu ülkedeki endüstriyel çevrim, hala, bir dereceye kadar uluslararası çevrimin dışındadır. Bkz. Benny Asman, **Inprecor**, no. 48-49, 24 Aralık 1975.

14) 1 Kasım 1975.

15) **The Obsrever,** 10 Ekim 1976.

16) Birleşik Devletler'de, iyileşmenin başlangıcında oluşan sürekli stagnasyon başdöndürücü fiyat artışlarından ötürüdür. Yeni ve içinde tek bir ailenin oturabileceği evin fiyatı 1976 güzünde, **1970 ortalama fiyatının iki misli,** 43,600 dolardı. Bunun gibi, Paris'te yeni bir apartman katının fiyatı 1974 ile 1976 ortaları arasında % 48 yükseldi. (**Le Monde**, 28 Eylül 1976.) Bu durumda, Fransa'da inşaat oranının 1977'de 1974'ün ikinci yarısına göre % 15 daha düşük kalması şaşırtıcı değildir.

17) Bu parlak bir buluş olarak ortaya atılmış değildir: "Şimdiki ekonomik yukarı çevrilmenin en büyük özelliklerinden biri onun duraksamalı ve kümülatif olmayan niteliğidir... Yukarı çevrilme uluslararası düzeyde ve sektör düzeyinde eşitsizdir" (**Inprecor,** no. 60-62, 11 Kasım 1976). Ve aynı derginin 40-41'nci sayısında (18 Aralık 1975) şöyle yazmıştım: "Sonuç açıktır: İktisadi durgunluk güçlü bir boom'a değil, hızla gelen yeni bir iktisadi durgunluktan çok, sınırlı bir yukarı çevrilme'ye götürecektir." Aralık 1975'de hala yetmişlerin sonunda yıllık ortalama % 6 oranında bir büyüme kehanetinden sözeden OECD uzmanlarının karşıt öngörüsünün, yeni bir "boom"dan sözeden (12 Nisan sayısı) **The Economist**'in görüşlerinin yanısıra hayal mahsülü olduğu kanıtlandı.

18) İplik anlaşması 1974-77'de AET ülkelerine ithal edilen tekstil ürünlerinde yıllık % 6 bir artış öngördü. Zorlu görüşmeler sırasında bu anlaşmanın gelecek dört yıl için uzatılması kararlaştırıldı ve AET, Hong Kong için % 9 ve Güney Kore için % 7 oranında ithalat kotası indirimi yaptı.

19) 21 Ocak 1978 sayısında Frankfurter Rundschau 1974-75'den beri başlanan korumacı saldırının bir tablosunu yayınladı.

20) **The Economist,** 23 Nisan 1977; **Business Week,** 9 Mayıs 1977; **Le Monde,** 8 Ocak 1977; **Neue Zürcher Zeitung,** 11 Mayıs 1977.

21) Birleşik Devletler Dışişleri Bakanı Cyrus Vance'nin Kasım 1977'de Brezilya'yı ziyaretinden sonra Carter yönetimi, Brezilya nükleer güç fabrikalarının işlemesine karşı gösterdiği muhalefeti geri çekti. "Brezilya nükleer pazarı"nın Amerika ve Avrupa tröstleri arasında gerçek bir paylaşımı bu uzlaşmanın temelinde bulunmaktadır. (bkz. **Le Monde,** 23 Kasım 1977.) **Business Week**'e göre (26 Aralık 1977) Fransa'daki Hague fabrikası gelecek on yıl içinde ticari bakımdan yaşayabilir ve yeniden inşa edilmiş tek tesis olacak.

22) "Siemens de, Advanced Micro Devices'ı özümledi ve Corning Glass Works ile birlikte Siecor Optical Cables İnc.'i kurdu. Alman Tyssen tröstü otomobil endüstrisine yedek parça sağlayan en büyük Amerikan şirketlerinden birini, Budd Company'i özümledi. 1977'de İngiliz tröstleri tarafından özümlenen büyük Amerikan şirketlerinin toplam değeri 900 milyon dolardan fazlaydı. En çarpıcı durumlar National Strach anda Chemical'ın Unilever tarafından, Merck'in Calgon bölümünün Beecham grubu tarafından, Airco'nun EOC tarafından ve Milgon Electronics'in Racal Electronics tarafından özümlenmesiydi.

23) **Late Capitalism**'de bu olgu üzerinde durmuştum. Arkadaşım Pierre Salama, bunu, **Tiers Monde**'da kısaltılarak yayımlanan "Specificites de l''Internationalisation du Capital en Amerique latine" başlıklı bir makelede son derece ayrıntılı ve üst düzeyde ince bir analizle geliştirmiştir. Salama'nın yazısı A. Michetlet'nin **Le Capitalisme Mondial** (Paris, 1976) adlı kitabında en aşırı biçimi alan karşıt tezlere yönelik bir polemiktir.

24) Sermaye pazarlarının uluslararasılaşması, özellikle Avrupa para piyasalarının ve çokuluslu şirketlerin büyümesiyle birlikte, dünya ekonomisinin hükümetler ve uluslararası kuruluşlar tarafından yönetilmesini giderek daha bir güçleştirmektedir. Özel sektör dünya ekonomisinin bu büyüyen iç bağımlılığına uyum sağlamakta, kamu sektörü ise aynı şeyi yapmamaktadır," Robert Triffin, **Business Week,** 3 Ekim 1977.

25) Yüzen değişim oranları sisteminin ters etkileri için —parasal istikrarsızlığın pekişmesi, enflasyonun etkinleşmesi, durumun çeşitli

emperyalist ülkelerde giderek farklı gelişme göstermesi, büyümenin uluslararası alanda yayılması için giderek artan engeller— özellikle bkz.: Bank for International Settlement, **47 e Rapport Annuel,** s. 40-42; R. Walser, **Neue Zürcher Zeitung,** 27-28 Ağustos 1977; Prof. Haberler, **Weltwirtschaftliches Archiv,** Kiel, sy. 113, 1977, no. 1; Hans Roper, **Frankfurter Allgemeine Zeitung,** 19 Ocak 1978; ve **Business Week,** 3 Ekim 1977.

26) Tüm **kredi sistemi,** ticaret fazlası, aşırı spekülasyon vb. bu bağlamda, büyüme ve değişim alanı ile dolaşım engelini aşma ihtiyacı üzerinde durur. Bu, daha kapsamlı ve klasik olarak bireyler arasındaki ilişkilerden çok kitleler arasındaki ilişkilerde ortaya çıkar. Böylece, örneğin, İngiliz yabancı uluslara **ödünç vermek** ister, çünkü tüketiciler olarak onlara sahip olmak ister. Aslında, İngiliz kapitalisti **üretken** İngiliz sermayesini çifte olarak, (1) kendisi için, (2) Yankee için vb. ya da parasını yatırdığı herhangi bir diğer biçim içinde değiştirir." (Marks, **Grundrisse,** op. cit. b. 416)

27) **Business Week,** 1 Kasım 1976; **The Economist,** 4 Eylül 1976; **Le Monde,** "L' Anee economique et sociale", 1977, s. 24.

28) Church komisyonuna sunulan rapora göre Birleşik Devletler'de en büyük onüç bankanın dış operasyonlardan sağladıkları kâr payı 1970'de % 16.7'den 1976'da % 49'a yükseldi. 1976'da bu altı bankanın beşi, kendi kârlarının % 50'den fazlasını bu tür operasyonlardan sağladı; sayılar arasında Chase Manhattan için % 78, Citicorp için % 72 ve Banker's Trust New York Cor. için % 64 gibi oranlar vardı. (ABD Senatosu Dış İlişkiler Komitesi'nin Dış Ekonomik Politika Alt Komitesi için hazırlanan rapor, "Uluslararası Borç, Bankalar ve Birleşik Devletler Dış Politikası", Birleşik Devletler Hükümeti Basımevi, Washington, 1977, s. 11. Bu alt komiteye, başkanı olan Senatör Church'den sonra da Church komisyonu demeye devam edeceğiz.) Ayrıca, dış operasyonların kâr oranı Birleşik Devletler pazarında gerçekleşen operasyonlardan daha yüksekti. Chase Manhattan kârlarının % 78'ni dış operasyonlardan sağladı oysa bu oranlar şirket holdinglerinin sadece % 48'i için hesaplanmıştı. Citicorp holdinglerinin sadece % 6'sı Latin Amerika'dadır, fakat bunlar şirketin 1976 karlarının % 20'sini sağlamışlardır (ibid., b. 47).

29) "Gerek parekende (retail) gerekse yatırım bankacıları arasında gelecek hakkında yaygın bir karamsarlık ve kötümserlik havası vardı. Kamuoyuna açıklanmayan pek çok konuşmada özel olarak belirttiklerine göre, onlar, özel parasal sistemin, giderek daha az artış gösteren uluslararası borçların şimdiki düzeyini bile taşıyamayacağından kuşku duymaktadırlar." (Church komisyonu raporu, op. cit., s. 59.)" eğer bir ülke bu faizin ödenmesini geçici olarak ya da tamamen durdurursa ve aynı ülke yerinde ve uygun bir moratoryum kararı alırsa bir dizi banka aynı anda

etkilenmiş olur ve zincirleme bir reaksiyon başlayabilir. Bütün bunlar söylenir ve yapılırken unutulmamalıdır ki, uluslararası banka ödünçleri iç kredilerden çok daha hızla büyümeye başladığından beri pek çok bankanın bilançolarının, kar ve pay hesaplarının yapısı geçmiş bir kaç yıl boyunca hızla değişmiştir. Kendi içinde böyle bir değişim, bankalar örgütünün özellikle iç kontrol ve gözetim alanında gerekli uyumu sağlaması şartıyla, besbelli ki tehlikeli değildir. Hala korkulan şey, yapılan analizlerin ticari büyümede arzulanan oranda ani bir hızlanmaya yetişemeyeceğidir." (Bank for International Setelemets, **47e Rapport Annuel,** op cit., s. 112-113). Daha iyimser ve açıkça savunucu bir görüş için bkz. **Foreign Affairs**'in Temmuz 1977 sayısında iki bankacının yazıları.

30) **Neue Zürcher Zeitung,** 12-13 Mart 1977.

31) Pertamina olayı ve Endonezya'da genel durum üzerine bkz. **News Week,** 8 Kasım 1976, ve **Far Eastern Economic Review,** 12 Kasım 1976. Aynı konu üzerine sol bir bakış açısı Ernst Utrecht tarafından AMPO'da konulmuştur: **Japon Asia Quarterly Review,** c. 8, n.3, Ekim-Aralık 1976.

32) Londra Euoro-dollar pazarlarında İsviçre bankalarıyla rekabet ederlerken zemin kaybeden İngiliz ve Amerikan bankaları, Credit Suisse'in uğradığı talihsizliklerde Schadenfreude'yi delil gösterdiler. Hatta İsviçre frangının "tehlikeleri"nden sözettiler. Bu, onların kendi çıkarları açısından hem temelsiz hem de akıl dışıydı. İsviçre'de depolanan sermayenin muazzam hacmi nedeniyle —100 milyar dolar olduğu söylenmektedir— bu ülkedeki her banka paniği kendiliğinden uluslararası kredi sisteminde bir çöküntüye dönüşecektir.

33) Bu gerçek kurt yuvası, İtalyan Sindona grubunun iflası üzerine yapılan inceleme boyunca açığa çıkmıştı. Ulusallaştırılmış Banco di Roma hile ile 34 milyar liret transfer eden (400 milyon dolar'dan fazla) 500 büyük mudi'den oluşan bir karalisteye sahipti. Bu listenin yargı makamlarına teslim edilmesi istendiği zaman banka listenin kaybolduğunu ilan etti (**Neue Zürcher Zeitung,** 18 ve 23 Kasım 1977).

34) **Bank for International Settlements**'ın raporunda ifade edilen, merkez bankalarının değişim rezervlerindeki altın payının "azalması", basit biçimde, bu bankaların, kendi altın rezervlerini bir ons'u 42.20 dolar olan sabit bir fiyat üzerinden ya da Özel Çekme Hakları'na göre değerlendirmeye devam ettiklerini gösterir. Bundan ötürü, 1976'nın sonunda elde bulunan altın uluslararası toplam likidite'nin sadece % 16'sını temsil etmekteydi. 1973'ün sonunda aynı oran % 24'dü. Fakat tüm merkez bankaları kendi altınlarını bir ons'u 160 dolarlık bir cari fiyat üzerinden değerlendirselerdi durum tamamen değişecekti. Bu durumda eldeki altın uluslararası likidite'nin % 35'inden fazlasını temsil edecekti.

35) **Finances et Developpement**-IMF, c. 13, 3 Eylül 1976.

IV. KAPİTALİST VE "SOSYALİST" ULUSLARARASI EKONOMİ ÜZERİNDEKİ ETKİLER

1. Ortak Pazar'da Stagnasyon

Ortak Pazar'ın sağlamlaşması ve genişlemesi için ileri sürülen tüm projeler iktisadi durgunluğun darbesiyle karşılaştılar. AET'nin dokuz üyesi 1972'de kararlaştırılan ekonomik ve parasal birliğin gerçekleştirilmesi için Werner Planı'nı ertelemek zorunda kaldılar. Neden açıktır; bir yandan Batı Almanya'daki (ve ikincil olarak Benelüks ülkelerindeki) ve öte yandan İngiltere, İtalya ve Fransa'daki ekonomik, sosyal ve parasal durumun farklı gelişmesi. En önemlisi, farklı enflasyon oranları ve ödemeler dengesinin tamamen ayrı gelişmeler göstermesiydi (en azından 1977'nin son aylarına kadar İtalya, Fransa ve İngiltere yüksek açıklara sahipken, Batı Almanya'nın büyük bir ödemeler dengesi fazlası vardı.)

Yakın gelecekte parasal birlik sağlama konusunda beslenen tüm umutlar ortadan kaybolurken, Avrupa burjuvazisi parasal "yılan"a (yani, tedavüldeki paraların dar limitler içinde ortak dalgalanmaları durumuna) döndü. Fakat Fransa, süregelen ödemeler dengesi açıkları nedeniyle çekilmek zorunda kaldığı zaman, yılan, pratikte Alman markı'na ve onun uydu paralarına indirgemiş oldu.

Ortak Pazar'ın "sabit" ve "kararsız" sektörlere bölünmesi sansasyona yol açan bir konuşamada Willy Brandt tarafından açıkça ilan

edildi. Söz konusu bölünme Tindemans'ın AET için hazırladığı "geliştirme" projesi çerçevesinde kurumsallaştı.[1] Bu proje, sadece kararlı olduğu söylenen 5 ülke (Batı Almanya, Benelüks ülkeleri ve Danimarka) arasında ekonomik ve parasal bir entegrasyona doğru adımlar atılmasını öneriyordu.

Batı Alman büyük sermayesi ve Helmut Schmidt hükümetinin bu fırsattan yararlanmada bir cüret eksikliği gösterip göstermediği sorulabilir. İngiltere, İtalya ve sonra Fransa'nın ağır kambiyo krizi, "zengin" üyelerin döviz rezervlerinin artması ortak fona alınması karşılığında parasal entegrasyona doğru kesin bir adım atılması için bir fırsat sağlayamaz mıydı? Batı Alman burjuvazisinin bu seçimi yapmaya cüret edememesinin iki temel nedeni vardır. Birincisi, kapitalist bakış açısından İngiltere, İtalya ve Fransa'nın içinde bulundukları kararsız durumdur. Bu kararsızlık sadece parasal değil, bunun yanısıra ve daha önemli olarak toplumsal siyasal bir kararsızlıktır. Sınıf güçlerinin ilişkisi bakımından, gerçek bir sosyalist devrime doğru bir gidiş tehdidiyle birlikte gelecek radikal bir değişim, her üç ülke için de hayal edilemez bir durum değildir. Açıktır ki, böyle bir durumun gerçekleşmesi halinde bu ülkelerde kurulacak işçi hükümetleri, önceki hükümetlerin, kendi ekonomik ve parasal politikalarını —bu durumda toplumsal öncelikler çalışan nüfusun çoğunluğu tarafından formüllendirilir— uluslararası kapitalist organların vetosuna ya da sonsuza dek geçerli "objektif ekonomik yasalar"a değil de kapitalist pazar ekonomisinin mantığına uygun "ortak parasal disiplin"e bağlamak için vermiş oldukları taahhütlerine bağlı kalmayacaklardır.

Bu nedenle, Batı Alman burjuvazisi için, **uzun süreli** ortak ekonomik ve parasal politika sağlayacak bir garanti olmaksızın, diğer ülkelerin ödemeler dengesi açıklarının önemli bir bölümünü "kendi" döviz rezervleriyle karşılamaya başlamak aptallık olurdu.

Ayrıca, İtalya, Fransa ve İngiltere'nin birikmiş açıklarının büyüklüğü —ve bunların gelecek bir iktisadi durgunlukta daha da artması riski— öyledir ki, Batı Alman burjuvazisi, "zengin" AET ülkelerinin döviz rezervlerinin bir bölümünü kullanmak sureti ile bu açığın bir bölümünün eritilmesinin mümkün olup olmayacağından, haklı olarak, kuşku duyuyor olmalıdır. Unutulmamalıdır ki, görece daha

istikrarlı ekonomilere sahip bulunan ülkelerin, kendi ihracatları durgunlaşmaya başlarsa ya da dünya ticaretinde bir daralma atmosferinde azalırsa, kendi ödemeler dengesi konumlarının hızla gerilemesinden korunabilme yolları yoktur. Bu koşullar altında, Batı Alman kapitalistleri için, birikmiş rezervlerinin büyük bir bölümünü ortaklarına yardım uğruna feda etme riski çok büyüktü, çünkü, Almanya'nın kendisi bile gelecekteki fırtınaya direnemeyebilirdi.

Ortak Pazar'ın stagnasyonu ve içinde bulunduğu kriz, politik organların ataletinin teknokratların hayal gücü eksikliğinin, İngiliz hükümetinin giriştiği "sabotaj"ın ya da "ileri görüşlü politikacı eksikliği"nin ürünü değildir. Bütün bunların nesnel nedenleri vardır ve bu nedenler uluslararası kapitalist ekonominin içinde bulunduğu krize ve ekonomik çevrimdeki bir inişe karşı büyük sermayenin gösterdiği kaçınılmaz tepkilerle yakından bağlara sahiptir.

Bununla birlikte, Ortak Pazar kurumlarının II. Dünya Savaşı'ndan bu yana kapitalist ekonominin yaşadığı en ağır krizle direnebilmiş olmaları çarpıcı bir gerçektir. Korumacılık, dünya ticaretinde hızla gelişmesine rağmen, Ortak Pazar bünyesinde güçlü bir gelişme göstermedi. AET, pek çok gözlemcinin öngörülerinin aksine, iktisadi durgunluk sonucu çökmedi.

Bunun nedeni, esas olarak, geçen onbeş yıl boyunca, dokuz üye ülkenin ekonomilerini birbirine nüfuz etmeleri bakımından gösterdikleri güçlü ilerlemede bulunur. Ortak Pazar'ın sona ermesi, her üye ülke için, ihracatları bakımından ağır birer darbe olacaktı. (Tablo XL). Bu darbe, Benelüks ülkeleri için gerçek bir felaket olabilirdi. Bu ülkelerin AET dayanışmasının en katı savunucuları olması şaşırtıcı değildir. AET içinde ticaretin birbirine nüfuz etmesi, çokuluslu firmaların ya da belirli alanlarda işbirliği yapan işletmelerin şubeleri arasında giderek artan bir işbölümüne bağlıdır, kısmen de bu işbölümünün bir fonksiyondur. Bu durum, bir dizi büyük firmanın sahip oldukları sermayelerin birbirine nüfuz etmesine yönelik bir eğilim tarafından desteklenmiştir. AET kurucularının beklediklerinden daha ılımlı olmasına rağmen, bu eğilim, bankacılık ve finans kapital alanında dikkat çekici ölçüde saptanmıştır.

TABLO XL

Tüm Üyelerin Toplam İhracatlarının %'si olarak AET ülkelerinin İhracat Payları

	Tüm AET Ülkeleri	B.Almanya	Fransa	İtalya	Benelüks	İngiltere
1960	28.5	29.5	29.8	29.6	47	—
1965	36.5	36.3	41.0	40.2	47	—
1970	41.6	40.1	48.8	42.9	65	—
1974	52.7	44.9	53.1	45.4	70	33.4
1975	52.0	43.6	49.2	45.0	70	32.3

Kaynak: Winfried Wolf, op. cit., s. 166

Bu yüzden politik ve parasal alanda AET'nin stagnasyonu ve felce uğramış durumu ile, ticari bakımdan içiçe geçmiş yapılarının sağlamlaşması arasında, gerçek anlamda, bir çelişki vardır. Devletin, büyük tekellerin destekçisi olarak oynadığı rol, Marksist olduğunu iddia eden bazı düşünce akımlarının ileri sürdükleri görüşlerin aksine, özellikle emperyalist çağda kesinlikle esastır. İktisadi durgunluğun kanıtladığı şey şudur ki, tekeller, uzun dönemde, kendilerini değer yasasından ve konjonktürel dalgalanmaların sonuçlarından **kurtaramazlar.** Bu durumda da kâr oranlarının düşmesi eğiliminden kaçamazlar. Bu koşullarda, aşırı tekel kârlarının garantörü olarak devletin rolü tekeller için hayatidir. Tekeller devletin gücüne ve bu rolü **derhal** yerine getirebilme yeteneğine bağlı olarak, emperyalistlerarası rekabet mücadelesinde değerli kozları ya kazanır ya da kaybederler.

Bu koşullar altında, Amerikan devletinin göreli gücü ve Japon devletinin hızlı müdahale kapasitesi —Birleşik Devletler'inkinden daha güçsüzdür— AET'nin devlet- öncesi yapılarının güçsüzlüğüyle ve Batı Avrupa ulusal devletlerinin belirgin zayıflığıyla tam bir karşıtlık içindedir. Çarpıcı bir örnek Avrupa havacılık endüstrisinin geçirdiği değişimlerdir. 400.000'den fazla işçi istihdam eden (Amerikan havacılık endüstrisinin istihdam ettiği 1 milyon işçiye karşılık olarak) ve Amerikan rakibini teknolojik bakımdan geride bırakan bu endüstri, son on yıl içinde, dünya çapında sivil uçak satışının sadece % 8'ini

gerçekleştirdi. Bu ticari başarısızlığın en büyük nedeni, Avrupa hükümetlerinin çok zayıf ve bölünmüş durumu ve yeterli pazar garanti edemeyişidir. Durumun orta vadede değişmemesi halinde bu endüstrinin yokolma tehlikesiyle yüzyüze bulunduğu açıktır.

Bu tür koşullar altında Avrupalı büyük işverenlerin atalet, pasiflik ve hatta AET'nin "devlet öncesi" politik organlarının felce uğramışlığı karşısında sabırsızlıklarını açığa vurmaları şaşırtıcı değildir. Bu işverenler duruma el koyarak, kamu girişimleri yerine özel girişimi koyma tehditinde bulunuyorlar.

Bu bakımdan en göze çarpıcı örnek, 1976 baharında, Batı Alman, Hollanda ve Lüksemburg çelik şirketlerinin, Fransız çelik şirketlerini ve bazı Belçika şirketlerini dışlayarak bir Avrupa karteli kurmak üzere karar almalarıydı. Bu projenin yürürlüğe konması, AET'nin kendi kalkış noktası olan Avrupa Kömür ve Çelik Birliği'ne öldürücü bir darbe vuracaktı. Sonunda bir uzlaşmaya varıldı. Esas olarak, Japon rekabetine karşı koyma amacıyla, tüm dokuz üye ülkenin çelik şirketlerini kapsayan bir Avrupa karteli, Eurofer kuruldu.

Nedir ki, kriz 1977 Aralık ayında yeniden patlak verdi. Adına "vahşi rekabet" dedikleri şey tarafından boğazları sıkılan ("Üçüncü Dünya"dan yapılan ithalatlar ve ünlü İtalyan Bresciani'nin ürünlerini % 30-50 daha düşük fiyattan satması) Fransız ve Benelüks çelik şirketleri, AET derhal karşılık vermezse korumacı "savunma" önlemleri alacakları biçiminde bir tehditte bulunarak inisiyatifi ele aldılar. AET'nin çok yüksek gümrük vergileri koyarak cevap verişi **Le Monde**'un "kamu düzeninin kartelleşmesi"nden söz etmesine yol açtı.[2]

2. Dünya Pazarı ve Uluslararası Endüstri Sermayesi

Dünya pazarını silip süpüren her aşırı üretim krizi kapitalist metaların üretim ve dolaşımındaki temel dengesizlikleri ve oransızlıkları ifade eder ve sermayenin, gerek üretimi gerekse pazarı yeniden yapıştırarak bu çelişkilerin üstesinden gelmek için gösterdiği çabaların artmasına yolaçar. Üretimin yeniden yapılaştırılması için gösterilen çabalar kâr oranınını yükseltmek için şu ayarlamaları amaçlar: daha az kârlı firmaların tasfiyesi ya da özümlenmesi ya da

faaliyetlerinin azaltılması; daha az üretken tekniklerin daha üretken tekniklerle değiştirilmesi; talebi yapısal olarak yükselen ürün imalatında artışla birlikte, talebinin yapısal olarak durgunlaştığı ya da azaldığı görülen ürünlerin imalatının azaltılması; hammadde, enerji, emek ve sabit sermaye istihdamında tasarruf yapmak suretiyle gerçekleştirilen rasyonalizasyon yatırımları dolaşımdaki sermayenin dolaşım oranında artış; emek sürecinin yoğunlaştırılması ve genelde, artı-değer oranını (yani işgücünün sömürülme oranını) sürekli bir temel üzerinde yükseltmek için yoğunlaştırılmış çabalar. Tüm bu çabalar, özel mülkiyet ve rekabet üzerinde temellenen bir sisteme içkin belirsizlik faktörleri tarafından açık biçimde zayıflatılmıştır. Dünya pazarının yeniden oluşturulması için gösterilen çabalar ise, gerek yeni pazar aranmasına gerekse emperyalist tröstler ve güçler arasındaki değişen ilişkilere göre eski pazarların yeniden bölüşülmesi ile ilgilidir.

Şimdiye kadar, emperyalist ülkelerin kendi ulusal pazarları içinde süren emperyalistlerarası rekabetin gösterdiği son değişiklikler üzerinde durduk. Bu pazarlar, dünyanın diğer bölümleriyle kıyaslandığında göreli zenginlikleri bakımından hala dünya pazarının başlıca sektörünü oluştururlar. Şimdi, dünya pazarında yeni ortaya çıkan ek değişimleri inceleyelim.

1. OPEC ülkeleri (ya da en azından bunların bir kısmı) emperyalist ülkelerin sermaye malları, ulaşım araçları ve hazır fabrikalar ihraç eden endüstrileri için önemli yayılma alanları oluşturdular. AET ülkelerinin Arap Birliği ülkelerine ihracatları 1973'de 6 milyar ÖCH'den, 1974'de 10 milyara, 1975'te 14 milyara ve 1976'da 18 milyar ÖCH'ye yükseldi. Bir bütün olarak OPEC ülkeleri için gelişim Tablo XLI'de gösterilmiştir. Böylece, başlıca emperyalist ülkelerin OPEC ülkelerine ihracatları 4 yıllık bir süre içinde neredeyse 5 misli artmıştır. Bu gelişme, OPEC ülkelerinin bu güçlere petrol satış hacminde sadece % 50'lik bir artışı ifade etmesine rağmen, pek çok emperyalist tröst için ek bir alan oluşturur. Böylece, OPEC ülkelerinin mülk sahibi sınıflarının ele geçirdikleri petrol gelirleri biçiminde yeniden dağıtılan dünya artı-değerinin bir bölümü emperyalist sermaye tarafından yeniden ele geçirilmiştir. Sık sık unutulan bir gerçeği de buna ekleyebiliriz; petrol gelirlerinin OPEC ülkelerine giderek artan akışına, OPEC ülkelerinin petrol şirketlerinden emperyalist ülkelere doğru

giderek artan bir gelir akışı eşlik etmekteydi. Bu petrol şirketlerinden gelen gelir 1970'te 3.8 milyar dolardan, 1972'de 6 milyara dolar, 1973'te 10 milyar dolara ve 1974'te 26 milyar dolara yükselmişti. Fakat bu yeni pastadan çeşitli emperyalist ülkelerin paylarına farklı miktarlar düştü. (bkz. Tablo XLII).

2. Doğu Asya'daki bir dizi yarı-sömürge ülke, dünya ticaretine ortak olarak ortaya çıktılar. Bu, özellikle Güney Kore, Hong Kong, Singapur, Tayvan ve daha dar bir kapsamda Endonezya ve Malezya için geçerlidir. Yakın zamana kadar Japon emperyalizmi önemli **çıktıkları toplayan** ve sermaye yatırımının avantajlı alanlarını ele geçiren başlıca güç olarak bu gelişmeden yararlanıyordu. Amerikan emperyalizmi bölgedeki önemli konumunu muhafaza etmekle birlikte Japon rakipleriyle kıyaslandığında açıkça kaybeden taraf durumundaydı. Dünya ticaretinin bu yeni ve büyüyen sektörü, İngiliz emperyalizminin Hong Kong, Singapur ve Malezya'daki geleneksel durumundan ayrı olarak (yine de İngiltere, Japon rakipleriyle kıyaslandığında açıkça inişe geçmiş durumdadır) Avrupalı emperyalistler için hala geniş çapta bir **terra incognita**' (keşfedilmemiş kıtadır.[3]

TABLO XLI

OPEC Üyelerinin İthalatları (milyar dolar)

Kaynak	1972	1973	1974	1975	1976
AET	5.7	8.0	13.5	22.9	26.2
B. Devletler	2.6	3.4	6.2	9.9	11.7
Japonya	1.9	2.7	5.4	8.4	9.3
Toplam	10.2	14.1	25.1	41.2	47.2

*Kaynak: GATT, **Le Commerce international en 1976/77**.*

TABLO XLII

1975-76'da OPEC Üyelerine İhracat (milyar dolar)

	1975	1976		1975	1976
B. Devletler	10.8	12.8	Hollanda	1.4	1.7
Japonya	8.4	9.4	Belçika	1.2	1.3
B. Almanya	6.4	8.3	İsviçre	0.8	1.2
Fransa	4.9	4.1	İsveç	0.7	1.0
İngiltere	4.5	5.3	Kanada	0.7	0.9
İtalya	3.7	4.2			

Not: Birleşik Devletler ihracatı geniş çapta askeri malzemeyi kapsamaktadır.

Kaynak: Uluslararası Yatırım Bankası, ***46e Rapport Annuel,*** *Haziran 1976,* ***Perspectives Economiques de l'OCDE,*** *no. 21, Temmuz 1977.*

Bu ülkeler son yıllarda belirgin bir endüstrileşme süreci, 1974-1975 iktisadi durgunluğu tarafından duraksatılmayan fakat frenlenen bir süreç geçirdiler.[4] Bu nedenle, bu ülkeler eski ya da yeni ortakları ve destekçileri ile rekabet içinde, endüstri ürünleri hatta sermaye ihraç etmeye başladılar. Örneğin, Doğu Asya elektrikli aletler ve saat yapım endüstrileri, Japon endüstrisi, hatta Birleşik Devletler için ciddi bir rekabet unsuru haline geliyorlar. Güney Kore'li işadamları, Ortadoğu'da, özellikle Suudi Arabistan'da bol ve ucuz emek sağlama avantajını kullanarak Japon, Avrupalı ve Amerikalı girişimcilerin inşaat sözleşmeleri için teklif ettiklerinden 1,5 milyar dolar daha düşük fiyat teklif ettiler (yollar, resmi binalar, tersaneler vb. için). Güneydoğu Asya'daki tekstil endüstrisi Avrupa tekstil endüstrisi ile ciddi biçimde savaşmaktadır.

Özellikle, bu ülkelerdeki göreli endüstrileşme başarısı nedeniyle, emperyalist ülkelerin bazı endüstri branşları için—başlıcaları sermaye ve ulaşım malları ihraç edenler olmak üzere —ilave bir pazar tutmaktadırlar. Böylece, uluslararası işbölümünde belirli bir değişim olmakta, bazı endüstriler— özellikle tekstil, elektrikli alet montajı, ya

da görece emek-yoğun ürünleri içeren basit elektronik aletler— az gelişmiş ülkelere kaydırılmakta, emperyalist ülkelerdeki endüstrinin çekim merkezi giderek sermaye malları ve ulaşım malları sektörüne kaymaktadır.

Fakat bu yeni uluslararası iş bölümü, kaçınılmaz olarak, Doğu Asya'daki endüstrileşmenin sağladığı başarıların, bazı emperyalist ülkelerdeki önemli endüstri sektörlerini tehdit ettiği anlamına gelir. Tayvan, 400.000 tondan fazla yıllık üretimle, dünyanın dördüncü en büyük sentetik elyaf üreticisi haline gelmiştir. Güney Kore ise, 1980-81'de aynı düzeye varmaya ve yıllık olarak 3,5 milyar dolar değerindeki naylon ve diğer sentetik elyaf ürünlerini ihraç etmeye çalışıyor. Bu genişleme, sentetik elyaf piyasasındaki fazla kapasite nedeniyle, Batı Almanya, İtalya, Fransa, Hollanda ve Belçika tröstleri için ciddi bir tehdit oluşturuyor. Bu tröstlerden bazıları, özellikle Fransa'da, kendi tesislerinden bir bölümünü sökmek gibi bir süreci başlatmak zorunda kaldılar.

Uzun dönemde Batı Avrupa'daki tekstil endüstrisi (tamamlanmış ürünlerin yanısıra sentetik ve doğal elyaf) ücretlerin önemli ölçüde daha düşük olduğu ülkelerden yapılan ithalat tarafından tehdit edilmektedir. 1969'da tekstil ürünlerinin toplam ithalatı Batı Avrupa'da bu tür ürünlerin toplam satışlarının sadece %5'ini temsil etmişti; bu rakam 1975'de %11'e yükseldi. Toplam satışlar yılda sadece %2 yükselirken, ithal ürünlerinin satışı yılda % 10 yükseliyor.

Batı Almanya ayakkabı endüstrisi örneği, dünya pazarının özel bir endüstri branşında yeniden yapılaşmasını, tüm etkileriyle birlikte canlı biçimde göstermektedir. Bu sektördeki üretim, Batı Almanya'da 1968'den beri sürekli bir azalma gösterdi, 1969'da 180.4 milyon çiftten, 1972'de 151.2 milyona, 1975'te 113.7 milyona düştü. Bu endüstrideki istihdam, 1965'ten beri, **on yıldan fazla bir süredir** azalmaktadır. İstihdam, on yıl içinde yaklaşık % 50 bir azalmayla 1965'te 100.000'den, 1969'da 92.000'e, 1972'de 77 100'e ve 1975'te 55 600'e düştü. Öte yandan, Batı Almanya'ya yapılan ayakkabı ithalatı, 1965'te 58.1 milyon çiftten, 1974'te 100 milyon çifte yükseldi. **1973'teki gibi, ithalat, ulusal üretimi aştı.** Ana ihracatçı ülkeler, İtalya, Fransa, İspanya ve İspanya'ya yetişmiş ve geçmiş bulunan Tayvan'dır.

Kıyaslanabilir bir gelişme, başlıca petro-kimya mallarının üretimininde ortaya çıkıyor. Bir çok Arap ülkesi ve İran, emeğin ucuz olmasının değil —petro-kimya alanında üretim maliyetleri arasında ücret sadece marjinal bir unsurdur ve iş gücü geniş çapta parçalı durumdadır— hammadde ve enerjinin çok düşük maliyette olmasının sağladığı avantajı kullanmak için bu sektöre ağırlıklı olarak girmeye çalışıyorlar. Bu ülkeler, artık kendi petrollerinden hammadde olarak Japon, Batı Avrupa ya da Kuzey Amerika maliyetlerinden % 5 daha düşük bir fiyatla yararlanabilmekteydiler. Avrupalı tröstler bu sektörün dünya çapında aşırı kapasite durumunda bulunduğunu ileri sürmekte ve pazardaki paylarının, bu projelerin gerçekleşmesi halinde çok azalacağından korkmaktadırlar.

Avrupalı ve Japon çelik şirketlerinin, Viyana'da toplanan Birleşmiş Milletler Endüstriyel Gelişme Konseyi'nin Mayıs-Haziran 1977 dönemi toplantısına sunulan rapor hakkında duydukları endişe tahmin edilebilir. Bu rapor, "Üçüncü Dünya" ülkelerinin kimyasal gübre üretim kapasitelerinin %15-20'den % 40'a çıkarılması için çağrıda bulunmuştur. Rapor, bu ülkelerin çelik üretim kapasitesinde yılda 50 milyon tondan 370 milyon tona bir artış yapılmasını tavsiye etti. Bu sektörlerde halen belirgin bir aşırı kapasite varolduğu ve dünya talebi 50 ve 60'lı yıllarla kıyaslanabilir düzeyde bir yükselme göstermediği için, bu hedeflere varılması (varılacağı da belli değildir) emperyalist ülkelerdeki bu branşların önemli bir bölümünde tesislerin sökülmesine yolaçacaktır.

3. Doğu Asya ülkeleri ve bazı OPEC (özellikle, İran, Suudi Arabistan ve Kuveyt) ülkelerinin yanısıra Latin Amerika ülkeleri — özellikle, Brezilya, Meksika, Kolombiya ve daha küçük çapta Arjantin— dünya pazarındaki konumlarını kısmen değiştiren önemli bir endüstrileşme sürecini yaşamaya devam etmektedirler. 1977 Aralık'ında gerçekleşen bir olay bu değişimi simgelemektedir. Endüstri tarihinde en geniş çapta satılan otomobil olarak Hery Ford'un "Model T"sini geçen Wolkswagen "böcek"in üretimine, Batı Almanya'da son verildi. Böcek, şimdi, Batı Almanya'ya Meksika'daki Puebla fabrikasından ve Brezilya'daki diğer Wolkswagen tesislerinden ithal ediliyor. Gerçekten şimdiki durumda, Brezilya'nın endüstri ihracatı, Latin Amerikan pazarının büyüyen bir payını ele geçiriyor ve diğer kıtalara taşma

eğilimi gösteriyor.

Bu olgunun anlamını ve sınırlarını kavramak için (bu olgu az-gelişmiş ülkelerin en gelişmişiyle sınırlıdır) olguyu aynı anda hem bütünleyici hem de çelişkin olan iki eğilimin bileşimi olarak anlamak zorunludur.

Üzerinde durduğumuz gibi, bir yandan artan sayıda çokuluslu şirket üretim merkezlerini, gerçek ücretlerin daha düşük olduğu ve/veya hammadde fiyatlarının daha az şişkin olduğu ülkelere taşıyor (sadece yarı-sömürge ve bağımlı ülkelerin en gelişmişleri değil, İspanya ya da sosyalist denilen bazı ülkeler de bunların arasındadır). Çokulusluların **kirliliği transfer** yeteneği, burada diğer bir faktördür.

"Tüm endüstrileşmiş ülkeler, metal dönüşüm endüstrisinin bu kadar büyük bir bölümünün kendi toprakları üzerinde bulunmasının çıkarlarına uygun olup olmadığını kendi kendilerine sormalıdırlar. Bu, fazla emek gücü istihdam etmeyen fakat çok fazla enerji özümleyen ve çevreyi kirleten endüstrilerden biridir."

"Birleşik Devletler, bu kadar çok alüminyum işletme fabrikasını, bu fabrikalardan bazıları için enerji satınalımlarının gerçek satış fiyatının 1/3'ü olması bakımından kendi toprağı üzerinde muhafaza etme lüksünde katlanıp katlanamayacağını düşünmelidir. (Alüminyumun elektrolizi muazzam miktarlarda elektrik tüketir- E.M.) Elektrik fiyatları yükselmeye devam ettiği için, alüminyum üreticileri, kendi kendilerine, yeni rafinerileri, boksit bulunan ve elektriğin Birleşik Devletlerdeki alüminyum endüstrisine tedarik edilen elektrik satış fiyatının % 15'ine üretilebildiği Gine'ye aktarmanın uygun olup olmayacağını sormalıdırlar."[5]

Öte yandan, bu bağımlı ülkelerde (yani yarı-sömürge ülkelerin en gelişmişlerinde), kısmen özerk ve bağımsız davranan ve bazen emperyalist tröstlerin çıkarlarına tamamen ters düşen bir finans kapital gelişti. Hong Kong'lu maliyeci ve endüstrici Wong Chong-po, Birleşik Devletler'deki en büyük ikinci saat yapım tröstü Bulova'yı, İsviçre, Amerikan ve Japon tröstlerinin burunlarının dibinde satın aldığı zaman, emperyalist çokuluslu ların ortağı ya da ajanı olarak değil, bu Üçüncü Dünya ülkesinde gelişen özerk finans kapitalin temsilcisi olarak davranıyor. Aynı yorum tüm dünyada, 200.000 den fazla işçi istihdam

eden Hintli Birla grubu için de yapılabilir. Bu grup büyük bir İsviçre tekstil fabrikasını kapanmaktan kurtarmak için kiralamıştır. Kuveytli, İranlı ve Brezilyalı özel kapitalistlerin ulusal sınırların ötesinde giriştikleri geniş çaplı operasyonlardan daha önce söz etmiştim.[6]

Bağımlı ülkelerde ortaya çıkan kısmen özek büyük mali gruplar arasında şunları sayabiliriz: Hindistan'da nisbeten eski olan Tata, Birla ve Dalmia grupları Arjantin'de Buge-Born ve Sasetru grupları; Meksika'da Monterrey denilen grup (ağır sanayi) ve büyük bankalar, özellikle Banco Nacional de Mexico, Banco de Comercio ve bu son ikisinin çevresinde oluşan mali gruplar ki bunlar 20 milyar pesosluk iştirakleri olan yüzden fazla şirketi kontrol ederler. Brezilya'da Matarazzo, Banco İtahu-Portugues, Bradesco ve Acos Villares grupları; Güney Kore'de, Samsung, Hyundai, Ssangyong, Sankyung, Lucky Group, Dacwoo, Hanjin, Yulsan ve Hyosung grupları. Hyosung'un Japon gruplarıyla yakın ilişkileri vardır; Hyundai grubu Suudi Arap sermayesi ile (özellikle Kore-Kuveyt Bankacılık Birliği'nde) birleşmiştir; Hanjin grubu Societe Generale ile işbirliği içinde bir ticari banka kurdu; başlıca Güney Kore ticari bankası olan Korea Merchant Banking Cooperation'da ağır basan bir İngiliz etkisi görülür (Lazard Brothers ve Lloyd's Bank). Hong Kong'da, yukarıda adı geçen Wong Chong-po grubundan ayrı olarak, denizcilik ve bankacılık alanlarında önemli girişimlere sahip olan Pao grubu vardır. İran'da başlıca özel gruplar, Rezai, Barkhordar ve Khosrowshahi gruplarıdır. Suudi Arabistan ve Kuveyt'de, Khashoggi (yaklaşık 1 milyar dolarlık varlık) grubu, Ahmed grubu, Ghaith Pharaon grubu ve Birleşik Arap Emirlikleri'nde Tajir grubu vardır. "Son beş yıl boyunca Kuveyt'teki arsa fiyatları, ortalama fiyatlara göre %60'dan fazla yükselme gösterdi ve pek çok Kuveytli tüccar ticaret sayesinde 50-60 milyon dolar civarında bir servet sağladılar. Belirli bir ailenin zaten varolan servetine bu tür bir ek olduğu zaman ortaya çıkan toplam müthiştir."[7]

Bazı durumlarda yabancı emperyalist sermayeden gerçek bağımsızlığın derecesi belirsizdir ve daha derin, ince bir analizi gerektirir. Güney Kore'de, yıllık cirosu 1976 yılında 1 milyar doları geçen belli başlı finans grupları gerçekten yerli gruplar mıdır, yoksa Japon gruplarının acenteleri midir, yoksa Japon gruplarının, kendi

özerkliklerini kazanma sürecinde olan yerli ortakları mıdır? Bu soruya ancak somut ve her örneği tek tek ele alan çözümleme yanıt verebilir.[8] Fakat kesin olan şey, bazı pazarlarda bir çıkar çatışmasının varolduğudur. Eğer emperyalist ülkelerde uygulanan korumacı politikalar dünya ticaretinin göreli stagnasyonu hatta daralması devam ederse, bağımlı ülkelerdeki kilit endüstri branşlarının bazılarında ciddi bir yavaşlama beklenmelidir: "Daha geçtiğimiz yıl Hong Kong tekstil endüstrisi Kanada'nın uyguladığı bir ambargo nedeniyle yara aldı ve bunu Avustralya'dan yapılan ithalata yönelik sınırlama önlemleri izledi. 1977 yılı yeni güçlüklerle başladı; Hong Kong'un başlıca müşterisi olan ve koloninin tekstil ihracatının % 34'ünü alan Birleşik Devletler çeşitli elyaf anlaşmalarını yeniledi ama ithalatta çok ılımlı bir artış kabul etti. Daha, Hong Kong'un toplam satışlarının % 28'ini yaptığı ikinci pazar, AET, yakınlarda, Hong Kong'dan, kilit ürünlerinden altısı için ithalatta % 5-10 azalma istedi."[9] Böylelikle, son iki yıl içinde Hong Kong'un % 8 olan GSMH büyümesi muhtemelen durmuştur.

4. Bir bütün olarak alındığında, yarı-sömürge ülkeler dünya pazarında marjinal bir konum işgal etmeye devam ederler, çünkü emperyalist sistem ve bu sistemin egemen sınıfları, bu ülkeleri durgunluk ve yoksulluktan tatmin edici bir hızla çıkaramamışlardır. "Brezilya gelişme modelinin" başarıları[10] **işçi sınıfının aşırı sömürüsü ve yoksul köylülüğün daha da yoksullaştırılması üzerinde** temellenmiştir. Brezilya da, bu nedenle ulusun ancak 1/5'ini kapsayan bir ulusal pazar (büyük ve orta burjuvazi, yeni orta sınıflar ve zengin köylülük) geliştirdi. Bu durum hem Brezilya'nın emperyalist ülkeler tarafından ihraç edilen mallar için bir yayılma alanı oluşturma yeteneğini ve hem de iç endüstrileşmesini sınırlar.

Bu, dünya pazarının yeniden kurulması için sürdürülmekte olan çabaların, uluslararası kapitalist ekonominin yeniden hızlı bir büyüme dönemine girmesini sağlayamayacağı gerçeğinin temel nedenidir. Bu çabalar, olsa olsa, bu emperyalist ülkelerdeki çeşitli endüstri branşlarının göreli ağırlığını değiştirebilir işsizliği çeşitli branş ve kesimler arasında yeniden pay edebilir ve uluslararası büyüme oranlarını 50 ve 60'larındakiyle kıyaslanabilir hale getirmek üzere bazı görece önemli

üretim merkezlerinin yerlerini değiştirebilir.[11]

AET ülkeleri örneğini alalım. Bu ülkelerin, Brezilya, Hindistan ya da Pakistan'a olan ihracatları 1975, 1976 ve 1977 yılları boyunca durgunlaştı ya da azaldı. Yaklaşık 800 milyon insanın yaşadığı bu üç ülke, dokuz Ortak Pazar ülkesinden, 8 milyondan az insanın yaşadığı Avusturya'ya oranla daha az emtia satınalıyor.

Bu aykırılığın temel nedeni ne kadar vurgulansa azdır; dünya nüfusunun yarıdan çoğu ne savaş sonrası büyüme döneminin kârlarından ne de 1976-77 döneminin daha yavaş büyümesinden pay alabildi. "Yeni dünya ekonomik düzeni"nin ve bu düzenin hayali ve iki yüzlü karakterinin tartışılması gereken arka planı budur.[12]

Son tahlilde az-gelişmişlik eksik istihdam demektir. (gerek niceliksel, gerekse niteliksel olarak). 1970'te uluslararası emperyalizmin önde gelen teknokratlarından biri olan Robert Mc Namara Dünya Bankası toplantısında durumu şöyle özetlemiştir: "Üçüncü Dünyanın kentleri hızla doluyor ve kentsel işsizlik sürekli yükseliyor. 'Marjinal' olan ve çiftliklerle kentlerin kıyılarında yaşamaya savaşan felakete uğramış yoksullar hali hazırda yarım milyardan fazla olmalı."[13]

5. Büyük tekelci tröstlerin "çokuluslu" olsun ya da olmasın yeniden yapılanma çabaları bazı üretim merkezlerinin yeniden yerleştirilmesine ve üretimin, talebi durgun olan ürünlerin göreli ağırlığını azaltmak ve talebinde yükselme beklenen ürünlerin üretimini çoğaltmak suretiyle çeşitlendirilmesine yönelmiştir.

Örneğin, Birleşik Devletler'deki petrol tröstleri Exxon'un (eskiden New Jersey'deki Standart Oil şirketiydi) yaptığı gibi, kömür ve nükleer endüstrilerde optimum konumu yakalamaya çalışıyorlar, hatta ihtiyatlı biçimde güneş enerjisine yöneliyorlar.[14] Fiat, cirosunun %60'ını binek arabası dışındaki sektörlerde işletiyor: traktörler, yol yapım makinaları takım tezgahları yüksek kalitede çelik vb. U.S Steel Corporation, şimdi, cari karlarının % 43'ünü çelik dışı ürünlerden elde ediyor. Amerikan şirketi General Electric, elektro-nükleer enerjiye, havacılık alanına, askeri teçhizata ve hammadde üretimine yöneldi. (Avustralya'da uranyum ve kömür). Japon gemi yapım endüstrisinin, şimdiki durumda % 50 kapasiteyle işleyen ve bu alandaki kârları hızla

erimekte olan büyük şirketleri, sermayelerini hazır fabrikaların üretimine olduğu kadar makina yapım ve ihracatına yatırıyorlar. Özellikle, Mitsubishi Heavy Industries, Ishikawajima-Harima Heavy Industries ve Kawasaki Heavy Industries'in durumu budur. Son iki şirket, Dubai'de bir tuzdan arıtma tesisinin yapımı, Avusturalya'da elektirik santralları inşası, Brezilya'da bir kağıt fabrikası inşası ve Cezayir'de doğal gaz için bir yeniden işleme kompleksinin kurulması için kontrat imzaladı. Diğer Japon ağır endüstri grupları, Cezayir'de fabrika inşası için 500 milyon dolarlık bir kontrat ve Sovyetler Birliği'nde bir amonyak fabrikasının inşası için 400 milyon dolarlık diğer bir kontrat imzaladılar.

Hollanda çokuluslusu Philips, kendi telekomünükasyon-telefon bölümünü, elektrikli alet sektörünün durgunluğunun etkisini dengelemek için büyük ölçüde genişletti. Philips, İsveç'in Ericsson şirketiyle işbirliği içinde, ITT'nin teklif ettiği fiyatı kırarak, Suudi Arabistan telefon sisteminin modernleştirilmesi ve geliştirilmesi için 3 milyar dolarlık dev bir ihaleyi kazandı.

3. Tarım ve Kriz

Son on yıllarda tarımsal üretim çevrimi, kapitalist endüstri üretiminin çevrimiyle zamandaş olmadı. Bunun iki nedeni vardır: Birincisi, doğal afetlerin —kuraklıklar, seller, kasırgalar vb.— üretim düzeyi üzerindeki etkileri, özellikle emperyalist ülkelerin dışında (bu ülkelerde, bu faktör etkisiz hale getirilmiştir) henüz tamamen yokedilmiş değildir. İkinci olarak, dünya tahıl rezervleri dört emperyalist ve bir bağımlı ülke tarafından (Birleşik Devletler, Kanada, Avustralya, Fransa ve Arjantin) kontrol edilmektedir. Kapitalist olmayan ülkelerin tarımsal açıkları (özellikle Sovyetler Birliği ve Çin Halk Cumhuriyeti) bu stok tarafından karşılanmak durumundadır, aynı kaynak kapitalist ülkelerin açıklarını da karşılar. (Kapitalist ve kapitalist olmayan ülkeler arasında dünya besin maddesi ticareti, endüstri ürünleri ticaretine göre niteliksel olarak daha yüksek bir düzeyde sürer.)

Dünya yiyecek maddesi üretimi, 1972'de, kendi çevriminin alt noktasına vardı; bu sırada, endüstriyel çevrim hala yükselmeye devam ediyordu. Öte yandan, 1974-1975'te tarımsal fiyatlar, mamül mal fiyatları bir durgunlaşma ve hammadde fiyatları bir çöküntü içindeyken yukarı fırladı. Tarımsal fiyatlardaki çökme, 1976'da hammadde ve

endüstri fiyatlarının yeniden yükselmeye başladığı bir zamanda gerçekleşti. (Tablo XLIII). Aslında, tarımsal fiyatlar, dünya pazarında, ortalama üretim maliyetleri tarafından değil marjinal maliyetler tarafından, ürünü alıcı bulan en verimsiz toprakların maliyetiyle (ya da en az kâr getiren tarımsal yatırımların) belirlenmektedir. Bu durum, Marksist diferansiyel toprak rantı teorisinin tam bir doğrulanmasıdır.[15] Böylece, dünya tahıl üretiminin 1974'te %3'den daha az düşmesi fiyatlarda % 250'den fazla bir artışa yolaçtı. 1976'da ise, üretimdeki % 6-7'lik bir artış fiyatlarda % 50'den fazla bir düşmeye yolaçtı.

TABLO XLIII

Dünya Besin Maddesi Stokları ve Fiyatları

Dünya Tahıl Stokları (SSCB ve Çin dışında)-milyon ton-	
1971-72	165
1972-73	120
1973-74	107
1974-75	107
1975-76	119
1976-77	140

İhracat Fiyatları (ton başına dolar)

	Buğday	Pirinç	Mısır	Soya	Şeker (Send/pound)
Ocak 1972	60	131	51	125	7.90
Ocak 1973	108	179	79	214	9.40
Haziran 1973	106	205	102	470	9.38
Ocak 1974	214	538	122	261	15.61
Haziran 1974	154	596	117	228	23.51
Ocak 1975	169	399	132	255	38.31
Haziran 1975	126	349	118	207	13.65
Ocak 1976	143	280	111	176	14.02
Haziran 1976	147	242	122	230	12.99
Ekim 1976	113	270	106	236	8.03

*Kaynak: FAO: **The State of Food and Agriculture**, 1976, Roma, 1977, s.9, 12.*

Üretimdeki bu görece küçük, fiyatlarda ise geniş dalgalanmalar son derecede ciddi sonuçlara yol açtı. 1973-1974'te Afrika'nın Sahel bölgesinde ve kıta Hindistan'ının bazı alanlarında (özellikle Bengladeş ve Hindistan ile Pakistan'ın diğer bazı bölgelerinde) gerçek bir açlık durumu patlak verdi. Aynı zamanda, bazı Latin Amerika ülkelerinde de beslenme yetersizliği görüldü. Toplam olarak, 1975'te kişi başına yerel yiyecek maddesi üretimi, 1961-1965'e göre Ekvator Gine'sinde ortalama % 40, Cezayir'de yaklaşık % 40, Sahel'de % 15-40, Etyopya'da (1974'le kıyaslandığında) % 10, Sri Lanka'da (1969-1971 ortalamasıyla kıyaslandığında) % 12, Hindistan'da (1973'le kıyaslandığında) % 8 ve Kamboçya'da % 15 düştü. Latin Amerika'da, Honduras'da (1969-1971 ortalamasıyla kıyaslandığında 1974'te % 7) ve Panama'da (1969-71 ortalamasıyla kıyaslandığında 1972 ve 1973'te % 12) ve daha küçük çaplı olmakla birlikte Arjantin'de (1969-1971 ortalamasıyla kıyaslandığında 1973'te % 3.5) ciddi azalmalar vardı.

Ayrıca bu ortalamalar, "Üçüncü Dünya" ülkelerindeki nüfusun çeşitli katmanları arasındaki muazzam beslenme farklılıklarını gizledikleri için sadece sınırlı bir değere sahiptirler. Örneğin, Susan George, Kuzey doğu Brezilya'da nüfusun en yoksul tabakasının günde sadece 1240 kalori tükettiğini, buna karşılık en zenginlerin 4290 kalori tükettiğini ve bu rakamların, Brezilya'da günlük ortalama 2620 kalori tüketildiği hesabı ile gizlendiğini bildirmiştir. Hindistan'ın Maharashtra eyelatinde yoksul halk için günlük 940 kaloriden —böyle bir düzeyde nasıl yaşanıldığı akılalmaz— en zenginler için 3150 kaloriye varan bir fark vardır.[16] Bu rakamların açığa vurdukları şey şudur ki, "Üçüncü Dünya"nın milyonlarca yoksul insanı, **yetmişlerin başından beri açlığın ya da açlık nedeniyle ölüm tehlikesinin kıyısında yaşamaktadırlar.**

Bolluk ve aşırı üretimin ortasında yaşanan bu korkunç açlık (sentetik gübre üretimi ve tarımsal makine için dünya çapındaki potansiyel kapasite geniş çapta eksik olarak kullanılırken) hiçbir şekilde "nüfus patlaması" olayının bir sonucu değildir. Aslında 1962'den sonraki on beş yıl içinde dünya tahıl üretimi % 50'den daha fazla, yani bu gezegenin nüfus artış hızından daha hızlı yükseldi. Dünya nüfusunun büyüme oranı, tahıl üretimi yılda % 2.9 kadar artarken, yılda % 1.9 kadar olmaktadır.

1972-1974 açlığı, pazar ekonomisinin mantığıyla uygunluk içinde, **üretimin ve ekili alanların yapay olarak azaltılmasıyla fiyatların ayakta tutulabilmesi** için izlenen bilinçli bir politika tarafından hazırlandı. (hükümetlerin sadece, kendiliğinden pazar eğilimlerine, yani, fiziksel talepteki sürekli yükselişten bağımsız, fiyatlardaki ve karlardaki dalgalanmaların sonucu olarak üretimdeki dalgalanmalara, daha düzenli bir biçim verme çabasında olduğunu anlamıyorlar.) 60'lı yıllarda, dört büyük ihracatçı ülkede biriken muazzam fazlaları azaltmak için, bu ülkelerin hükümetleri ekili alanları önemli ölçüde daraltttular. Kanada hükümeti, beş yıllık süre içinde, yiyecek üretiminde % 50 artış olabileceğini ilan etti. Birleşik Devletler hükümeti ekili alanlarını 20 milyon hektar kadar azalttı ve çiftçilere, tarlalarının bir bölümünde tarım yapmamaları karşılığında, yardım olarak yılda 3 milyar dolar ödedi. 1968 itibariyle dört büyük ihracatçı ülkede, tarım yapılan toprağın toplam 1/3'ü nadasa bırakıldı.

Öte yandan, 1972- 1974 açlığından sonra, Birleşik Devletler Tarım Bakanlığı'nın değerlendirmelerine göre, buğday üretimi, bir yıl içinde % 12, soya fasulyesi üretimi ise % 25 artırıldı.[17] Aslında, açlığın çarptığı tüm ülkelerin açıkları, 1972-1973'te sadece 12 milyon tondu; oysa sadece Birleşik Devletler'deki potansiyel buğday üretimindeki azalma 20 milyon tondu; 1970-1972'de Kuzey Amerika ve Avustralya'daki ortalama mısır üretimi 1974-1975'tekinden 40 milyon ton daha yüksekti. (1970-1972'de ekili alanlar tekrar genişletildi.)

Açlık atlı karıncası dönmeye devam ediyor. 1976-1977'de fiyatların uğradığı çöküntü, Birleşik Devletler Tarım Bakanlığını Ağustos 1977'de, ekili alanları, insanların tükettiği ürünler için, yaklaşık % 20 ve yem için % 12 kadar azaltılması için karar almaya götürdü. **Bu durumda, 70'lerin sonu için yeni bir kıtlık hazırlanmaktadır.**

Dünyada görülen açlık durumunun, ihracatçı ülkelerdeki şiddetli üretim dalgalanmalarının yanısıra başka nedenleri de vardır. Bazıları şunlardır:

a. Yarı sömürge ülkelerde, kırsal kesimlere kapitalizmin nüfuz edişinin yarattığı ekonomik sonuçlar. Bu durum, ticari ürünün, belirli

ölçülerde, geçimlik ürünün yerini almasına yolaçar; bu ise kırsal kesimde yaşayan yoksul nüfusa düşen besin ve kalori miktarında bir azalmayı uyarır. En dramatik örnek Mali'de yaşanmıştır. Burada, yiyecek maddeleri üretimi, 1967'de 60 000 tondan, 1975'te 15 000 tona düştü. Buna pamuk ve yer fıstığı üretimindeki gelişme neden oldu; oysa bu ürünlerin ihracatının sağladığı gelir, artan yiyecek ithalatının maliyetini bile karşılamadı.[18] Bu sırada, Mali halkının aldığı ortalama kalori 1974 itibariyle gerekli kabul edilen düzeyden % 25 aşağıya düştü.[19]

b. "Üçüncü Dünya" ülkelerinin kırsal bölgelerinde artan toplumsal farklılaşmanın sonuçları. Bu, kapitalizmin köylere sızması ile geniş toprak mülkiyeti yapılarının birleşik bir sonucudur. Yerel nüfus tarafından tüketilmesi amaçlanmayan ticari ürünler Filipinler'deki ekili alanların % 55'ini ve Mauritius'da % 80'den fazlasını işgal etmektedir.[20]

Latin Amerika'da, toprak sahiplerinin % 17'si, ekili toprağın % 90'ını kontrol eder; Asya'da en zengin köylülerin % 20'si ekilebilir toprağın % 60'ına sahiptir. Bu, Latin Amerika kırsal nüfusunun % 33'ünün toprağın sadece % 1'ini kontrol ettiği anlamına gelir. Asya'da, kırsal nüfusun % 75'i toprağın sadece % 4'üne sahiptir. Gerçekten, Dünya Bankası'na göre, yirmi iki az-gelişmiş ülkede çalışan iş gücünün 1/3'ü tamamen topraksızdır; diğer bir deyişe, bunlar, kendi geçim kaynaklarını üretmeye muktedir olmayan topraksız tarım işçileridir.[21]

Adına yeşil devrim denilen uygulama, bir dizi "Üçüncü Dünya" ülkesinin kırsal kesiminde toplumsal kutuplaşmayı uyarıcı bir etki yaparak bu durumu tartışma götürmez biçimde ağırlaştırdı. Üstelik burada söz konusu uygulamanın çevre sağlığı açısından olumsuz etkileri ele alınmıyor.[22] Dünya Bankası gibi uluslararası kurumlardan sağlanan ve giderek artan krediler "Üçüncü Dünya" tarımının emrine verildi. Ernest Freder, bu kredilerin büyük bir kısmının küçük ya da orta çaplı çiftliklere değil emperyalist tröstlerin işlettiği tarım işletmelerinin işine yaradığını gösterdi.[23]

c. Son olarak, burjuva bölüşüm normlarının, diğer bir deyişle toplumsal eşitsizliğin yarattığı sonuçlar vardır ve bunlar, nüfusun

yoksul tabakaları arasında yiyecek tüketimini, **fiziksel yiyecek maddeleri üretme kapasitesine bakılmaksızın sınırlar.** Emperyalist ülkelerde bile, işsizliğin artması ve sürekli enflasyon, açlık tehlikesini, önceki yıllarda görülmemiş bir düzeyde yükseltti. Birleşik Devletler'deki resmi kaynaklar 10 ile 12 milyon arasında insanın devamlı olarak yetersiz beslendiğini gösteriyor. İngiltere, Fransa, İtalya, İspanya gibi ülkelerde üç kuruşluk emekli maaşlarıyla yaşayan emekli insanların durumunu görmek acıdır. Turist cenneti Costa del Sol'dan çok uzakta olmayan Andalusia'da, mevsim nedeniyle işsiz durumda bulunan 300 000 tarım işçisi, aileleriyle birlikte, bir yılı aşkın bir süre kuru ekmek ve domatesten ibaret besinlerle idare etmek zorundadırlar.

Bu durum, "Üçüncü Dünya" ülkelerinde çok daha kötü biçimde ortaya çıkar. Gerçekte, bazı durumlarda, açlık, yiyecek maddelerinin varolup olmamasından çok bölüşüm sorunundan çıkar. Bengladeş'te 1974'te görülen açlık üzerine bir yazarın dediği gibi: "Yiyecek kayıplarına rağmen cari değerlendirmelere göre 4 milyon ton kadar pirinç Bengladeş'te vardı ve bu miktar yılın üçte biri için tüm nüfusa yeterdi. Fakat nüfusun işler yolundayken yoksulluk düzeyinde yaşayan ve şimdi sel felaketine maruz kalan büyük çoğunluğu bu pirinci satın alamayacak kadar yoksuldur.

"Yardım servisindeki görevliler büyük miktarlarda pirincin, fiyatlar Bengladeş'tekinin iki misli olan komşu Hindistan'a kaçırıldığını söylediler. Yerel Spekülatörler, fiyatları libre (1 libre 454 gr.-çn-) başına 50 sent yükselttiler, oysa adam başına gelir yılda 70 dolar'dı..."[24]

Pazar ekonomisinin **kapitalist** niteliğini ve onun haksız, insanlık dışı sonuçlarını, yiyecek maddesi eksikliğinin değilde para talebinin fiziksel talebe yetişememesinden ötürü, insanlığın yarısının açlığa mahkum olmasından daha iyi gösteren birşey yoktur. Kullanım değerlerinin bolluğuna rağmen, değişim değerleri bulunmamaktadır hatta bazen yok edilmektedir; bu nedenle milyonlarca insan insanlık dışı varlık koşullarına mahkum olmaktadır.[25] Yaklaşık bir milyar kadın ve erkek "insanca denemeyecek koşullarda yaşamaktadır", diye yazıyor Dünya Bankası başkanı Mc Namara. Ortak Pazar ülkeleri —hiçbiri satılamayan— 300 000 ton tereyağı, 400 000 ton et, bir milyon ton süt

ve milyonlarca litre şarap biriktirmişlerken, 1977 yılında, pek çok aile "mutsuz bir yeni yıl" geçirdiler. 1973'te yaklaşık 250 000 ton elma AET ülkelerinde imha edildi. 'Sosyalist ülkeler'deki "sürekli yetersiz üretim krizi" ile alay edenler, aşırı üretim krizinin, tüm insanlık dışı sonuçlarıyla birlikte, kapitalist pazar ekonomisiyle elele geliştiğini hatırlamalıdırlar.

4. "Sosyalist" Ülkeler

Uluslararası kapitalist ekonominin 1974-1975 iktisadi durgunluğu, SSCB, Çin, "halk demokrasileri", Küba, Vietnam ve Kuzey Kore ekonomilerinin kapitalist olmayan bir niteliğe sahip olduklarını ileri süren Marksist çözülmeyi doğruladı. Ayrıca, tüm endüstrileşmiş kapitalist ülkeler iktisadi durgunluğun girdabına sürüklenirken, tek bir bürokratikleşmiş işçi devleti bile mutlak bir üretim düşmesine, kütlesel zorla işten çıkarılma ya da işsizlik durumuna uğramadı. Aksine, bu ülkeler 1974 ve 1975 yıllarında kendi ekonomik büyümelerini, bazen önceki yıllara ait oranları da aşarak devam ettiler (Tablo XLIV).

TABLO XLIV

Endüstri Üretiminde Büyüme Oranı (%)

	Ortalama 1971-74	1974	1975	1976
SSCB	7.4	8.0	7.5	4.8
D. Almanya	6.4	7.2	6.4	6.0
Çekoslovakya	6.7	6.3	7.0	5.5
Polonya	10.7	11.4	12.3	10.7
Macaristan	6.4	8.4	5.0	5.0
Yugoslavya	6.3	11.0	5.6	3.4

Kaynak: Birleşmiş Milletler, ***Economic Survey of Europe in 1976,*** *New York.*

Bu tabloyu, Tablo I'le (bölüm 2) kıyaslamak, planlı ekonomiye sahip ülkelerin durumuyla, kapitalist ülkelerin durumu arasındaki temel farklılıkları anlamak bakımından yeterlidir. Krizin tüm ülkeleri

kapsayan bir dünya krizi olduğunu, "devlet kapitalizmi" ülkelerinin de, özel kapitalizmin geçerli olduğu ülkelerdekiyle aynı anlamda bir krize düştüğünü ileri sürmek, ya bariz bir yalandır ya da kasten sözcüklerle oynamaktır. Tarih bir kez daha doğrulamıştır ki, temel üretim araçları üzerinde kollektif mülkiyet, merkezi planlama ve dış ticarette devlet tekeli üzerinde temellenen bir ekonomi, ekonomik ve politik yönetimde bürokratik tekelciliğin neden olduğu muazzam israf ve dengesizliklere rağmen ve bu ekonominin hala gerçek bir sosyalist ekonomiden uzak olduğu gerçeğine bakılmaksızın, büyük çevrimsel dalgalanmalarla, aşırı üretim krizleriyle ve işsizlikle başa çıkmak bakımından kapitalist bir pazar ekonomisi karşısında niteliksel bakımdan çok üstündür.

İki ekonomik sistem arasındaki farklılık, 1975'teki yatırımların tamamen ters gelişiminde çok daha çarpıcı biçimde görülebilir (Tablo XLV).

TABLO XLV
1975'te Sabit Yatırımların Değişim Oranları (Bir Önceki Yıla Göre, %)

B. Devletler	- 9.7	SSCB	(artı) 8.2
B. Almanya	- 4.7	D. Almanya	(artı) 4.0
Japonya	- 8.4	Çekoslovakya	(artı) 7.9
Fransa	- 5.8	Polonya	(artı) 14.0
İngiltere	- 0.5	Macaristan	(artı) 12.0
İtalya	- 12.7	Yugoslavya	(artı) 10.0
Kanada	(artı) 1.6	Bulgaristan	(artı) 7.0
İspanya	- 3.4	Romanya	(artı) 14.4
Belçika	- 3.2		
Hollanda	- 3.9		
İsveç	- 20.4		
İsviçre	- 3.3		
Avustralya			

Kaynak: Birleşmiş Milletler, ***Supplément â l'économie mondiale 1975; Fluctuations et dévelopment de l'economie mondiale,*** *New York, 1977, s. 76, 193*

Bunun yanısıra, 1974-1975 genelleşmiş iktisadi durgunluğu, sosyalizmin tek bir ülkede tamamlanabileceğine ve Sovyetler Birliği'nin (ve kapitalist olmayan ekonomilere sahip bazı ülkelerin) hali hazırda "sosyalist sistemi pekiştirme" aşamasında bulunduğuna dair Stalinist tezin hatalı, küçük-burjuva ütopyacı niteliğini ortaya koymuştur. Gerçekte, bürokratikleşmiş işçi devletleri, hâlâ, kapitalizmden sosyalizme geçiş aşamasındadırlar. Onları belirleyen, artık, **genelleşmiş emtia üretimi** değilse de hâlâ **kısmi** emtia üretimidir. Değer yasasının **egemenliği** altında olmamalarına rağmen, bu yasanın **etkilerinden** tamamen kurtulabilmiş değillerdir. Bu, bu ülkelerin dünya pazarıyla bağlara sahip olmaları dolayısıyla en fazla bu pazarda meydana gelen fiyat ve talep dalgalanmalarının kendi ulusal üretim alanlarında tekrarlanmasını engelleyebilecekleri anlamına gelir. Bu ülkelerdeki hakim üretim ilişkilerinin, kapitalist ülkelerdekinden toplumsal olarak farklı niteliği, dünya pazarındaki dalgalanmaların yarattığı etkilerin, üretimde, istihdamda ve kapitalist çevreden gelen gelirlerde bir durgunluk yaratmasını önleyebilir. Fakat kısmi de olsa bu etkiler hissedilir.

Genelleşmiş iktisadi durgunluk öncesi yıllarda, bürokratik işçi devletlerindeki planlamacılar, ekonomilerini, emperyalist ülkelerden yapılan teknoloji ve teçhizat ithalatını artırmaya yöneltiler. Altı büyük emperyalist ülkeden (Birleşik Devletler, Batı Almanya, Japonya, Fransa, İngiltere ve İtalya) yapılan toplam makina ve teçhizat malları ithalatı, 1968'de 600 milyon dolar iken, 1973'te 1.5 milyar dolara yükseldi. 1971'de, Sovyet toplam teçhizat malları ithalatının (Comecon ülkelerinden gelenler düşülünce) üçte biri emperyalist ülkelerden yapıldı; bu rakam 1974'te % 50'ye yükseldi. Bu ithalatın Sovyet ekonomisi üzerindeki toplam etkisi asgari düzeyde kalmakla birlikte (SSCB'de kullanılan makinaların % 0.1'inden azı Batı çıkışlıdır) yine de, bazı endüstri branşlarında önemlidir. Sovyet, çimento, rafine şeker ve bira üretiminin üçte biri ithal edilmiş teçhizatla üretilmektedir

(Comecon ülkeleri ve emperyalist ülkelerden). Ve Sovyet ekonomisinin gelecekteki büyümesi bakımından önem taşıyan bazı branşlarda — maden ve petrol arama teçhizatı, kazma ve yol yapım makinaları ile kimya endüstrisi teçhizatı vb.— bu ithalat önemli ve geniş çaplı bir rol oynar. NATO'nun danıştığı uzmanlar, Sovyet ekonomisinin büyüme oranının %15'inin Batılı teknoloji ve makine ithalatından dolayı olduğunu hesaplamışlardır; bu ithalat, raporda da belirtildiği gibi, yıllık endüstri üretiminin ortalama % 1 'ini ifade etmektedir.[26]

Batı teçhizat mallarının ithalatındaki bu artışın sonuçlarından biri, SSCB'nin (ve geniş çapta diğer Comecon ülkelerinin de) uluslararası kapitalist ekonomide süren enflasyonu da ithal etmesi olmuştu. Bürokratikleşmiş işçi devletlerindeki planlamacılar, yükselmekte olan ithalat maliyetlerinin, ithal edilmiş tesislerde üretilen yeni malların ihraç edilmesiyle dereceli olarak karşılanabileceğini ummuşlardı. Gerçekten, iktisadi durgunluğun arifesinde ve özellikle ilk aşamalarında emperyalist ülkelerdeki hükümetler ve kapitalistler Doğu-Batı ticaretinin geliştirilmesinde büyük bir yarar görmüşlerdi; bu ticareti tüm Batı ülkelerinin birbirine bağlı ulusal pazarlarında görülen talep azalmasının etkilerini kısmen dengeleyecek bir araç olarak görmüşlerdi. Özellikle, Brand-Schmidt hükümetlerinin Batı Almanya'daki meşhur **Ostpolitik**'lerinin ve Nixon-Kissinger "detant" politikalarının anlamı buydu. Böylelikle, emperyalist ülkelerin "sosyalist" ülkelere yaptıkları ihracat 1974 ve 1975'te, Tablo XLVI'daki sayılarda görüldüğü gibi, önemli ölçüde artış gösterdi.

Fakat, bürokratikleşmiş işçi devletlerine emperyalist ihracat kısa sürede gevşedi. Bu ihracatın, emperyalist ülkelerin toplam ticareti içindeki payı yükselmekle birlikte, bu yükselme ılımlı bir düzeyde sürüyor. 1976'nın ilk çeyreğinde bu ülkeler (Yugoslavya dahil), AET ihracatının sadece % 5.5'unu, Japon ihracatının %6'sını ve Birleşik Devletler ihracatının %2.5'unu satınaldılar. Fakat, Comecon ülkelerinin toplam ithalatlarında emperyalist ülkelerin payları 1970'te % 25 iken, 1975'te %33'e yükseldi.

TABLO XLVI

Emperyalist Ülkelerin "Sosyalist" Ülkelere İhracatı

	(%)		milyar
	1974'teki artış (1973'e göre)	1975'teki artış (1974'e göre)	dolar olarak 1975
B. Almanya	48	16	7.1
Japonya	101	19	4.7
Fransa	34	64	2.9
B.Devletler	-17	48	2.4
İtalya	65	32	1.5
İngiltere	23	24	1.2
İsveç	49	43	1.1
Kanada	6	42	0.9
Belçika	70	4	0.9
Hollanda	59	17	0.8
İsviçre	43	25	—
Ortalama	42	28	Toplam 26,4

Kaynak: Bank for International Settlements, ***46e Rapport annuel,*** *Haziran 1976*

Doğu-Batı ticaretindeki bu dengesizliğin en büyük nedeni, bürokratikleşmiş işçi devletlerinin endüstri ürünlerinin bir kaç istisna dışında dünya pazarında, kalite ya da fiyat ya da her ikisi bakımından rekabet edecek durumda olmamalarıdır. Bu nedenle, bu ürünler için, emperyalist ülkelerde sadece sınırlı piyasa alanları vardır. Bu ihraç ürünleri aşırı düşük fiyatlarla satıldığında —bazı tekstil ürünleri ve ayakkabılar için olduğu gibi— ya kalitesiz ürünler ya da bu malların satışının kapitalist ülkelerin ağır" damping" yüklerini arttırması söz konusudur, bu ise korumacı önlemleri uyarır. Fakat, ihraç edilebilir tarımsal ürün fazlaları pek çok "halk demokrasileri"nde (bunların bazıları tarımsal ürün ithalatçıları haline geldi) sürekli bir azalma gösterdiği için, işçi devletlerinin batılı teçhizat malları ve teknolojisi

taleplerini karşılamak için ihtiyaç duydukları parayı çıkarabilecekleri sadece iki mümkün kaynak kalmaktadır: hammadde ihracatını arttırmak ve emperyalist ülkelerden daha fazla kredi almak.

Bu durumda, Doğu-Batı ticaretinin sürekli gelişme göstermesi için beslenen umutlar, Doğu ülkelerinin hammaddeleriyle batılı emtiaların değişimini sağlamak için daha çok takas anlaşması yapılacağı varsayımına dayanır. Batı Almanya tarafından inşa edilen boru hatları için Sovyet doğal gazı; Japon çelik ve makinaları için Çin petrolü, Fransız endüstri teçhizatı için Sovyet uranyumu, Batı Alman Wolkswagen'leri için Doğu Alman mısırı gibi örnekler verilebilir.[27] Fakat, bu tür anlaşmaların yaygınlaşması, Comecon'a en fazla hammadde sağlayan SSCB'nin, artan tüketime ve hammadde fiyatlarında sürekli bir artışa yönelik bir eğilimin yarattığı sorunlarla yüzyüze gelmesiyle sınırlanmaktadır.[28] Değerli Batı paralarıyla sağladığı gelirde bir artış yaratmak için Sovyet bürokrasisi, petrol ürünlerini, Comecon'daki ortaklarına, özellikle Doğu Almanya ve Çekoslovakya'ya indirilmiş fiyatlarla vermeye başlıyor. Böylelikle, Sovyetler Birliği, hem dünya pazarındaki yüksek fiyatlı satışlarını arttırıyor, hem de Comecon üyelerini, Ortadoğu petrolününkiyle kıyaslanabilir fiyatlarla satınalmaya zorluyor.[29]

Bu nedenle, batı kredisi tarafından finanse edilen emperyalist ülke ürünlerinin ithalat payının hızla yükselmesi anlaşılabilir bir durumdur. Comecon ülkelerinin emperyalist ülkelere toplam borçları çeşitli biçimlerde değerlendirilmiştir. Bu borçlar, 1975'te 32 milyar dolardan, 1976'nın ilk çeyreğinde 35 milyar dolara (Chase Manhattan Bank), daha sonra 40 milyara (Institüt für internationale Wirtschaftsvergleiche, Viyana) hatta 48 milyar dolara vardı. (**The Economist**)[30] Bu farklılıkların bir bölümü, bazı değerlendirmelerin brüt kredi toplamını değerlendirmeleri, diğer bazılarının ise, değerlendirmelere borçlanmayla ilgili ek hizmet yüklerini, hatta, emperyalist ülkelerdeki "sosyalist" banka mevduatlarını katmaları yani, net borcu hesaplamaları nedeniyle ortaya çıkar. Tablo XLVII, "sosyalist" ülkelerin emperyalist ülkelere olan borçlarının yaklaşık olarak en doğru değerlendirmesini verir.

TABLO XLVII

Doğu Avrupa Ülkelerinin Brüt Dış Borçlarının Gelişimi, 1973-76

(milyar dolar)

	1973	1974	1975	1976
Bulgaristan	1.5	1.7	2.4	2.8
Çekoslovakya	0.9	1.1	1.5	2.1
D. Almanya	2.8	3.6	4.9	6.0
Macaristan	2.0	2.3	3.2	3.3
Polonya	2.5	4.9	7.0	10.8
Romanya	2.1	2.4	2.8	2.8
SSCB	4.0	5.9	11.4	16.0
Comecon işletmeleri	1.8	2.1	2.8	3.5
Toplam	17.6	24.0	36.8	47.3
Batılı bankalardaki varlıklar	3.7	5.1	6.3	7.6

Kaynak: Chase Manhattan Bank, Bank for International Settelements, ***Business Week,*** *7 Mart 1977.*

Genelde, emperyalist ülkelerin bankacılık sistemleri (ve hükümetleri) Doğu ülkelerinin borçlarındaki bu artış nedeniyle çok endişeli değildirler. Doğu ülkeleri, özellikle yüksek düzeyde altın rezervleri nedeniyle SSCB tehlike yaratmayan risk olarak değerlendirilmektedir.[31] Bununla birlikte, 1977'de borç yükleri, SSCB, Polonya ve Doğu Almanya'nın yıllık gelirlerinin % 25'inden fazla ve Comecon ülkeleri için ortalama % 20 olarak hesaplanmıştır. Tablo XLVIII, bu ülkerin emperyalist ülkelere ihracatı ile bunların emperyalist ülkelere olan toplam borçlarının ilişkisinin bürokratikleşmiş işçi devletleri ve özellikle Bulgaristan ile Romanya için ağır biçimde bozulmaya başladığını gösterir.

TABLO XLVIII

31 Aralık 1976'da Comecon Ülkelerinin Borçları ve İhracatları (milyar dolar olarak)

	Net Dış Borç	OECD Ülkelerine İhracat	Bu ihracatın %'si olarak borçlar
Bulgaristan	2.4	0.5	480
Çekoslovakya	1.7	1.6	106
D. Almanya	5.4	2.7	200
Polonya	10.2	3.2	319
Romanya	2.5	2.2	114
Macaristan	2.4	1.6	150
SSCB	12.3	10.5	117

Kaynak: Chase Manhattan Bank; Bank for International Settlements; OECD; Dış Ticaret İstatistikleri, ***Businessweek,*** *7 Mart 1977.* ***Neue Zürcher Zeitung,*** *11 Kasım 1977, 42 milyar dolarlık bir borçtan sözediyor.*

"Sosyalist" bir ülke olan Kuzey Kore'nin bir borç moratoryumu istemek zorunda kalması ve ödemeleri durdurmasına rağmen emperyalist ülkelere "sosyalist" borçlanmanın gösterdiği sürekli artışın Batı'dan çok Doğu'da endişe uyandırdığı varsayılabilir. Yukarıda adı geçen Viyana enstitüsü, bugünkü eğilimin devam etmesi halinde, 1980'de 95 milyar dolarlık, hatta borç ile ilgili hizmet ücretleri de hesaba katılırsa 115 milyar dolarlık bir borç miktarının ortaya çıkacağını hesaplamaktadır. Fakat, bürokratikleşmiş işçi devletlerinin hükümetleri durumu aynı biçimde görmemektedirler. Onlar, Batı'dan yaptıkları ithalatın artış oranlarını azaltmaya çalışıyorlar. Gerçekten de, Doğu-Batı ticaretinin yıllık büyüme oranı 1973'te % 49'dan, 1974'te %43'e 1975'te % 12'ye ve 1976'da % 2.3'e düştü. 1977'nin ilk dokuz ayı içinde emperyalist ülkelerden Sovyet satınalımları % 8.5 azaldı. Bulgaristan, Polonya ve Macaristan, ithalatlarını daha 1976'da azaltmışlardı.

Bürokratik işçi devletleri hükümetlerinin huzursuzluğu iki

nedenden ötürüdür. Birincisi, emperyalist güçlerin bu giderek büyüyen borçlanmayı —ve borca eklenen hizmet yüklerini— politik bir baskı uygulama amacıyla sömürecekleri korkusudur. Bu korku, Kissinger'in eski yardımcısı Sonnenfeld'in, özellikle bu konuya ayrılmış bir NATO seminerinde söyledikleri dikkate alınırsa tamamen zeminsiz değildir:

"Uluslararası ekonomik sisteme katılmaya ya da yeniden katılmaya (bu sistemin sağladığı kredi avantajından yararlanmak sureti ile) çalışan Doğu, genelde, bu sistemin standart disiplinlerini ve uygulamalarını, bunların içsel değişiklikleri gerektirmesi durumunda bile, kabul etmelidir".[33] Bundan önce, profesör Peter Wiles, bir NATO kollokyumunda Doğu ülkelerine ileri Batı teknolojisi ihracatına ambargonun sürdürülmesini (ya da konmasını) savunmuştu. Böyle bir uygulamanın açıkça, politik baskı amacı taşıyacağı açıktır.

İkincisi, aşırı borç —ve emperyalist ülkelerden yapılan ithalata ya da batı pazarlarında satış yapmaya aşırı bir bağımlılık— planlama sistemine kararsızlık yaratıcı bir faktör getirir ve bunun "sosyalist" ülkelerde uygulanan bürokratikleşmiş merkezi planlama tarafından özümlenmesi kolay değildir.

Açıktır ki, durum, bu ülkelerin egemen bürokratlarının Batı'ya olan borçlar olduğu gbi kaldığı sürece mümkün olabilecek her türlü araçla "güçlü paraları" elde etmeye çalışmayacağı anlamına gelmez. Bu araçlar arasında, kuyrukta beklemeksizin ya da listelere kaydolmaksızın sadece güçlü yabancı paralardan birini vererek alınabilen Batılı ürünlerin (hatta otomobillerin) satıldığı mağazalar gibi, işçi sınıfı için itici olan bazı uygulamalar da vardır. Bu mağazalar, özellikle Doğu Almanya, Polonya ve Çekoslovakya'da yaygın hale geldi. Romanya'da rejim, ihraç malları endüstrilerinde çalışan işçilere yabancı paralarla prim vermektedir. 1973'te Romanya, Batı katılımıyla (özellikle bir Amerikan elektronik işletmesi) karma girişimlerin oluşturulmasını kolaylaştırdı; onu, 1974'te Macaristan (özellikle Volvo ve Siemens ile); 1976'da Polonya (General Motors) izledi. Nedir ki, bu tür uygulamaların genel kapsamı oldukça sınırlı bir düzeyde kalmıştır.

Çok daha paradoksal olarak, tam doların artık altına eşdeğer alınmadığının ilan edildiği sırada dolar, Comecon ülkeleri arasında ticaret açıklarını kapatmak için "genel eşdeğer" ve "ödeme aracı olarak

kullanılmaya başlandı. 1975'ten beri Comecon ülkeleri arasındaki ticaretin % 9 kadarı dolarla yürütülmüştür. Ve herhangi bir üye ülkenin ticari borçları "planlanan maksimum"u aşarsa, bu fazlanın % 10'unun "güçlü paralar"la ödenmesi kararlaştırıldı.[34]

Çin ise, emperyalist ülkelere giderek artan borçluluktan sakınmak için Batı'yla dört yıllık bir ticaret dönemi içinde 2 milyar dolarlık bir açık biriktirmişti) tam büyük miktarlarda ihtiyaç duyduğu sırada teçhizat satınalımını kısıtlamak zorunda kaldı. Ancak, Pekin'in kültür devriminin eskimiş dogmalarından birini daha atmak üzere olduğu ve kredi koşullarını incelemek için, ihtiyatla, bazı emperyalist banka'ların sesine kulak verdiği görülür. Yine de, 1977'de, Çin'in 2 milyar dolarlık bir ticaret fazlası biriktirdiği söylenebilir.

5. 1977'nin Sonunda Uluslararası Ekonomik Durum

Uluslararası kapitalist ekonominin durumu 1977'nin ikinci yarısında gözle görülür ölçüde bozuldu. Ekonomik faaliyetler, her yer de yavaşladı ve işsizlik hemen hemen tüm ülkelerde kötüleşti (Tablo XLIX ve L)

TABLO XLIX

Endüstriyel Üretimin Gelişimi

	1976	1977'nin ilk yarısı (a)	Kasım 1976'ya göre Kasım 1977
B. Devletler	+10.2	+6.2	+5.0
Japonya	+13.6	+3.8	+2.5
Batı Almanya	+7.3	+4.0	+2.0
Fransa	+8.7	+4	-1.0
	+12.5	+2.1	-1.0
	+7.1	0	-1.0
	+5	+5.4	+2.5
		-3.0	-1.1
Avr		-0.25	-8.5

(a) bir önceki yılın aynı dönemine göre.

Kaynak Perspectives economiques de l'OCDE no22, Aralık 1977, The Economist, 4 Şubat 1978.

TABLO L

Emperyalist Ülkelerde İşsizliğin Gelişimi (1974, 1975 ve 1976 yılları için aylık ortalamalar)

	1974	1975	1976	Aralık 1977
Birleşik Devletler	5,076.0	7,830.0	7,540.0	6,377.0
Japonya	736.0	998.0	1.320.0	1,428.0
Batı Almanya	582.5	1,074.2	1,060.3	1,027.0
Fransa	497.7	839.7	933.5	1,027.0
İtalya	997.2	1,106.9	1,181.7	1,558.0
İngiltere	614.9	977.6	1,360.0	1,428.0
Kanada	525.0	707.0	780.0	912.0
Hollanda	134.9	195.3	210.0	220.0
Belçika	124.1	207.8	266.6	354.0
Avustralya	122.0	297.0	355.0	400.0

Kaynaklar: AET için: ***Telegramme statistique d'Eurostat,*** *16 Aralık 1977. Diğer Ülkeler için: Birleşmiş milletler.*

1978'in başlarında görülen işsizlik, tüm emperyalist ülkeler için 17 milyonluk bir eşiği aşarak **1974-1975 iktisadi durgunluğunun rekor düzeyini geçti** (İspanya'da 1.2 milyon işsiz vardı; listede yer almayan diğer emperyalist ülkelerde, 1 milyon kadar işsiz daha vardı). İşsizliği gösteren gerçek rakam, hükümet istatistiklerinin atladıklarını da hesaba katarsak, tüm emperyalist ülkeler için muhtemelen 20 milyonun çok üzerindeydi.

Durumda görülen bu ağırlaşmanın "yeni" bir açıklamasını yapmak gerekmez. Bu açıklama önceden gerçekleşmiş olan herşeyin oluşturduğu çerçeve içinde yeralır. Tüketici harcamalarındaki artışı izleyen bir "yatırım boom"u yoktu. Hatta, 1977'nin ikinci yarısı itibariyle AET ülkelerinde yatırımlarda azalma başladı. (bkz. Grafik IV)

Deflasyoncu önlemler, İngiltere, İtalya, Fransa ve Avustralya'da iyileşmeyi açıkça duraksattı. İşsizliğin yaygınlaşması, "tüketim aracılığıyla iyileşme"ye bir tavan konmasına katkıda bulundu. Satınalma gücündeki genel stagnasyon nedeniyle, "ihracat aracılığıyla iyileşme" sadece belirli ülkeler için diğerlerinin zararına kârlı olabilirdi.

Fakat, Japonya ve Batı Almanya'nın çarpıcı başarıları, bazı bağımlı ülkelerin daha ılımlı olan başarıları gibi büyüyen korumacı tepkileri hızlandırdı ve böylelikle bir stagnasyona hatta dünya ticaretinde bir daralmaya yolaçtı ve bütün bunlar iyileşmeye bir kez daha set çekti. Birleşik Devletler'de görülen büyük enflasyoncu iyileşmenin tek başına uluslararası kapitalist ekonominin durumunu bir bütün olarak düzeltmek bakımından yetersiz olduğu bir kez daha açığa çıktı.

Yeniden iktisadi durgunluğa yuvarlanma ancak bir tek koşulla, Batı Almanya ve Japonya'nın ve kredi politikası uygulamalarını (yani bütçe açıklarını) artırmaları ve Birleşik Devletlerin yayılmacı politikasına devam etmesi ve hatta şiddetini arttırmasıyla önlenebilirdi. Birleşik Devletler, sendikalar ve pek çok endüstri sektöründen bu yönde gelen baskı karşısında Japon ve Batı Alman hükümetleri için, böyle bir uygulamadan tamamen kaçınmak güç olacak.

Ayrıca, bizzat doların düşmesi de Batı Almanya ve Japonya'daki para arzını önemli ölçüde azaltan karşılayıcı mekanizmaları serbest bırakır — eğer para otoriteleri ülke paralarının ihracatlarını tehlikeye düşürecek ölçüde değer kaybına uğramasını önlemek isterlerse— 1977'nin üçüncü çeyreğinde, M_1 para arzı (kağıt paralar ve vadesiz mevduatlar) Japonya'da % 19.7, Batı Almanya'da % 13.8 (bir önceki oniki ay içinde bu rakamlar ortalama % 6.8 ve % 8.7 idi) arttı. Bu eğilim 1977'nin dördüncü çeyreğinde daha da belirgin bir duruma geldi. Bunu duraksatabilecek tek şey, mali ve politik otoritelerin sıkı deflasyoncu politika uygulamaları ve geniş çapta korumacı önlemler ya da parasal kontrol önlemleri almaları olabilirdi. Bunlardan birincisi varolan politik durumla bağdaşmayacak, ikincisi ise dünya ticareti üzeride deflasyoncu etkiler yaratacaktı.

Bu nedenle, en yüksek olasılık, 1978 başlangıcı itibariyle genelleşmiş yeni bir iktisadi durgunluk değildir. Aksine, Japonya'da ve Batı Almanya'da, Birleşik Devletler'deki büyüme ile birleşen hızlanmış büyüme üç emperyalist ülke ekonomisinin bir bütün olarak uluslararası kapitalist ekonomi içindeki ağırlığı nedeniyle, bir dizi diğer emperyalist ülkedeki durumu biraz düzeltecekti. Fakat böyle bir yükseliş için ödenecek olan bedel de bellidir; 1978 boyunca uluslararası enflasyon ikliminin yoğunlaşması. Korumacı eğilimlerin artması ile

GRAFİK IV

AET Ülkelerinde Yatırımlar

1975-1977

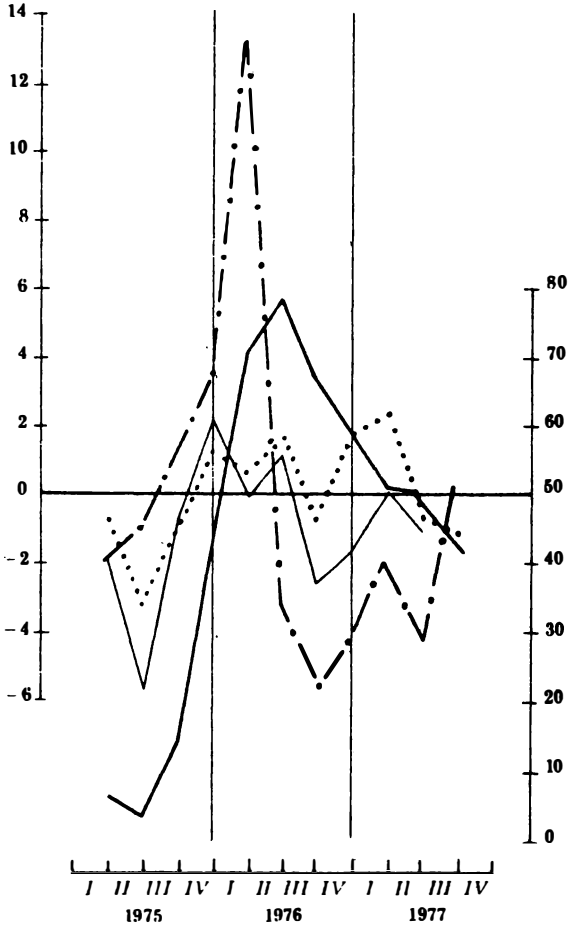

Kaynak: AET Komisyonu, **La Situation èconomique de la Communautè,** no. 4, 1977, s. 7

Yatırım malları üretimi (1)

_____ Değişim Endeksi (yatırım malları endüstrisinin 16 sektörü) (2)

—.—.— Mesken inşa ruhsatları (3)

- - - - - - Mesken ve inşaat mühendisliği çıktısı (4)

birleşen bu enflasyon, bir dizi başarılı hükümeti, 1978'in ikinci yarısında veya 1979'un başlarında deflasyoncu önlemler almaya zorlayabilecek ağır mali ve parasal güçlükler yaratacaktır. Bu durumda, yeni bir iktisadi durgunluktan kaçınmanın güç olduğu görülür.

Nedir ki, 1978'in iyileşme oranı, 1977'dekine göre, ülkeler ve endüstri branşları bakımından daha yavaş, daha duraksamalı ve daha eşitsiz olacaktır. Batı Almanya, Japonya ve işsizlik durumu yeniden kötüleşir kötülemez Birleşik Devletler'de alınan düzeltici önlemlere rağmen beklenen gelişme budur. Paradoksal olarak, 1977'de durum, başlıcaları Brezilya, Güney Kore, Hong Kong ve İran olan bazı bağımlı kapitalist ülkelerde çok daha iyiydi. İktidasi durgunluktan sonra endüstri üretiminde görülen iyileşme bu ülkelerde emperyalist ülkelerdekine oranla daha güçlüydü. GSMH'da görülen büyüme oranı Brezilya için 1976'da %8, 1977'de % 6, Güney Kore için 1976'da % 14, 1977'de%10 Hong Kong için 1976'da % 16, 1977'de % 8, İran için 1976'da % 12, 1977'de % 9.5 olarak hesaplandı. Ancak tüm bu örneklerde büyüme oranı iyileşmenin ikinci yılından itibaren yavaşlamaya başladı ve 1978 için yeni bir yavaşlama beklenmelidir. Ayrıca, bu tahminde bulunurken, emperyalist ülkelerde, bu bağımlı ülkelerden gelen ihraç malları "istilası"na karşı alınan korumacı önlemlerin sonuçları da hesaba katılmalıdır; bu sonuçlar Hong Kong'un durumu bakımından çok ciddi bir tehdit oluşturmaktadır. Mali krizin ve aşırı sermaye birikimi krizinin İran'da da başlamakta olduğu dikkat çekicidir.[36]

Bu koşullar altında, hammaddelerin genel fiyat eşeli bazı ayrıcalı durumlara rağmen kaymaya başladı. Demir ve çelik, bakır ve çinko, sentetik ve doğal elyaf ve pek çok temel yiyecek maddesi 1977'nin son çeyreği sırasında azalmaktaydı. Pamuk fiyatları 1976 güzü ile 1977

güzü arasında % 33 düştü. Bu durumun hammadde ihraç eden ülkelerdeki ekonomik durum üzerinde etkisi büyük oldu. Brezilya bile kahve fiyatlarındaki düşme nedeniyle ağır darbe yedi.[37] 1977'nin sonunda petrol kartelinin petrol fiyatlarını doların satınalma gücündeki düşüşe uydurmakta gösterdiği yeteneksizlik ve OPEC ülkeleri tarafından ithal edilen işlenmiş ürünlerin (özellikle sermaye malları) fiyatlarında görülen yükselme aynı olguyu yansıtır. Uzun dönemde, bir ülke ekonomisi uluslararası kapitalist pazar ekonomisi içide yer aldığı sürece, ne karteller, ne özel tekeller ne de hükümetlerin ortak hareketleri, değer yasasının işlemesini önleyebilir.

Hammadde fiyatlarındaki düşme, AET ve diğer emperyalist ülkeler tarafından alınan korumacı önlemlerle birlikte, bütün "Üçüncü Dünya" ülkelerindeki büyüme oranlarını azaltır, bu ülkelerin emperyalist pazarlar için ek piyasa oluşturma yeteneklerini zayıflatır ve borçluluk durumlarının sonuçlarını ağırlaştırır; bu gelişme ise, sermayenin üretken yatırımlara yönelmesini duraksatacağı gibi, iyileşmenin gevşemesine ve stagnasyona yönelik iç eğilimlerin hız kazanmasına yolaçar.

Dolar krizinin yoğunlaşması, bu genel bağlam içinde uluslararası burjuvazi için özel ve son derece endişe verici bir anlam kazanır. Doların "güçlü paralar"a (özellikle Alman markı, yen ve İsviçre frankı) oranla "serbest düşüş" ünün temel nedeni, Birleşik Devletler hükümetinin, ticari bir savaşta silah olarak doların değişim oranını "iyi niyetli ihmal" etmeyi kullanarak Amerikan ihracatını hızlandıracak her aracı kullanmasında yatmaz. Bu faktör tartışma götürmez olmakla birlikte, temel bir ekonomik mekanizma değil, sadece bir yan üründür. Doların düşmesinin temel nedenleri ikilidir. Birincisi, Birleşik Devletler'deki enflasyon oranı çok daha yüksektir (Batı Almanya ya da İsviçre'dekinin iki ya da üç misli ve kısa bir süre için Japonya'da görülenin çok üstünde). İkinci ve çok daha önemli olan faktör, Amerikan dış ödemeler dengesi açığıdır. Bu açığa neden olan sadece bir "talep fazlası" (enflasyon) değil, aynı zamanda Amerikan endüstrisinin üretkenliği ve etkinliği ile Batı Alman ve Japon endüstrilerininki arasında durmaksızın büyüyen farktan ötürü "rekabet yeteneği düşük arz"dır. Bu farkın yolaçtığı etkileri daha önce belirtmiştik. Alman markı ve yenin dolara göre değer artışına ve nominal ücretlerdeki eşit ya da

daha fazla artış oranına rağmen, ürün başına emek maliyetleri, daha yüksek bir emek üretkenliği artış oranı nedeniyle Batı Almanya ve Japonya'da, Birleşik Devletler'dekinden daha düşük bir hızla yükseliyor. (Tablo LI)

TABLO LI

İmalat Endüstrilerinde Saatbaşı Ücret ve Emek Birim Maliyetlerinin Artış Oranı (%)

	Saatbaşı Ücretler		Emek Birim Maliyetleri	
	1976'nın 1. çeyreği-1977' nin 1. çeyreği	1976'nın 2. çeyreği.1977' nin 2. çeyreği	1976'nın 1. çeyreği-1977 nin 1. çeyreği.	1976'nın 2. çeyreği-1977 nin 2. çeyreği
B. Devletler	8.2	8.7	5.9	6.4
Japonya	11.1	11.3	0.7	4.6
B. Almanya	7.6	7.7	2.7	3.8

Kaynak: ***Perspectives economiques de 1' OCDE,*** *no. 22, Aralık 1977, s. 56-57*

Fakat, Birleşik Devletler'in muazzam ticaret açığı (temel olarak bu iki faktörün karşılıklı etkileşiminden kaynaklanır), uluslararası likiditenin büyümesi aracılığıyla dünya çapında enflasyonu alevlendirdi. Bu anlamda, er ya da geç, sadece özel kapitalistler değil hükümetler de kendilerine geniş çapta devalüe edilmiş parayla ödeme yapılmasını istemeyecekler.

Ortaya çıkan sonuç, uluslararası bankacılık ve kredi sisteminin üçüncü bir çökme tehdidiyle yüzyüze gelmesidir; büyük kredi kurumlarının para ödeyemez hale düşmesi (bu durum, diğer sektörlerdeki geniş çaplı iflaslardan kaynaklanıyordu) nedeniyle ortaya çıkan bir banka paniği tehdidi değil; bir dizi bağımlı ülkenin içinde bulundukları ödeyememe durumundan kaynaklanan bir tehdit de değil (kuşkusuz bunlar çeşitli büyük bankaların yüzyüze bulundukları çökme tehditini arttırır); fakat, bunların yanısıra, "petrodolar"ların ve diğer devlet varlıklarının Amerikan bankacılık sisteminden aniden ve muazzam miktarlarda çekilmesinin ve Amerikan petrol ödemelerinin altınla ya da diğer güçlü paralarla yapılması (diğer ülkelerin yaptıkları

ödemelerin de bu paralarla hesaplanması durumunda olduğu gibi) talebinin yarattığı tehdit.[38] Merkez bankaları şimdiden ellerinde bulunan dolar rezervlerinin büyük bir bölümünü, diğer paralardan oluşan rezervlerle değiştiriyorlar (özellikle Alman markı, İsviçre frankı ve Hollanda guldeni). IMF'ye göre, bu "diğer paralar"ın, tüm merkez bankalarının döviz rezervleri içindeki payı 1970'de %. 7.5'den 1976'da yaklaşık % 20 ye yükseldi. Şimdi ise % 25'e yaklaşmış olmalı.

Amerikan emperyalizminin politik-askeri ağırlığı böyle bir çöküşü engelleyecek denge durumunu yaratabilir ve kilit OPEC ülkelerinin mülk sahibi sınıflarının Amerikan emperyalizmine politik-askeri bağımlılıkları da aynı yönde işleyen bir faktör olabilir. Nedir ki, uzun dönemde, politik-askeri faktörler ekonomik yasaların etkilerini nötralize edemeyeceklerdir. Doların durumunu "düzeltilmek" için yapılan baskılar daha etkili hale getirilecek. Ve doların "düzeltilmesi" Birleşik Devletler'de deflasyoncu önlemleri gerektirecek, bu ise, uluslararası kapitalist ekonominin yeni ve daha ağır bir iktisadi durgunluğa girmesini kaçınılmaz olarak hızlandıracaktır.

NOTLAR

1) 7 Ocak 1976'da yayınlanan Tindemans raporu Willy Brandt'ın Paris konuşmasına sadakatle bağlıdır. Alman Sosyal Demokrasisinin resmi oraganı **Vorwarts**'in belirttiği gibi, Tindemans raporunu Helmut Schmidt yazmış olabilirdi (15 Ocak 1976)

2) **Le Monde,** 21 Aralık 1977. (Devlet kartellerinin kurulması, hatta zorla kartelleşme iki dünya savaşı arasındaki dönemde, açıkça ortaya çıkmıştır. Bkz. **Marxist Economic Theory,** bölüm 16, s. 496).

3) İlginç bir diğer olgu, "Euro-dolar" pazarına paralel bir "Asia dolar" pazarının görünmesidir. **Far Eastern Economic Review**'a göre, (17 Eylül 1976 ve 23 Eylül 1977) özellikle Singapur'da işleyen bu pazar 1970'te 390 milyon dolardan, 1976'nın ortalarında yaklaşık 14 milyar dolara ve 1977'nin başlarında ise 17 milyar dolara yükselen mevduat kredilerini kapsamaktadır.

4) **Far Eastern Economic Review**'a göre, (21 Ekim 1977) Singapur'da adam başına GSMH, 1970 rakamlarının iki misline ve 1965'inkinin dört katına çıkarak 2.500 dolara varmıştı. Hong Kong için aynı rakam, 1965'inkinin üç misli ve 1970'dekinin % 70 fazlası olan 1,700

dolar olarak bildirilmişti. Hong Kong'daki aktif nüfusun yaklaşık % 40'ı ve Singapur'dakinin % 20'si, şimdiki durumda imalat endüstrisinde istihdam edilmiştir. Hong Kong'un ihracatı, eşit nüfusa sahip Finlandiya'yı aşarak ve Norveç'e yaklaşarak, 1976 da 7 milyar dolara vardı. Bu sayılar, Avrupa'nın en yoksul iki ülkesi olan İrlanda'nınkinin iki misli ve Portekiz'inkinin ise dört misli kadardır.

5) **Fortune, Kasım,** 1976.

6) Bkz. "Yeni Arap ve İran Finans Kapitalinin Oluşumu", **Inprecor,** no. 10. 17 Ekim 1974 ve "Encore une fois sur l'emergence d'un capital financier autonome dans plusieurs pays coloniaux', **Critiques de l'economie politique,** no. 22, Ekim-Kasım 1975.

7) **The Economist,** 10 Kasım 1977

8) Güney Kore Grubu için bkz. **Far Eastern Economic Review,** 23 Eylül 1977 ve **Newsweek,** 6 Haziran 1977. İran, Kuveyt ve Suudi Arabistan için, bkz. yukarıda adı geçen makalelerimizdeki kaynaklar.

9) **Le Monde,** 11 Kasım 1977

10) Brezilya için, bkz. özellikle Pierre Salama, "Vers un nouveau modele d'accumulation", **Critiques de l'economie politique,** no. 16-17, Nisan-Eylül 1974.

11) Folker Frobel, Jürgen Neinrichs ve Otto Kreye: **Die Neue Internationale,** Arbeitsteilung-Strukturelle Arbeitslosigkeit und die Industrialisierung der Entwicklungslander, Hamburg, 1977, görece daha fazla emek gücü kullanan endüstrilerin emek ücreti düşük ülkelere kaymaları üstüne geniş bilgi vermektedir. Fakat burada, çokuluslu ların sektörel bölünmeleri gibi bir olgu ihmal edilmiş ve dünya düzeyinde çeşitli endüstri branşlarının çok değişken dinamikleri yeterli ölçüde hesaba katılmamıştır. "Üçüncü Dünya"ya kayanlar, hiç de orta ve uzun vadeli büyüme oranlarına sahip sektörler arasında önde gidenler değildir.

12) Andre Udry, **Inprecor,** no. 61/2, 11 Kasım 1976

13) Aktaran, P. Thandika Mkandawire, "Employment Strategies in the Third World", **Journal of Contemporary Asia,** c. 7, no. 1, 1977.

14) Birleşik Devletler'deki en büyük ikinci, dördüncü ve sekizinci kömür şirketleri petrol tröstleri tarafından kontrol edilmektedir: Continental Oil, Occidental Petroleum, Ashland-Hune Oil ve Standart Oil of Ohio.

15) Bkz. Karl Marx, Capital, v. III, b. 39

16) Susan George, **How the Other Half Die**, Penguin Books, 1976, s. 40-41 Diğer sayılar FAO raporundan alındı, op. cit., s. 7, 13-15, 154-5.

17) Charles-Andre Udry, "Malthusianism and Famine", **Inprecor,** no. 16-17, 16 Ocak 1975.

18) Susan George, op. cit., s. 38-39.

19) FAO: **"The State of Food and Agriculture 1976"**, s. 117-18.

20) Susan George, op. cit., s. 39.

21) Susan George, ibid., s. 35.

22) Cynthia Hewitt de Alcantara, "The Social and Economic Implications of the Large-Scale Introduction of New Varieties of Food Grains in Mexico", UNRISD, Cenevre, 1974 (teksir) Ne yazık ki bu dikkat çekici çalışma daha geniş çapta yararlanılmasını sağlayacak biçimde basılmamıştır.

23) Ernest Feder, "Capitalism's Last-Ditch Effort to Save Underdeveloped Agriculture: International Agribusinness, the World Bank, and the Rural Poor", **Journal of Contemporary Asia,** v. 7, no. 1, 1977.

24) Steve Raymer, **National Geographic Magazine,** Temmuz 1975.

25) Genç çocukların yetersiz beslenmelerinin en kötü yanı, vitamin yetersizliği ve hayvansal protein eksikliğinden ötürü entellektüel kapasitede meydana gelen sürekli ve iyileşmez azalmalardır (bkz. özellikle **Le Cerveau et la Faim,** Dr. Elie Schneour'un dikkat çekici kitabı, Paris 1975).

26) Bu veriler, 1976'da gerçekleştirilen bir kollokyum'a — **"Echanges de Technologie Est-Ouest"**— çeşitli batılı ekonomistler tarafından verilen rapordan alındı. NATO'nun ekonomik işler bölümü tarafından aynı başlık altında yayınlandı (Brüksel, 1976).

Özellikle, Portsmouth Politeknik'ten Prof. Podolski, Birmingham Üniversitesi'nden Prof. Hanson ve Harvard Üniversitesi'nden Prof. Marshall I. Goldman'ın raporlarından yararlandım.

27) Oriental Economist, Ekim 1976, Japon tröstlerinin dış ülkelerde kazandıkları fabrika kurma ihalelerinden, özellikle Cezayir'deki 500 milyon dolarlık inşaat projesi ve Sovyetler Birliği'nde kurulan 400

milyon dolarlık iki amonyak fabrikasından bahsetmektedir. Emperyalist ülkelerdeki pek çok pazarın doymuş durumu, bu tür takas anlaşmaları bakımından güçlüklere neden oluyor. 23 Ocak 1978 tarihli **Business Week,** Comecon temsilcileri ile, pazarlarda düzen sağlamak için bu türden anlaşmalara giren çokuluslulaların temsilcileri arasında yapılan ortak bir toplantıyı bildirmektedir.

28) Son yıllarda Çin petrol üretimi 1970'te 30 milyon tondan 1974'te 80 milyon tona çıkarak muazzam bir artış gösterdi.

29)**Blick durch die Wirtschaft**'a göre (22 Mayıs 1975) Kafkaslar'dan ve Urallar'dan sağlanan petrolün maliyeti ton başına 3.66 dolar olarak hesaplanmaktadır (İran'da 0.50, Suudi Arabistan'da 0.75 ve Libya'da 1 dolar). Öte yandan, Sovyet petrol rezerevlerinin % 80'inin bulunduğu Sibirya'da, üretim maliyeti ton başına 9 dolar olarak hesaplanmıştır. 1971'de SSCB, hala, petrol üretiminin % 20'sini ihraç etmekteydi. Ekonominin büyüyen ihtiyaçları ve toplumun giderek daha fazla motor kullanması nedeniyle, bu oranın, daha sonraki yıllarda keskin bir düşüş göstermesi beklenmektedir.

30) 30 Mart 1977.

31) 1975'ten beri SSCB, Comecon üyelerine sattığı petrolün fiyatını yükseltmektedir. Fakat, bu fiyat, dünya pazar fiyatlarının büyük ölçüde altında kalır, çünkü her yıl, beş yıl önceki dünya piyasa fiyatlarının ortalaması temel alınarak hesaplanır. Şimdiki durumda bu fiyatın Ekim 1973 öncesi düzeyin iki misli olduğu söylenmektedir (kapitalist ülkelerde aynı fiyatın gösterdiği dört misli artışa karşılık). (**Neue Zürcher Zeitung,** 24 Ekim 1977.)

32) Kore Halk Cumhuriyeti'nin, emperyalist kredi kurumlarına, SSCB'ye ve Çin'e 1.8 milyar dolar borçlu oduğu belirtilmektedir: bu, 1972-75 döneminde gerçekleştirilen önemli ölçüdeki satınalmaların sonucudur. Raporlara göre 30 milyon dolarlık borç senedi protesto edilmiştir. Kuzey Kore'ye 120 milyon dolar ödünç veren Japon bankaları ve mali kurumları Japon Dış Ticaret Bakanlığı'nın, Kore Halk Cumhuriyeti hükümetinin iflasını ilan etmesini talep etmişlerdir. (**Far Eastern Economic Review,** 5 Kasım 1976).

33) **Nouvelles Atlantiques,** 25 Mayıs 1977.

34) **Le Monde Diplomatique,** Eylül 1976. Sovyet bürokrasisinin batı parasına duyduğu bu susuzluğun traji-komik bir yan ürünü, Moskova Narodny Bank'ın, Güneydoğu Asya'daki özel şirketlere spekülatif kredi sağlama girişimiydi. Kauçuk ihracatının finanse edilmesi

ve kauçuğun deniz yoluyla nakli alanlarında Singapur'da önemli bir konum kazanıldıktan sonra, uluslararası durum değiştiğinde, yani 1975'te bankanın canı fena halde yandı. Imperial Securities International ve Hong Kong'daki Mosbert grubuna muazzam krediler sağlanmıştı ve bunlar 1976 Eylül'ünde ödemeleri durdurmak zorunda kaldılar. Böylece kapitalist iktisadi durgunluğun "sosyalist" bir kurbanı oldu. (bkz. **Le Monde,** 5-6 Aralık 1977).

35) **Far Eastern Economic Review,** 23 Eylül 1977, 2 Şubat 1978.

36) 5 Şubat 1978 tarihli Londra **Sunday Times**'a göre Kuveyt, hükümetin 186 milyon dolar değerinde menkul kıymet satınalması sayesinde daha yeni kurulan menkul değerler borsasının çökmesini önledi. (Ocak 1978)

37) Brezilya, kahve fiyatlarında, 1976 ve 1977'deki muazzam artışlardan sonra don nedeniyle kötü hasat yüzünden yaşanan düşüşü düzeltmek için boşuna uğraştı. Fiyatlar, libre başına 3.20 dolardan, 1.80 dolara düştü. Brezilya 1977 Aralık'ında eski fiyatın geçersizliğini bildirdi. (**Business Week,** 28 Aralık 1977).

38). Kilise komisyonunun raporu (op. cit., s. 38, 39, 40) bu bakımdan duyulan endişeyi açığa vurur. İngiltere'ye askeri ve politik bakımlardan bağımlı olmasına rağmen, bu ülkede mevduat olarak tuttuğu fonların önemli bir bölümünü geri çeken Birleşik Arap Emirlikleri örneği, Birleşik Devletler için bir ön uyarıdır. **Business Week**'e göre (26 Aralık 1976), 1977 ortaları itibariyle "petrodolar"lar kesildi ve OPEC ülkeleri yeni fazlalarını sadece "Euro-paralara" çevirmeye başladılar.

V. MARKSİZM VE KRİZ

1. Aşırı Üretim Krizleri: Marksist Açıklama

Marksist endüstri çevrimi teorisi, akademik teori kadar, önde gelen yazarların periodik aşırı üretim krizlerini tek nedene bağlı olarak açıklama arzularından çekmiştir. İki büyük "okul" çıkmıştır ortaya. Bunlardan biri krizlere eksik tüketimin (yani, tüketici mallarının aşırı üretimi), diğeri ise aşırı birikimin (yani üretici mallarının üretiminde sağlanan büyümenin devamı bakımından kârların yetersizliği) neden olduğu görüşündedir. Bu tartışma, krizleri "yetersiz talep artışı" ile açıklayanlar ile "oransızlık"la açıklayanlar arasındaki eski tartışmanın bir çeşidinden başka birşey değildir.

Her iki okul da krizlerin daha derinden kavranmasına reddedilemez katkılarda bulundular. Fakat her ikisi de, kapitalist üretimin özünde birbirine organik olarak bağlanan birşeyi keyfi olarak bölme hatasını işlediler. Marks'ın temel yapıtlarındaki değinmelerinden başlayarak kapsamlı ve doyurucu bir Marksist kriz teorisi geliştirmek konusunda gösterdikleri başarısızlığın kaynağı budur.[1] Bu bölme, Marks'ın son yazılarında –**Kapital**'in üçüncü cildinin elyazması- periodik krizler üzerine yapılacak açıklamaların, artı değerin gerçekleşmesiyle kâr oranının düşmesinden çıkan sorunların **birleştirilmesi** ile yapılabileceğini vurgulaması nedeniyle şaşırtıcıdır. Marks şöyle der: "Doğrudan sömürü şartlarıyla, sömürüyü gerçekleştiren şartlar özdeş değildir... Birincisi, sadece toplumun üretken gücü tarafından, ikincisi ise çeşitli üretim branşlarının oransal ilişkisi ve toplumun tüketim gücü tarafından sınırlanır."[2]

Kapitalist üretim tarzı, **hem** genelleşmiş meta üretimi, **hem** de birbirinden bağımsız olarak işleyen şirketlerin kâr için yaptıkları üretimdir. Biri olmadan diğeri de olamaz. Hem büyüyen bir artı-değer (artı-emek) kitlesinin üretilmesine yönelik bir sistemdir hem de bu sistem içinde bu artı-değerin gerçek temellükü bu değeri içeren meta üretim fiyatlarından (ortalama kâr oranını getiren) ya da en üst kârın gerçekleşmesini sağlayan fiyatlardan satılmasına bağlıdır. Kapitalist üretim tarzının herhangi bir diğer yorumu, içkin yapısal niteliklerden birini eksik bırakır ki bu nitelik olmazsa sistem kapitalist olmaz.

Şöyle bir formül, özellikle mistifikasyon yaratır: "Sermaye, giderek daha fazla artı-değeri kendine maleder, çünkü sermayenin değeri çoğaltan bir doğası vardır." Böyle bir ifade sermayenin genişleme eğilimini sınırlayan koşulları, yani sistemin çelişkilerini yok ediverir. (Geçerken, böyle bir formülün aynı zamanda, afyonun uyku verici özelliklerinden ötürü yatıştırıcı olduğunu söylemek kadar totolojik olduğunu ekleyebiliriz)

Kapitalist üretimin "temel hücresi"nin —meta— doğası zorunlu olarak, onun "meta" ve "para" biçiminde ikiye bölünmesini gerekli kılar. Meta **aynı anda** hem biriysel hem de toplumsal emeğin ürünüdür. Fakat kişisel üretim biçiminde gerçekleşen bu toplumsal emek doğrudan doğruya ve **a priori** olarak tanınamaz bunun için, değişim değeri biçiminde, para biçiminde dışsallaştırıcı koşullar gerekir. Fakat, metada içerilmiş bulunan toplumsal emeğin bu **a posteriori** kabulü daima bir sorunsalı yansıtır; bu kabul daima metanın fiilen satışına ve satıldığı fiyata bağlıdır.

Dolaşım sırasında, bu artı-değerin karşıt değerinin sadece bir parçasını elde eden kapitalist için, üretim boyunca büyüyen bir artı-değer kütlesi **üretmek** çok önemli değildir. Artı-değerin üretimi, otomatik olarak gerçekleşmesini de gerektirmez. Bu nedenle, metanın meta ve para olarak bölünmesinde -metanın değişim değerinin gerçekleşmesi bakımından bu zorunlu bir bölünmedir- ve bu metanın kullanım değeri ile değişim değeri arasındaki çelişkide aşırı üretim krizlerinin olanaklılığının nüvesini buluruz.

Hemen her zaman fiziksel kıtlık, yani, **kullanım değerlerinin eksik üretilmesinin** yolaçtığı krizler olarak ortaya

çıkan kapitalizm öncesi krizlerden (ya da bazı durumlarda kapitalizm sonrası krizlerde farklı olarak kapitalist krizler, **değişim değerlerinin aşırı üretiminden** doğan krizlerdir. Ekonomik hayatı altüst eden ürün azlığı değildir. Ekonomik hayatın örgütlenmesini engelleyen, fabrikaların kapanmasına, işverenlerin işçilere yol vermesine, üretimin, gelirlerin, ücretlerin, yatırımların ve istihdamın azalmasına yolaçan, metaları ortalama kâr oranını garanti eden bir fiyattan satmanın imkânsız oluşudur -yani "gereğinden fazla meta"nın varlığıdır-.

Kapitalist ekonomik krizlerin nedenleri nelerdir? Sermayenin aşırı birikimi mi? Kuşkusuz böyledir ve bunun ne anlama geldiğini birazdan açıklıyacağız. Fakat, mekanik bir anlamda, yani, ücretler düşük, kârlar yüksek olsa, birikim ve dolaylısıyla büyüme engellenmeksizin sürebilirdi biçiminde bir açıklama olmayacak bu. Çünkü "Aşırı sermaye birikimi", "aşırı emtia üretimiyle el ele gider ve daha düşük ücret düzeyleri bu durumu engellemez! Aslında, Marks'ın kendisi, "aşırı emtia üretimini" reddederken, "aşırı sermaye üretimi"nin varlığını ileri sürenlerle alay etmiştir.[3]

"Kitlelerin (bir bütün olarak toplumun) eksik tüketimi"nden ne haber? Kuşkusuz, bunun da rolü vardır. Çeşitli kereler Marks "tüm gerçek krizlerin nihai nedeninin, kapitalist üretimin, sanki sınır toplumun mutlak (fiziksel-E.M.) tüketme gücüymüş gibi üretici güçleri geliştirmesine karşıt olarak, yoksulluk ve kitlelerin sınırlanmış tüketimi "olduğu üzerinde durmuştur. Nedir ki bu, ücretler yükselirse krizlerden sakınılabilinir gibi kaba bir tarzda anlaşılmamalıdır. Çünkü, bir kez daha tekrarlayalım, kapitalistler, metaların sadece satılmasıyla ilgilenmezler. Kapitalistler metaları **yeterli düzeyde kâr** getirecek biçimde satmakla ilgilenirler. Şimdi, ücretlerde belirli bir eşiği aşan her artış, kaçınılmaz olarak önce oranları, sonra kâr miktarını azaltır ve böylece sermaye birikimini ve yeni kârları engeler.

"Üretim anarşisi", özel mülkiyet içinde köklenmiş çeşitli üretim dalları arasındaki "oransızlık" ve genelleşmiş pazar ekonomisinden ne haber? Yine, kuşkusuz, bu da bir rol oynar, ancak tüm sektörlerde bir "üretimi düzenleme genel karteli"nin kurulması halinde aşırı üretim krizlerinin ortadan kalkacağını iddia eden "uyumcu" yaklaşımla bakmamak şartıyla... Zira kapitalist üretim tarzında, üretim ile "nihai

tüketici" tarafından gerçekleştirilen tüketim arasındaki oransızlığın kendisi, kapitalist üretimdeki anarşinin yanında **sistemin özerk bileşenlerindendir.**

"Kâr oranının düşmesi"nden ne haber? Kuşkusuz bu da, bir faktördür, fakat mekanik anlamda doğrusal bir neden sonuç zinciri gibi, yani kâr oranında düşme-yatırımlarda azalma-istihdamda azalma-gelirlerde azalma-aşırı üretim krizi, biçiminde değil. Genellikle, bir çökmenin hemen öncesinde yatırımlarda azalma değil, aksine artış vardır. Yine aynı şekilde, krizin patlak vermesine öngelen hararetli hareketlilik dönemi sırasında, ücretlerde de bir azalma değil artış görülür. (Kuşkusuz, bu kuralın bazı ayrıcaları vardır. Batı Almanya'da yatırımlar, 1974-1975 iktisadi durgunluğunun patlak vermesinden önce düşmeye başlamıştı.)

Kâr oranındaki düşmenin, aşırı üretim krizinin ve krizin patlak vermesinin zincirleme ardıllığını anlamak için, krizin görgüngüsel yanını, krizin **ateşleyicilerini,** derinde yatan **nedeni** ve bunların kapitalist üretim tarzının mantıksal çerçevesi içindeki işlevlerini birbirinden ayırmak zorundayız.

Kapitalist ekonomik kriz daima bir aşırı emtia üretimi krizidir. Bu, ne "biçimi bozulmuş bir ideolojik görüş" ne de basit bir görüntüdür. Aşırı üretim krizi, Marksizmin, sahte teorik bir lâf kalabalığı denizinde boğmaya değil açıklamaya çalıştığı kavranabilir bir gerçekliktir.

Aşırı üretim daima kapitalizmin emtianın sahiplerine beklenen kârı sağlayacak üretim fiyatlarından satılması halinde, varolan satınalma gücünün alabileceğinden çok daha fazla emtia ürettiği anlamına gelir. Her ne kadar analizin daha derin ve dolambaçlı yanları varsa da, kavranması gereken ilk olgu, metaların arz ve talebi arasında "normal zamanlar" da varolan kararsız dengede ortaya çıkan bu ani kopuştur.

Ansızın, arz, siparişlerde muazzam bir azalmayı ve cari üretimde önemli bir düşüşü uyaran bir noktaya kadar efektif talebi aşar. Satışlardaki bu ani düşme, stoklardaki azalma, cari üretimdeki azalma böylece, **krizin kümülatif hareketine yolaçar:** istihdamda, gelirlerde, yatırımlarda, üretimde vb. azalma. Ve bu, üretimin her iki temel kesiminde de yani, üretici malları (KesimI) ve tüketici malları

(Kesim II) için geçerlidir.

Krizin bu iki kesimden birinde ya da diğerinde başlamış olması büyük bir önem taşımaz. Deneysel olarak, krizin sıklıkla II. Kesim'de başlaması dikkat çekicidir. 1974-1975 iktisadi durgunluğunda böyle oldu (otomobil). Fakat bu deneysel olgu, belirli bir içsel mantığın varlığını göstemez. Her iki kesimde de eş zamanlı olarak başlayan ya da -daha az sıklıkla- sadece Kesim I'de, üretici mallarında başlayan aşırı üretim krizleri olmuştur ve olabilir.

Aşırı üretim krizlerinin içinde oluştuğu biçimler, bu krizlere yol açan olaylardan ayırtedilmelidir. Krizi ateşleyen olay, mali bir skandal, ani bir banka paniği, büyük bir işletmenin iflası ya da sadece dünya pazarındaki kilit sektörlerden birinde çevrimin ters dönüşü olabilir. Ateşleşici, 1866'da Birleşik Devletler'deki iç savaş pamuk kıtlığına neden olduğu zaman ortaya çıkan krizde olduğu gibi, ansızın gerçekleşen önemli bir hammadde (ya da enerji) eksikliği durumu olabilir. Fakat ateşleyici tek başına krizin **nedeni** değildir. Sadece, yukarda tanımlanan kümülatif hareketi başlattığı ölçüde, krizin, beklenenden önce gerçekleşmesine neden olur. Nedir ki, ateşleyicinin bu olaylar zincirini başlatabilmesi için, doğrudan doğruya kendisinden gelmeyen bir dizi önkoşulun biraraya gelmesi gereklidir.

Örneğin, büyük bir ticari şirketin ya da büyük bir bankanın yankı uyandıran iflâsı, bir boom'un başlangıcındaki büyümeyi boğmayacaktır. Bu etki ancak boom döneminin sonunda ortaya çıkacaktır, çünkü, yaklaşan krizin tüm unsurları biraraya gelmiş ve krizin patlak vermesi için katalizör bir olay beklemektedirler.

Aşırı üretim krizinin kapitalist üretim tarzının gelişmesi bakımından yerine getirdiği objektif işlev diğer bir kavramdır ve krizin ortaya çıkış biçimlerinden, onun ateşleyicisinden ve daha derinlerdeki nedenlerinden ayırdedilmelidir. Krizin objektif işlevi, kapitalist rekabete (ya da tekellerin hareketine) rağmen, **değer yasasını doğrulayan bir mekanizma oluşturmaktadır.**

Her endüstri çevriminin başlangıcında, emeğin etkinliği artışı, rasyonalleşme ve hızlanan bir teknik ilerleme vardır. (Bu, özellikle 1940 ya da 1948'den 60'ların sonuna kadar geçen dönemde olduğu gibi, kapitalist büyümenin hızlandığı dönemleri birbirine bağlayan büyük

teknik devrimler çağı için geçerlidir.) Bir pazar ekonomisinde, üretkenlikte görülen belirgin bir artış, daima metaların birim değerlerinde bir düşüş olduğu anlamına gelir. (Bunun, kağıt para değerinin düşürülmesiyle maskelenmiş olması büyük önem taşımaz. Altına ya da emek-zamana göre yapılacak bir hesaplama bu değer düşmesini derhal açığa çıkarır.) Fakat, bir "aşırı-ısınma" dönemi emtia sahibi kapitalistlerin -özellikle en ileri teknikleri uygulayan endüstrilerin- çeşitli derecelerden başarılarla, **eski değerleri yürürlükte tuttukları,** böylelikle de bol miktarda aşırı kâr sağladıkları bir dönemdir. Durgunluk, aşırı üretim, arz ve talep arasındaki dengenin ansızın bozulmasına neden olan tam da fiyatlardaki düşmeyi başlatan mekanizmadır. Diğer bir deyişle, üretkenlik artışının sonucu olan yeni emtia değerlerini dayatır ve böylelikle ağır kâr kayıplarına ve sermayenin kapitalistler için ağır değer kaybına uğramasına yol açar.4

Yine dikkat edilmelidir ki, boom'un yükselişi ve başlangıcı, çevrimin, sabit sermayenin yenilenmesinin "olası" süresi boyunca az ya da çok oransal olarak sendelediği bir dönemi değil, zamansal olarak yoğunlaştığı dönemleridir. Bu durumda çevrimsel hareket açıkça hızlandırılmıştır ve yansıma etkileri aracılığıyla yeniden üretilmek eğilimindedir.[5] Fakat, bu yenilenmenin periodikliği önceden belirlenmediği için, hatta kendisi kârlılık koşullarının, pazar büyümesindeki öngörülerin ve daha uzun vadeli teknik buluş hızının bir işlevi olduğu için, çevrimsel hareket, konjonktürel dalgalanmaların kaynağı olmaktan çok (bu dalgalanmalar itiraz kabul etmez biçimde büyüttüğü ve düzenli olarak yeniden ürettiği halde) bir sonucudur.

Yine de bütün bunlar kriz için tam bir **açıklama** sağlamaz. Tekrar ve tekrar krizin, ortalama kâr oranındaki bir düşmenin ifadesi ve bir aşırı emtia üretiminin ortaya çıkışı olduğunu söyledik. **Gerek** üretim ve meta dolaşım alanında, **gerekse** rekabet ve sınıf mücadelesi alanında yeralan bir dizi vazgeçilmez dolayım unsurunu birleştirerek daha doğru bir neden-sonuç zinciri kurmak zorundayız.[6]

İyileşmedeki ya da çevrimin yükselişindeki belirli bir noktada, teknolojik ilerlemenin (kapitalist sistemde asla "tarafsız" değildir, makinayı el emeğine ikame ederek "emekten tasarruf" sağlar) ve boom'u

alevlendiren yatırım şişkinliğinin bir sonucu olarak, sermayenin organik bileşiminde kaçınılmaz bir artış olur. Belirli bir süre için, sermayenin organik bileşimindeki bu yükselme, artı-değer oranındaki güçlü bir artış, hammadde fiyatlarında göreli bir azalma ve/veya sermayenin organik bileşiminin daha düşük olduğu işkolları ya da ülkelere yapılan daha çok sermaye yatırımı gibi etkenlerle birlikte gerçekleştiği zaman kâr düzeyini etkilemeyebilir (boom'un"balayı dönemi").

Fakat büyümenin mantığı, bu "balayı"nın şartlarını zayıflatır. Büyüme hızlandıkça yedek endüstri ordusu daha hızlı erir ve artı-değer oranını yükseltmek daha güç hale gelir, çünkü, emek piyasasındaki güçler ilişkisi, iyi örgütlenmeleri koşuluyla, emek-gücü satıcılarının lehine değişir. Büyüme dönemi uzadıkça görece azalan hammadde fiyatlarını, bu sektörün daha az esnek olan üretim koşulları nedeniyle (bunlar doğal faktörlere daha çok bağlıdırlar) muhafaza etmek daha güç hale gelir. Büyümenin uzunluğu ve derinliği ne kadar fazlaysa üretken sermayenin endüstride ileri ülkelerin başlıca sektörlerine göre yapısal olarak daha düşük organik sermaye bileşimi koşulları bulabildiği sektörler (ve ülkeler) o kadar az olur.

Belirli bir eşiğe varılır varılmaz, büyümenin yapısında varolan bu mantık, kâr oranının düşmesine yönelik bir eğilimi uyarır. Fakat fiyatlar ve üretim, sermayenin değerlenmesi bakımından kötüleşen bu koşullara otomatik olarak, birarada ve hemen uyamazlar (böyle bir uyum, çevrimi "yatıştırabilir" ve çöküntüyü önleyebilir).

Kâr oranının düşmesi kapitalistler arasındaki rekabeti hızlandırır. Bu durumda, teknolojik bakımdan en güçlü ve en fazla çalışma sermayesine sahip olan firmalar, daha yoksul ve geri kalmış firmalara göre avantajlıdırlar. Birinciler, özellikle tekelci kapitalizm koşulları altında pazara egemen durumda bulundukları için, "karar anı"nı mümkün olduğu kadar ertelemeye, diğer bir deyişle, eski kâr oranını, hatta boom'un zirvesinde elde ettikleri aşırı kârları olabildiğince muhafaza etmeye çalışırlar.

Kâr oranındaki düşme, basit olarak, **bir bütün olarak toplumsal sermayeye göre,** toplam artı-değer üretiminin artık eski kâr oranını muhfaza etmek bakımından yeterli olmadığı anlamına

gelir. Bu durumda, büyük endüstri firmalarının ya da büyük bankaların kâr oranlarında derhal bir düşme olması gerekmez. Düşme ilk olarak şu biçimde görünür: **yeni birikmiş** sermayenin bir bölümü artık "normalde beklenen" kârlılık koşullarında üretken olarak yatırılamaz. Bu durumda, bu sermaye giderek spekülasyona, daha az kârlı ama riskli faaliyet alanlarına yönelir.[7] Bu durumda mutlak yatırım hacminin zorunlu olarak azalması gerekmez hatta artabilir ve istihdam da ücret de azalmaz.Hatta bunlar çok yüksek, giderek maksimum düzeyde bulunabilirler. Fakat, yatırımlar, istihdam ve üretkenlik (göreceli artı-değer üretimi), artık, "nihai tüketici"nin durumu dikkate alınmaksızın kendi başlarına büyümeyi alevlendirmek bakımından yeterli oranda artmamaktadırlar. Endüstri artık "endüstrinin en iyi müşterisi" değildir.

Şimdi, çevrimin bu ters dönme noktası, genellikle boom'un devamı tarafından "gizlenir" ve büyümenin temellerini zayıflatan iki olguyla çakışır.

Bir yandan, büyümenin devam ettiği ve spekülasyonun etkisini arttırdığı koşullar altında, ortalama kâr oranındaki bir düşme, **sürekli artan bir kredi ihtiyacına** ve dolayısıyla şirketlerin daha fazla borçlanmalarına yolaçar. Bu durum, şirketlerin, fiyatların ve kârların hızla ayarlanmasına karşı direnişinin şiddetini arttırır. Çünkü, mali yüklerdeki artışın brüt kârlardaki düşüşle birlikte gerçekleşmesi şirket kârlarını çok daha ağır biçimde düşürebilir. Kredi boom'u hemen hemen kaçınılmazdır, çünkü bankalar, ağır kayıplara yolaçabilecek zincirleme iflaslardan sakınmaya çalışırlar. Bu durumda, bir boom'dan "aşırı kızışmış" bir ekonomiye, ancak güçlükle sezilebilen bir geçiş vardır. Şimdilik bu gelişme karşı konulmaz biçimde çöküntüyü hazırlayan güçleri maskeler.

Öte yandan, büyüme ve aşırı ısınma geliştikçe aşırı üretim kapasitesi durumları, yani potansiyel aşırı üretim, kaçınılmaz olarak **ortaya çıkmak durumundadır.** "Balayı" döneminde büyümenin iki temel özelliği-sermayenin organik bileşiminde artış ve göreli artı değerin yükselişi (artı-değer oranında yükselme) kaçınılmaz olarak, üretilen emtia kütlesinde bir artışla sonuçlanır.[8] Kapitalist üretim tarzında, toplam emtia kütlesini çoğaltmaksızın tüketici mallarının birim değerini (artı değerdeki yükselme buna bağlıdır) azaltmak

olanaksızdır. Aynı şekilde, sermayenin organik bileşimindeki yükselişin kökenini oluşturan makina ve hammadde üretimini uzun dönemde artırmak (Kesim I'deki üretim), Kesim II'nin üretim kapasitesini, Kesim I'inkine göre az da olsa çoğaltmadan mümkün değildir. Kapitalist üretim tarzının içsel çelişkileri bu durumda büyüme sırasında şu sonuçlara yolaçar:

a) artı-değer bölü değişken sermaye oranındaki yükseliş, sınıf mücadelesinin bir fonksiyonu olarak, sabit sermaye bölü değişken sermaye oranındaki artışı dengeleyemez.

b)"dolambaçlı üretim biçimleri "nin yaygınlık kazanmasına rağmen sabit sermaye bölü değişken sermaye oranındaki değişme, rekabet ve teknik gelişme mekanizmalarının bir fonksiyonu olarak, üretim araçlarının üretme kapasitesinin tüketim araçlarının üretme kapasitesine oranındaki değişmeyle orantılı olamaz.

Bu koşullar altında, Kesim II'nin üretken kapasitesi ücretlerden çok daha hızlı **yükselmelidir.** Bu yükselme, özellikle, sermayenin, artı-değer oranındaki yükselmenin gevşemeye ya da duraksamaya başladığı anı erteleyebileceği bir boyutta gerçekleşmelidir.

Sermaye boşta kaldıkça artı-değer kütlesindeki artış sermaye birikimini giderek daha fazla yavaşlatır, kâr oranı daha çok düşer ve beklenen kâr oranı ile pek çok firmanın gerçekleştirdiği kâr oranı arasındaki fark ve firmaların mali yükleri ile sağladıkları gerçek gelirler arasındaki fark daha çok artar. Bu durumda, en zayıf etkili olaylar bile iflaslara neden olabilir. Sermayenin "aşırı bolluğu" ve kârların "eksikliği" biraradadır ve birbirini belirler.

Kâr oranındaki düşmenin yarattığı etkilerin bütün sermayeleri kıskacına alması için tüm sektörlerde üretimde daralmayı gerektiren genelleşmiş bir durgunluk ve fiyat düşmesi (altın fiyatları) olmak durumundadır. Aşırı üretim krizi de kâr oranındaki düşmeyi **arttırır.** Bu durum, **artı-değer üretiminin** neredeyse maksimum düzeyde olması gerçeğine rağmen gerçekleşmiştir. İstihdamdaki azalma ve işsizliğin ya da kısa iş haftalarının oluşmasıyla birlikte, üretilmiş toplam artı-değer kütlesi hâlâ istihdam edilen işçilerin sömürülme oranlarındaki artışa rağmen boom'un sonundaki ya da "aşırı ısınma" dönemindeki düzeye göre azalır (üretilmiş artı-değer kitlesinin

yükselmesi boom'un sonunda durmuştu.)

Bu durumda şematik olarak "aşırı yatırım"ın "aşırı birikim"i uyardığı, bunun da "eksik yatırım"a ve muazzam bir sermaye değer kaybına yol açtığı söylenebilir. Ancak sermayenin değer kaybı yeterince büyükse ve gerek istihdam gerekse rasyonalizasyon önlemleri işçi sınıfının sömürülme oranını hızla arttırırsa kâr oranındaki düşme durdurulabilir ve sermaye birikiminin arttığı yeni bir çevrim başlatılabilir.

Kriz üzerine çalışan Fransız Komünist Partisi'nin iktisatçıları, sermayenin aşırı birikimi analizini aşırı emtia üretimi analiziyle birleştirme çabalarına rağmen, "tekelci devlet kapitalizmi" kavramına bağlılıkları nedeniyle zor durumda kaldılar. "Tekelci devlet kapitalizmi" kavramı onları, "fazla birikim" ya da "boşa giden birikim" gibi çelişkili ve ne idüğü belirsiz kavramları kullanmaya götürdü: " Devlet finansmanından yararlanan tekellerin sermaye birikiminin gerekleri, müthiş birikim harcanmasına neden olmuştur. Sermaye birikiminin bu boşa gidişi ve bu sermayeyi kârlı hale getirecek ve daha da arturacak kâr ihtiyacı hızlanan enflasyonun başlıca nedenidir. Ve birikim aşırı olduğu için de üretim araçları birikimi artık yeterli telafi edici çıkış alanları sağlamaz."

Boccara, kapitalist üretimin, günümüzde de, kapitalist üretim tarzının şafağında olduğu gibi, daima kâr için üretim olduğunu ve kapitalistler tarafından üretilen emtiaların kullanım değerleri ile ilgili olarak "boşa giden birikim" anlayışının bu üretim tarzı bağlamında anlam taşımadığını unutmuş görünüyor. "Aşırı birikim" varsa, bunun temel nedeni,devletin tekellere "fazla yardım" vermesi ya da bu tekellerin yatırımlarını "kötü yönetmeleri" değildir. Bunun temel nedeni, üretilen artı-değerin, **toplam olarak,** toplam sermayenin yeterince değer kazanmasına izin vermemesidir (yani beklenen kar oranını artık garanti etmemesidir). Bu, sermayenin çeşitli sektörler arasında paylaşılma biçimi üretilen toplam artı-değer, toplam sermayenin değer kazanması için yeterli olduğu sürece, tek başına genel bir aşırı üretim krizinin nedeni olamayacak ikincil bir faktördür.

Krizlere sadece "eksik tüketim"in neden olduğu teorisiyle, krizlere sadece "aşırı birikim"in neden olduğu teorisini savunanların ne ölçüde kısmen doğru kısmen de yanlış olduklarını saptamak için son

derece basit bir yol vardır. Bu iki karşıt teorinin iki ateşli sanvunucusu arasında geçen şöyle bir sağırlar diyalogu düşleyelim (diyelim ki bunlardan biri neo-Keynesci bir reformist sendikacı diğeri ise neo-liberal bir işveren temsilcisi olsun): "Aşırı emtia bolluğu anlamına gelen bir satış durgunluğu olduğuna göre, satılmayan stokların yeniden özümlenmesi için derhal ücretleri yükseltmeli ve şirketlerin durumunu düzeltmeliyiz. Aksi halde, krizden çıkış yolu yoktur."

"Zavallı cahil! Kriz, esas olarak, yatırımlarda (ve bu nedenle istihdamda), kârların düşmesi nedeniyle ortaya çıkan bir azalmadır. Çevrimin bu noktasında ücretleri artırırsanız, yatırımları ve bu nedenle istihdamı daha da azaltırsınız. Aksine, derhal ücretleri azaltmalıyız. O zaman, şirket yöneticileri ufukta yüksek kâr görecek ve yeni yatırımlar yapmaya, yeni personel istihdam etmeye başlayacaklar ve bütün bunlar çevrimi yeniden yükselişe geçirecektir."

"Böyle çılgınca şey işitmedim! Şu anda dev bir satış durgunluğu var zaten. Ücretleri indirirseniz, kitlelerin şu anki satınalma gücünü azaltırsınız, toplam talebi azaltırsınız. Toplam talep azalırsa, satış krizi daha da kötüleşir ve piyasa satılamaz durumda olan emtialarla tıka basa dolar. İşadamlarının daha çok satılmayacak emtia üretmek içi yatırım yaptıklarını kim işitmiş? Ücretleri azaltırsanız, krizle başa çıkacağınız yerde onu çok daha kötüleştirmiş olursunuz."

Her iki okul tarafından da sadece makro ekonomik kategorilerle çalışan (Keynesçiler'in "toplam talep"i ve monetaristlerin "para arzı") tüm akademik okullar için ortak olan bir hata yapılmaktadır: ancak belirli, özel koşularda gerçekleşecek bir dizi **mekanik ve genelleşmiş düzenlemeyi** ön varsaymak. Ev halkı gelirlerinde bir yükselme, ancak bu yükselmeye kâr oranı artışı ve piyasada genel bir gelişmenin olacağı umudu eşlik ederse çevrimi "harekete geçirir". Aksi halde yatırımlar gelir artışını izlemez. Öte yandan, kârlardaki ve yatırımlardaki bir artış, krizin üstesinden gelinmesini ancak bu artışa toplam talepte bir büyüme eşlik ederse sağlar. Aksi halde satılamayan emtia stokları pazarı olumsuz etkilemeye ve ekonomiyi depresyon durumunda tutmaya devam eder. Bu nedenle, üretimde ve sermaye birikiminde yeni bir büyüme çevrimi olacaksa, **birbirine bağlı** olarak güçlü bir piyasa büyümesi (nihai tüketicilerin satınalma gücünde artış) ve ortalama kâr oranında belirgin bir artış olmalıdır. Fakat böyle

bir durumun gerçekleşmesi pek çok farklı koşulların biraraya gelmesine bağlıdır.[9] Bunu ise, hükümetin alacağı şu ya da bu önlemle (ya da özel anlaşmayla) belirli bir zamanda gerçekleştirmek olanaksızdır. Bu yüzden de çevrim kontrol altına alınamaz.

Burada, 150 yıllık bir deneyimden sonra kapitalistlerin genel olarak neden karşılıklı öngörü hatalarını "telafi" etmek yerine hemen harekete geçtikleri sorulabilir. Neden tüm firmalar boom sırasında, aşırı kapasite ve fazla üretime yolaçacak biçimde, yatırımlarını aşırı ölçüde arttırıyorlar? Neden kriz sırasında, durgunluğu ve kârlardaki düşmeyi şiddetlendirecek biçimde, hepsi yatırımlarını azaltırlar? Onları bu şekilde davranmaya götüren akıldışı bir "sürü içgüdüsü" müdür?

Yanıt basittir: **bir bütün olarak sistem açısından** akılcı olan şey, ayrı ayrı her bir firma açısından akılcı değildir ve tersi. Piyasa güçlü bir büyüme dönemine girdiği zaman, tüm firmalar kendilerine pastadan daha büyük bir dilim kapmaya çalışırlar ve böylelikle "aşırı yatırım" ve fazla kapasite durumunu hazırlarlar. Bir durgunluk olduğu zaman ise, üretim kapasitesini artırmak tek tek firmalar için anlamsızdır. Aksine, kayıplar ve fiyat düşmeleri (altın fiyatları) azaltılmalıdır; bu ise üretimin azaltılması anlamına gelir. Bu da makro ekonomik düzeyde kümülatif "eksik yatırım"a yolaçar.

Liberallerin, her birey "özel çıkar"ını kollarsa, "ortak çıkar" sağlanmış olur biçimindeki saf dilce iddialarının ne denli hayalci olduğu, çevrimdeki her belirleyici dönüş anında açığa çıkar. Gerçek dışı olmasından başka bu görüş, kapitalistlerin çıkarlarıyla ücretli çalışanların çıkarları arasındaki çelişkiyi maskelemeye çalışır. **Yatırımlardaki artışı sendeleten başaçıkılmaz engel özel mülkiyettir.** Aynı şey, çevrimin ortadan kaybolması bakımından da başaçıkılmaz bir engeli oluşturur.

Şimdiki kriz ve Marksist kriz teorisi hakkında burada ortaya koyduğumuz analizimizi, yeni pazarlar ve dolayısıyla taleple ilgili olgulara aşırı önem vermekle suçlayanlar olacaktır. Şu yanıtı verebiliriz; çevrim sırasındaki dalgalanmalar, son çözümlemede, daima, birikimdeki ve bu nedenle de sermayenin genişletilmiş yeniden üretimindeki dalgalanmalardır. Fakat sermayenin genişletilmiş yeniden üretilme süreci, özellikle, Marks'ın Kapital'in ikinci cildinde ayrıntılı olarak açıkladığı gibi, **üretim ve dolaşım süreçlerinin**

birliğidir. Krizler olgusunu, artı-değerin gerçekleşmesi olgusunu yani dolaşımı, -yani piyasayı- bir yana bırakarak, sadece üretim alanında olup biten şeylerle (sermayeye kabul edilebilir bir kâr oranı sağlamak bakımından yetersiz nicelikte artı-değer üretimi) açıklamaya kalkışmak, gerçekte, kapitalist üretimin temel bir özelliğini, yani **genelleşmiş emtia üretimi denilen şeyi** dışlamaktır. Marks'ın sözleriyle:

"Aşırı üretim, özgül olarak, sermayenin genel üretim yasası tarafından koşullanır; bu yasa, pazarın gerçek sınırları ya da ödeme yeteneği ile desteklenen ihtiyaçlar gözönüne alınmaksızın üretici güçler tarafından konulan sınıra kadar üretmek, yani, belirli miktardaki bir sermaye ile maksimum miktardaki emeği sömürmek olarak ifade edilebilir ve bir yanda üretici kitleler ihtiyaçların ortalama düzeyine bağlı kalırlarken ve kapitalist üretimin doğası nedeniyle bu bağlılığı sürdürmek zorunda bulunurlarken, sürekli büyüyen yeniden üretimle, birikimle ve dolayısıyla gelirlerin sürekli olarak yeniden sermayeye dönüşmesiyle gerçekleşir"[10]

Ve çok daha öz olarak:

"Aşırı üretimin kapitalist üretimde mümkün ve gerekli olup olmadığı hakkındaki tüm tartışmalar, sermayenin üretim içindeki gerçekleşme (değer kazanma) sürecinin onun dolaşım içindeki gerçekleşmesini belirleyip belirlemediği; sermayenin üretim süreci içinde belirlenen gerçekleşmesinin, onun esas gerçekleşmesi olup olmadığı noktası çevresinde döner."[11]

2. 1972-1978 Çevrimi

Bu genel kriz teorisini, 1972-1978 çevriminin açıklanması için ve daha özel olarak 1974-1975 genelleşmiş iktisadi durgunluğunun kaynaklarına ve sonuçlarına uygulamak istersek, yetmişlerin başında uluslararası kapitalist ekonominin durumundan ve özgül çelişkilerinden çıkan bir dizi özel unsuru biraraya getirmemiz gerekir. Bu iktisadi durgunluk, onu izleyen ve 1974-1978 dönemine çok daha bunalımlı bir nitelik veren duraksamalı iyileşme, **beş farklı krizin** odaklaştığı bir nokta olarak kavranmalıdır.

(1) Klasik bir aşırı üretim krizi; derinliği ve süresi, bütçe açığı ile finansman ve geniş çaplı kredi uygulaması ile sınırlandı,

fakat bu anti kriz tekniklerin giderek azalan etkisiyle belirlendi.

1975 ve 1976'da devlet borçları ve özel borçlarının toplam miktarı 400-500 milyar dolar kadar olmalıdır. En zayıf durumdaki emperyalist hükümetlere, krizin en ağır darbe vurduğu tekellere, "Üçüncü Dünya" ülkelerine ve "sosyalist" ülkelere verilen ödünçler, **kısmi olarak** tüketicilere ve en sağlam durumda bulunan kapitalist firmalara verilen ödünçlerin yerini aldı. Bu sonuncular 1976'dan itibaren artan kârlarını, esas olarak borç yüklerini azaltmak için kullanmaya çalıştılar. Kredi çevrimi böylelikle endüstri çevriminden belirli bir ölçüde özerk kaldı; bu ise 1929-1932 krizinin tekrarından bir kez daha sakınılmasını sağladı. (Kredi çevriminin bu görece özerkliği, otuzbeş yıldan fazla bir süredir işlediği biçimiyle "geç kapitalizm"in temel niteliklerinden biridir.)

(2) Klasik aşırı üretim krizinin, altmışların sonundan beri genişlemesi duran **"uzun dalga"nın ters dönmesiyle** birleşmesi. Yüksek "teknolojik kârlar" -otomobil, elektronik, kimya ürünleri, bilimsel aygıt üretimi vb. gibi önde giden işkollarının uzun zamandır gerçekleştirdikleri tekelci aşırı kârlar- dereceli olarak azalmaya ya da tamamen ortadan kaybolmaya başladı.[12]

Futuribles dergisince yayınlanan ilginç bir çalışmada, (1977 güzü) Orio Giarini, sentetik elyaf endüstrisine ilişkin olarak şöyle diyordu: "Çevrim, altmışlarda farkedilebilecek belirli bir olgunluğa varıyor; yeni icatlar giderek daha marjinal yararlanma olanaklarını karşılıyor ve büyük bir yükseliş için beslenen umutlar kırılıyor. Zamanla araştırmalar özellikle varolan aygıtların daha mükemmelleştirilmesi üzerinde yoğunlaştırılıyor. **Teknolojik verimin azaldığı bir döneme girmiş olduğumuz açıktır...** diğer endüstrilerde de aynı belirtileri görüyoruz: büyük bilgisayar sektöründe... IBM için, FS (**Fature Systems**) programı altında 1976 için yapılan planlar yedi ya da sekiz yıl için ertelenmiştir... Aynı şey sivil havacılık için de söz konusudur...."

Teknolojik kârların kaybolması, böylece uzun dönemde kâr oranının ellilerin ve altmışların ortalamasının altında kalacağını doğrulamak bakımından önemli bir ek faktördür.

(3) Emperyalist sistemin krizinde yeni bir dönem. Bu dönemde petrol fiyatlarındaki yükselme ve "yeni dünya ekonomik

düzeni" için yapılan görüşmeleri sadece dolaylı yansımalardır. Çeyrek yüzyıldır emperyalizm, yarı-sömürge ve bağımlı ülkelerin doğrudan egemenliğinden dolaylı egemenlik altında alınmasına ve sömürge sistemini terketmeye zorlandı. Fakat bunu, emperyalist burjuvazi ile yarı-sömürge ülkelerin mülk sahibi sınıfları arasında dünya artı-değerinin bölünme tarzını (marjinal değişimler dışında) değiştirmeksizin yaptı. Bu girişim nihayet başarısızlıkla son buldu. Yetmişlerin başında, dünya düzeyindeki güçler ilişkisinde emperyalizmin zararına meydana gelen bozulma, emperyalistleri OPEC'in mülk sahibi sınıflarına, petrol kârlarında görülen keskin ve muazzam bir artış aracılığıyla, dünya artı-değerinin daha büyük bir payını ayırmaya zorladı. Dünya artı-değerinin yeniden paylaştırılan bu miktarını tam olarak hesaplamak güçtür. Büyüklüğü hakkında bir fikir vermek için, bu miktarı, %7-8 olarak tahmin edebiliriz.

(4) **Emperyalist ülkelerde ağırlaşan bir politik ve toplumsal kriz.** Bu, bir yandan ekonomik krizin **işçi mücadelesinin özel olarak yükseldiği bir çevrimle** ve bir dizi emperyalist ülkede işçilerin politikleşme mücadeleciliğinde bir yükselişle aynı zamana rastlamasının, diğer yandan, emperyalist burjuvazinin krizin yükünü işçilere yüklemek ve dünya artı-değerinin yeniden paylaşımını sağlamak girişimlerinin neden olduğu tepkilerin sonucudur. (Tablo LII)

(5) Bu dört krizin ve on yıldan fazla bir süredir içten içe gelişen burjuva toplumunun yapısal krizinin çakışması, **tüm burjuva toplumsal ilişkilerinin ve daha özelde kapitalist üretim ilişkilerinin krizini** hızlandırdı. Kapitalist sistemin, hayat standartlarında, istihdamda ve demokratik hakların pekiştirilmesinde sürekli bir iyileşme sağlama yeteneğinin güvenilirliği, krizin yarattığı etkilerin bir fonksiyonu olarak önemli ölçüde zayıfladı.

Stagnasyona eğilim gösteren uzun dalgalar, maddi üretimde yirmi ya da yirmibeş yıllık bir dönemde sürekli bir krize işaret etmez. Bunlar gibi aynı büyümeye yönelen uzun dalgalar, birbirini izleyen aşırı üretim krizleri, iyileşme dönemleri ve üretimde yükselme ile tanımlanır. Çevrim bu yönde işlemeye devam eder. Aradaki fark, büyümeye yönelen uzun dalgalar sırasında kriz dönemlerinin daha kısa ve daha az derin, iyileşme dönemlerinin ise daha uzun ve daha müreffeh

olmasıdır. Öte yandan, stagnasyona yönelen uzun dalgalar sırasında krizler daha uzun ve derin, iyileşme ise daha kısa ve daha dar kapsamlıdır. İyileşme dönemlerinin sözcüğün gerçek anlamında müreffeh dönemlere dönüşmesi daha güçtür. Bunun çarpıcı bir doğrulanmasını kısa süre önce yaşadık.

TABLO LII

Grev Mücadelelerinin Gelişimi (yıllara göre ortalama)

	B. Devletler	Japonya	B. Almanya	İngiltere	Fransa	İtalya
A. Grevci sayısı (1000)						
1951-55	2,468		205	658	1,415	2,343
1956-60	1,710		68	771	1,414	1,685
1961-65	1,362		186	1,512	2,102	2,971
1966-70	2,653		111	1,393	3,755	4,044
1971	3,280	1,896	536	1,171	3,235	3,981
1972	1,714	1,544	23	1,722	2,721	4,405
1973	2,251	2,232	185	1.513	2,342	8,081
1974	2,700	8,500	250	1.601		8,464
B. Grev günü sayısı (1000)						
1951-55	32,220		1,193	2,382	3,894	4,974
1956-60	32,320		707	4,446	1,980	5,581
1961-65	27,300		486	2,562	2,794	13,017
1966-70	45,116		157	5,540	32,138	17,676
1971	47,592	5,777	4,484	13,552	4,392	14,799
1972	23,918	3,871	66	23,909	3,912	19,497
1973	27,949	4,210	563	7,200	3,915	20,402
1974	40,505	9,684	1,051	14,740	3,380	16,747

Kaynak: ***Huffschmid/Schui: Handbuch zur Wirtschaftskrise in der BRD 1973-1976,*** *Palh-Rugenstein Verlag, Köln 1976, s. 93, çeşitli B. Alman kaynaklarından. Bu sayılar ihtiyatla değerlendirilmelidir; hükümet ve sendika istatistiklerinin bir karması üzerinde temellendirilmişlerdir. Bununla birlikte, açık bir eğilimi ortaya koymaktadırlar.*

Ortalama kâr oranının uzun dönemde gösterdiği düşme eğilimi, kendini altmışların sonunda, hatta altmışların ikinci yarısında duyurdu. Giderek artan sayıdaki önemli endüstri dallarında aşırı kapasite ortaya çıkması ve birbirini izleyen başarılı dönemlerin giderek artan spekülatif niteliği, bunun en açık belirtisiydi. 1972-1973 boom'u neredeyse tamamen spekülatifti. Bu dönemde hammadde fiyatlarında görülen muazzam artışın içkin nedenlere de sahip olması (bir önceki dönemin hammadde üretimindeki son derece düşük büyüme oranları ve eksik techizat) ve bir bütün olarak uluslararası kapitalist ekonomide hızlanan enflasyonun bir ürünü olması, 1972-1973 boom'unun temel spekülatif karakteri hakkında kuşkuya yer bırakmaz. Hammaddeler için yapılacak tüm sözleşmelerin toplam değeri, 1964'te 60 milyar dolar iken 1974'te 340 milyar dolara yükseldi. Hammadde kıtlığının hemen hemen sürekli olacağı düşünüldüğü için, muazzam spekülatif sermaye miktarları, gerek doların ve diğer kağıt paraların satınalma gücündeki düşmeyi karşılamak için, gerekse spekülatif kârlar sağlamak için hammadde ticareti alanına aktı.[13]

Bu spekülatif boom, aşırı kapasite İkinci Dünya Savaşı'ndan beri görülmemiş ölçüde genişlediği ve enflasyonun hızlanması politik ve mali otoriteleri kredi politikasına bir tavan koymaya zorlandığı için, özellikle ağır bir durgunluğa düşmeye mahkumdu. Böylelikle aşırı üretim, otomobil ve inşaat endüstrilerinde başlayarak 1974 ve 1975'te görülen kümülatif hareketi ve boyutu kazandı. Yukarıda gösterdiğimiz gibi, dünya pazarını yeniden yapılaştırmak ve kâr oranını artırmak için gerçekleştirilen kısmi girişimler uzun süreli, kümülatif ve hızlı bir iyileşmeyi sağlamak bakımından yeterli değildi.

Diğer bir deyişle, kamu borçlarındaki (bütçe açıkları) ağır artışların yarattığı pazar gibi -Birleşik Devletler'de bu, 1977'de ev halkı borçlarında hızlı bir artışla birlikteydi-, OPEC ülkelerindeki, endüstri bakımından en gelişmiş bağımlı ülkelerdeki ve "sosyalist" ülkelerdeki yeni pazarlar da, kitlesel işsizliğin, büyük firmaların daha az kredi almasının, ipotek kredisinde iki yıldan fazla bir süredir görülen muazzam düşüşün ve emperyalist ülkelerin çoğunda ev halkı borçlarında ortaya çıkan daralmanın neden olduğu kayıpları tamamen karşılamadı. (Bu borçlar, Birleşik Devletler'de 1977'de yeniden güçlü bir artış gösterdi.)[14] Borçların biraz "karşılandığı" ve bu nedenle de bir

iyileşmenin görüldüğü doğruydu fakat, bu, sadece kısmi ve yetersizdi. Kâr oranında da gerçek bir boom'u harekete geçirmek bakımından yeterli olmayan bir yükselme vardı.

Ekonomik bir iyileşmenin ellilerin ve altmışların ortalama büyüme oranlarına yaklaşabilmek için altetmek zorunda olduğu güçlükler hakkında bir fikir edinmek için, üç grup rakamı ele alalım:

(1) Amerikan sanayici ve tüccarları için kilit durumunda bulunan emtia stoklarının iktisadi durgunluk öncesi en üst düzeyleri ile, iktisadi durgunluktan bu yana varılan en alt düzey (Haziran 1975) arasındaki fark sadece on milyar dolardır. (Azalma 273 milyar dolardan 263 milyar dolara oldu.) Eylül 1977'de stoklar 327 milyar dolara varmıştı bile ve bu miktar enflasyon hesaba katılırsa, 1974-1975'e göre yaklaşık 284 milyar dolara eşdeğerdi. Bu durumda, belirli bir sermaye "budanması" ve "değer kaybı" vardı fakat bu çok önemsiz bir miktardı ve iyileşme başladığı zaman hızla dengelendi. Piyasanın büyümesi marjinal kalmakta ve sanayicileri önemli yatırımlar yapmaya ikna etmek bakımından kesinlikle yeterli olmamaktadır.

(2) Batı Almanya'da imalat endüstrisinin üretim kapasitesinin yıllık ortalama büyüme oranı 1960-1965 döneminde % 6.1 idi. 1966-1970 döneminde bu oran % 3.9'a düştü. Fakat aynı oran 1975'te %1.8'e, 1976'da % 1.5'e ve 1977'de %1'e düştü. Piyasa üzerinde ağırlık yapan muazzam aşırı kapasitenin objektif etkisi budur. Firma sayısındaki ve potansiyel üretkenlikteki sınırlı azalmalar -şu ana kadar, daha çok küçük ve orta çaplı şirketler için geçerlidir- aşırı kapasiteyi esaslı biçimde etkilemekten uzaktır.

Grafik V aşırı kapasitenin özümlenmesinin bir iktisadi durgunluktan diğerine, giderek ne kadar güçleştiğini açık olarak göstermektedir. **1974-1975 iktisadi durgunluğundan sonra bir boom yaşanmayışının temel nedeni budur.**

(3) **İktisadi durgunluğun son bulmasına rağmen, "boştaki" sermaye hacmi büyümeye devam etti.** Haziran 1977 ortasında Eurodolar ve Avrupa paralarıyla yapılan yatırımların toplamı 200 milyar dolara varmıştı. 1977 'nin sonunda bu rakam muhtemelen 350 milyar dolardı.[15] Fakat para-sermayenin bu aşırı birikimi aşırı üretim ve aşırı üretken kapasiteyle ilgisiz değildir.

GRAFİK V

Yedi Büyük Ülkenin Özel Sektöründe Üretken Yatırımların Çevrimsel Gelişimi: 1955-1978
(miktar olarak periyodik zirve noktaları: 100)

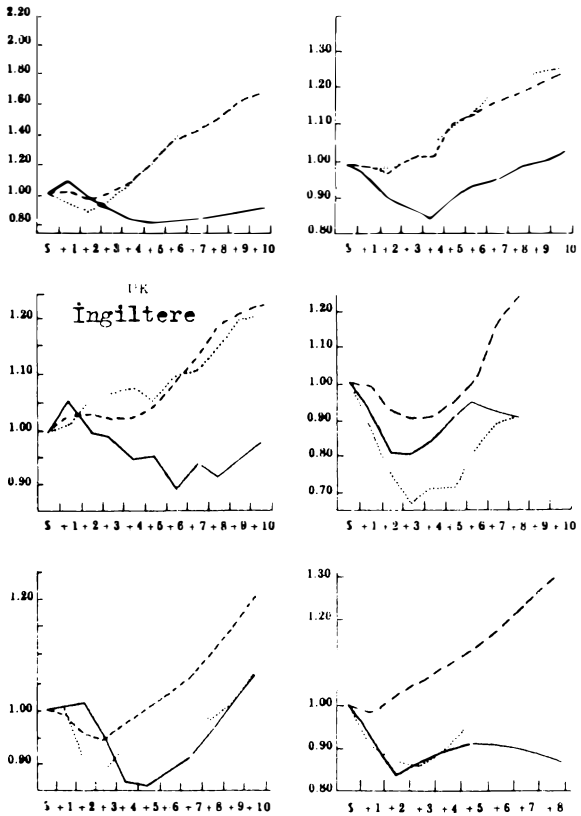

Kaynak: ***Perspectives economiques de 1'OCDE,*** *no. 21 Temmuz 1977, s. 23*

Esas çevrim: Sonuç
Esas çevrim: Tahmin
Önceki çevrimler: Ortalama
Önceki en keskin iktisadi durgunluk

"Birleşik Devletler, yeni kapasite olarak GSMH'sının yaklaşık %20'sini yatırmak zorunda kalsa, satılmamış tüm malları sığdırmaya dükkan ve işsizliği hesaplamak için hesap makinaları yetmezdi."[16]

Uluslararası parasal sorunların, 1972-1978 dönemi boyunca çevrimde görülen çeşitli dönüşlerde, neden giderek düzeni bozan bir rol oynadığı sorulabilir. (1966-1967 Batı Alman iktisadi durgunluğundan ve 1967'deki Amerikan mini iktisadi durgunluğundan itibaren düşünülse 1967'den 1978'e birbirini izleyen çevrimler için de söylenebilir.)

Sermayenin giderek artan uluslararasılaşması ve geniş çaplı kapitalist üretimin tipik örgütlenme biçimi olarak çokuluslu şirketlerin oluşması nedeniyle, dünya pazarı giderek emeğin gerçek anlamda toplumsallaştığı bir arena haline gelmektedir. Bu durum, yavaş yavaş sermayenin uluslararası hareketliliğindeki niteliksel ilerlemenin bir sonucu olarak, giderek artan sayıda emtianın **uluslararası üretim fiyatına,** yani, kâr oranlarının uluslararası düzeyde eşitlenmesine doğru gelişme olduğu anlamına gelir. Dünya fiyatlarının ulusal fiyatlardan oluşması giderek azalmaktadır. Aksine, dünya piyasa fiyatının oluşturduğu eksenden az ya da çok sapma gösteren ulusal pazardaki fiyatlardır.

Açıktır ki bu, etkisini derece derece duyuran, geniş çaplı ya da evrensel bir kural olmayan, **başlangıç aşamasındaki bir eğilimi** gösterir. Bu eğilim özellikle çeşitli ülkelerde aynı zamanda üretim yapan ve tek bir mamulün üretilmesi için aynı firma içinde uluslarası düzeyde işbölümüne giden çokuluslu şirketlerin kendi aralarında oynadıkları telafi oyununun bir sonucudur. Sonra bu ürün, değişim oranlarındaki dalgalanmalar hesaba katılarak, tüm ülkelerde aynı fiyattan satılır.

Bu koşullar altında, tekeller, uluslararası rekabetin artan baskısı nedeniyle, emperyalist ülkelerin ulusal pazarlarında katı fiyatlarını ya da tekelci aşırı kârları muhafaza etmek bakımından ciddi güçlüklerle karşılaşıyorlar. 12 Aralık 1977 sayılı **Business Week**, Birleşik Devletler'de eski tekelci fiyat uygulamalarının artık kullanılmadığını ve "daha esnek" ve "daha farklılaştırılmış" fiyat uygulamalarının giderek yaygınlaştığı üzerine uzun bir inceleme yayınladı. Burada, ortaya çıkan durumun, genelleşmiş bir değişim değil, sadece eğilimdeki bir dönüşün

başlangıcı olduğu bir kez daha görülür. Korumacılık, kartelleşme ve firmaların merkezileşmesi hep tekelci aşırı kârları korumak için yapılan ve içinde olduğumuz çevrim boyunca yaygın olarak gösterilen çabalardır.

Aynı koşullar altında, ulusal burjuva hükümetlerinin çevrimi ulusal düzeyde "düzene koyma" girişimleri de, özellikle ödemeler dengesi ve ulusal kağıt paraların değişim oranlarındaki dalgalanmalarla dolayımlanan ve artan güçlüklerle karşılaşıyor. Değişim oranlarının dalgalanmaya bırakılmasına geçiş, özellikle uluslararası kapitalist piyasada giderek etkisini daha fazla gösteren değer yasasının dayatmaları karşısında bu hükümetlerin bağımsız hareketlerini desteklemek için yapılan bir girişimdi. Fakat ortaya çıkan sonuçlar, en güçlü emperyalist hükümet olan Birleşik Devletler hükümeti için bile ortalamanın altında ve her zamankinden daha kuşkulu olmuştur.

Ulusal hükümetler, para arzını, kredi hacmini ve ulusal düzeydeki yapay değişim oranlarını yönlendirmeye çalıştıkça daha fazla korumacı politikalar uygulanıyor, uluslararası üretici güçler bu yönlendirmelere başkaldırıyor ve piyasa yasaları —değer yasası— bu hükümet önlemlerini etkisizleştirecek ve hatta üretimi engelleyecek bir duruma getirecek telafi mekanizmalarını devreye sokuyorlar.

Sadece "Üçüncü Dünya"da değil emperyalist ülkelerde de pek çok hükümet (Portekiz, İtalya, İngiltere ve belki yarın, İspanya ve Fransa' da), 1972-1978 çevrimi sırasında, bu ülkelerin -"normal" ortalamayı ansızın aşan- ödemeler dengesi açıklarının önemli miktarda uluslararası kredilerle karşılanıp karşılanamayacağı tartışma konusu olduğu zaman, IMF'den gelen emirlerle karşılaştılar. Bazıları, IMF personelinin Amerikan emperyalizminin (ya da "Amerikan-Alman emperyalizmi"nin) "dünya halkları"na karşı uğursuz bir komplosu olduğunu ileri sürdüler. Oysa gerçek daha ciddi ve daha uğursuzdu.

"Teknik" bir bakış açısından, IMF temsilcileri, iyi bankacılar olarak geniş çaplı ödünçleri ancak asgari geri ödeme ve garanti koşulları altında tahsis edebilirler. Şimdi ödemeler dengesi açıkları artan ülkeler için, alınan ödünçleri **yabancı para**larla geri ödeme yeteneği artan parasal varlığa yani, ödemeler dengesi açıklarının ortadan kalkmasına bağlıdır. Uluslararası burjuvazinin şu ya da bu kesiminin yaptığı

baskıya duyarlılık derecesine bağlı olarak, bu teknokratlar şu ya da bu hükümete karşı daha az ya da daha çok lütufkar davranabilirler. (örneğin, Pinochet'ye 1975'te Portekiz Silahlı Kuvvetler Hareketi'ne davrandıklarından daha lütufkar davranmışlardır). Nedir ki, bu durum, esas olarak işlevin organı yarattığı kuralının basit bir doğrulanmasından ibarettir. Organ, kuruluş nedeni olan misyonun aksine bir davranışta **bulunamaz.**

Ancak, bu teknik mekanizmanın ardında göz önünde tutulması gereken sosyo-ekonomik bir gerçeklik yeralır. Teknik, öyle gökten inmediği gibi, "ebedi ekonomik yasalar"la da ilgili değildir. Teknik, belirli toplumsal ilişkiler ve sınıf çıkarları ile ilgili kurumsal bir çerçevede ortaya çıkar. Gerçekleri gizleyen bir hüsnü tabir olarak kullanılan "açık" ekonomi, herkese eşit olarak açık değildir. Bu ekonomi paraya ve para sahiplerine açıktır. Belirli bir eşiğin ötesinde biriktiğinde bu para, kendiliğinden ve sürekli olarak sermayeye, yani potansiyel olarak artı emeğin bir bölümünü temellük etme kapasitesine dönüşür. Paranın sermayeye bu dönüşümü, ancak üretim araçlarında özel mülkiyet ve dünyada ne bu üretim araçlarına ne de kendi geçim araçlarına sahip olabilen milyonlarca insandan oluşan bir sınıfın varlığı sayesinde gerçekleşebilmektedir; bu insanlar, kendi emek güçlerini, makina ve tarım araçları sahiplerine satmak **zorundadırlar.**

Üretimin giderek daha fazla uluslararası düzeyde örgütlenmesi yüzünden ulusal sınırlar metalar için olduğu kadar sermaye için de giriş çıkışa "açık" tutulmak zorundadır. Çağdaş teknik nedeniyle, endüstri kapitalizminin sermaye ve metaları küçük ulus devletlerinin sınırları içinde kapalı kalsaydı yaşamını sürdüremezdi. Böyle birşey Ortaçağ kontluk ve dükalıklarında bile geçerli olamaz.

Nedir ki, **sermayenin içkin mantığı bağlamında,** giderek keskinleşen emperyalistler arası çatışmaları ve emperyalist burjuvaziyle bağımlı ve yarı sömürge ülkelerin egemen sınıfları arasındaki anlaşmazlıklar üzerinde egemenlik sağlayan bir dünya hükümeti, dünya parası ve dünya hakemi olmadığı sürece, sınırlar, değer yasasının —yani sermayenin mantığının— bu çatışmalara hakemlik etmesini ve "krizleri çözmesini sağlayan "oyunun nesnel kuralları"na herkesin boyun eğmesi şartıyla, ancak bu şartla, para-sermaye giriş çıkışlarına "açık"

tutulabilir. İkincil konularda, görülebilecek küçük özgürlük sorunlarına bakmaksızın ve egemen emperyalist çıkar gruplarına bağlı olarak (herzaman aynı grup egemen değildir.) Kendi isteğine göre davransa da **IMF sadece bu objektif mantığın cisimleşmiş halidir.**[17]

IMF'nin oynadığı rolün bu şekilde açıklanmasının, "fesat" teorisinden hem daha ciddi hem de daha uğursuz olduğunu düşünüyoruz. Çünkü bu, IMF'nin bileşenleri ve onu IMF'de temsil edilen hükümetlerin eğilimleri ne olursa olsun, uzun dönemde, sermayenin mantığını, kapitalist üretim tarzını onu ayak tutan tüm uluslararası kurumlarıyla birlikte kırıp atmadan IMF'nin **emir**lerinden kaçış yolunun bulunmadığı anlamına gelir.

1974-1975 iktisadi durgunluğunun ciddiyetinin ve 1976-1978 iyileşmesinin marazi niteliğinin temel açıklanması budur. Gelecek bir iktisadi durgunluğun üzerinde salınıp duran üçlü —Büyük bir banka krizi, bazı bağımlı ve yarı-sömürge ülkelerin borçlarını ödemeyememesi, doların krizi ya da çöküşü— bir tehdit vardır. Buna, Güneybatı Avrupa'nın bir ya da birkaç ülkesinde ve Afrika'da kapitalist sistemin, uluslararası kapitalist ekonomi için getireceği tüm sonuçlarla birlikte yıkılması tehdidi de eklenmiştir. Görüldüğü gibi, bu sistemin partizanları ve savunucuları iyimser olmak için hiçbir zemine sahip değildirler.

Fakat, yine de sistem için yolun sonu gözükmüş değildir. Hâlâ, emperyalist ülkelerin çoğunda önemli rezervlere, en zengin olanlarında ise muazzam rezervlere (Birleşik Devletler, Batı Almanya, İsviçre, Japonya, Hollanda, İsveç, Belçika, Kanada ve Avustralya), kriz tarafından daha derinden etkilenmiş emperyalist ülkelerde (özellikle İngiltere ve Fransa, hatta durumları daha kötü olan İtalya ve İspanya) yeterli ölçüde rezervlere hakimdir. Sistem, OPEC ülkeleri, Brezilya, Hong Kong, Singapur ve Güney Afrika'da da önemli rezervlere hakimdir. Ve en önemlisi, hala önemli miktarlara varan bu ekonomik rezervleri ve kaynakları politik, ideolojik ve askeri silahlardan oluşan bir cephaneyle birleştiren sistem, bunları uzun yıllar boyunca peşini bırakmayacağı bir amaca hizmet için kullanmaktadır: artı-değer oranında keskin bir artış sayesinde kâr oranında sağlanacak önemli ve yeni bir artış.

Böyle bir artış emperyalist ülkelerdeki proletarya, sömürge devrimleri ve/veya bürokratikleşmiş işçi devletlerinin gelecek on yıl içinde çok ciddi politik ve sosyal yenilgilere uğratılmamaları halinde olanaksızdır. Bu tür bir yenilginin, sermayenin değer kazanacağı coğrafi alanın genişletilmesi amacıyla, faşizmin zaferi ya da Sovyetler Birliği'ne, "halk demokrasileri"ne ya da Çin Halk Cumhuriyeti"ne karşı muzaffer bir saldırı savaşı biçimini alması zorunlu değildir —yine de yenilgi felaket boyutunda olursa bu tür biçimler alabilir—. Yine de, sermaye birikiminin demir mantığının bir sonucu olarak, otuzlardaki ya da kırkların başındaki gibi savaşlara yaklaşmakta olduğumuz su götürmez. Uluslararası işçi sınıfı bu savaşlardan muzaffer çıkmak için, günümüzde geçmiştekine oranla çok daha uygun koşullara sahiptir. Fakat tehlikeler muazzamdır. Sistemin içinde bulunduğu krizin ciddiyeti, kitle imha silahlarının ulaştığı boyutlar, mülk sahibi sınıflar ve onların hizmetindeki ideologlar ve politikacıların bir kısmı arasında giderek yayılan ve insanlığa karşı küçümseme ve kin duyguları biçimini alan usdışı ve hastalıklı eğilimlerin tekrar yükseklişi nedenleriyle şimdiki kriz, insanlığı, "sosyalizm ya da barbarlık", "yaşamı sürdürme ya da topyekun yokolma" gibi cehennemi bir alternatifle yüzyüze getirmiştir.[18]

3. İşçi Hareketi ve Krizi

Her aşırı üretim krizi, daima sermayenin ücretli emeğe karşı giriştiği kitlesel bir saldırıya yolaçar. Kriz, işsizliği ve işsizlik korkusunu artırarak işçileri, gerçek ücretlerdeki düşüşleri, çalışma koşulları ve sosyal güvenlik alanlarında daha önceden kazanılmış hakların kaybını ve refah dönemi sırasında en bariz yoksulluk ve adaletsizlik durumlarına karşı sağlanan korunma önlemlerinin azaltılmasını kabul etmeye zorlama eğilimleri gösterir.

Her kriz dönemin de olduğu gibi, bütün bunlar 1974-1975 krizi sırasında da görüldü. Krizin sona ermesinden bu yana, **büyük sermayenin ücretli emeğe karşı evrensel düzeyde sert bir saldırıya geçtiğini gördük.** Bu saldırının olası sonucu dört faktörün etkileşimine bağlı olacaktır: sınıf güçleri arasındaki nesnel ilişkiler; bu saldırı başladığı sırada proletaryanın örgütlenme,

mücadelecilik ve sınıf bilincinin derecesi (ki bu derece, son onbeş ya da yirmi yıllık sınıf mücadelesi sırasında, kapitalist ülkelerin her biri ve bir bütün olarak dünyadaki işçi sınıfı hareketleri içinde olup biten herşeyin bir fonksiyonudur); kitlesel işçi hareketi örgütlerinin, özellikle sendikaların ama bu arada geleneksel kitle partilerinin gösterecekleri tepkilerin proletarya içinde, bir yandan bürokratik aygıtlar, öte yandan son on yıllık mücadelelerin yarattığı yeni işçi öncüsü arasındaki güçler ilişkisi (bunlara, dönemde belirleyici bir unsur eklenebilir: şimdilik oluşma sürecinde olan yeni devrimci liderliğin göreli gücü).

Emperyalist ülkelerde son üç yıl içinde olup bitenlerin aklıbaşında bir bilançosu çıkarılırsa varılacak sonuç, işverenlerin giriştikleri saldırının, bazı ülkelerde az ya da çok önemli başarılar kazanmasına rağmen, hiçbir yerde hedeflerine varamadığı olur. Ne işçilerin mücadele azmi kırılabilmiş ne de yıkılabilmiştir. İşçi sınıfının ağır (ya da belirleyici) bir yenilgiye uğratıldığı tek bir emperyalist ülke bile yoktur. Artı-değer oranı kapitalist krizin ciddiyeti ve sermayenin tarihsel amaçlarıyla orantılı bir yükselme göstermemiştir.

Yine de, işçi sınıfı ve işçi hareketi, şimdiye dek, genellikle savunma durumunda kadı. Hiçbir yerde, kapitalizmin bu son derece ağır krizini sistemi temelden değiştirmek için kullanamadı (1975'de Portekiz dışında). Mücadeleciliğin ve politikleşme düzeyinin en yüksek yer olduğu İspanya'da bile, demokratik hakların kazanılması ve kitlelerin darbeleri altında diktatörlüğün devrilmesi, kapitalist sisteme karşı genel bir saldırıya (henüz) dönüşmedi.

Bu tür devrimci krizler dört güneybatı Avrupa ülkesinde hâlâ mümkündür. Hatta bu durum kuzeydeki bir dizi ülkeye de yayılabilir. Nedir ki, şu an için bu olmadı. Nedeni açıktır; işçi sınıfının herzamankinden yüksek objektif gücüne ve örgütlenme derecesine rağmen ve eski bürokratik aygıtların egemenliğine karşı çıkan yeni işçi öncüsünün tüm kapitalist Avrupa'da pekçok fabrika ve sendikada oluşmasına rağmen (Japonya ve Kuzey Amerika da gecikmeyle aynı yolu izleyeceklerdir) geleneksel bürokratik aygıtların tutucu ve saptırıcı etkileri, işçi hareketini bunlara karşı harekete geçirecek bir politik gücün yokluğunda olanca ağırlığıyla sürmektedir.

Avrupa işçi hareketinin kitle örgütleri, tam istihdam ve

toplumsal ilerleme garanti eden "sürekli" büyüme rehaveti içinde yaşıyorlardı. Dört yıl boyunca yükselen muazzam bir işsizlik şoku, ayaklarını yere basmalarına neden oldu. Fakat burjuvazi, işçi sınıfı içinde, krizin aşırı üretimden değil de eksik üretimden ileri geldiğini "açıklamak" için muazzam bir gerçekleri gizleme kampanyası açtı. Bu kampanyanın amacı, kitlesel işsizliğin sorumlusu olarak, sömürge halklarını, batılı sendikaları ve çalışan kitleleri göstermek ve krizin suçunu onların üzerine atmaktı. Burjuvazinin bu ideolojik saldırısı karşısında Batı'daki sendikaların ve kitlesel işçi partilerinin liderlikleri tam bir teorik ve siyasi karmaşa içindeydiler. Bazıları neredeyse her noktada boyun eğdiler ve taviz üstüne taviz verdiler.

Şimdi, altmışlarda ve yetmişlerin başında, fabrikalarda, tam istihdam koşulları altında satınalma gücüne saldırılmasına karşı mükemmel tepki gösterme yeteneğine sahip öncü sendika militanlarından oluşan yeni bir kuşağın oluşmasına rağmen — bürokratik aygıtlardan bağımsız ve gerektiğinde ona karşı— bu öncü, kitlesel bir işsizlik döneminde fabrikaların kapatılmasına ve işçilerin işten çıkarılmasına karşı gösterilecek tepkiler bakımından yeterli deneyime sahip değildir. Dahası, bu öncü militanlar, bölük pörçük tepkilerin son derece sınırlı etkilere sahip olduğu ve krize karşı kapsamlı politik yanıt vermenin kaçınılmaz olduğu konusunda da açık bir anlayışa sahip değildirler. Nedir ki, bu tür kapsamlı politik yanıtların, çamura batmış "resmi" solun içinde bulunduğu teorik ve programatik karmaşa koşulları altında, yakın zamanda gerçekleşmesi beklenemez. (Kitlelerin gözünde politik güven kazanma eşiğini henüz geçememiş devrimci örgütlerin küçük oluşu da bir faktördür.)

Bu karmaşa, Komünist Partiler dahil (özellikle İtalyan Komünist Partisi) işçi hareketiyle bütünleşmiş iktisatçılar arasında yeni etkinlik kazanan neo-Ricardocu görüşler (Cambridge okulu) tarafından daha da ağırlaştırılmıştır. Neo-Ricardocular için kâr oranı ücret düzeyinin basit bir fonksiyonudur. Sermayenin organik bileşiminin bununla ilgisi yoktur. Bu nedenle ücretlerdeki yükselmelerin kârlarda düşmelere neden olduğu görüşündedirler. Bu görüşün sadece bir adım ötesi, işverenlerin desteklediği, "aşırı" ücret taleplerinin iş olanağını ortadan kaldırdığı ve işsizliğe neden olduğu görüşlerine varır.[19] İşçi hareketiyle bağları olan çok sayıda iktisatçı ve pek çok Sosyal Demokrat lider de bu adımı, neşe

içinde attılar.

Bütün bunlar, şimdi, **akademik nitelikli teorik tartışmaların, sınıf mücadelesi içinde doğrudan, sosyal, politik ve pratik bir işlevi yerine getirdiğini gösteriyor.** Kâr oranındaki düşmenin sadece Marksist açıklaması —ücretlerdeki yükselmenin değil sermayenin organik bileşimindeki yükselmenin bir fonksiyonu olarak— sendikaların ve işçilerin, burjuvazinin hedef gösteren ideolojik saldırısına karşı direnebilmeleri için sağlam bir zemin oluşturabilir. Bu saldırının pratik amacı açıktır; sendikalara gerçek ücretlerin düşürülmesi gerektiğini ve sınırlanmamış grev hakkı da dahil, üyelerinin çıkarlarını savunma hakkından mahrum bırakacak bir "gelir politikası"nı kabul ettirmek.[20]

Sağ kanat Sosyal Demokratlar uzun süredir Marksizm'den koptular ve işçi sınıfı içinde burjuva ideolojisinin klasik bayağılıklarının çığırtkanlığını yaptılar: "Hepimiz aynı gemideyiz. Şirketi (ya da şartlara göre, ulusal ekonomiyi, ya da "Avrupa'yı ya da "hür dünya"yı) hep birlikte savunmalıyız" Birçok Avrupa ülkesinde, özellikle, İngiltere, Batı Almanya, Portekiz ve Danimarka'da, burjuvazinin talep ettiği kemer-sıkma politikasının en büyük savunucuları ve uygulayıcıları Sosyal Demokrat liderlerdir. Bazı Avrupa Komünisti" partiler kemer sıkmada gösterdikleri "gözüpeklik"te onları geçerek Sosyal Demokratların peşisıra sürüklendiler.[21] Bu özellikle İtalyan ve İspanyol komünist partileri için geçerlidir. Portekiz Komünist Partisi, sertlik politikasını ilkede ve gerektiğinde kabul ederek, fakat işçi sınıfından oluşan tabanının baskısı altında bazı sertlik önlemlerine karşı çıkarak daha ılımlı bir konumda bulunmayı kabul etti.

Fransız Komünist Partisi, klasik bir Keynesci anti-kriz çizgisi adına, her türlü kemer sıkma politikasına kesinlikle karşı olduğunu ilan eden Avrupa'nın yegane kitlesel işçi partisi oldu. Sol Sosyal Demokrat akımların çoğu bu konumu paylaştılar (İngiltere'de İşçi Partisi'nin sol kanadı, Fransa'da CERES, Portekiz'de Fraternidade Operaria, Belçika'da Renardist sendikal sol vb.). Nedir ki, şimdiye dek, bu akımların hiç biri muhalefetteyken kemer sıkma önlemlerine karşı gösterdikleri direnişi hükümete katıldıklarında sürdürmediler. Fransız Komünist Partisi'nin

farklı davranacağını gösteren bir belirti de yoktur.

Sağ kanat Sosyal Demokratların ve Avrupa Komünistlerinin kemersıkma politikasını seçişlerini haklı göstermek için öne sürdükleri savunular iki çeşittir. Birincisi, esas olarak politiktir. Bu, ebedi bir ehven-i şer nakaratına indirgenebilir: "Eğer krize karşı biz önlem almazsak gericiler alır, o zaman da kemerler çok daha fazla sıkılır. Dahası, eğer kapitalizmin, kendini bu politika aracılığıyla krizden çekip kurtarmasına izin vermezsek, işsizlik, aşırı sağın iktidara geçmesine hatta tam felakete yolaçacak." Diğer bir deyişle: "Bırakınız üç parmağınızı kessinler, aksi halde elinizi kaybedeceksiniz."

Bu yenilgici savunuyu destekleyen en küçük bir ciddi kanıt parçası bile yoktur. Enerjik ve birlik içinde bir mücadele örgütledikleri takdirde, işçilerin, ücretlerin dondurulmasına ya da gerçek ücretlerin indirilmesine karşı çıkma yeteneğini gösteremeyeceklerini kim kanıtlamıştır? En sağcı hükümetlerin, işçilerin direnişini bastırmakta otomatik olarak başarıya ulaşacaklarını kim kanıtlamıştır? Heath hükümetinin sendikalara karşı giriştiği saldırıda İngiliz madencileri tarafından uğratıldığı ağır yenilgi unutuldu mu? Yeniden faşist çetelerin ortaya çıkmasının faşistlerin zaferi anlamına geldiğini kim kanıtlamıştır? İspanya'da proletarya yoğun olduğu merkezlerde 1936 Temmuz'unda ve İtalya'da altmışlarda olanlar unutuldu mu?

İkinci savunu çok daha çarpıcı biçimde ekonomik hatta teknik niteliktedir. Sağ kanat işçi hareketi, tüketici harcamaları azaltılmadıkça (bu, esas olarak ücretlerin indirilmesi anlamına gelir) ne yatırımlarda bir büyümenin ve dolayısıyla ne de yeniden tam istihdamın mümkün olabileceğini ileri sürerler. Helmut Schmidt'in demagojik sözleriyle; "bugünün kârları yarının yeni işyerleridir."

Görüldüğü gibi, saf anlamda teknik bir bakış açısından bile — yani, kendimizi kapitalist üretim tarzının oluşturduğu bir çerçeve ile sınırlıyorsak— bu tartışma temelsizdir. Basitleştirilmiş ve hatalı hipotezler üzerinde temellendirilmiştir.[22] Buna göre, her ulusun sahip olduğu kaynaklar iki büyük fona bölünmüştür: ev halkı tüketici fonu (esas olarak ücretler) ve üretken yatırım fonu. Aslında, durum kesinlikle böyle değildir. İki değil üç büyük harcama kategorisi ayırdedilmelidir: üretici sınıfın tüketim fonu (buna, sosyal sigorta ödemelerini yani,

proletaryanın herhangi bir nedenden ötürü-emeklilik, hastalık, sakatlık, işsizlik, gebelik, mesleki eğitim-ya da yeniden eğitim vb— işgücünü satamayacak durumda bulunan üyelerinin alacağı gelirleri de katıyoruz); üretken yatırım fonu ve üretken olmayan yatırım fonu. Sonuncu kategori sadece kamu yönetiminin harcamalarını askeri harcamaları, egemen sınıfı, onun temsilcilerini ve uşaklarını yaşatmak için yapılan harcamaları değil, aynı zamanda kapitalist sistemdeki anarşinin neden olduğu satış ve bölüşüm maliyetlerini, birikmiş tasarrufları, spekülatif amaçlar için kullanılan tasarrufları, ülke dışına gizlice çıkarılan sermayeyi vb. ni kapsar.

Bu durumda, ikinci fonda herhangi bir büyüme olmaksızın, birinci fonun kemer sıkma önlemleriyle azaltılmasının gayet mümkün olduğu görülür. Bu durumda, ücretli işçilerin "tasarrufa zorlanması" sadece üretken olmayan tasarrufları körükler. Hatta ikinci fonun birinciyle birlikte azalmasıda mümkündür. 1975'de olan budur ve şimdi aynı şey pek çok emperyalist ülkede tekrarlanıyor gibi görünüyor.

Üretken yatırımların yeni iş alanlarının açılmasıyla özdeşleştirilmesi de diğer bir kuruntudur. Gerçekte, giderek daha çok yatırım rasyonalizasyona yöneltilmiştir ve bu da teçhizat malı üreten iş kollarında yaratılan işten çok daha fazlasını uyguladığı sanayilerde **yok etmektedir.**

Kitlesel işsizlik daha kronik ve kötü bir hale geldikçe, kemer sıkma taraftarlığının bu en kaba biçimi, örgütlü işçiler arasında inanırlığını yitirmektedir. İşçilerin, ister "sağ" ister "sol" olsun hükümetlerin tam istihdamı yeniden kurma yeteneksizliklerine karşı duydukları öfke ve kızgınlık sürekli artmaktadır.

Bu durum karşısında, sınıf işbirliğinin savunucuları ve kapitalist kârların artmasını savunanlar, yeni bir savunma çizgisine çekilmek zorunda kaldılar. "Ekonomik yeniden düzenleme"nin ancak, önemli bir ihracat artışı ve ciddi bir ithalat azalmasıyla sağlanabileceğini söylüyorlar.[23] Şimdi, ulusal endüstrinin dünya pazarındaki rekabetçi konumunun ücret artışlarının "ılımlılaştırılması"na bağlı olduğu iddia edilir. Bu durumda, kemer sıkmak "ihracat aracılığıyla iyileşme"yi sağlamak için gereklidir.

Burada bir kez daha ortaya konulan tez deneysel olgular tarafından

yalanlanmaktadır. Tablo LIII, ılımlı ücret artış oranlarıyla başarılı bir ihracat atılımı arasında hiçbir korelasyonun bulunmadığını kanıtlamaktadır.

Burada bir kez daha ortaya konulan tez deneysel olgular tarafından yalanlanmaktadır. Tablo LIII, ücret artış oranlarıyla başarılı bir ihracat atılımı arasında hiçbir korelasyonunun bulunmadığını kanıtlamaktadır.

TABLO LIII

Gerçek Ücretlerdeki Artış Oranı ve İhracat Artış Oranı (%)

	A	B		C	
	Tüm Gerçek Kazançlar	Saatbaşı Gerçek Ücretler		İhracat (hacim)	
	1976	1976	1977	1976	1977
B. Devletler	+ 2.2	+ 2.6	+ 2.25	+ 3.5	+ 1.75
İngiltere	- 2.4	+ 1.2	- 3.75	+ 7.4	+ 10.6
Fransa	+ 4.7	+ 3.0	+ 3.1	+ 8.5	+ 6.25
B. Almanya	+ 2.6	+ 2.0	+ 4.0	+ 12.4	+ 5.0
Japonya	+ 0.7	+ 4.3	+ 2.75	+ 21.8	+ 5.5
İtalya	+ 5.7	+ 4.4	+ 7.75	+11.7	+ 7.0

Kaynak: Sütun A için: Uluslararası Yatırım Bankası, ***47e Rapport Annuel,*** *op. cit., s. 46 Sütun B ve C için:* ***Perspectives economiques de 1' OCDE*** *no. 22, Aralık 1977.*

Özellikle İngiltere ve İtalya ile Birleşik Devletler, Japonya ve Batı Almanya karşılaştırıldığında bu korelasyon eksikliğinin çok çarpıcı olduğu görülür. Endüstride rekabet gücü özellikle birim maliyetlere bağlıdır. Ve bunlar, ücret artış oranındaki marjinal dalgalanmalardan çok, teknik ilerleme, tasarruf, sermayenin görece bolluğu, doğru uzmanlaşma seçenekleri, kredi maliyeti, daha ucuz enerji kaynağı ve hammadde temini, borçların ağırlığı gibi faktörlerle belirlenir. Ayrıca unutulmamalıdır ki, ücret maliyetleri imalat endüstrisindeki üretim maliyetlerinin sadece % 25-30'unu hatta bazan daha azını temsil eder.

Ek olarak, diğer bir çarpıcı olgu da, tüm emperyalist ülkelerde

"ihracat artışıyla ekonomik bir yükseliş" olabileceği görüşünün tamamen gerçek dışı olmasıdır. Dünya pazarındaki büyümenin zayıfladığı hatta pazarın daraldığı bir sırada, bir tarafta kazanılanlar diğer tarafta kaybedilir. Bu nedenle, reformist sendikalar ve işçi partileri kendi işverenlerinin ihracat atılımına katılıyorlarsa, bunu sadece kendi ülkelerindeki işçilerin ücretleri pahasına değil, diğer ülkelerdeki işçi kardeşlerinin işleri pahasına da yapıyorlar. Amerikan sendika bürokrasisinin hem korumacılığa hem de "yasadışı göçmenlerin sınır dışı edilmesi"ne verdiği destek, bu genel eğilimin aşırı bir örneğinden başka birşey değildir. Bu korporatist sendikacılık müsveddeleri "Tüm ülkelerin işçileri birleşiniz!" gibi şerefli bir sloganı, sevimli ve yeni bir parolayla değiştirdiler: "Tüm ülkelerin işçileri, birbirinizin işalanlarınızı ortadan kaldırınız ve birbirinizi işsizliğe ve ücret indirimlerine mahkum ediniz!"[24]

Tek tek ülkelerdeki işverenler, işsizliği hızla ortadan kaldıracak biricik önleme muhalefetlerini haklı çıkarmak için uluslararası rekabetin zorunluluklarını hatırlatıyorlar: haftalık ücrette indirim yapılmaksızın ve emeğin örgütlenme tarzı değiştirilmeksizin, haftalık iş saatinde önemli bir indirim yapılması, diğer bir deyişle, ek işçilerin zorunlu istihdamına başvurulması. Batı Avrupa'daki çok sayıda sendikal örgüt haftada otuzaltı (ya da otuzbeş) saatlik çalışma için çağrıda bulundular. Tüm Avrupa'da —mümkünse Kuzey Amerika ve Japonya'da— haftada 35-36 saatlik iş için, bu talebin desteklenmesi için Avrupa çapında genel grev öneren bir mücadele kampanyası derhal açılmalıdır.

Fakat, insan "kendi" işvereninin "ihracatını" hızlandırması ve (komşuları aleyhine) "kendi" rekabetçi konumunu güçlendirmesi için verdiği mücadeleye katılırken, haftalık 35-36 işsaati için **tüm Avrupa çapında** verilen bir mücadele nasıl inandırıcı olabilir?[25] Uluslararası kapitalist rekabete katılmak ya da işçilerin uluslararası dayanışmasını yürütmek. Bu ikisi, karşılıklı olarak birbirini dışlayan iki hareket tarzıdır.

Kemer sıkma politikasına karşı çıkanlar genellikle Keynesçi para basmaya dayanan teknikleri tercih ettiler. İşçilerin, özellikle nüfusun en yoksul kesimlerinin satınalma gücünü arttırmak (doğrudan marjinal

gelirlerini harcayan insanların), ekonomik büyümeyi yeniden rayına sokmak üzere tüketici mallarına ek pazarlar yaratmaktadır (daha geniş çaplı toplumsal tüketim nedeniyle elli ve altmışlardakinden daha farklı tipte bir büyüme olsa da). Fransa'daki Ortak Program bu hedefi kabul etti; Fransız Komünist Partisi de özellikle ısrar etmektedir.[26]

Daha yoksul kesimlerin gelirlerinde görülen bir artışın, doğrudan bir "çarpan" etkisi yapabileceği ve tüketici malları sektöründe özellikle bu sektörde önemli ölçüde kullanılmamış üretim kapasitesi varsa, hızla ciddi bir yükseliş sağlayabileceği tartışılmazdır. Son kırkbeş yılın tüm deneyimi bunu doğrular.

Nedir ki, aynı deneyim bu yükselişin otomatik olarak, üretken yatırımlarda geniş çaplı bir artışa ve işsizliğin tamamen giderildiği bir duruma dönüşmediğini de göstermiştir (Roosveltçi New Deal'ın da bu konuda başarısız olduğunu belirtelim). Deneyimler gerçek ücret gelirlerindeki artışın, ulusal gelirin ücretler ve toplam artı-değer kütlesi arasındaki bölüşümünü değiştiren eşiği aştığı anda burjuvaziden gelen tepkileri önlemenin imkansız olduğunu da göstermiştir. Bu tepkiler çeşitli biçimler alır: sermaye göçü, yatırımları durdurma, ekonomik sabotaj, "sol" hükümete karşı mali komplolar (terörist, askeri, politik komploların yanısıra) vb.

Kapitalist üretim tarzı korunduğu ve sözkonusu ülke uluslararası kapitalist ekonomiyle bütünlenmiş olarak kaldığı sürece, bu iki faktör kaçınılmaz olarak enflasyonu hızlandırır hatta dörtnala koşturur. Bu, kapitalist sistemin işçilerden, kazandıklarını geri alan doğal mekanizmasıdır.

Bazıları, bu arada İngiliz İşçi Partisi Solu'nun teorisyeni Stuart Holland,para basmaya dayanan Keynesci tekniklerin kaçınılmaz olarak enflasyon etkisine sahip olduğunu reddederler.[27] Bunlar enflasyonu, iyileşmenin ve devletin içinde bulunduğu mali krizin ortak bir sonucu olarak, burjuvazinin "yeterli vergi ödemesi" yapmayı reddetmesinin neden olduğu bir olgu olarak görürler. Fakat, burjuvazinin sermaye birikiminin mantığına uygun olan bu davranışını değiştirmek için, burjuvazinin mülksüzleştirilmesinden başka bir yol var mıdır?

Bu nedenle, Keynesci para basma tekniklerine başvurulması sadece çok sınırlı, özellikle zamanla sınırlı olumlu etkilere sahip

olabilir. Bir ya da iki yıl sonra, gerilim toplumsal politik ve ekonomik hayatın tüm düzeylerinde önemli ölçüde yükselir. **Karma ekonomi bir mitostur.** Kapitalist ekonomi ancak, sermayenin mantığıyla, yani, kâr için üretimle uygunluk içinde yaşayabilir ve gelişebilir. Kuşkusuz, bu mantığı kabul ederek de bu gerilimlerden kaçılabilir; bu ise kemer sıkmak demektir. Bunlardan kaçmanın tek diğer yolu burjuvaziyi mülksüzleştirmek, ihtiyaçların doyurulması üzerinde temellenen yeni bir ekonominin yeni ve farklı mantığını, yani, sosyalizmin kurulmasındaki mantığı kullanmaktır. Fakat, iki çözümün arasındaki orta yolda durmak, ikisini bir simya alaşımında birleştirmeye çalışmak, 1973'te Şili'de olduğu gibi ekonominin hızla ve topluca örgütsüzleşmesini, diğer bir deyişle ekonominin çöküşünü davet etmektir.

Daha görmüş geçirmiş sol Sosyal Demokratlar ve Sol Avrupa komünistleri, bazen Keynes'ci para basma teknikleri bakımından geçmiş deneylerin olumsuz bilançosunu dikkate alırlar. Böylece tüketim aracılığıyla ekonomiyi düzeltme politikası ile tam istihdamın yeniden sağlanması amacıyla yatırım kontrolu ve kamu sektörünün genişletilmesi politikasını birleştirirler.[28] "Karma ekonomi" kavramının tüm çelişkileri bu önerilerde yüzeye vurur.

Kamu kesimindeki yatırımların özel kesimdeki büyümeyle rekabet etmeyeceği nasıl temin edilebilir? Tröstlerin efendilerini kendi çıkarlarına karşı yani kendi planlarını tamamlamayan hükümetin yatırım kararlarına boyun eğmeye kim zorlayacak? Efendilerin "açık ekonomi"nin gerekleri kabul edildiği sürece, yabancı sınıf kardeşlerinin yardımıyla ulusal ekonominin "istikrarını bozması" nasıl önlenecek? **Kârlı** tekeller gerçekten ulusallaştırılırsa, burjuvazinin yukarıda sıralanan olumsuz tepkileri nasıl engellenebilir (şirketlerin ulusallaştırılması, kayıpların sosyalleştirilmesi büyük sermayenin çıkarına hizmet eden paranın kaybolması anlamına gelir)? Kamu kesimi ile özel kesim arasındaki acı rekabetin hele kamu kesimi imalat endüstrisine yayılıyorsa, özel kesimden karşılık olarak gelecek yanıtları kışkırtması nasıl önlenebilir? Kamu yatırımlarının her büyümesinin özel yatırımlarda bir azalma ya da muazzam bir sermaye kaçışıyla birlikte gerçekleşmesi ve böylelikle gözalıcı ekonomik büyüme planlarını gerçekdışı kılması nasıl engellenebilir. (Fransız Komünist

Partisi liderleri tarafından önerilen yıllık ortalama % 6 büyüme oranı gibi)?

Bu tür koşullar altında sınıf mücadelesi de maliye alanına yayılır. Burjuvazi kamu kesiminin büyümesini finanse etmek için gerekli geniş ek vergi yükünü ödemeye nasıl zorlanabilir? Eğer burjuvazi bunu ödemezse tek seçenek işçilere kemer sıktırmak ya da enflasyonun dörtnala kalkması olmaz mı (ikisi de eninde sonunda aynı şeye verir) Burjuvazi, kendi sınıf çıkarlarına göre davranarak ödemeyi reddederse, kitle tüketimini hızlandırmak sosyal hizmetler ve daha büyük kamu yatırımları için gerekli olan kaynaklar nereden sağlanacak? Bu durum, kısa sürede bir güç denemesine yol açmaz mı? Bir güç denemesi, ekonomik kavramlarla şu anlama gelir: ya işçi sınıfı tarafından iktidarın ele geçirilmesi ya da zorla burjuva yönetimine dönüş (muhtemelen bu yönetimin düşünülebilecek en karşı devrimci biçimine).

Ayrıca, bu "sol" çözümlerin savunucuları, uluslararası kapitalist piyasayla bir kopuşmayı talep etmemek suretiyle kendi durumlarını zayıflatıyorlar.[29] Bu nedenle, tek çıkar yolları artan korumacılığı — uluslararası piyasa bağlamında kaçınılmaz tepkilere yolaçtığı için etkisiz ve sıkıcı bir yol— "ulusal" ve uluslararası burjuvaziyi kandırma girişimiyle birleştirmektir. Fransız Sosyalist Partisi bu çelişkiyi, özellikle şu görüşü ileri sürmekle çarpıcı biçimde ifade eder: "Sermaye kaçışını engelemenin en emin, en güçlü ve en sağlıklı aracı ekonomik gelişmeyi yeniden doğru yola sokmaktır. Çünkü ekonomik refah parasal istikrar için en iyi garantidir. Şimdi, günümüzde ancak sol bu ekonomik yeniden düzenlemeyi başarılı biçimde sağlama yeteneğindedir." Sınıf çıkarından bağımsız olan "ekonomik refah" diye birşey var mıdır? Burjuvazi, sermayeyi ağır zarara uğratan bir vergilemenin eşlik ettiği bir üretim artışını hararetle alkışlayacak mıdır? Bu burjuvazi, en iyi fabrikalarından bazıları mülksüzleştirilmiş ve toplam kârı yarıya indirilmiş olsa bile, kayak ayakkabıları ve Citroen **deux-chevaux** üretim hacminde muazzam bir artış sağlanmasıyla ayartılabilecek midir? Burjuvazinin tapınağı, endüstri üretim indeksi, gerçek ücretler ve istihdam mıdır? Aksine, kâr kütlesi ve oranı değil midir? Fransız Sosyalist Partisi iktisatçıları özel kâr kütlesi ve oranını artırırken Ortak Program'ı uygulayabileceklerine gerçekten inanıyorlar mı? Eğer durum bu değilse, burjuvazi —ulusal ve uluslararası—

ekonomik durumu "sağlıksız" olarak niteleyip, endüstri üretim indekslerine bakmaksızın, sermaye kaçışını başlatmayacak mı? Bir kez daha, "karma ekonomi" kavramının tehlikeli ve yolunu şaşırmış bir mit olduğu kanıtlanmaktadır. Bu kavram, işçi sınıfı ve işçi hareketi için gerçek bir tuzak haline gelme tehditini taşıyor.

Kuşkusuz, işçi hareketi, krize karşı savaşırken sadece genel anti-kapitalist mücadeleye duyulan gereksinmenin ilanıyla yetinemez, böyle yaparsa, bölünmeye, moral bozukluğuna ve kesin yenilgiye uğrar. Kriz, işçileri acil ve somut sorunlarla yüzyüze getirir: işten çıkarma, iş kaybı, fabrikaların kapanması, ücretlere ve sosyal güvenliğe saldırı, önceden kazanılmış politik ve sendikal haklara saldırı. "Kapitalizmin çerçevesi içinde çıkış yolu yoktur" bahanesiyle doğrudan ve acil talepler için savunma savaşını reddetmek kendini ve tüm işçi sınıfını güçsüzlüğe mahkum etmek demektir.

Her halükârda işçi sınıfı bu kafadaki doğmacıları izlemeyecektir. İşçiler, daha şimdiden her kazanımı tehdit altındaki her işi sonuna kadar savunmaya hazır olduklarını göstermektedirler. Devrimci Marksistlerin başlıca görevi, bu mücadeleyi tüm güçleriyle ve en etkin talepleri ve örgütlenme biçimlerini önererek desteklemektir. Haftada 35-36 saatlik iş, ücretlerde oynak merdiven (bunların savunulması ya da kazanılması her ülkenin koşullarına bağlıdır) grev ve toplu sözleşme hakkının savunulması, en ağır darbe yiyen kesimlerle dayanışma için mücadele —göçmen işçiler, kadınlar, gençler, yaşlılar, işsizler— Esas olarak savunmaya yönelik bu mücadelenin başlıca gerekleri bunlardır.

Bu taleplerin şirket kârlarını zayıflatacağını ve krizi ağırlaştıracağını ileri süren işverenlere ve reformistlere verilecek yanıt, sınıfımızın fiziksel ve moral bütünlüğünün savunulması ile sermayenin kârlarının savunulması arasında yapılacak seçimde, bizim, kesinlikle , kendi sınıfımızı kârın savunulmasına tercih ettiğimiz olmalıdır. Tam istihdam ve doğru dürüst bir hayat standardı kapitalizmle bağdaşmaz hale geldiyse işverenlerin yapacağı çekip gitmektir.

Kapitalizmin bu mantığının, fabrikadan fabrikaya, endüstriden endüstriye, bölgeden bölgeye ya da ülkeden ülkeye değil de ancak bir bütün olarak yıkılabileceğini ileri süren bazı reformistler (ve aşırı solcular) olacaktır; bunlar, (doğallıkla bir yandan uluslararası

kapitalizme karşı genel bir savaş, (bütün ülkelerde aynı anda) bu sistemi bir anda tarihin çöplüğüne göndereçek bir savaş beklerken, sermayenin bu mantığına boyun eğilmesi gerektiğini söylerler. Bu iddiaya verilecek cevap basittir: herşey bir başlangıca sahiptir. İşçi sınıfı birleşirse, kararlı olursa ve bu göreve uygun bir liderlik geliştirirse bir işvereni ya da bir işverenler kesimini yenilgiye uğratmak pekala mümkündür. Genel bir savaşı başlatmanın en iyi yolu bazı kısmi savaşlara girmek, bu savaşlarda tam bir başarı kazanmak ve böylelikle işçilere, pratik içinde, istihdamı, ücretleri ve varolan hakları savunmanın mümkün olduğunu göstermektir.

Nedir ki, savunma mücadelesinde kazanılan başarının sadece **kısmi ve geçici** olduğu da gerçektir. Uzun dönemde sermayenin mantığı, kapitalist sistem altında yaşadığımız sürece kendini ortaya koyacaktır. Sermayenin bu mantığı, kitlesel bir işsizlik ve ekonomik kriz döneminde, özellikle işçi sınıfına karşı işler. Savunmaya yönelik her savaşın, işçi sınıfının uğradığı her kötülüğün temel nedenlerine karşı yöneltilmiş geçiş talepleri çevresinde, işçi sınıfının, mümkün olan tüm araçlarla harekete geçirilmesine çalışan antikapitalist bir strateji içinde bütünlenmesi zorunluluğu bu nedenden ötürüdür. Ekonomik bir kriz döneminde, geçiş talepleri özellikle şunları içermelidir: kapatılmış ve çalışanları işten çıkarılmış tüm şirketlerin mülksüzleştirilmesi ve işçi kontrolu altında masrafları devlete ait olarak yönetilmesi; "ulusal" ya da çokuluslu tüm kredi kurumlarının, kilit endüstrilerin ve tekellerin karşılık ödenmeden ve yeniden satışa izin verilmeksizin ulusallaştırılması ve işçi kontrolu altında yönetilmesi; emeğin kiralanması ve örgütlenmesi üzerinde genelleşmiş işçi kontrolu — bu, her türlü işten çıkarma üzerinde veto gücü anlamına gelir-; üyeleri, seçmenlerin arzusuna göre geri alınabilen demokratik olarak seçilmiş bir komiteler ağı temelinde, kitlelerin ihtiyaçlarının karşılanmasını amaçlayan bir ekonomik yeniden düzenleme ve gelişme planının işçi ve halk örgütleri tarafından oluşturulması; kamu şirketlerinin bu amaç doğrultusunda geliştirilmesi ve özel şirketlere yapılan parasal yardımların kesilmesi (ya da tahsisat alan tüm şirketlerin ulusallaştırılması); tüm bu önlemleri uygulamak için bir işçi örgütleri hükümeti kurulması. Tüm bu talepler için verilen mücadele, fabrikalarda, işyerlerinde ve semtlerde, programın uygulanmasını

denetleyen ve burjuvazinin sabotajlarına karşı duran geniş bir komiteler ağının yaratılmasını gerektirir. Bu komiteler ağı aynı zamanda, çalışan halkın "ulusal" ya da uluslararası askeri faşist komplolara karşı genel silahlanmasını da sağlamak durumundadır ve yine aynı komiteler ağı, Üçüncü Dünya" halklarıyla ve dünyanın her yerindeki, özellikle Avrupa'daki işçiler ve işçi örgütleriyle eşit temele dayanan kardeşçi ilişkiler kurmalıdır.

Bu geçiş programı, işçi konseylerinin iktidarı üzerinde temellenen, demokratik, özyönetimli ve planlı bir sosyalist toplumun kurulmasına giden yolu —belirli bir zümreye özge olmayan çok partili bir sistem ve bütün yurttaşların olanca politik özgürlüklerinin korunması, pekiştirilmesi ve geliştirilmesi ile—açar. Şimdiki durumda kördüğüm haline gelen kapitalizme karşı böyle bir alternatif için savaşmak, işsizliğe, sertlik önlemlerine ve artan baskıya, çalışan kitlelerin çabalarına yaraşır yegane gerçek ve etkin alternatifle karşı çıkmaktır.

31. Ocak. 1978

NOTLAR

1) Özellikle, **Artı-Değer Teorileri'**nin 17. bölümü, **Kapital**'in 3. cildinin 15 ve 30. bölümleri **Kapital**'in 2. cildinin 16, 20 ve 21. bölümleri ve Engels'in **Anti-Dühring**'indeki Marks'ın bizzat taslağını hazırlamamışda olsa gözden geçirerek düzelttiği krizle ilgili bölümler.

2) **Kapital,** c. 3, s. 244.

3) **Theories of Surplus Value,** op. cit., c.II, s. 496-99.

4) Sonuçların bu sıralandırılmasını kavrama yeteneksizliği Makato Itoh'un dikkat çekici incelemesinin (**Bulletin of Conference of Socialist Economists**'de, c. 4, no.1, Şubat 1975) temel zayıflığını oluşturur. Yazar düşsel bir dikotominin tutsağı olarak kalır: ya aşırı birikim teorisi ya aşırı üretim teorisi.

5) **Late Capitalism**'de belirttiğim, sabit sermayenin daha hızlı devretmesi, Hollanda Planlama Bürosu'nun bir incelemesi tarafından çarpıcı biçimde doğrulanmıştır. Burada, en eski makinaların ömrünün 1959'da 45 yıldan 1973'te 17 yıla indiği belirtilmiştir. Çok mekanik ve tek yanlı olmasına rağmen, aynı raporda, ücretlerdeki görece yükselişin giderek daha "genç" sabit sermaye yatırımlarına, bunun ise, istihdamda azalmaya

yolaçtığı belirtilmiştir (H.den Hartog ve H.S. Tjan, **"Investeringen, lonen, prijzen en arbeidsplaatsen-Een jaargangmodel met vaste coefficienten voor Nederland"**, Merkezi Planlama Bürosu, Lahey, **Occasional Papers,** no. 2, 1974)

6) gerçek kriz, ancak gerçek kapitalist üretim, rekabet ve kredi hareketi temeli üzerinde ortaya konabilir" (Marks, **Theories of Surplus Value,** MEW, c. 26/2, s. 509)

7) Marks, **Capital,** vol. III, s. 246.

8) "Böylece, ürünlerin hacmi, onun (makina üretimi) faaliyet alanı arttığı kadar artmak durumundadır..." "**Üretici güç** bakımından da böyledir. Sermayenin, görece artı-zamanı arttırmak için sonuna dek zorunlu yükselme eğilimi, öte yandan **zorunlu emek süresini** azaltır, böylelikle işçinin mübadele kapasitesi de azalır. Dahası, görmüş olduğumuz gibi, göreli **artı-değer** üretim gücünden çok daha yavaş yükselir ve ayrıca bu oran, üretken güçlerin vardığı düzey genişledikçe daha az büyür. Fakat **ürünler kütlesi benzer bir oranda büyür...** Ürünler kütlesi büyüdüğü ölçüde, bunda içerilmiş emek zamanı gerçekleştirmek de zorlaşır —çünkü, tüketime talep yükselir."— (Marks, **Grundrisse,** s. 422.)

9) Tipik bir örnek: Paul Mattick, **Marx and Keynes**'de (Londra, 1969, s. 79) şöyle yazar: "Piyasada krize yolaçan olgu, emeğin, sermaye birikiminin gereklerini karşılamaya yetecek kadar üretken olmamasıdır. Yeterli üretim yapılmadığı için sermaye üretilmiş olan herşey(in değerini) tam anlamıyla gerçekleştirmek için gerekli ritmde büyüyememektedir." Diğer bir deyişle: kârlar ve yatırımlar yeterince yükselmiş olsaydı, tüketici malları satışında kriz olmazdı. Yukarıdaki alıntılarda da açıkça görüldüğü gibi, Marks kategorik olarak farklı bir konumdadır.

10) **Theories of Surplus Value,** c. 11, s, 534-35

11) **Grundrisse,** s. 410-11

12) Sadece devrim yapan teknik keşiflerin daha nadir olması nedeniyle bile, gelecekteki sabit sermaye oluşumunun önemli ölçüde hızlandırılmış bir faaliyet olsa bile artık büyüme yıllarındaki düzeye varması beklenmemelidir. (**Notices economiques,** Union de Banques Suisses, Kasım 1977).

13) 1972-1974 döneminde "spekülatif hammadde satınalımları" ile ilgili olarak Uluslararası Yatırım Bankası'nın 47. yıllık raporunda şunlar yeralmıştır:"O sırada, değişim oranlarındaki büyük dalgalanmaların yolaçtığı gizli ve spekülatif satınalmalar büyük bir rol oynadı ve bu hareket, bazı durumlarda, artan hammadde temin güçlükleri tarafından hızlandırıldı. Endüstricilerin temel ürünleri stok ederek yolaçtıkları

muazzam birikim ve istifçilik bu durumu çok iyi gözler önüne serer" (**47e Rapport Annuel,** op. cit., s. 38) Aynı yayında basılan bir grafik, emperyalist ülkelerdeki dönüşüm endüstrilerinin elde tuttukları hammadde stoklarını gösterir; bunlar, 1968 ve 1971'de üç aylık dönemler itibarıyle % 0.5-% 0.8'lik bir ortalamayla yükselmişlerdi, 1972, 1973 ve 1974'ün başlangıcında aynı oran % 2-3'e yükseldi; diğer bir deyişle büyüme oranı dört misliydi.

14) 1977'nin ilk on ayı sırasında tüketici kredisi, 1975 düzeyine göre % 45 (!) yükseldi (**Business Week** 16 Ocak 1978). Bir kez daha, 1977'de Birleşik Devletler'de otomobil endüstrisinde görülen (mini) boom bir enflasyon kredisi boom'uydu.

15) "Böylelikle Avrupa pazarı, ister uzun ister kısa vadeli olsun, kullanılmayan sermaye mevduatının kıtalararası merkezi haline geldi... Bugün, Batı dünyasının pek çok büyük endüstri ülkesinde sadece işsiz insanlar değil, aynı zamanda 'işsiz sermaye' vardır" (**Frankfurter Allgemeine Zeitung,** 20 Ekim 1977).

16) **Business Week,** 16 Ocak 1977.

17) "IMF, daima, ülkelerin ödemeler dengesini kontrol eden, üyeler kronik bir dengesizliğe düştükleri zaman uyum sağlamaları için gerekli tavsiyede bulunan bir role sahip oldu... IMF ve ticari bankalar arasında kurulacak bir ittifak (!), bu kurumların, nedenleri farklı da olsa borçlu ülkelerin izlemeleri gereken politika hakkında benzer (!) görüşlere sahip olmaları gerçeği tarafından kolaylaştırılmış olurdu. IMF bakımından bu tarihsel bir çizgiyi sürdürme sorunudur: Fon, dünya para sistemini kontrol etmek için kuruldu ve başlıca sorumluluğu değişim oranlarını kararlı tutmaktır. Kronik ödemeler dengesi açıkları ve yüksek enflasyon oranı değişim oranlarının bozulmasında başlıca neden olduğu için, IMF, doğal olarak (!) bu tür açıkları ortadan kaldıracak ve yerel enflasyonu yavaşlatacak politikalara büyük önem verir. Özel bankaların yöneticileri için bu bir öz-çıkar meselesidir: onlar, kendilerinden ödünç para alan ülkelerin, her yıl yeniden aldıkları ödünçleri karşılayabilecek yeterlikte yabancı dövize sahip olacaklarından emin olmak isterler. (Kilise komisyonu raporu, op cit., s. 63).

18) Yıllardır süren insanlık dışı uygulamaların iki aşırı biçimine değinelim: "besin silahı"nın kullanılması (bkz. Emma Rothschild, "Açlık Ekonomisi", **International Herald Tribune,** 12 ve 14 Ocak 1977) bu silah açlık aracılığıyla "Üçüncü Dünya" nüfusunun kasten azaltılması biçimi bile almaktadır. Ayrıca **pek çok** ülkede yaygın olarak uygulanan işkence söz konusudur. (bkz. Uluslararası Af Örgütü'nün işkence raporu).

Barbarlığa doğru "potansiyel" eğilimler için "çizgiden sapanları" disipline sokmayı amaçlayan beynin bir kısmının alınması (yani, beynin ameliyatla bozulması) önerileri (bkz. özellikle, Michel Bosquet, **Ecologie et Politique,** Paris, 1975) ve Bremen'deki CDU'nun parlamenter liderlerinin, Erich Fried gibi konformist olmayan şairlerin, kitaplarının yakılması için yasa çıkarılması önerileri.

19) Bkz. pekçok işveren temsilcileri arasında Almanya'dan Profesör Wolfram Engels: " yıllardır, gerçek ücretler üretkenlikten daha hızlı yükseliyor ve bu durum işsizliğe yolaçıyor" (**Wirtschaftswoche,** 23 Aralık 1977).

20) John Kenneth Galbraith, yıllardır zorlayıcı bir gelirler politikasını, yani toplu sözleşme ve grev hakları özgürlüklerinin bir miktar kısıtlanmasını (hatta kaldırılmasını) savunmaktadır. Amacı, kitlesel işsizlik ya da hızlanmış enflasyon ikileminden kaçmaktır. Bu görüşler, son çalışması olan **Money**'de (Harmondsworth, 1976, s. 289-95; 321-26) açıkça savunulmuştur. En ılımlı Amerikan Keynescileri onun adımlarını sadakatle izlemektedirler.

21) Bkz. özellikle Enrico Berlinguer, **Austerita, occasione per trasformare 1' Italia,** Editori Riuniti, Roma, 1977. 1978 başlarında **Repubblica** gazetesinde yeralan sansasyonel bir röportajda, Komünist sendika lideri Lucio Lama, bu konuda daha da ileri gitti. Yine, bkz. İspanya Sosyalist İşçi Partisi'nin (PSOE) öndegelen iktisatçısı Miguel Boyer'in 6 Kasım 1977 tarihli **El Socialista**'da yeralan yazısı. Burada, işçilerin, ulusal gelirin azaldığı bir durumda, kendi paylarını arttırma girişimlerinin otomatik olarak işsizliği arttıracağı görüşü savunulmaktadır.

22) Burada, "sosyalizmi inşa" süreci içinde ağır endüstriye mutlak öncelik verilmesinin zorunluluğunu ileri süren Stalinist aksiyomla çarpıcı bir parallellik vardır. Bu aksiyom, aynı katı iki-sektör hipotezi üzerinde temellenir.

23) Bakınız, Sosyalist Parti: **89 Reponses aux questions economiques** (Paris, 1977, s. 107-8) ve Fransız Komünist Partisi'nin iktisatçıları Boccara, Herzog, Le Pors, ve Quin: **Changer 1'Economie** (Paris, 1977, s. 90-91, 97 ve 149-50)

24) Willem de Brees, Hollanda'nın eski Sosyal Demokrat Başbakanı olarak bir röportajda şu görüşü ileri sürdü (**Bulletin economique,** Free University of Amsterdam-Mayıs 1977-): Kitlesel işsizliğe, Hollanda'da, bizim, Hollandalılar tarafından yapılabilecek işleri yabancı işçilere yaptırmamız neden olmaktadır... Yabancı işçileri dereceli olarak ülkelerine göndermeli ve Hollanda'lı işçileri giderek daha fazla işe koymalıydık...

Fakat herşeyden önce izinsiz olarak burada olan (yabancı) işçileri ayıklamalıyız."

25) PSUC'nin (İspanya Komünist Partisi'nin Katalonya kesimi) dördüncü kongresinde (1977 güzü), enflasyona karşı mücadele ve "şirketlerin rekabet gücü ve kârlılığının arttırılması" çevresinde odaklaşan bir ekonomik politika öneren belge kabul edilmiştir.

26) Fransız Komünist Partisi'nin bu neo-Keynesci yönelimi, özellikle, partinin en büyük iktisatçısı Paul Boccara tarafından **La Crise** (Paris, 1975, s. 53) başlıklı ortak çalışmada savunulan, krize kâr oranlarındaki düşmenin neden olduğu teorisiyle açık bir çelişme içindedir.

27) Stuart Holland, **The Socialist Challenge,** Londra, 1975

28) Kamu sektörünün genişletilmesi, özellikle Fransız Komünist Partisi, İngiliz İşçi Partisi ve (daha ılımlı bir ölçüde) Fransız Sosyalist Partisi tarafından talep edilmektedir. Yatırımların devlet tarafından kontrol edilmesi fikri, özellikle İngiliz İşçi Partisi Solu ve Alman Sosyal Demokrat Solu tarafından benimsendi. İngiltere için, Stuart Holland, John Hughes ve Ken Coates'in konuyla ilgili yazılarıyla birlikte, bkz. "Priority Full Employment", **The Spokesman,** no. 34 (1977-1978 kışı). Batı Almanya için bkz. **Die Wirtschaftskrise in der BRD,** Baisch. Batı Almanya'da sol Sosyal Demokrasi ve Komünist Partisi arasında yeralan ve Profesör J. Huffschmid yönetiminde çalışan bir grup iktisatçı, tüketimin pompalanması aracılığıyla Neo-Keynesci çözümlere yönelik bir çizgi benimsemiştir. 1 Mayıs 1977'de Bonn'da yapılan bir basın konferansında, bu grup, Helmut Schmidt kabinesinin önerdiği 3 milyar alman marklık bir bütçe artışı yerine 20 milyar alman marklık olağanüstü bir artışı talep etmişlerdir.

29) Cf. Jacques Attali, **"L'acceptation des regles de 1'economie mondiale est irreversible" (La Parole et L'Outil,** Paris).

1980 İÇİN NOT

1980 başlarında ortaya çıkan belirtiler, 1976 ve 1978 arasında emperyalist ekonomilerin eşitsiz, duraksamalı ve enflasyoncu iyileşmesinin kapanmaya başladığını, yeni bir uluslararası iktisadi durgunluğa doğru çekildiğini gösterdi. Birleşik Devletler, İngiltere ve Fransa'da aşağı dönüş şu sırada başladı. Aynı şeyin 1980 içinde Batı Almanya ve İtalya'yı da tutması beklenebilir, daha sonra tüm kapitalist Avrupa ülkelerine yayılacak.

Sadece Japonya bir soru işareti olarak kalmaktadır. Ekonomik büyümede açıkça görülen bir yavaşlamayı, hükümetin, ülkeyi ansızın güç durumda bırakan büyük ödemeler dengesi açıklarına ve enflasyon oranındaki yükselmeye (1980 Şubat'ında, bir yıllık toptan satışlar için % 18, perakende fiyatlar için % 8) vereceği yanıt nedeniyle alınan deflasyon önlemleri izleyecek. Bu önlemlerin gerçek bir iktisadi durgunluğa mı götüreceği —endüstri çıktısında kesin bir azalma— yoksa sadece, yıllık büyüme oranında % 5.5'den, % 2.5'e, hatta % 1.5'e bir sapma mı olacağı konusunda farklı görüşler vardır.

Japon ekonomisinin kaderi, uluslararası iktisadi durgunluğun derinliği ve süresi ve bu krizin, özellikle, Güney Kore, Tayvan, Hong Kong ve Singapur gibi yarı endüstrileşmiş kapitalist Doğu-Asya ülkelerine etkileri üzerinde belirleyici bir öneme sahip olacaktır. Bu ülkelerin Japonya'ya satışlarında bir azalma olursa Japon ekonomisinin makina ve ekipman ihraç eden kilit sektörleri için piyasa daralmasıyla birlikte, bu ülkeler, iktisadi durgunluk girdabına çekilebilirler. Bu durum, Japonya'nın iktisadi durgunluğunu ağırlaştırabilir. Öte yandan, bu ülkelerin ihracat düzeyleri korunursa, iktisadi durgunluktan kaçabilirler ve böylelikle Japon ekonomisinin ağır bir iktisadi durgunluktan kendini sakınmasına yardım edebilirler.[1]

1979-1980 iktisadi durgunluğu, 1974-1975'de olduğu gibi, Birleşik Devletler'deki dayanıklı tüketim mallarında başladı. Otomobil ve inşaat sektörleri özellikle şiddetli bir darbe yediler. 1980 Şubatı'nın başlarında otomobil ve kamyon çıktısı, yeni yapılan meskenlerin satışında olduğu gibi, Şubat 1979 düzeylerinden % 30 aşağı indi. Yeni iskânların sayısı 1979'un üçüncü çeyreğindeki yıllık ortalamadan 400 000 az olarak, 1980 Ocak'ında yıllık ortalama 1.42 milyona vardı. 1980 Şubat ortasında çelik üretimi, 1979 Şubat ortasından % 7, elektrik çıktısı ise % 2 daha azdı.

Doların değer kaybının Birleşik Devletler ihracatının 1980'in ilk aylarında yükselmesine izin verdiği ve enflasyon olgusunu, sezen tüketicilerin, 1979'un üçüncü çeyreğindeki tasarruf yıllık oranlarını kullanılabilir gelirlerinin % 3.3'üne indirerek (bir yıl önceki % 5.5'dan) alışveriş cümbüşüne devam ettikleri doğrudur. **Business Week**'in 25 Şubat 1980 tarihli sayısına göre 1980 Ocak'ında bu oran sıfıra yaklaşabilir. Cari tüketici harcamaları, 1980 başlarındaki düzeyinde devam ederse, tasarruflar, yıllık enflasyon oranı % 13 olduğu için, gerçekten de sıfıra gelecektir, bu ise, tüketici harcamalarının gelirlerden daha hızlı arttığı anlamına gelir. (Ocak 1980'de, 3 Mart 1980 tarihli **Business Week**'e göre, gelirler, sadece 11.4 milyar dolar yükselmişken, kişisel tüketim harcamaları 19.5 milyar dolar yükseldi.) Bu nedenle, büyük olasılıkla, tüketici harcamalarındaki sürekli bir yükselme iktisadi durgunluğu kolaylaştıracaktır.

Sermaye yatırımlarındaki azalmanın, diğer emperyalist ülkelerin çoğunda olduğu gibi, Birleşik Devletler'de de 1978 ve 1979'da genel bir kâr yükselişini durdurduğu gerçektir. Birleşik Devletler'de dayanıklı tüketim mallarının siparişi 1980 Ocak'ında % 4.3 arttı. 1979 Aralık'ında da, Kasım'daki bir sapmadan sonra gelen bir yükselme görülmüştü. Fakat, endüstrinin bu kolunda, siparişlerin toplam hacmi, şimdiki durumda, sadece % 1 arttı. Bu sayı, fiyatların artış oranından daha düşüktür. Bu durumda, yatırımlarda bir "mini-boom", Birleşik Devletler'de iktisadi durgunluğu önleyebilir ya da etkisini azaltabilir.

Aslında, ekonominin tüm eğilimi gözönünde bulundurulduğunda, "stagflasyon"un büyük bir şiddetle geri döndüğü söylenebilir. Birleşik Devletler'de iktisadi durgunluğun başlamasıyla

birlikte enflasyonun azaltılmasında sadece başarısız olunmakla kalınmadı, üstelik o hızlandırıldı da. Potansiyel bir iktisadi durgunluğu harekete geçiren bir enflasyona değil, gerçek bir iktisadi durgunluğu frenleyen bir enflasyona tanık oluyoruz. 30 Ocak 1980 itibariyle, ABD'deki, ticari, endüstriyel ve tarımsal borçlar 1979 Ocak düzeyine göre % 19 arttı; aynı sırada, **Business Week**'in ekonomik faaliyet indeksi, tüketicilerin harcama cümbüşüne rağmen, % 0.5 düştü. (Ocak 1980 endüstri üretimi indeksi, 0.7 puan düştü- 1979 Aralık'ıyla kıyaslandığında % 0.4-)

Bu çok uzun süreli olamaz. Aşağıdaki grafik'inde gösterdiği gibi, Birleşik Devletler'deki enflasyon ve faiz oranları (kredi maliyetleri) tarihi yüksekliklere varıyor. "Esas oran" ilk kez % 16'ya ulaştı. Diğer ülkeler takıma uymak zorundalar. İngiltere, Kanada, İtalya ve Fransa, şimdi, Birleşik devletler'dekini yakalayan ya da onu geçen iskonto oranlarına sahiptir. En ilginç ve önemli olgu, enflasyon ve faiz oranlarının 1974-1975 iktisadi durgunluğunun başlangıcındaki kadar azalmasıdır, bu olgu hala devam ediyor. Bu gelişme, neredeyse tüm emperyalist ülkeleri, çeşitli, kredi sınırlandırma ve böylelikle iktisadi durgunluğa yönelik eğilimleri hızlandırma önlemleri almaya zorlar.

Olayların bu biçimde gelişmesi rastlantı sonucu değildir. Bütün bunlar, altmışların sonundan beri kapitalist ekonomiyi niteleyen **temel** eğilimi, aşırı üretim ve fazla kapasite eğilimini yansıtır. Kredi enflasyonu (borç enflasyonu) 1929-1932 boyutlarında bir patlayıcı krizden sakınmak için sadece bir araç oldu. 1974-1975 ve 1979-1980 iktisadi durgunlukları arasında, Birleşik Devletler'de toplam özel ve kamu borçları 4.000 milyar dolarlık bir toplama vararak % 25 yükseldi. Ve bu, 1973-1979 arasında, fiziksel çıktıda % 10 dan daha az olan bir büyümeye izin verdi.[2] Sürekli enflasyonun temel nedeni, petrol fiyatlarının yükselmesinde değil, geç kapitalizmin bu yapısal çelişkilerinde köklenmiştir.

Uluslararası iktisadi durgunluğa doğru gelişen genel eğilimi geri çevirebilecek yegane faktör, askeri harcamaların güçlü biçimde arttırılması olabilir. Gerçekte, Amerikan emperyalizmi, Amerikan kamuoyunu, yıkım güçlerinin geliştirilmesi ve yeni geliştirilen bir füze ve uçak kuşağı üzerinde temellenen daha saldırgan bir dış politika

GRAFİK VI

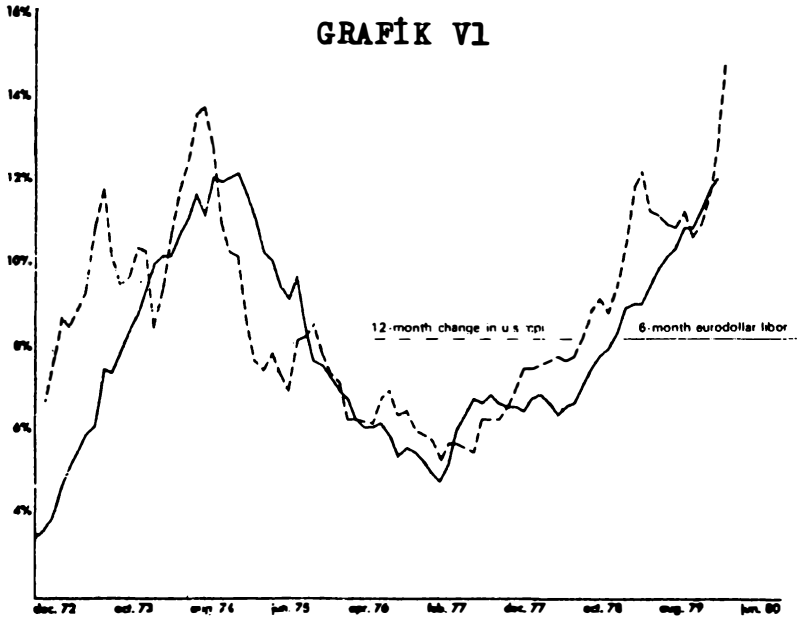

Kaynak: ***International Herald Tribune:*** *"Special Supplement on the Euromarket 1979", Kasım 1979*

Bu grafik, Birleşik Devletler'deki enflasyon ölçümü ile altı aylık erodolar oranlarını kıyaslar. Düz çizgi, ABD'de kentsel tüketici fiyat indeksinin belirli aylara göre 12 ay için gösterdiği değişimi verir. Kesikli çizgi, Londra bankalarının hafta sonu alınan erodolar mevduatları için belirledikleri aylık ortalamadır.

için (kuşkusuz bu, uluslararası kapitalist ekonominin çekmekte olduğu "stagnasyona doğru bir eğilimin belirlediği uzun dalga" ile ilgisiz değildir) son sıralarda hazırlamaktadır.

Şimdiki mali yıl için askeri harcamalardaki artış 15 milyar dolar (%3.3) dır. Bunun, iktisadi bir durgunluğu duraksatmak için yetersiz olduğu açıktır. Son derece iddialı bazı programlar (MXICBM üretiminde

olduğu gibi) toplam 30 milyar dolarlık bir harcama gerektirmektedir. Nedir ki, şimdilik, havacılık ve elektrik endüstrilerindeki ağır darboğaz bu planların tam bir uygulanımını tehdit ediyor. Bu nedenle, iktisadi durgunluğun şimdiki gelişimini engellemek bakımından çok geç olabilir.

Ayrıca, askeri harcamalardaki artış, gerek tüketiciler gerekse kapitalist firmalar için, ek bir mal artışı olmaksızın gelir yarattığı için, oransal bakımdan enflasyondan daha hızlıdır. Enflasyon oranı alarm durumuna geldiğinden beri, Carter yönetimi, askeri harcamalardaki artışın, sivil harcamalardaki, özellikle "sosyal harcamalardaki" indirimlerle, Birleşik Devletler'deki işçi sınıfı ve yoksulların zararına, karşılanacağını ilan etmek zorunda kaldı. Fakat, bir iktisadi durgunluk dönemi sırasında bu tür harcamaların kesilmesi, bir bütün olarak ekonomi üzerinde çok daha fazla deflasyoncu etkilere sahiptir. Bu deflasyon etkisi, askeri harcamaların yaratacağı hızlandırma etkilerini, eğer tersine çevirmezse, en azından nötralize edecektir.

Sonuç olarak, şimdiki iktisadi durgunluk, bir önceki döneme göre daha yüksek enflasyon ve faiz oranlarıyla olduğu kadar, önceki iyileşme dönemi sırasında ortadan kaldırılamayan "kalıntı" yani yüksek işsizlik düzeyi ile de başlamıştır. 1970 iktisadi durgunluğu sırasında, emperyalist (OECD) ülkelerdeki işsizlik 10 milyona varmıştı, 1975'de 15 milyona vardı ve 1980'de 20 milyona ulaştı. Bu sayının, şimdiki iktisadi durgunluk sırasında en üst noktasına varmış olabileceğini düşünmek için hiçbir neden yoktur.

Bu eğilim, bu kitapta daha önce ele alınan bir konuyla çok yakından ilgilidir: cari yatırımlar (1974-1977'de düşük olan ve 1978 ve 1979'da daha hızlı yükselmeye başlayan) esas olarak rasyonalizasyon yatırımları (çok kullanılan bir deyişle "derindeki yatırımlar")dır. Bunlar, yeni fabrikaların kurulması ya da varolan üretken kapasiteye yapılan ekler üzerinde merkezlenmezler (üretken kapasite, 1974-1975 iktisadi durgunluğundan ve iktisadi durgunluk öncesi dönemden beri devam eden bir aşırı kapasiteden çekmektedir.) 23 Şubat 1980'de **The Economist**'de basılan Tablo I, bunu çarpıcı biçimde doğrular. Bu tablo, toplam özel iş yatırımlarında kulanılan makina ve ekipman paylarını karşılaştırır.

TABLO I

Yatırımda Makina ve Ekipman Payı (%)		
Ülkeler	1968	1978
ABD	43.8	48.0
Japonya	51.7	55.6
B. Almanya	39.1	48.6
Fransa	46.1	52.5
İngiltere	46.7	52.3

Böylelikle, askeri harcamaların, şimdiki iktisadi durgunluğu 1974-1975'dekinden daha ılımlı hale getirebilmesinin mümkünlüğüne rağmen, şimdiki çevrimin, daha öncekinin çözümlenmemiş pek çok çelişkisini aktaracağı ve böylelikle daha büyük güçlüklere yolaçacağı ve bir sonraki çevrim için daha büyük patlamalar getireceği de gerçektir. İstihdam düzeyini önemli ölçüde düşürmek durumunda kalan, uluslararası otomobil endüstrisinin en zayıf devlerinin güvensiz durumu —Birleşik Devletler'de Chrysler, İngiltere'de Leyland, İspanya'da SEAT ve çeşitli Japon firmaları— tehlikeyi gösteren bir örnektir.

Ek olarak, uluslararası kapitalist ekonomi, yeni bir iktisadi durgunluğa, özellikle kasvetli bir bulut altında giriyor. 1974-1975 iktisadi durgunluğunun alanını ve süresini sınırlayan iki emniyet sübabı, şu anda, çok daha az etkili olmaktadır: sömürge ülkelere ihracatın artırılması (tek başına olmasa da, özellikle OPEC ülkelerine) ve Doğu-Batı ticaretinin yükseltilmesi. Yarı sömürge ülkelerde ve bürokratikleşmiş işçi devletlerinde biriken muazzam borçlar nedeniyle, her iki eğilimin de geliştirilmesi, giderek artan biçimde güç hale geliyor. 1979'un sonunda bu borçlar, yarı sömürge ülkeler için 350 milyar dolara (bunların 200 milyar dolardan fazlası on emperyalist ülkedeki özel bankalara borçlanılmıştır), bürokratikleşmiş işçi devletleri için ise 70 milyar dolara varmıştır.

OPEC ülkelerinin, emperyalist ülkelerin toplam ihracatları içindeki payları, Tablo II'de görüldüğü gibi, 1976-1977'deki zirve noktasından geriye kaymıştır.

TABLO II

OPEC Ülkelerine İhracatın Toplam İçindeki Payı (%)

ÜLKELER	1976-77	1979
ABD	10.9	8.7
Japonya	14.5	11.8
B. Almanya	8.7	6.0
Fransa	8.6	7.1
İngiltere	11.8	8.2
İtalya	12.3	10.7

*Kaynak: OECD, **Economic Perspectives**, Aralık 1979*

Büyük özel emperyalist bankaların petrodolarları sözde kullanışlı hale getirmeleri, aslında, yarı sömürge ülkelere Batı ihracatının bir kredi finansman aracıydı (yeni borç yaratmak suretiyle). Bu ülkeler, şimdiki durumda, emperyalist ülkelerin toplam ihracatının yaklaşık % 30'unu özümlerler. Bu ihraç malları arasında çoğunlukla makine, ekipman, ulaşım araçları, aynı zamanda yiyecek (özellikle, ABD, Kanada ve Avustralya'dan), dayanıklı ve lüks tüketici malları ve tabi silah vardır. Üçüncü Dünyaya yapılan ihracattaki bu gelişme olmasaydı 1975'de dünya ticaretinde görülen daralmanın çok daha dayanıklı ve endüstri üretimindeki iyileşmenin çok daha geri düzeyde —en azından Batı Avrupa, Japonya ve Kuzey Amerika'daki bazı kilit sektörlerde— olacağını düşünmek için her türlü neden vardır.

Yarı sömürge ülkelerin yüklendikleri geniş borçların nesnel işlevi budur. Özel bankaların harekete geçirici etkisi tamamen açıktır. Bir iktisadi durgunluk sırasında ve bunu izleyen bir sonraki dönemde bir para sermaye bolluğu vardır. Emperyalist ükelerdeki kapitalist firmalardan gelen banka ödüncü talebi gevşemiştir, ve bankalar yeni tüketicileri beklemektedirler. Çünkü ellerinin altındaki para sermaye en zengin OPEC ülkelerinin, esas olarak bu emperyalist bankalarında toplanmış harcanmayan petrodolarları tarafından, yetmişlerin ortasında, şişirilmiştir. Bu yüzden bankalar, yarı sömürge ülkelere ve bürokratikleşmiş işçi devletlerine ödünç vermeye pek istekliydiler.

Fakat onların gerçek anlamı daha derinlerdedir. Özel bankalar dev

banka kredileri aracılığıyla emperyalist ülkelerde paranın esas yaratıcısı haline geldikleri gibi (yaratılan paranın enflasyon etkisine rağmen, bir bütün olarak kapitalist sistemin çıkarları adına ve merkez bankalarıyla hükümetlerin hoşgörüsü ile), şimdi de, "erodolar" sistemi ve petrodolarların kullanışlı hale getirilmesiyle, "uluslararası likidite"nin yaratılması (ve dağıtımı) işini üstlendiler.

Fakat, enflasyonist krediye ulusal olarak başvurulması (banka parası) ile aynı krediye dünya pazarı kapsamında başvurulması arasında kesin bir farklılık vardır. Birinci durumda, son bir ödünç verici başvurma yeri vardır: ulusal merkez bankası. Eninde sonunda, ulusal burjuva devlet, iflas eden firmaların kefaletini ödemek ya da genel bir banka paniğini engellemek zorunlu hale gelince, egemen sınıfın farklı çıkarlarına karşı bir "hakem" rolü oynayabilir. İkinci durumda ise, böyle bir ödünç verici başvurma yeri yoktur, çünkü kapitalist bir dünya hükümeti yoktur. Ve burjuvazi, kârlar bölünürken, sıklıkla, kardeşçe davranabilmekteyken, kayıplar paylaştırılırken (bazan bu kayıplar büyük olabilir) "herkes kendine " kuralını uygular.[3]

Gelişmemiş dünyadan bir ya da daha fazla önemli borçlunun ödemekten kaçınma tehlikesi, bankacıların ve kapitalist dünyanın diğer önemli kişilerinin uykusuz geceler geçirmelerine neden olmaktadır.[4] Bu ülkelerden bazıları, kısa süreler için ödeyemez duruma gelmişlerdir. İlk örnekleri Zaire ve Türkiye olan bazı ülkeler vadesi gelen borçlarını ödeyebilecek yeteneği gösterememişlerdir. Fakat bunların sayısı uluslararası finans kapital için küçüktür ve IMF gibi kurumların yardımıyla çözüm sağlanabilir. Fakat Güney Kore ya da Brezilya gibi (bunlar en büyük borçlulardır) daha büyük borçlulardan birinin ödeyemez hale düşmesi, ya da çalışan kitlelerin çıkarlarına ters düşen bir ekonomi politikasının getirdiği borçlar sorununu ele alacak olan bir toplumsal devrim, emperyalist ülkelerin en güçlü bankalarına bile ağır bir darbe vurabilir.

Unutulmamalıdır ki, özel emperyalist bankalar tarafından petrodolarların kullanışlı hale getirilmesi, kapitalist bankacılığın "altın yasaları"ndan birini ihlal eder: asla, uzun vade temelinde kısa süreli mevduat verme! Petrodolarların çoğu, kısa vadeli mevduat üzerinedir ve Üçüncü Dünya ülkelerine verilen tüm ödünçler orta ya da uzun vadelidir.

Büyük borçlulardan biri ödeyemez hale gelirse ya da OPEC'in kilit ülkelerinden biri ansızın tüm fonlarını çekerse, en büyük bankaların bile ne hale geleceği düşünülebilir.

Uluslararası kredi sistemine yönelik bu tehditlerin ve "kağıt dolar" uluslararası para sisteminin devamlı parçalanmasının geri planına karşılık, "altın fiyatı"ndaki 1979 dalgalanması —bu yılın başında 1 ons'u 220 dolar'dan 20 Şubat 1980'de 600 doların üstüne çıkan bir dalgalanma— daha iyi kavranmış olmalıdır. Bu muazzam fiyat yükselmesi, özel spekülatörlerin giriştikleri fesatlardan değil, kendi dolarlarından bir bölümü altın rezervlerine transfer eden Ortadoğulu OPEC üyelerinin bu hareketlerinden ötürü idi. Bu gelişme, Birleşik Devletler emperyalizminin, değer kaybeden kağıt dolarlar üzerinde temellenmiş bir "dünya para sistemi"ni yeniden kararlı hale getirmek için düşük bir altın değişim değeri dayatma girişimlerinin çöktüğünü gösterir.

Gerçekte, "altın fiyatı"ndaki keskin yükselme nedeniyle, merkez bankalarının altın rezervleri, neredeyse, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki, "altın değişim standardı"nın (yani, çeşitli ulusal paraların altına ek olarak kullanıldığı ve bunların diğer paralar için rezerv olarak kabul edildiği bir uluslararası para sistemi) ilk kez geniş çapta uygulandığı dönemdeki yüksek oranlara ulaştı. (bkz. Tablo III)

TABLO III

Tüm Kapitalist Merkezlerin Toplam Rezerv Payları Olarak Altının Cari Fiyatlara Göre Değeri (%)

1928	75.5	1970	44.6
1938	93.1	1975	44.2
1951	63.0	1976	39.8
1955	60.0	1977	41.6
1960	54.6	1978	44.2
1966	56.3	1979	59.1

Ve Birleşik Devletler en büyük altın rezervleri sahibi olarak kalırken, onun tüm kapitalist merkez bankalarının toplam altın rezervleri içindeki payı, şimdiki durumda, Birinci Dünya Savaşı öncesinden daha düşük düzeydedir. (Bkz.Tablo IV)

TABLO IV

Kapitalist Merkez Bankalarında Birleşik Devletlerin Altın Rezerv Payı (%)

1913	28.3	1960	44.0
1918	38.0	1966	30.7
1934	43.4	1971	26.8
1940	71.7 (x)	1978	25.7
1951	64.2	1979	24.2
1955	57.8	(x) tarihsel maksimum	

Bu durumdaki ters dönme —ve uluslararası burjuvazinin kilit teknokratlarının ideolojisindeki değişme— Dünya Para Fonu genel başkanı Jacques de Larosiere tarafından kısaca özetlendi: son on yıl içinde pek çok kurum "altının değer kaybı" etkisiyle işe girişmişti. "Güçlü ve belki de Uluslararası Para Fonu altını tarafından garanti edilmiş bir desteğe sahip bir karşılama fonunun yaratılmasıyla açılacak çeşitli yollar arasında, para değişim pazarlarını ve uluslararası likidite sistemini (bu sistemdeki büyümeyi) daraltmak" uygun olabilir. (**Le Monde,** 13 Şubat 1980).[5]

Bu sözler, ortak fonunu minimum bir altın miktarı üzerinde temellendiren Avrupa Para Sistemi örneğinden sonra, altın standardına doğru yapılacak bir dönüşün hemen öncesinde olduğumuz anlamına mı geliyor? Belki de değil. Altın rezervlerinin kapitalist ülkeler arasında dağılışı son derece eşitsizdir. Emperyalist ülkelerin merkez bankaları aslan payına sahiptir (bunlar arasında Japonya'nın payı, bu ülkenin dünya ticareti içindeki konumuyla uygun değildir). Dünya ihracatının % 20'sini alan yarı sömürge ülkeler, kapitalist merkez bankalarında

tutulan altının sadece % 10'una sahiptirler. Dünya ticaretinin yaklaşık % 11'ini alan OPEC üyeleri dünya altın rezervlerinin sadece, yaklaşık % 2.5-3'ünü elde tutarlar.

Bu koşullar altında ve çoğu Üçüncü Dünya ülkesinin kronik, yapısal ödemeler dengesi açığı nedeniyle, "normal" altın standardı esasına bir dönüş, bu ülkeleri, iflasa, keskin bir ithalat azalmasına ve patlayıcı toplumsal krizlere mahkum edebilir. Uluslararası burjuvazinin uzun süredir olabildiğince kaçınmaya çalıştığı genel bir dünya ticaret daralmasına götürebilir. Fakat altın, dünya para sisteminde, dolardan daha az bir hızla değer kaybeden, özellikle Alman markı, İsviçre frangı ve Japon yeni gibi diğer kağıt paralar bakımından daha önemli bir rol oynayabilir.

Uluslararası kapitalist ekonomi için önemli ek çıkış alanlarını, yeniden canlandırılan Doğu-Batı ticareti aracılığıyla yükseltmek pek mümkün değildir. Gerçekte, dünya pazarının bürokratikleşmiş işçi devletlerine naklettiği borç yükü ve giderek artan enflasyon baskısı, şu gün varılan düzeyde kalınmasını gerektiren sorunlar yaratıyor.

Deng Hsiaoping'in "dört modernleşme" programıyla Çin'in dünya pazarına yeniden bütünlenmesi Doğu-Batı ticareti için beslenen umutlarda köklü bir değişiklik yaratabilir mi? En azından şimdiki durumda, bu da pek mümkün görünmemektedir. Deng'in 1979'daki Birleşik Devletler ziyaretinden sonra serpilip gelişen muazzam tasarıların daha sonra hızla küçültülmesi gerekmiştir. Çin'in emperyalist ülkelerden yaptığı ithalat gerçekten de arttı; toplam ithalat, (bunun bürokratikleşmiş işçi devletlerinden gelen kesimi önemsizdir) 1972'de 2 milyar dolardan, 1977'de 6 milyar dolara, 1978'de 10 milyar dolara ve 1979'da 13 milyar dolara yükseldi (başlangıçta planlanan 15 milyar dolardan düşük olarak). Fakat Çin'in, son üç yıllık, kümülatif ödemeler dengesi açıklarının 2 milyar dolardan fazla olduğu sanılmaktadır ve Pekin bu açığı örtmek için batı bankalarından kredi almaya çalışmaktadır. Sadece Japonya Çin'de dayanıklı bir pazar kurdu: toplam ihracatın % 4.2'si, 1979'da Halk Cumhuriyeti'ne gönderildi. Fakat, Çin, tüm büyük emperyalist ülkelerin ihracatlarının % 1'inden azını özümledi ki, bu Batı Almanya'nın başarılı **Ostgeschaft** hikayesinden oldukça farklıdır. Ve hatta Japonya bile sadece Çin'in en

büyük endüstri geliştirme projelerinden bazılarına yardım biçiminde Pekin'e milyarlarca dolarlık kredi (çok düşük faizle) vermeyi kabul ettiği için Çin pazarında garantili bir yer kazanabildi.

Tüm bilanço genellikle şöyledir: şimdilik, uluslararası kapitalist ekonomide, 1980 içinde, Birleşik Devetler'deki iktisadi durgunluk eğiliminin emperyalist ülkelerin tamamına ya da bir kısmına yayılmasını engelleyebilecek herhangi bir büyük değişim belirtisi yoktur. Yetmişlerle kıyaslandığında şimdiki durumda yeralan tek yeni unsur —silahlanma yarışının etkinleştirilmesi— iktisadi durgunluğu izleyen iyileşmenin temposunu etkileyebilir fakat bu durgunluğun patlak vermesini önleyemez. Ve bunun, enflasyon oranı ve tüm uluslararası kredi ve parasal sistemin giderek artan duyarlığı bakımından taşıdığı sonuçlar, özellikle, emperyalist ülkelerdeki işçi sınıfının gerçek ücretlerin doğrudan ya da dolaylı olarak azaltılmasına karşı direnme kapasitelerinin ışığında belirleyici olarak kalmaya devam etmektedir.

1 Mart 1980

NOTLAR

1) Birleşik Devletler ve Batı Avrupa kapitalistleri Japonya'nın ödemeler dengesi açıklarının, Tokyo'yu yeni bir ihracat saldırısına geçmek için zorlamasından korkmaktadırlar. Bu, iktisadi bir durgunluğun orta yerinde, yeni bir "ticaret savaşı"na yolaçarak ve katı korumacı önlemleri hızlandırarak büyük problemler yaratabilirdi.

2) "Borç patlaması", çok şiddetli olmasına rağmen, sadece Kuzey Amerika'ya özge değildir. Özel sektör borçları (firmalar ve ev halkı için) Batı Almanya'da 764 miyar DM'den 927 milyar DM'ye, 1977-78'in ılımlı iyileşme dönemi sırasında, yükselmiştir. (Bkz. **Wirtschaftswoche,** 26 Şubat 1979.) % 20'den fazla olan bu artış, gerçek çıktıdaki % 10'dan az olan artışla kıyaslanmalıdır.

3) **Morgan Guaranty Bank**'ın başkan yardımcısı Rimmer de Vries, hiçbir belirsizliğe yer bırakmayacak şekilde şöyle demektedir: "Bu sıra özel bankacılık sistemi, tek başına, petrodolarların yeniden kullanışlı

hale getirilmesi ya da ödemeler dengesi açıkları dikine yükselen gelişen ülkelerin finansmanı sorunlarına el süremez." (**International Herald Tribune,** Kasım 1979, **"Euromarkest"** eki.

4) **Wall Street Journal**'a göre (10 Ocak 1980), Birleşik Devletler'deki mali otoriteler, Birleşik Devletler bankalarının kendi sermayeleri ve rezervleri ile toplam ödünçleri arasındaki bozulan ilişkilerden, bazı büyük bankalar için bile endişe duymaktadırlar.

5) Bir **Financial Times** yazarının şu görüşüyle kıyaslayınız (4 Ocak 1980): "... resmi olarak elde tutulan altın için bulunabilecek en kullanışlı yol... bazı resmi yatırım sorunlarının kolaylaştırılmasında olabilir... Onların bilançolarında yeralacak bir altın yatırım oranı —esas olarak, düzenli bir altın arzı için istek duyulması—, aksi halde sınırsız kapasite kullanımı şu anda bir sorun haline gelen uluslararası bir bankacılık sistemi aracılığı ile orta seviyede kalacak olan, toplamları uygun biçimde azaltabilir."

6) Hamburg Ekonomik Araştırma Kurumu'na göre, dünya ticaretinin % 51-52'si dolarla, % 14'ü Alman markıyla, % 7'si sterlinle, % 7'si Fransız fragıyla, % 5'i Japon yeniyle, geri kalan % 15'i ya da % 16'sı diğer paralarla yapılmaktadır.

7) 1977'de petrodolar fazlalarının toplam 33 milyar dolarının 9.2 milyar doları Birleşik Devletler'de yatırılmışken, 1979'un ilk yarısındaki 10 milyar dolarlık fazlaların Birleşik Devletler'de yatırılmadığı görüldü. (Bkz. Neue Zürcher Zeitung, 21 Aralık 1979).

1980 - 1982 GENELLEŞMİŞ BUNALIMI (Recession)

Uluslararası kapitalist ekonomi, 1980 - 1982 yıllarında, savaşın bitişinden beri ikinci genelleşmiş bunalımından geçmektedir. 1974-75'tekini izleyen bu genelleşmiş bunalım, birincinin bir dizi özelliğini paylaşmakla birlikte, bazı özel çizgileriyle de ondan ayrılır. Tıpkı 1974-1975'teki gibi, şimdiki bunalım da, 1980'in ilk yarısı boyunca, sınai üretim ve istihdamda net bir düşüşün ortaya çıktığı A.B.D.'de patlak vermiştir. Uzmanların çoğu tarafından yanlış olarak "toparlanma" diye tanımlanan dalgalanmalardan sonra bu düşüş 1981 yılının son 3 ayından itibaren yeniden şiddetlenmiş ve kuşkusuz 1982 yılının büyük bölümünde, hatta bütün yıl boyunca sürmüştür.

Sınai üretim 1981 Temmuz'uyla 1982 Nisan'ı arasında % 10'dan fazla düşüş göstermiştir. A.B.D.'de 1980-1982 bunalımının büyüklüğü, özellikle kurulu üretim kapasitesinden yararlanma oranlarının evrimi, yani kapasitelerin belirginleşmesi ışığında kendini gösterir. (1966-1975 yıllarına ait rakamlar tablo VIII de gösterilmiştir.)

1982 yılı başında A.B.D. imalat sanayiinde dayanıklı tüketim malları siparişleri, nominal düzeyde Ocak 1981'dekinden %7 daha düşük oldu, ki bu gerçek reeel düzeyde % 15'ten fazla bir düşüşü

TABLO XLIX

Birleşik Devletler'de İmalat Sanayiinde Üretim Kapasitesinden Yararlanma Dranı (% olarak)

Ağustos 1980	72,2
Aralık 1980	78,1
Ağustos 1981	66,0
Eylül 1981	75,3
Ekim 1981	74,1
Kasım 1981	71,1
Aralık 1981	68,9
Nisan 1982	66,4

*(Kaynakça: **Business Week'in** 31 Mayıs 1982'ye dek ardarda bütün sayıları)*

göstermektedir.

İngiltere'de Thatcher kabinesinin deflasyonist politikasıyla şiddetlenen üretim düşüşü, kendini daha 1979'da göstermişti.

Bu düşüş 1980 yılı boyunca ve 1981 yılının ilk yarısında sürmüş, 1981 yılının ikinci yarısında aldatıcı toparlanma umutları yaratıp, 1981 sonu ve 1982 başında yeniden açığa çıkmıştır.

A.F.C'de, sinai üretimde hemen hemen ABD ile aynı zamanda, 1980 yılı başında ortaya çıkan ve 1980-1981 yıllarında devam eden düşüş, 1982 yılı başında da önlenememiştir. 1982 Ocak ayına gelindiğinde üretim, 1981 Ocak'ına göre % 0.5 ve 1981 sonuna göre% 1,6'lık bir düşüş göstermektedir. İç siparişler bir yılda % 3,4, toplam siparişler ise 1981 sonuna göre % 1.6 oranında düşmüştür. Yatırımlardaki düşüş oranı % 3,4'tür. DM'ın dolar karşısında değer kaybedişinden ötürü yalnızca dış siparişler de dahil olmak üzere(1981 başına göre +%13), ihracatta artış görülmektedir.

Fransa'da sınai üretim 1980 yılının tamamı ve 1981'in ilk yarısı boyunca düşmüştür. 1981'in ikinci yarısında ve 1982 başında hafif bir toparlanma olmuştur. Ancak bu, Amerika'daki bunalımın

etkilerine rağmen toparlanmanın 1982 yılı boyunca sürüp sürmeyeceği belli değildir. INSEE'nin bir raporunda belirtildiği gibi,: "Fransa'daki toparlanmanın ilkbahardan bu yana süregelmesi, büyük ölçüde uluslararası çevremizde yaşanan belirgin düzelmenin yaratuğı şartlara bağlıdır" Oysa dünya ekonomisinin güçlü bir toparlanma yaşayacağı pek olası görülmemektedir." (**Le Monde** 7-8 Mart 1982)

Her ne kadar başlıca rakiplerine göre bunalımdan daha az etkilenmişse de **Japonya**'da 1981'in ikinci 3 aylık döneminde sınai üretim düşüşü görülmüştür.

Kasım 1981 ve Şubat 1982 arasında, 4 ay boyunca, sınai üretim yeniden düştü. Mart'ta hafif bir yükselişten sonra, Nisan 1982'de işletmeler siparişlerini ciddi biçimde kısıtladılar. (**Japon Economist Journal,** 18 Mayıs ve 25 Mayıs 1982).

İtalya'da, 1980'in ikinci üç aylık döneminden itibaren düşen sınai üretim 1981 yılı boyunca ve 1982 başında düşmeye devam etmiştir.

Kanada'da sınai üretim 1979 yılının ikinci yarısından itibaren düşmektedir. Bunalım tüm 1980 yılı boyunca kendini göstemiştir. Üretim 1981 yılının ilk yarısında yükselmişse de, 1981'in ikinci yarısında yeniden düşüşe geçmiş ve bu gerileme 1982'in ilk yarısında sürmüştür.

Bunalımın büyük ölçüde eş zamanlı karakteri -bazı küçük sapmalarla birlikte- aynı zamanda, hemen hemen bütün daha az önemli emperyalist güçlerin sınai üretiminde düşüş görülmesiyle de açığa çıkmaktadır. Sınai üretim, Avusturya'da (1981'de üretim % 2 azaldı, 1982 başında 150 000 işsiz vardı), Belçika'da (1980-1981), Danimarka'da, Norveç'te (1981), Hollanda'da (1980-1981), İsveç'te (1981)ve İsviçre'de de (1982 başı) ilk kez azalmıştır. Bu kez bunalıma yakalanmış gibi gözüken tek emperyalist güç ,"ham maddelerdeki boom"un itici gücünden yararlanan Avustralya'dır. Ama 1981 sonu - 1982 başında hammadde fiyatlarındaki şiddetlenen düşüşe bakılırsa, bunalımın bu ülkeyi 1982'de etkilemesi mümkündür.

Bir kez daha yanılan uzmanlar, 1982'de genelleşmiş bir toparlanma öngörüyorlardı. ABD'deki bunalımın ağırlaşması gözönüne alındığında böyle bir toparlanma sözkonusu bile değildir. Daha ziyade

bunun tersini sormak gerekir. Amerika'daki bunalım diğer emperyalist ülkelerin çoğunda konjonktürdeki düşüşü hızlandırıp, böylece ekonomik durumda uluslararası ölçekte kötüleşmesine yol açacak mı? Bu bunalımın etkileri diğer emperyalist ülkelerdeki toparlanmayı "kırmak" veya geciktirmekle mi sınırlı kalacak? Ne olursa olsun, 1982'nin son üç ayından veya 1983 başından önce bir genelleşmiş toparlanma pek olası görülmemektedir.

OECD tarafından yayınlanan aşağıdaki grafikler, 1971-1975'tekini izleyen çevrimsel hareketi net biçimde doğrulamaktadır.

TABLO L

İhracata ilişkin Fiyatlar (100= 1970)

	1980	1981 1. yarıyıl	1981 2. yarıyıl	1982 öngörüler
A.B.D	86	95	102	101
A.F.C	108	102	100	99
Japonya	102	109	105	102
Fransa	99	97	96	99
İngiltere	126	134	121	123
Kanada	79	83	85	85
İtalya	103			99

("O.E.C.D.'nin Ekonomik Perspektifleri", no. 30, Aralık 1981, s. 61)

("Perspectives economiques de OCDE" no 30, Aralık 1981. s. 16.

1980-1982 bunalımı, tıpkı 1974-75'teki gibi, öncelikle otomobil, inşaat, demir-çelik ve petro-kimya sanayilerini vurdu. Bu bunalım, söz konusu alanlarda, dünya pazarında yeni üretim ve ihracat merkezlerinin belirmesi ile şiddetlenen atıl üretim kapasitelerinin varlığını açığa çıkarmaktadır. Makina yapım sanayi bunalımdan fazla etkilenmemiş ve sanayiin birçok alt dalı bu yüzden atılım

gösterebilmiştir. Bununla birlikte, yarı-iletkenler ve (küçük- makine parçaları) sanayii gibi zirvedeki bir sanayi dalının bile bunalımın etkilerine maruz kaldığını belirtmek gerekir. A.B.D.'de bu sanayii dalının iş öncesi rakamları 1981 yılı boyunca gerçekten de düşmüştür (Sunday Times, 28.2.1982).

Genelde bunalım, üretken yatırımlarda bir düşüşle birleşen, ortalama kâr haddindeki düşüşle harekete geçmiş ve sürmüştür. Emperyalist ülke hükümetlerinin çoğu tarafından uygulanan monetarist (deflasyonist) politika bu hareketi şiddetlendirmiştir; ancak bunalımın nedeni bu politika değildir.

Üretim, istihdam ve "son tüketici"lerin gelirlerindeki (tasarruf haddindeki küçük dalgalanmalarla düzelsin veya düzelmesin) gerilemenin hemen hemen bütün emperyalist ülkelerde eşlik ettiği iç pazar daralması her ne kadar dünya ticaret hacmi 1981'de % 1 oranında küçüldüyse de her yerde illâ dış satım olanaklarında bir daralmaya yol açmamıştır. Bazı emperyalist güçler, öncelikle Japonya ve ardından A.F.C. (1981'in son 3 ayından itibaren), dünya ihracatındaki paylarını rakipleri aleyhine büyütülmüş ve böylece iç talepteki durgunlaşma ya da, düşüşü telafi etmişlerdir. Başka ülkeler, özellikle Fransa, son yıllarda rakiplerine kaptırdıkları iç pazarın bir kısmını yeniden ele geçirmeye çalışmaktadırlar. Ancak, bu konuda başarıya ulaşıp ulaşmayacakları kesin değildir.

Tıpkı 1974-1975'teki gibi, 1980-1982 bunalımı **ikame pazarlar** arayışını arttırdı. Bu konuda, son çevrim boyunca başrolde OPEC ülkeleri, "sosyalist" denilen ülkeler ve bir dizi yarı sömürge ülke vardı. Hepsi de, OPEC ülkeleri hariç, kredileriyle finanse edilmekteydiler. Bu kez bunalım, post-kapitalist ülkelerde bir içsel bunalımla ve OPEC ülkelerinin ödemeler dengesi ve petrol fiyatlarına ilişkin mevcut eğilimlerde olağanüstü bir ters yüz oluşla çakışmıştır.

Yedek enerji kaynakları sağlama araştırmalarının (OPEC dışı petrol, doğal gaz, kömür, nükleer enerji, yeni yeni kullanılmaya başlayan güneş enerjisi vb.) uzun vadeli etkileriyle, bunalımın etkilerinin birleşmesi üzerine petrol fiyatlarının ölçüsüz artışı, kolayca görülebilecek bir sonuç doğurdu; dünya petrol ihracatında kartelin payı düştü (bu pay %50 nin altına düştü, 1981'de OPEC'in dünya petrol

üretimindeki payı da %39,4'e düştü) ve fiyatlar ile üretimi düşüren genelleşmiş bir petrol bolluğu başgösterdi (bu düşüş tarihte kaydedilmiş en yüksek düzeyine göre %50 oldu). Toplam petrol talebi kuşkusuz 1982 boyunca da %7 oranında düşecektir. Rotterdam'da varil fiyatı 1981 başında 42 dolardan, 1982 Şubatı sonunda 28 dolara düştü.Yani OPEC ülkelerinin ödemeler dengesi fazlaları serbest düşüşe geçti. Bu fazlalar 1980'de 100 milyar dolarken, 1981'de 60 milyar dolara düşmüştür ve 1982'de tümüyle yokolma tehlikesindedir (Suudi Arabistan ve Körfez ülkelerinin fazlası, başka ülkelerin -ki bu kez Kuveyt de bunlara dahildir- açığı ile karşılanmaktadır.)

Bu "ikame piyasası" sonunda adamakıllı daralma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Geriye, Doğu ve Güney Doğu Asya ve özellikle de şu klasik "ikame piyasası" silahlanma kalmaktadır.

Bununla birlikte "Üçüncü Dünya" pazarı, tarihsel olarak büyük

TABLO LI.

İhracat Hacmi (% olarak)

	1980	1981 1. yarıyıl	1981 2. yarıyıl	1982 öngörüler
A.B.D.	+ 7,9	+ 6,7	12,5	- 5,5
A.F.C.	+ 3,9	+ 13,8	+ 11,5	+ 11,0
Japonya	+ 18,4	+ 12,4	+ 14,5	+ 7, 25
Fransa	+ 1,6	+ 8,6	+ 5,0	+ 4,5
İngiltere	+ 1,7	- 6,7	+ 8, 75	+ 2, 75
Kanada	- 0,8	+ 2,3	- 1,0	+ 1,25
İtalya	- 7,8	+ 8,5	+ 8,0	+6,0

("O.E.C.D'nin Ekonomik Perspektifleri", No. 30, Aralık 1981, s. 126)

ölçüde genişlemiş ve başdöndürücü hızla artan bir borçlanma pahasına bunalımların boyutlarını sınırlamıştır. Mamül mallar konusunda emperyalist ülkelerin bağımlı ülkelere göre ticaret fazlası 1963'te 19 milyar dolarken, 1970'te 34 milyara, 1973'te 53 milyara ve 1975'te 117 milyara yükselmiştir (Anell, op.cit. s.76).

1978 ve 1979 yılları ile 1980'in ilk yarısında doların düşüşü, ABD sanayinin dünya pazarlarındaki başarısını artırmasına izin vermişse de, o günden bu yana ABD'deki yüksek faiz hadleri nedeniyle dolardaki yükseliş, Amerika'nın ticari dengesinin belirgin biçimde bozulmasına neden olmuştur. Bundan en çok yararlananlar dünya pazarındaki paylarını ABD aleyhine yeniden arttıran Japonya ve Batı Almanya olmuştur.

Parasal istikrarsızlığın neden olduğu bu dalgalanmaların arkasında daha temel bir ekonomik olgu vardır: ABD'nin sinai üretkenliğindeki gerileme başlıca rakiplerininkine oranla giderek artmaktadır.

Bunu, yalnızca ABD'nin dünya ticaretindeki payının değil, başta gelen teknolojik ürünlerin ihracatında Amerikan firmalarının payının da kesin bir biçimde düşmesi izlemiştir

Aynı şekilde sermayenin uluslararası temerküzü ve çokuluslu şirketlerin gelişmesi de tek taraflı olarak Amerikan sermayesinin kaydırılmasına son verdi. Amerikan dergisi **Fortune** tarafından her yıl yayınlanan dünyanın en büyük şirketleri listesinde, 1978'den itibaren yalnızca 40 Amerikan şirketi yer almıştır; diğerleri Avrupa ya da Japon şirketleridir.

Dikkatler Japonya'nın ekonomik performansı üzerine yoğunlaşmıştır; çünkü kapitalist rejimin savunucuları bu ülkede yeni bir genişlemenin habercisini görmekteler. Japonya'nın son yıllarda gösterdiği görece yüksek büyüme oranının, esas itibariyla, görece yüksek bir kâr oranının işlevi olduğu konusunda ısrar etmeyelim; çünkü bu yüksek kâr her şeyden önce, eşit üretkenlik düzeyinde Japon ücretlerinin Batı Avrupa'dakilerden ve ABD'dekilerden büyük ölçüde düşük oluşuyla açıklanmaktadır —ki, burada Japonya'daki işveren harcamalarının ve sosyal sigorta ve kamu harcamalarının rakiplerinkinden 30 yıl geride olduğuna değiniyoruz—.

Asılolan, görünüşün tersine, Japonya'nın hiç de istisna oluşturmadığını anlamaktır. Bugünkü bunalım, Japonya'yı 1980'in üçüncü ve 1981'in ikinci çeyreğinde yakaladı. ABD'deki gerileme nedeniyle bu ülkeye yaptığı ihracatın gerilemesiyle de, ikinci kez 1982'nin ilk çeyreğinde bir darbe yedi.

Gerçekte, Japon ihracatındaki "boom" durulmaya başlamıştır. Otomobil endüstrisi dışarıya satışlarını artık arttıramamaktadır. Hem bunalım nedeniyle artırılan korumacılık hem de renkli TV cihazları gibi, kitlesel satış olanakları olan yeni ürünler bulup çıkarma güçlüğü kendini hissettirmektedir. Japonya video kaset dalında büyük ilerleme kaydetmiştir, ama bu ürünün pazarı hâlâ kısıtlıdır ve ihracat "boom"unun güzel günlerini yaratan ürünlerin yerini almaktan uzaktır.

Japonya'nın konjonktürü giderek daha fazla kamu harcamalarına ve hatırı sayılır bir bütçe açığına bağlanmaktadır. Bu olgu şu yorumlarda kendini gösteriyor: "Japon Bankası'nın raporu son aylarda gözle görülür hale gelen ihracattaki duraklamaya özellikle dikkat çekmektedir. Rapor aynı şekilde, sınai üretimdeki .... özel tüketimdeki ve inşaattaki durgunluğa da dikkati çekmektedir". (**Japon Economist Journal**, 26.2.1982).

Uluslararası kapitalist ekonominin ikinci genelleşmiş bunalımı, yarı sömürge ve yarı sanayileşmiş bağımlı ülkeleri herşeyden önce hammadde fiyatlarındaki düşüş dolayımıyla vurdu. 27 Şubat 1982 tarihli **The Economist**'de yayınlanan rakamlardan çıkarsanacağı gibi, bu düşüş özellikle 1981 yılının ortasından itibaren artmıştır; söz konusu rakamlar şunlardır: 1981 Şubat sonundan 1982 Şubat sonuna kadar dolar olarak ifade edilen ortalama hammadde fiyatları % 15.5, gıda hammadde fiyatları % 17.1, sınai hammadde fiyatları % 11,7, elyaf fiyatları %16,9 ve metallerinki %3,9 düşmüştür.

Bu hareket özellikle şeker (% 50'den fazla düşüş), kauçuk ve bakır için daha belirgin olmuştur. Ama bu rakamlar düşüşü küçük göstermektedirler. Çünkü bu arada iyice düşmüş olan kalay fiyatını eski yüksek düzeyinden hesaba katmaktadır; oysa kalayın ton fiyatı 1981'in ikinci yarısı boyunca 8000 dolar ve 1982 şubat başında 9.000 dolar iken 1982 Şubat sonunda 7.000 dolara düşmüştür.

Petrol ihracatçısı olmayan ülkeler açısından petrol fiyatı, dolar

kurunun yükselişine bağlı olarak yükseldiğinden, yarı sömürge ülkelerin çoğu için ödemeler dengesi açığı daha da artırmıştır; bu gelişme sözkonusu ülkelerin mamul mal ihracatı (ve gelirleri) tarafından telafi edilmemektedir

Bugünkü bunalım **Latin Amerika**'yı 1974-1975'dekinden çok daha ağır biçimde etkiledi. Gerçekten de sınai üretim, Meksika'dan başka bütün ülkelerde düştü. Brezilya'da 1980'de % 10 ve 1981'in ilk yarısında % 5 daha düştü. İhracattaki büyük artışa rağmen, resmi işsizlik oranı Rio bölgesinde % 9'a ve Sao Paolo bölgesinde % 8'e yükselmiştir ki, burada sözü edilmeyen gayri resmi ve gizli işsizlik oranları çok daha yüksektir.

1981'de sınai üretimde %15'lik bir düşüşün beklendiği Arjantin'de durum daha da kötüdür. Resmi işsizlik oranı % 13'e ulaşmıştır, ki bu da büyük ölçüde gerçeğin altında bir rakamdır. **Realidad Economica** dergisine göre, iç tüketim 1975'ten bu yana % 20'den fazla düşmüştür.

Şili'de imalat sanayii üretimi 1981'in son çeyreğinde % 8 azalmış (**The Economist**, 6 Mart 1982), büyük Santiago'da resmi işsizlik oranı % 13,5'e ulaşmıştır (**Neue Zürcher Zeitung**, 12 Şubat 1982).

İstisnai bir petrol "boom"undan yararlanan Meksika'da durum daha iyi oldu. Sinai üretim artışı 1980'de ve her ne kadar ritmi yavaşladıysa da 1982 yılında sürdü. Bununla birlikte **peso**'nun aşırı yüksek kuruyla bileşen hızlanmış enflasyonun ve hem ödemeler dengesinde dev bir açığa (1977'de 1,6 milyar dolar ve 1979'da 'da 4,9 milyardolar iken 1981'de 11 milyar dolara ulaştı) hem de kamu kesiminin dış borçlarında yalnızca 1981 yılında 16 milyar dolar artışa neden olan bir sıçramaya yol açtı. Özellikle dünya petrol piyasasındaki aşırı üretim ve petrol kurunun düşmesi nedeniyle Meksika'nın petrol gelirlerinin düşmeye yönelmesini göz önüne alan hükümet **peso**'yu devalüe ederek (ki bu enflasyonu şiddetlendirecekti) ve yatırımları yavaşlatarak (ki, bu da işsizliği şiddetlendirecekti) tepki göstermek zorunda kaldı.

Hindistan bunalımdan 1980'de etkilenmişti. Durum 1981'de özellikle gıda ve enerji (kömür ve elektrik) üretimi açısından düzeldi.

Ama ekonomik güçlükler, Bayan İndhira Gandhi rejimini, uzun vadeli büyüme stratejisinde 180 derecelik bir dönüş yapmaya zorladı. Hindistan çok yüksek bir borç (söz konusu olan 2 milyar dolardı) temin etmek üzere **Asya Kalkınma Bankası**'na başvurdu; ayrıca Uluslararası Para Fonu'ndan da 5,5 milyardolar aldı. **"İthal ikamesi"** denilen politikayı, yeniden emperyalist ülkelerden "anahtarı üstünde" fabrikalar ithal etme yönünde yoğun çalışmalar izleyecektir.

Petrol ihracatçısı olmayan **Siyah Afrika**'ya gelince, ekonomik durum genellikle yıkıcı biçimde evrilmeye devam ediyor. Bu yalnızca Sahel ülkeleri, Zaire, Tanzanya ve Zambia için değil, eski Portekiz sömürgeleri (ki buralarda Portekizli danışman ve yatırımcıların varlığı artmıştır) ve Gana için de geçerlidir. Gana ekonomisi çökmektedir. Hammadde üretimi karaborsaya yönelmiştir. Ülke, hayati ithalatının karşılığını ödeyememektedir. Maden üretimi ve sınai üretim yedek parça yokluğu yüzünden durmuştur. Ulusal para olan **cedi** 1 £'e karşı 80 cedi düzeyine kadar düştü, oysa resmi kur bir £ için 5 **cedi**'dir

Daha önceki bölümlerde, özellikle uluslararası ekonomik konjonktürün işçi devletlerinin ekonomisi üzerindeki yankısını incelemiştik. Şimdi, her şeyden önce sorunu tersinden yani SSCB'deki, Doğu Avrupa'daki Çin H.C.'deki ekonomik evrimin uluslararası kapitalist ekonomi üzerindeki etkisini incelemek daha ilginç olacaktır.

1980-82 bunalımı hem dünya ekonomisinin kapitalist kesimiyle post-kapitalist kesimi arasındaki temel yapısal farklılığı, hem de bunun sonucu olan farklı dinamikleri kabaca doğruladı. Bu arada aşırı üretim değil de eksik üretim bunalımının sarstığı Polanya dışında bütün işçi devletleri sınai üretimlerinde bir büyümeyi sürdürdüler; oysa sanayileşmiş ve yarı-sanayileşmiş kapitalist ülkeler üretim gerilemelerine maruz kaldılar. Aynı zamanda büyüme oranının uzun vadede yavaşlama eğilimi, tarımdaki ve halkın besin gereksinimlerinin karşılanması alanındaki şiddetli bir bunalımın eşliğinde işçi devletlerinin büyük kısmını etkiledi. Bu yavaşlama, sözkonusu ülke ekonomilerine içkin nedenlere, yani bürokratik yönetimin işlerliğinin kapitalist bunalımın dolaylı etkileriyle de şiddetlenerek bozulmasına bağlıdır.

İşçi devletlerine yönelik ihracatın gelişmesi, kapitalist ülkeler

arasıdaki ihracatın duraklaması hatta gerilemesi eğilimini biraz olsun azalttığı için, 1970'li yıllarda Doğu-Batı ticareti, uluslararası kapitalist ekonomi için bir ek emniyet supabı rolü oynamıştır. Tıpkı "Üçüncü Dünya'ya yardım"da olduğu gibi, Doğu-Batı ticaretini finanse eden banka kredileri, Moskova, Pekin veya "halk demokrasileri"ne yardım olmaktan çok, emperyalist ülkelerin ihracat sanayilerine bir sübvansiyon anlamına gelmektedir.

Bununla birlikte, kapitalist ekonomik bunalımla bir karşılıklı etkileşim olmasından ve içsel nedenlerle işçi devletlerinde büyümenin yavaşlamasından dolayı, Doğu-Batı ticaretinin genişlemesi, aşılması günden güne güçleşen bir duvarla karşılaştı: Doğu ülkelerinin artan borçlanması, borçların hali hazır yükümlülüklerini (faizlerini ödeme) yerine getirme konusundaki daha önemli güçlükler ve ağırlığını hissettirmeye başlayan ödeme imkansızlıkları tehditleri. Bundan dolayı, Doğu-Batı ticaretinin genişleme ritmi yavaşlayacaktır; hatta eğilimin tersyüz olması da ihtimal dışı değildir. Kapitalizm sonrası ekonomiye sahip ülkeler içinde dünya pazarıyla en fazla "bütünleşmiş" olan Yugoslavya için bu tersyüz olma, bu ülke ekonomisinde COMECON'la ticaretin son yıllarda giderek artan payına bakılırsa daha şimdiden başlamışa benziyor.

Yine de şimdilik, güncel bunalımın başlangıcında, Doğu'ya yönelik satışlar, aşağıdaki tablodan da çıkarsanacağı gibi emperyalist ülkelerin ekonomisi için hâlâ bir "ikame pazarı" rolü oynamakta.

Çeşitli emperyalist ülkelerin General Jaruzelsky'nin darbesine ilişkin çok değişik tepkileri bu rakamlar ışığında mükemmel bir biçimde anlaşılmaktadır .

Ama denetimsiz bir borçlanmanın riskleri artmaktadır. S.S.C.B. dışında bütün ilgili ülkeler, borç faizlerinin olağan döviz girdilerinin % 20'sinden fazlasını götürdüğü tehlike eşiğini aşmışlardır. **Whorton Econometric Forecasting Associates'e (Neue Zürcher Zeitung)** 10.2.1982) göre, bu ülkelerin 1975'de 7 milyardolar iken 1980'de 70 milyara çıkan net global borçlanmaları, eğer mevcut eğilim sürerse, 1985'te 123-140 milyardolara çıkacaktır. O halde Sibirya gazının çıkarılması ve nakli için gerekli tesisatın satışı ve işletilmesi konusundaki anlaşmaya rağmen Doğu-Batı alışverişinin genişlemesinde

bir yığılma olacaktır.

Uluslararası kapitalist ekonomi (iki "alt sektörü"yle birlikte!) ve post-kapitalist ülkelerin ekonomisi arasındaki çakışma, en açık biçimde tarım alanında ortaya çıkmaktadır ve en karmaşık etkileri yaratmaktadır.

TABLO LII.

Dünya Pazarındaki Satışlarda Amerikan Firmalarının Payı (%)

	1969	1979
Motorlu taşıtlar	22,6	13,9
Havacılık	70,9	58,0
Organik kimya	20,5	15,0
Telekomünikasyon	28,5	14,5
Plastik maddeler	27,5	13,0
Eczacılık	27,6	16,9
Takım Tezgahları	32,5	21.7
Tarım makinaları	40,2	23,2
Tekstil makinaları	15,5	6,6
Demiryolu malzemeleri	34,8	11,6

(Kaynak: **Data Resources Inc.**)

Doğu ülkeleri, en başta da S.S.C.B., 1970-1974 yılları arasında, ortalama 190 milyon ton tahıl üretmişken, bu yılın üretimi ancak 165 milyon tona ulaşabilecektir; başka bir anlatımla, üretim, öngürülenden yaklaşık 60 milyon ton düşük olacaktır! Hayvancılık (ve dolayısıyla et üretimi) özellikle yem yetersizliği yüzünden, 1977'den bu yana yaklaşık 155 milyon ünitede durmaktadır.

Buna karşın ABD'de açıkça görülen üretim fazlasıyla birlikte fiyat düşüşleri ve Doğu ülkelerine ihracatın durması halinde[2] fiyatların tepetaklak olması tehlikesi vardı -ancak bu tehlike gerçekleşmedi.

Ama Reagan yönetimi, bu erzakları hesaba katarken bile, "fiyatları desteklemek" amacıyla, tahıl ekili alanların sarsıcı boyutlarda azaltılmasını kararlaştırdı. O zaman, Washington'un **dikta**'larına

TABLO LIII

1980'de Dolar Olarak İhracat Milyon)

	Sovyetler'e ve Doğu Avrupa'ya	Çin, Vietnam ve Kuzey Kore'ye
A.B.D	3900	3800
A.F.C.	9400	1200
Japonya	3600	5600
Fransa	4700	383
İngiltere	2600	438
Kanada	1800	742
İtalya	2700	337
Hollanda	1418	169
Belçika	1294	120
İsveç	1183	145
İsviçre	1066	154
Avusturya	2109	104
Avstralya	1328	888

(" O.E.C.D'nin Ekonomik perspektifleri", no. 30 Aralık 1981, s. 132)

TABLO LV

Birleşik Devletler'de Finansör Olmayan Sektörün Birikmiş Borçları

	1950	1960	1970	1980	1980/1950
Kamu Kurumları	241,4	308,3	450	1063,3	+340%
Özel sektör	164,8	416,1	975,3	2841,9	+ 1624%
Toplam	406,2	724,4	1425,3	3905,2	+861%

Kaynak: **Federal Reserve Board** tarafından yayınlanan çeşitli **Flow of Funds Accounts** (Fon Akış Hesapları) bültenleri.

TABLO LIV. Yarıyıllık Tüketimde Fiyat Artışları (bir önceki döneme göre, yıllık oranlar halinde % olarak ve mevsim değişiklikleri düzeltilmiş halde)

	1970		1974		1975		1980		1981		1981
	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II	bütün yıl
A.B.D.	6,1	5,3	11,2	12,4	8,3	7,6	15,1	10,4	10,6	8,6	10,3
Japonya	9,3	4,4	32,2	17,6	11,5	7,3	9,5	6,8	4.8	3,0	4,9
A.F.C.	5,4	2,2	8.6	4,9	7,2	4,4	6,6	4,1	7,1	4,8	5,9
Fransa	6,1	4,5	15.0	14,5	11,6	9,3	14,3	12,9	12,6	14,2	13,4
İngiltere	7,7	6,9	19,0	16,5	28,7	23,2	19,4	12,4	12,0	9,4	12,0
İtalya	5,5	4,5	19,9	25,5	16,8	9,8	24,3	19,0	21,7	15,0	19,6
Kanada	3,4	1,7	10,3	12,6	9,6	11,5	9,9	11,8	13,0		11,5
Hollanda	3,8	5,2	10,6	10,2	10,7	9,3	7,2	6,6	6,6	7,2	6,9
Belçika	4,5	2,8	13,6	16,7	12,1	10,5	7,1	6,8	7,7	9,4	7,6
İsveç	9,2	6,2	9,4	9,3	11,1	11,0	17,0	11,3	14,6		9,0
Avustralya	4,2	4,5	13,1	19,3	15,2	11,0	10,6	8,9	9,4		11,5
O.E.C.D'nin tüm ülkeleri	6,2	4,9	14,8	13,7	11,4	9,1	14,3	10,6	11,0		

Kaynak: 1981'in 2.nci altı aylık dönemi için **Economie Europèenne** , no. 2 Şubat 1982 ve **The Economist** no. 27 kalan tüm rakamlar için **"O.E.C.D.'nin Ekonomik Perspektifleri"** no.30 Aralık 1981, s. 156

uymayan hükümetlere gıda yardımının durdurulması şantajı ile birlikte, "Üçüncü Dünya"nın en yoksul ülkeleri için ufukta yeniden kıtlık tehdidi göründü. Yarı sömürge ülkelerin siyasal ağırlıklarına karşı ağırlık oluşturmak için "buğday silahı" (tıpkı "altın" silahının kullanıldığı gibi) edepsizce kullanıldı. "Barış içinde birarada yaşama" tabir edilen siyasetine gömülmüş olan ve kendi de kapitalist ülkelerin gıda malzemelerine bağımlı olan Sovyet Bürokrasisi, işin esasına göz yumarken, birkaç sözlü protestoyla yetinmektedir.

1980-1982 bunalımı öncesinden itibaren hemen hemen tüm emperyalist hükümetlerce uygulanan deflasyonist politikanın -ki bunalımın doğuşunun nedeni olmamasına karşın, onu yaygınlaştırdığı kesindir- gerekçesi, enflasyona karşı sürdürülen mücadeleye öncelik tanınmasıdır. Bu "enflasyon olacağına kitlesel işsizlik olsun" yeğlemesi, uzmanların tüm "artan enflasyon uzun vadede, şimdiki değerlendirmeden daha yüksek işsiz sayısıyla son bulacak" yeminlerine karşın çoktan yapılmış bir toplumsal yeğlemedir. Ne ki **sonuç ortadadır: deflasyon bunalımı ağırlaştırmıştır; enflasyonu hiç de yenmemiştir.**

Para politikasının iflası, hükümetlerin ünlü "para kütlesi" (tanımlanması giderek daha zor, hatta içinden çıkılmaz bir durum almaktadır) üzerine tüm ağırlıklarıyla basturmaya çalıştıkları her yerde özellikle açıkça görülmektedir. Bağnaz dalkavuklar, zorunlu ara süreler koymak gerektiğini boş yere haykırıyorlar, hiçbir işe yaramıyor[3]. Bunalıma ve para miktarının büyümesinin yavaşlatılmasına karşın fiyat artışları devam ediyor. Artan aşırı üretim olayları, kuşkusuz, enflasyon hızının düşmesine neden oluyorsa da, enflasyon 1974-1975 bunalımınınkinden daha yüksek bir düzeyde yer almaya devam ediyor. (Bkz. Tablo LIV) Genel eğilim açıkça anlaşılmaktadır: Japonya dışında enflasyon, 1981'in ikinci yarı yılında (birbuçuk yıllık bunalımdan sonra) 1975'in ikinci yarı yılındakinden yüksek bir düzeyde yer almaktadır.

Zaten, 1983'ün ilk altı ayından itibaren, enflasyonun yeniden hızlanma riski çok net bir şekilde vardır. Bu hızlanış, bir yandan A.F.C.'de Schmidt kabinesinin, Fransa'da da Mitterand rejiminin boyun eğdiği ve Thatcher hükümetinin hatta Reagan yönetiminin, oy

kaygılarıyla, çok geçmeden ayak uydurabilecekleri yeni ılımlı atılım politikasıyla öte yandan Birleşik Devletler'deki çok büyük bütçe açığıyla beslenecektir.

Bu koşullar altındayken, bunalıma karşı yeni bir mucize ilaç arayışı içinde olan politikacıların ve uzmanların, altın esasına geri dönülmesi hipotezini ortaya atmaları şaşırtıcı değildir: herşeye ve her duruma karşın para istikrarını güvence altına alacak otomatik bir mekanizma"yı yeniden bulmak ne büyük saadet! Ama uluslararası ticaretin parçalanması, hatta ekonominin çökme eğiliminin artması konusunda bunun bedeli ne olacaktır? Amerikan yönetiminin bağrında oluşturulan komisyona (ki zaten o da olumsuz karar aldı) ve "arz ekonomisi" yandaşları MM Laffer ve arkadaşları tarafından desteklenen ve Reagan'ın bizzat ihtiyatlı bir görüş birliği belirttiği bu tasarıya karşın, kimse böyle bir girişimde gerçek anlamda yükümlülük almaya cesaret edemiyor.

Fransa hükümetinin dışında, tüm emperyalist ülke hükümetlerince pratikte ugulanan deflasyon politikasına karşın, giderek artan borçlanma çarkı, giderek daha korkutucu bir hızla dönmeye devam ediyor. Paul Sweezy'nin yönettiği Amerikan dergisi Monthly Review'da (1981 Aralık sayısı) yayınlanan LIV no. lu tabloda çarpıcı biçimde ortaya çıktığı üzere, bizim de sık sık vurguladığımız gibi, bu borçlar çığı kamu borçlanmalarından çok, firmaların ve fertlerin borçlanmasından kaynaklanmaktadır.

Bu rakamlar kapitalist ekonominin geleceği açısından korkutucu bir fiyat artış hareketini açığa çıkarmaktadır. 1960-1970 yılları arasında özel borçlar G.S.M.H. nın % 95 oranında büyümesini sağlamak için iki misli artmışken, 1970-1980 arasında özel borçlar, G.S.M.H. nın biraz altında bir büyümeyi sağlamak için **üç misli** artı.

Bu borçlar çığının sadece fertleri ve yanısıra salt küçük ve orta işletmeleri kapsamadığını gözönünde bulundurmak gerekir. En etkileyiciler arasında "çok-uluslu" firmalar da içinde olmak üzere bir yığın büyük firmanın da borcu bulunmaktadır. Chrysler'in International Harvester'in, Massey Ferguson'un durumunu herkes bilmektedir; bu tröstler, varlıklarına oranla gitgide ölçüsüzleşen banka kredileri sayesinde ayakta durabilmektedirler ve potansiyel iflas halindedirler;

yalnızca 1980-1981 yılında Chysler'in zararı 2,2 milyardır! İflasını açıkladığı gün, Freddie Laker'in borçlarının 0,5 milyardolardan fazla olduğu öğrenildi, oysa Laker hava trafiğinin "küçük"lerinden biriydi. Ne ki, devasa borçları yığıldığı için iflasın eşiğinde olan birçok büyük firma da bulunmaktadır.[4]

Zincirleme tepkilerle , uluslararası kredi sisteminin çöküşünü başlatan bir banka **krach**'ının risklerinden sözedildiğinde genellikle "Üçüncü Dünya"nın ya da "sosyalist" denen ülkelerdeki büyük borçlunun borcunu ödeyememesi düşünülmektedir. Gerçekten de Zaire şimdilerde ödemesini durdurmuş durumdadır; Polonya biçimsel olarak bu durumda değilse, bunun nedeni salt C.O.M.E.C.O.N. tarafından verilen avanslar değil, aynı zamanda, bürokrasinin ödemediği bir dizi banka kredisi için vadesi gelmiş faizleri onun yerine ödemiş olan... ABD Hazinesinin müdahalesidir. Önemli olan bankaları, özellikle de Batı Alman ve Avustralya bankalarını, bilançolarına büyük zararlar kaydetmek zorunda bırakacak ve sonuçlarını şimdiden bilemeyeceğimiz hileli iflâsları önlemekti.

Ama gerçeği kabullenmek gerekir: banka **krahc**'ının riskleri yalnızca bu nedenlerden kaynaklanmamaktadır. Potansiyel "kötü borçlular" batı ülkelerinde de vardır. Bu kategoriye, tedbirsizce borçlanan ve şimdi de faiz oranlarının yükselmesinden ağır bir şeklide etkilenen büyük firmaların da sokulması gerekir.

Gerçekte, **Businness Week** Birleşik Devletler'deki büyük işletmelerin bütünü için, vergilerden önceki kâr ile borç yükümlülükleri arasındaki oranın 1979'da 5,5 iken, 1981'de tehlikeli bir şekilde 4,2'ye düştüğünü hesaplamıştır. Bu oran günümüzde otomobil sanayii ve hava yolları açısından da aynı şekilde olumsuzdur. İnşaat malzemesi firmaları ve gayri menkul şirketleri için ancak 2'ye ulaşmıştır. **Business Week** 1 Mart 1982) Kısacası büyük Amerikan şirketleri son 18 ay boyunca borçlarını 73 milyar artırdılar; şimdi bu borç 540 milyardolara ulaştı. Belirtilen düşük kârlar üzerinden ayarlanması koşulunda 1982'de borç yükümlülükleri özellikle ağır olacaktır. **Business Week** (17 Mayıs 1982) toplam kârın 1982'nin ilk üç ayı içinde, 1981 'e göre % 11 düştüğünü ve 1979'un ikinci üç ayında % 6 olan ciro üzerinden kâr marjının 1980'in ilk üç ayında % 5,5'e, 1981'in ilk üç ayında % 4,8'e ,

TABLO LVI
İşsiz Sayısı (Milyon)

Birleşik Devletler	11
A.F.C.	2
İtalya	2,2
İngiltere	3,2
Japonya	1,3
Fransa	2,1
Kanada	1,2
Benelüx	1,2
İspanya	2
Avustr. Yeni Zel.	1

TABLO LVII
İşsiz Oranı

	1980	1981	1982	1983 ilk altı ay (tahminler)
	%	%	%	%
A.B.D.	7,2	7,5	9,0	8,5
Japonya	2,0	2,25	2,25	2,0
A.F.C.	3,4	5,0	6,0	6,5
Fransa	6,3	7,5	8,5	8,5
İngiltere	7,0	10,5	12,0	12,25
İtalya	7,6	8,25	9,0	9,0
O.E.C.D.'nin diğer ülkeleri	8,3	9,75	10,5	10,75

*Kaynak: **"O.E.C.D.'nin Ekonomik Perspektifleri" no. 30 Aralık 1981***

1982'nin ilk üç ayında da % 4,2'ye düşeceğini tahmin etmektedir.

İpotekli kredide uzmanlaşmış tasarruf sandıklarının durumu iyi bilinmektedir. Bunlar, Birleşik Devletler'de inşaatın azalmasıyla faiz oranlarının yükselmesi arasında, örsle çekiç arasında kalır gibi sıkışmış ve iflâsın eşiğine gelmişlerdi. Türkiye'de küçük özel tasarruf sahiplerine yüz milyonlarca dolar kaybettiren "türedi" özel bankaların gerçek çöküşü daha az bilinmektedir. [5]

Bunalım döneminde, zararına çalışan bir çok firma, ancak bankalardan kredi alabilme koşuluyla ayakta durabildiğine göre, çoğu kez doğrudan bankalar tarafından kullanılan finans kapitalin gücünün sınırsız artışı tam bir paradokstur. Oysa, çoğu zaman üstünkörü, hatta keyfi ölçütlerin yardımıyla bu kararları alanlar, son yıllarda büyük bir ileri görüşlülük ve başarı göstermediler, hatta daha da azı oldu denilebilir! Güvenilmez borçlulara borç vermek için gösterdikleri kolaylıklar, salt kâra doymazlığa, başka bir deyişle, prodüktif yatırımların yavaşlatılması, ödeme gücü olan borçlular açısından yeterli para-sermaye talebi yaratmazken, O.P.E.C. ülkelerinin, merkez bankalarının[6], rehin sandıklarının ve diğer kurumsal yatırımcıların onlara sağladıkları bol sermayeleri, yüksek faiz karşılığında yatırma isteğine bağlıdır.[7]

Şu halde uluslararası kapitalist ekonomi üzerinde büyük bir banka **krach**'ını Demokles'in kılıcı gibi asılı tutan öğe, yabancı büyük borçluların, emperyalist büyük firmaların borçu ödeyememe olasılığının ve banka sisteminin kendi içinde en zayıf bölümlerinin oluşturduğu bileşimdir. "Uluslararası ihracat kredi ajansları neredeyse kopuşma noktasına gelmiştir. Ödeme yapılmayan ihracatçılardan ve özel bankalardan kaynaklanan talepler kuyruğu, likid rezervlerini hızla aşmaya başladı. 1982'de şu ana değin, bu talepler, 1981 malî yılındakileri % 20 oranında aşmıştır.

"Laker Airways'ın, geçen hafta, Büyük Britanya'daki batışı, Birleşik Devletler'in **Export-Import Bank**'ını 150 milyon dolardan fazla ödeme yapmak zorunda bırakacaktır. Geçen yıl, Polonya'dan derecik halinde de olsa talepte bulunulabilirken, bu yıl dereler hızla bataklığa dönüşebilir. Ocak ayından bu yana (hükümetin ihracak kredisi

acentaları) A.F.C.'de H.E.R.M.E.S., Fransa'da C.O.F.A.C.E ve Avusturalya'da O.K.B. şirketlerinden herbiri Polanya'nın talepleri için 75 milyondolardan fazlasını ödediler.

"Laker'in batışı daha da kötüsü, Polonya'nın ve ABD'deki hava yollarının, orman ürünleri şirketlerinin, tarım makinaları yapımcılarının ve diğerlerinin, ödemeyi reddetme olasılığı, batı hükümetlerini, ihracat bankalarının bozuk mali durumlarını onarmak için birşeyler yapmaya itti." (**The Economist**, 13 Şubat 1982)

Son olarak da, daha önceki bölümlerde olduğu gibi, **işsizliğin hiç ara vermeden yükselişinin** bunalımın kendisine oranla, orantısız bir ritmde gerçekleşmeyi sürdürdüğünü vurgulamak gerekir. 1970-1971 bunalımıyla birlikte emperyalist ülkelerdeki 10 milyonluk işsizler tavanı çatladı; 1974-1975 bunalımı bu rakamı 20 milyona dayandırdı; günümüzde ise nerdeyse delinmek üzere olan 30 milyonluk bir işsizler duvarıdır; 1982 Nisan ayında işsizliğe ilişkin resmi rakamlar aşağıda belirtilmiştir (TABLO LVI)

İşsizliğin bu sürekli yükselişini açıklamak için birçok etmen birleşmektedir. Birincisi ve en ciddi olanı, iktisadi gelişmenin genel olarak ve uzun vadede yavaşlamasıdır. Bu yavaşlama belirgin bir teknolojik patlamayla, başka bir deyişle emeğin ortalama üretkenliğinin sürekli artışıyla çakıştığından, durgunluk, gerileme ya da yalnızca çok yavaş ilerleme içinde olan hizmetlerin ve emtia kütlesinin üretilmesi için gitgide daha az iş saati gerekmektedir. Bunalım evresinde işsiz sayısı alabildiğine arttığı, yeniden canlanma evresinde de söz konusu canlanma aşırı olmadığı sürece, artık gerilemez olduğu olgusu buradan kaynaklanmaktadır. Yine bir başka olgu da prodüktif yatırımların çoğu, iş yaratmaktan çok, işleri yokeden rasyonalizasyon yatırımları olduğundan, bu yatırımlarla iş yaratılması arasındaki korelasyonun kopuşudur.

Şu halde sonuç açıkça görülmektedir: Bunalımdan bunalıma genişleyen sürekli bir işsizler platformu bulunmaktadır. Bu eğilim tersine çevrilme noktasında da değildir.

Bunu 80'li yılların geri kalan kısmı için iş perspektiflerini özellikle kaygı verici kılan bir başka olguya da bağlamak gerekir. Sanayideki yarı-otomasyon eğilimi ve tarımdaki sanayileşmeyle

TABLO LVIII.
Gençlerin İşsizliği (faal nüfus yüzdesine göre)

	Efektif oranlar		Tahmini oranlar	
	1979	1980	1981	1982
A.B.D.	11,2	13,2	14,0	16,25
Japonya	3,5	3,6	4,25	4,25
A.F.C	3,7	4,3	7,0	9,0
Fransa	13,3	15,0	17,0	20,5
İtalya	25,6	25,0	27,0	29,5
Kanada	13,0	13,2	12,75	13,5

*Kaynak: "**O.E.C.D'nin Ekonomik Perspektifleri**", no. 30 Aralık 1981.*

belirlenen geçen on yıllarda, "üçüncü" sektör ya da "hizmet" sektörü denen sektörde -bu terimin kapsadığı tüm anlam belirsizliğiyle- en azından emperyalist ülkelerde ücretleri normal olarak ödenen yeni işler patlaması yaşandı (yarı sömürge ülkelerde "üçüncü sektör"deki iş patlaması daha çok gizli işsizliktir).

Bu durumda, mikro aşamasına geçen elektronik sanayinin gelişmesi, "üçüncü" sektörde kaygı verici iş kayıplarına neden olacaktır. Bu durumda hedef olanlar salt bankalar, sigortalar, büyük firmaların muhasebe ve ticaret servisleri değildir. Aynı şekilde kamu idareleri, hatta eğitim ve bazı sağlık sektörleri de bulunmaktadır. Bu olgudan hareketle, maddi üretim içinde gerçekleştirilecek iş kayıplarını ödünlemekten çok uzak olan "üçüncü" sektörün gelişimi de kendi hesabına bir işsizlik kaynağı olacaktır. Bu hareket şimdiden başlamışa benziyor.

Son olarak, aynı şekilde nüfusa ilişkin bir olguyu da belirtmek gerekir. Savaş sonrası "bebek-patlaması"nın sonuçları olan çocuklar şimdi, üniversite de içinde olmak üzere öğrenim evresini geçtiler ve "iş

pazarı"nda kendilerini hissettirmekteler. İş arayan gençlerin sayısı giderek hızla artmakta ve birçok ülkede, yıllık emekli sayısını aşmaktadır. Şu halde, nüfusun faaliyetini (çalışma) belirli bir oranda **tutmak** için ek işler yaratmak gerekir. Ekonomik çöküntü döneminde, bu, işsizliğin bolluğunu güçlendirmekten başka bir işe yaramaz.

İş açısından ufukta görünenler, genel olarak iş için olduğu kadar, özel olarak gençlerin çalışması açısından da, mevcut durumdan daha kaygı vericidir.

NOTLAR

1) Ne var ki basın (**Neue Zrcher Zeitung**, 11.9.1981, **Le Monde**, 21.2.1982) S.S.C.B. savaş uçakları için mikro bilgisayarlar satışının yanısıra, A.B.D.'daki MIRV balistik füzelerini donatan yönlendirme sistemlerinin ayarlanması için vazgeçilmez olan küçük bilyeli rulmanların S.S.C.B.'deki üretimini bildiriyordu. Bu da, sektörlerin özel çıkarları, Amerikan burjuvazisinin global çıkarlarına ters düşüp kendilerini kabul ettirdiklerinden, özel mülkiyet mantığının önem taşımaya devam ettiğini kanıtlamaktadır.

2) İhracatlar, Amerikan tarımcılarının gayri safi gelirlerinin % 30'unu sağlamakta, zaten bu ihracatların büyük bir bölümü de "sosyalist" ülkelere yapılmaktadır. **Business Week** (2 Kasım 1981) besin maddelerindeki üretim fazlasının büyüklüğünü anımsatmaktadır. 1,7 milyar libreye ulaşan soya tanesi stoğu 1980'e oranla % 40 artış göstermiştir, fiyatları ise % 6 oranında düşmüştür. Bu koşullarda, büyük çiftçiler **lobby**'si S.S.C.B.'ne, Doğu Avrupa'ya ve Çin'e ihracatlarının kısıtlanması fikri karşısında paniğe kapıldılar. 1982'de, Amerikan çiftçilerinin gelirlerinde % 30'a yaklaşan bir düşüş beklenmektedir. Çiftçiler 300 milyardolar borçlandırı-lacaklarından çok sayıda iflasa tanık olunmaktadır; bazı eyaletlerde, borçlu-ların dörtte üçü borcunu ödeyemez durumdadır. (**Le Monde**, 16 Nisan 1982)

3) Manetaristlerin dayandığı Fisher denkleminde, para miktarı, teknik açıdan, fiyatların düzeyini ancak dolaşım hızıyla bağıntılı olarak belirler. Oysa dolaşım hızı her zaman için istikrarlı olmayıp, konjonktürün değişmelerine bağlıdır. Bu durumda, para miktarındaki değişmeler fiyatlar düzeyindeki tadilatı ancak 12, 18, ya da 24 aylık sürelerden sonra belirliyor ve bu arada paranın dolaşım hızı değişiyorsa, para miktarındaki değişimlerin fiyatlar düzeyine etkisine ilişkin bir nebze olsun işaret payına

sahip hiçbir öngörü mümkün olamaz.

4) Özellikle Almanya'daki Thyssen tröstünün 150 milyon $ zarar ettiğini ve Japon tröstü Mitsui'nin 1980'de 15 milyar yen olan kârının 1981'de 1,5 milyara indiğini belirtelim.

5) **Le Monde,** 13 Ocak 1982

6) Eurodolar piyasasındaki plasmanların % 25'i merkez bankalarından geliyor gibi gözüküyor. (Brüksel Lambart Bankası Mali Bülteni 27.7.1979) Bankaların kredi vermede sürdürdükleri şaşırtıcı kolaylıklar, en son olarak, **United Steel**'in O.P.A (Oil Petrol Associsition)'sı tarafından 6 milyar dolara satın alınan ve 5 milyar doları bankalarca avans olarak verilmişe benzeyen **Marathon Oil** Petrol Şirketi'ne ilişkin olarak açıklandı (demir-çelik sanayii bugünlerde pek müreffeh bir sanayi dalı değildi oysa!).

7) Bkz. Anthony Sampson'un yakın zamanda yayınlanan **The Money Lenders** (Borç verenler) adlı yapıtı.

MİNİ-BUNALIM MI YOKSA UZAMIŞ BUNALIM MI?

1986-87'de Uluslararası Ekonomiye İlişkin Görüşler

1983-1985 yılları arasında kısa bir dönem için ekonominin yeniden canlanması, Amerikan kamu bütçesindeki çok büyük açıkla uyarılan, üretimin genelleştirilmiş artışında kendini gösterdi.

Reagan yönetiminin, Birleşik Devletler'e sermaye çekmek amacıyla uyguladığı yüksek faiz oranı siyaseti, doların diğer paralara oranla aşırı yükselmesi sonucunu doğurdu ve Amerikan pazarına yönelik ihracatı elverişli kılarak diğer emperyalist ülkelerle yarı sanayileşmiş bağımlı diğer ülkelerden yapılan ithalatta tam bir "boom"a yol açtı.

Ama bu sağlıksız yeniden canlanma kapitalist ekonominin yapısal zayıflığını ve sorunu derinlemesine çözmedi. Bununla, ne bir yeni yapı kazandırma, ne dünya pazarının özünde genişlemesi, ne çalışma sürecinin ve artı-değer üretiminin özünde yeniden organizasyonu, ne de kâr oranlarının köktenci yükselişini sağlayan toplumsal güçler ilişkisinin derinlemesine değiştirilmesi sağlandı. Bu geçici canlanma, kapitalizmin tanıdığı uzun çöküntünün karakteristiklerinden ikisini, yani üretken yatırımların sürekli düşmesini ve işsizliğin artmasını engelleyemedi. Yine, bağımlı ülkelerin borçlanması sorunu, çözümlenmekten çok uzakta, olduğu gibi

durmaktadır. Dünya ekonomisi, başta Birleşik Devletler'inki[2] olmak üzere bir borçlar okyanusu üzerinde dalgalanmaktadır.

Kısacası, 1983-1985 arasındaki bu canlanma, emperyalistler arasındaki güç ilişkilerinin değişimini, Birleşik devletlerin zararına pekiştirdi. Ekonomik bunalımın çehresini belirleyen genel çizgilerin tümü, başlayan bunalımla vurgulamış bulunmaktadır.

* * *

1986 yılının ilk ayları varlığı açıkça görülen bir mini bunalımla belirlendi. 1986'nın ilk üç ayı boyunca, sanayii üretimi büyük emperyalist ülkelerin tümünde azaldı. Bu gerileme bazılarında Nisan ve Mayıs aylarına dek sürdü, hatta, aşağıdaki tabloda[3] görüleceği gibi, sınırlı bir gerileme de olsa, ikinci üç aylık dönem boyunca da sürdü.

SINAİ ÜRETİM

	1986'nın ilk üç ayı (1985'in son 3 ayına oranla)	1986'nın ikinci üç ayı (1986'nın ilk 3 ayına oranla)
ABD	- 2,9 % (*)	- 2,9 %
JAPONYA	- 2,8 %	1,0 %
A.F.C.	- 3, 7 % (**)	+ 4,6 % (***)
FRANSA	- 5, 8 %	+ 5,1 %
İNGİLTERE	+ 1, 9 %	+5,2%
İTALYA	-1, 9 % (****)	-1,1%
KANADA	- 0, 1 %	-5,2%
İSPANYA[4]	15,7 %	

(*) Daha önceki üç aya göre 1986 Şubat-Mayıs

(**) 15 Ağustos 1986 tarihli **Neue Zürcher Zeitung,** düşüşü yalnızca % 0,6 olarak değerlendirmektedir.

(***) 1985'in aynı dönemine göre artış % 1,8 oranında olmuştur.

(****) İtalyan İstatistik Enstitüsü'ne (ISTAT) göre (**La**

Republica, 11 Temmuz 1986).

1985'deki kısa süreli canlanışın ardından, sınai üretimin alabildiğine belirgin düşüşüne tanık olan Meksika dışında, başlıca yarı sanayileşmiş ülkeler şu ana dek mini bunalımdan kurtulabildiler. Hatta Brazilya 1986'da % 8'i aşan büyüme hızıyla gerçek bir "boom" yaşadı. Ancak burada genel eğilime göre geçici bir aykırılık sözkonusudur; daha önce 1980-1982 uluslararası bunalımı sırasında da ortaya çıkan bir istisnadır. Bütün bu ülkeler, büyümek için ihracata bağımlı olduklarından, ekonomik gelecekleri, perspektifleri emperyalist ülkelerdeki olaylarla alabildiğine belirlenmektedir. Örneğin Güney Kore'de ihracatlar 1986'nın ilk üç ayı boyunca % 26 oranında azalmıştı; bu durum da sınai üretim üzerinde etkisini duyurmakta gecikmeyecekti.

Birleşik Devletler'deki iktisadi gelişim kapitalist dünya açısından özellikle kaygı vericidir. 1986 Ağustos ayının sonunda, hemen hemen tüm iktisadi göstergeler kırmızıyı gösteriyordu. Mayıs ve Haziran aylarında kişilerin gelirlerindeki düşüş, yaklaşık 6 milyar dolara ulaşmıştı. Dayanıklı malların siparişi hala yükseliyorduysa da, bu yalnızca silah sektörünün siparişi sayesindeydi. Bütünü içinde sınai üretim kapasitesinin artık % 78'inden fazlası kullanılmıyordu. Yine 1986 Mayıs ve Haziran aylarında otomobil satışları, yıllık 8,2 milyon ünite düzeyinden 7,4 milyon üniteye düşmüştü. Yeni konut inşaatı 1986 Temmuz'unda, Haziran ayına oranla % 1,8'e inmişti. Gerileme üç aydır sürüyordu ve toplam düşüş oranı % 9'a ulaşmıştı. Bitmiş konut satışına gelince, o da aynı şekilde 1986 Mart ayından beri düşmekteydi.

Uzmanlaşmış burjuva basını bu eğilimi kabul etmekte anlaşılıyorlardı: 1 Eylül 1986 tarihli **Business Week,** "sanayi sektörü potansiyel bunalım içinde bulunmaktadır" diye yazarken, 6 Eylül tarihli **Japon Economic Journal** da "hükümet bunalım döneminde kayışı kabul etmektedir" diye vurgulamaktaydı; 16 Temmuz tarihli **Times** da Büyük Britanya açısından, "sınai üretim çökertilmiştir. (..) İmalat sanayii üretimi, yılın ilk beş ayı boyunca doruğuna yükselmiştir ve bu yükselmenin düzeyi geçen yılın ilk altı ayından daha düşüktür" diye belirtmekteydi.

İktisadi Kalkınma ve İşbirliği Örgütü'nün (OECD) 1986 Mayıs ayındaki yıllık raporunun gösterdiği sipariş iyimserliğine karşın, birçok

gözlemci, bu verilerden yola çıkarak, 1986'da ya da 1987'de uluslararası kapitalist ekonominin gerçek bir bunalıma düşmesini beklemektedirler. OECD'nin başlıca iktisatçılarından olan ve şimdi Uluslararası İktisat Enstitüsü'nü (IEE) yöneten Stephen Morris, tarihini vermese de çok ağır bir bunalım olacağını tahmin etmektedir.

Mini Bunalım, Doların Düşüşü ve Yenin Yükselişi

Dolar kurunun yüksek oluşu, 1983-1985 yılları arasında Birleşik Devletler pazarını, kapitalist dünyanın geri kalan kısımlarından ihracata alabildiğine açmıştı. Bu, o yıllarda iktisadi canlanmanın başlıca itici gücü oldu. Bunun sonucunda Amerikan ödemeler dengesinde ortaya çıkan açığın boyutları Reagan yönetimini düşünce değiştirmeye mecbur bırakmıştı. Reagan, doların düşüşü doğrultusunda kambiyo oranlarının düzeltilmesine oynadı.

Daha önce "katışıksız" monetarist doktrin nasıl terkedildiyse, salt "piyasa güçleri"nin etkisiyle dengenin otomatik olarak ortaya çıkacağını iddia eden liberal "ortodoks" "kambiyo fiyatlarını dalgalanmaya bırakma" doktrini de bir yana bırakıldı.

1985'de 4-8 Mart arasındaki hafta dolar kuru en yüksek noktasına çıktı. Bir yıl sonra ise çeşitli ulusal dövizlerden oluşan "sepete" oranla % 25 düşmüştü. Aynı dönemde Yen ve Alman markı (DM), dolara göre % 55 oranında yükselmişti[5]. Doların bu düşüşünün Birleşik Devletler'in ödemeler dengesi üzerindeki etkisi hala beklenmektedir. 1986 Mayıs ayında açık 14,2 milyar dolara, yani yıllık olarak hesaplandığında 150 milyar dolara yükseldi. Şu halde 1985'dekinden daha yüksekti. Temmuz ayında Japonya'nın ve AFC'nin ödemeler dengesi fazlası -kısmen petrol fiyatlarındaki düşüşün etkisiyle- artmaya devam ederken ABD'nin açığı yılda 170 milyar dolarlık bir düzeye ulaşıyordu.

1985 Eylülünde yapılan ve büyük emperyalist güçlerin sınai, ticari politikaları ile para politikasının daha sıkı koordinasyonun öngörülmesini sağlayan Tokyo Zirvesi için başarısızlık olan bu durum, her zaman olduğu gibi, uzun iktisadi çöküntü döneminde baskın gelen "kutsal egoizm"e maledilebilir. Bu açıklama yanlış değildir ama

eksiktir.

Günümüz konjonktüründe burjuva iktisat siyasetinin (ve burjuva devletinin) rolünü abartmak ve kapitalist ekonominin acımasız iç mantığının nihai ağırlığını küçümseme eğilimindedir. Bu da kapitalist ekonominin farklı bileşenleri arasındaki bağımlılığın değerini küçümsemeye yol açmaktadır. Kalıcı bir zafer oluşturmaktan çok uzak olan Alman ve Japon ihracat sanayiinin elde ettiği başarılar ancak kısa vadeli olabilir. Temel mantık, düşüş ve Amerika'nın bunalımının bu iki ülkeye doğru yayılması doğrultusundadır.

Bu dinamik, Japonya örneğinde açık seçik görülmektedir. Yen kurunun yükselişi, Japon malarının rekabetçi kapasitesini doğrudan doğruya etkilemektedir. İhracatta uzmanlaşmış büyük tröstlerin kârları azalmaktadır.[6]

1986 yılının Ocak-Haziran ayları arasında Japonya'nın ihracatının düşüşü aşağıdaki gibidir:

renkli televizyon	% 51,6
çimento	% 34,0
oyuncak	% 24,0
dürbün	% 23,0
polyester	% 20,5
kap kacak	% 14,5
kamyon	% 5,3
soğuk haddeliler	% 3,5
kişisel bilgisayarlar	% 1,6
takım tezgahları	% 1,4

Yalnızca otomobil, video-kaset, saat, kamera ve elektronik sanayii parçaları hatırı sayılır bir artış gösterdiler. Ama, bu arada kameralara ve saatlere ilişkin eğilim tersine dönmüştü (Seiko firması 6000 işçiyi işten çıkarmak zorunda kaldı ve üretimini % 10 azalttı). 1985'te üretiminin %80'ini ihraç eden video-kaset sanayinin durumu da hiç iç açıcı değildi. Bu alanın 1986 ihracatında önemli bir gerileme olacağı tahmin edilmektedir. Bu gerilemenin iç pazardaki satış oranının

% 11 artışıyla telafi edilmesi umudet ediliyorsa da, artan rekabet, fiyatları alabildiğine düşürecektir. Bu dalın iş hacminin % 6 oranında düşmesi olasıdır.[7] Elektronik parça sanayii özellikle yarı iletkenler şimdiden bunalım içindedir. 9 Eylül 1986 tarihli **Financial Times**'a göre, otomobil sanayiinde, Japon yapımcılar, Birleşik Devletler'e ihracatlarının değerinde 1985'teki toplam kârlarından daha yüksek bir düşüş beklemektedirler. Japon sanayii, ayrıca, ücretlerin daha düşük olduğu ve daha önemlisi ürünlerinin ABD'den geri döndüğünü gören Güney Kore, Taivan, Hong-Kong gibi yarı-sanayileşmiş ülkelerden gelen yoğun rekabete karşı koymak zorundadır. Bu rekabet Japonya'nın yalnızca iç pazarını değil, belli başlı ihracat pazarlarını da tehdit etmektedir. Örneğin "Japon deniz şantiyeleri, yüksek yen kuru ve Güney Kore'nin rekabeti karşısında hızla batmaktadır."[8]

Bu mantığı kavramak için temel bir olgudan, bütünü içinde ele alınan dünya pazarındaki durgunluktan yola çıkmak gerekir. GATT (Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması) Sekreterliği'nin Mart 1986 raporuna göre, dünya ticareti 1985'te ancak % 3 oranında artmıştır; başka bir deyişle sınai üretimin artışının gerisinde kalmıştır. Sözkonusu gelişme sabit değerli dolar hesabıyla ve 1984'e göre, tarım ve maden filizleri ürünleri ve tabii petrol ihracat hacmindeki mutlak düşüşle 1981 bunalımı düzeyinin gerisinde kaldı (1960 milyar dolara karşılık 1910 milyar dolar). 1986 Mayıs ayında Amerikan ihracatının düşüşü, zaten özelikle tarım ürünlerine bağlıdır. Birleşik Devletler'in ticaret dengesi ilk kez bu ürünlerde açık verdi. Amerika'nın Avrupa Ekonomik Topluluğu'yla (AET) tarım ticareti savaşında kararsızlığı ve Reagan'ın, Sovyetlerin tahıl pazarını kendine ayırmak için çabaları buradan kaynaklanmaktadır.

Ağırlaşan uluslararası kapitalist rekabet koşullarında, pazardaki durgunluk bütünü içinde ele alındığında, birilerinin kazancı, hemen hemen otomatik olarak ötekinin zararına tekabül etmektedir. Ve uğranılan zararların sonuçları —başka bir deyişle bunalımın sebep olduğu olaylar— durgunluğu hatta mübadelenin gerilemesini arttırmakta ve dolayısıyla bunalımı genelleştirme eğilimi göstermektedir.

AFC, 1985'te sınai ürün ihracatında birinci güç olmuş, onu,

Japonya çok yakından izlemiş, Birleşik Devletler üçüncülüğe düşmüştür. Burada uzun vadeli bir eğilim sözkonusudur. Bu eğilim esas olarak parasal olayları yapay kambiyo kurları ya da hükümetlerin, basit spekülatörlerin hatalarıyla, kötülükleriyle açıklanamaz. Sözkonusu eğilim ABD'deki sanayi emeğinin üretkenlik artışındaki düşüşün ürünüdür.

Bağrındaki her türlü sermaye rotasyonunun başlangıç ve bitiş noktası para-sermaye olan kapitalist üretim tarzının doğası, ihracatçı sanayicilerin ve rantiye/bankacıların çıkarları birbiriyle zıt düşmeye başlar başlamaz, başa çıkılmaz bir çelişkiyi ortaya çıkarmaktadır. ABD ve İngiltere'den sonra Japonya'da, bu çelişkinin etkilerine maruz kalmaktadır.

Amerikan ödemeler dengesindeki açık ve dolaylı olarak Birleşik Devletler'in bütçe açığının büyük bir bölümü, 1984-1985'teki Japon ödemeler dengesindeki fazlanın dolara çevrilmesiyle, başka bir anlatımla, Japon sermayelerinin Birleşik Devletler'e ihracıyla finanse edilmişti. Böylelikle Japon emperyalizmi, dünyaya sermaye ihracatında birinci derecedeki güç olmuştu. 1985'te bu ülkenin ödemesi gereken borca göre, dış ülkelerden net 130 milyar dolarlık alacağı bulunuyordu. İngiltere'nin net alacağı 90 milyar dolar, AFC'ninki 50 milyar dolarken Birleşik Devletler'in 100 milyar dolardan fazla negatif bakiyesi vardı.[9] Ama bu alacakların büyük bir bölümü kamu istikrazatı ve dolar olarak kaydedilmiş borçlar halinde olduklarından, Japon mal sahipleri toplu olarak sattıkça, doların kambiyo kuru düşüşü bu alacakların gerçek değerinin yaklaşık % 50 oranında altında olması anlamına geliyordu ki doğal olarak bundan kaçınmaya çalışıyorlardı. Bu koşulda korkunç zarar etme korkusuyla borçlu, alacaklıyı "tutmaktadır". Bu "Üçüncü Dünya" ile emperyalist ülkeler açısından ve Japonya ile Birleşik Devletler açısından da bir o kadar geçerlidir.

Ama borçluların böylelikle, alacaklılarına göre kalıcı bir "iktidar" kazandıkları sonucunu çıkarmak yanlış olacaktır. Elindeki Amerikan istikrazatının değerinin düşmesine Japon burjuvazisinin yanıtı klasiktir: bu likit-benzeri alacakları "gerçek değerler"e dönüştürmek; ABD'de ya da başka yerde toprak, tahvil, şirket satın almak. Çünkü yen, dolara ve sterline göre % 50 oranında değer

kazandığı zaman, Japonların satın alacağı Amerikan firmaları ve tahvilleri en azından ABD'de yeni bir enflasyonist patlama uzun zaman görülmediği sürece çok ucuza gelecektir.

1985 Mart-1986 Mart tarihleri arasında Japonların ABD'deki doğrudan yatırımları % 55 oranında arttı.[10] Japonlar burada özellikle ileri teknolojilerde uzmanlaşmış küçük ve orta firmaları satın almaktadırlar.[11] Ama Japon bankaları, yabancı ülkelerde, İsviçre'de la Banca del Gottardo, Londra'da Heller grubu ve J. Henry Schroder, Birleşik Devletler'de Bank of California gibi önemli banka kuruluşlarını da edindiler.

1986 Ağustos ayında, dolarla ifade edilen alacaklarının değerleriyle dünyanın bir numaralı bankası haline gelen Dai-Ichi Bank'ın, büyük mali güçlükler içinde olan, Amerika'nın ikinci bankası Bank of Amerika'yı (1986'nın ikinci üç ayında 640 milyon dolarlık bir zararla karşı karşıya kalmıştı) bünyesine katacağı dedikodusu dolaştı. Ayrıca Japon işçi ücretlerindeki, dolarla ifade edilen maliyet yükselmesini gözönüne alan büyük Japon tröstleri üretim birimlerini giderek, İngiltere ve İspanya gibi bazı Avrupa ülkelerine, Güney Kore'ye, Singapur'a hatta Birleşik Devletler'e kaydırmaktadırlar. Bu durumda, Japon finans kapitalinin gelişmesinin ilk kurbanları eskisinden de çok işsizliğe maruz kalan Japon işçileri olacaktır. Büyük Japon işletmelerindeki ünlü "ömür boyu iş" ilkesi gitgide daha çok tartışma konusu olmaktadır.

Dolar Krizinin Uluslararası Etkileri

Uluslararası para sisteminin temel kağıt parası olan doların kambiyo kurundaki dikey düşüşü hiç kuşkusuz, bu sisteme, dolayısıyla da uluslararası kapitalist sistemin bütününe, yeni bir darbe indirecektir. Herşeyden önce, dolar ya da dolarla ifade edilen alacakları, hatta özel şirketlerin ya da devlet tahvillerini elinde bulunduran herkes için sermaye değerinin alabildiğine düşmesini simgelemektedir. Bu alacaklılar kitlesi yalnızca Birleşik Devletler'in dışında değil, en başta bu ülkenin içinde bulunmaktadır.[12]

Bu değer kaybının (yanısıra Birleşik Devletler'de faiz oranlarının geçici olarak düşürülmesinin) en çok borçlu durumdaki "Üçüncü

Dünya" ülkelerine biraz soluk aldırdığı doğrudur. Ne ki bu kâr sağlayıcı sonuç, Amerikan bunalımının neden olduğu tersine hareketlerle (ulusal dövizlerinin dolara oranla artan enflasyonları, ticaret hadlerinin yeniden bozulması) etkisini büyük ölçüde yitirmektedir. Kartelin ve kalay fiyatlarının çökmesi ve bunun Bolivya'da neden olduğu yeni felaket, yukarıda söylediklerimize çarpıcı bir örnektir. Dünya Bankası'nın 1986 yılı raporuna göre, "Üçüncü Dünya" ülkeleri, 1985'te ticaret hadlerinin bozulması yüzünden ihracatlarında % 1,1 oranında, başka bir anlatımla, yaklaşık 6 milyar dolar zarar etmişlerdir. Bu yıl aldıkları tüm sermaye paylarının (yatırım şeklinde olanları da içinde olmak üzere tüm özel ve devlet borçları) yanısıra, yalnızca borç faizi olarak 22 milyar dolar ödemişlerdir.

Bütünü içinde ele alınan kapitalist ekonomi açısından, dolarla ifade edilen bu para-sermayenin değer kaybı, üretim fazlasının devasa kapasitelerinin varlığından çıkan fiyatların düşüş eğilimini şiddetlendiren deflasyonist bir para çekişi gibi etken olmaktadır.[13] Uluslararası rekabetin şiddetlenmesi, doların düşmesi olgusu, ihracatçı firmaları, kâr hadlerini düşürmek zorunda bırakmakta, aynı olguyla fiyatların düşürülmesi eğilimini güçlendirmektedir. Petrol fiyatının düşmesi, emperyalist ülkelerde aynı doğrultuda etkin olmaktadır. Ama bunalım daha önce başlamış olduğundan, deflasyonun tümü üretimin, işin ve gelirlerin düşüş eğilimini pekiştirmekten başka bir işlevi olmamaktadır.

Bunun dışında, "Üçüncü Dünya" ülkeleri için sözkonusu olduğu gibi Birleşik Devletler'in giderek artan borçlanması, bu ülkeyi artık durdurulamayacak bir çığa sürüklemektedir. 1986-1990 yılları için, ABD ödemeler dengesinde 1000 milyar dolarlık birikmiş açık beklenmektedir. Bu devasa hesabı ödemek için bu ülkenin elinde artık altın ve döviz bulunmamaktadır. Bu borcu temizleyecek parayı sağlamak için yabancı ülkelerden borç almaktan başka çıkar yolu yoktur. Ama doların değer kaybettiğini gören yabancı ülkelerin burjuvazileri, Birleşik Devletler'e borç vermeye, ancak bu borçların faizinin, kambiyo kayıplarına karşı artan bir sigorta primini kapsaması koşulunda razı olmaktadırlar. Bu sigorta primi yükseldikçe, ABD'de nominal faiz oranının yükselmeye başlaması için de baskı artmaktadır. Bu kez de faiz oranlarının artışı Amerika'daki bunalımı pekiştirmekte,

bunalım da tüm kapitalist ülkelerde genelleşerek, böylelikle dünya ticaretini boğmaktadır. Bu da, ABD'nin ödemeler dengesi açığını arttırmakta ve bu ülkeyi dışardan daha çok borç almaya zorlamaktadır.

Sonuçta dolar krizinin Amerikan ekonomisi ve uluslararası kapitalist ekonomi açısından zararlı sonuçları sermayeleri üretken sektörlerden üretken olmayan ve sözcüğün tam anlamıyla spekülatif sektörlere kaydırma eğilimini pekiştirmektedir. Böylece de birikim bunalımını (aşırı birikim) şiddetlendirmektedirler, çünkü yalnızca üretime yatırılmış sermaye ek artı-değer üretilmesini sağlar.

ABD'deki kamu borçları 2000 milyar dolar gibi astronomik bir düzeyi aşmıştır. Bu borcun yalnızca yıllık faizi 200 milyar dolara yaklaşmaktadır. Bu da, bütçe açığını şiddetlendirmekte ve borcu sürekli olarak şişiren ödemeler dengesindeki açıktan düzenli olarak beslenmektedir. ABD'nin 1985 yılı sonunda gayrı safi milli hasılanın % 3'üne kadar yükselen net dış borcu, 1991'de GSMH'nın % 14'üne (800 milyar dolar) ulaşmak tehlikesiyle karşı karşıyadır. Ama Birleşik Devletler hükümetinin alacaklıları tarafından her yıl paraya çevrilen bu 200 milyar dolar faizin ancak çok az bir yüzdesi üretken tarzdaki yatırımlara yöneltilmektedir. Bu bağlamda bir fikir edinmek için, bu oranı Japon burjuvazisi tarafından ABD'ye yatırılan 5,5 milyar dolarla karşılaştırmak yeterlidir.

Alman markının ve yenin değer kazanmasının "olumlu" sonuçlarının, uluslararası ekonomiden deflasyonist para çekişlerin en azından bir kısmını etkisiz hale getireceği varsayılabilir. Gerçekten de daha önce Alman markı için sözkonusu olan uluslararası nitelik kazanma doğrultusundaki eğilimle yen'in uluslararasılaştırılması eğilimi eklenmektedir. Yen olarak kaydedilen uluslararası kredi işlemleri (istikraz emisyonları da içinde olmak üzere), % 6,7 oranındaki Alman Markına karşılık % 7,7'ye ulaşmıştır. Bu işlemler sayısal olarak, 1983'te 2300 milyar yen iken 1985'te 5200 milyara çıkmıştır. Günümüz kambiyo fiyatlarıyla bu, 33 milyar dolar demektir. Kapitalist merkez bankalarının tümünün yenle oluşturulan kambiyo rezervleri, aynı süre içinde, % 4,9'dan % 6,2'ye çıktı [14]. Bugün bu oran % 7'ye ulaşmış olmalıdır. Japon ithalatlarının % 10'unun faturaları şimdiden yen olarak düzenlendi.

Ne ki bu rakamlar kendi bağlamları içine oturtulduğu zaman, dolar cinsinden borçların fazlalığı ve Japon kapitalistlerinin alacakları karşısında, sözkonusu değişimlerin alçak gönüllü hatta önemsiz olduğu farkedilmektedir. 31 Mart 1986 tarihinde en önemli 10 Japon bankasının toplam alacağı 250 000 milyar yen, o günkü rayiçle 1500 milyar dolara ulaşıyordu. Bu yekün bir yıl öncekinden % 75 oranında daha yüksekti[15] ve içinde yabancı aktiflerin payı % 40'a çıkmıştı. Oysa, bu oran bir yıl önce % 30, iki yıl önce % 25 idi. Londra'da, büyük Japon bankalarının şimdiden tüm banka aktiflerinin % 25'ini ellerinde tuttuğu söyleniyor.[16] Bu miktarları düşününce yenin uluslararası teminat akçesi olarak görece önemi ya da dünya ticaretinde rahatça kullanılışı gülünç görünmektedir. Uluslararası para sisteminde temel para olan doların yerine geçebilecek bir para henüz yok, çünkü hiyerarşik güç olarak Birleşik Devletler'in yerini alabilecek emperyalist bir güç (ya da emperyalist müttefik) henüz yok. Bu olgudan hareketle, dolar bunalımı uluslararası para, kredi ve ticaret sisteminin bunalımını pekiştirmekten başka bir iş yapamaz.

Gecikmiş kapitalizm döneminde, borçlanma dinamiği ile maddi üretim dinamiğinin sıkı sıkıya içiçe geçtiği görülmektedir. Bu, son tahlilde, "Üçüncü Dünya" ülkeleri sorunsalının çok ötesinde, kapitalist üretim tarzına içkin çelişkilerin şiddetlenmesinden doğmaktadır.

Amerikan Merkez Bankası başkanı Paul Volcker, Amerikalı senatör Proxmire'a gönderdiği mektupta, Amerikan işletmelerinin gerçek fonlarının 1981'de aktiflerin % 62'sini temsil ederken, 1985'de ancak % 51,5'ini temsil ettiğini vurgulamıştır. Amerikan tüketicilerinin borcu rekor bir düzeye, elde bulunan gelirlerin % 19,2'sine ulaşmıştır. İngiltere'de tüketicilerin harcamalarının üçte biri krediyle gerçekleşmektedir; oysa on yıl önce bu oran % 25'di. Almanya'daki bireylerin yarısı borçludur ve 4 milyon birey borçlarını zamanında ödeyememektedir; 20 milyar marklık bir meblağın geri alınamayacağı sanılmaktadır.[17] Ödeyememe durumunda olan bu bireylerin yarıdan çoğu işsizlikle karşı karşıyadır. Ama tüketim kredileri birdenbire düşürülecek olsa, satışlar ve üretim gerilerken işsizlik daha da artacaktır.

Batı Alman Ve Japon İç Pazarları, Amerikan Pazarının Konjonktürel İkamesi mi?

Günümüzdeki "mini bunalım"ın 1974-1975'teki ya da 1980-1982'deki türde "olağan" bir bunalımla uzayıp uzamayacağının yanıtı, Japonya ve AFC iç pazarlarının uluslararası kapitalist ekonominin lokomotifi olarak, ABD iç pazarının yerini alıp alamayacaklarının yanıtı demektir. Çünkü bu ülkelerin ihracatlarında meydana gelecek bir genişleme ödemeler dengesinde yeni fazlalıklara yol açacak bu da uluslararası konjonktür üzerinde zararlı etkiler yaratacaktır.

Reagan yönetimi Tokyo'yla Bonn'u yeni bir girişime götürmek için enerjik hatta umutsuz çabalar harcamaktadır. Japonya ve AFC'nin, iç talebi şişirmek amacıyla, faiz oranlarını sistematik olarak düşürme ("ucuz para") politikasını gütmeleri gerekmektedir; böylelikle Amerikan mallarına söz konusu ülkelerde yer açılacaktır. İşte, salt ulusal boyutta değil, uluslararası boyuta da Keynesçilik'e dönüş yapan dünkü monetaristlerimizin hali budur.

Şu ana değin Tokyo'yla Bonn, Amerika'nın hegemonyasının uzun zamandır yokolduğunu bir kez daha göstererek duymazlıktan gelmektedirler. 1955'te ya da 1965'te böyle bir vurdum duymazlık tasavvur edilemezdi. Kuşkusuz bu reddediş, bu emperyalist güçlerin herbirinin rekabetçi çıkar değerlendirmelerinden kaynaklanmaktadır. Ama sözkonusu tavır, sağlam "teknik" gerekçelere, başka bir deyişle burjuva ekonomi politiğinin kuramsal açıdan haklı gerekçelerine de dayandırılabilir.

Japonya'da ve AFC'deki düşük faiz oranlarının, yatırım, istihdam, üretim ve ulusal gelir hacminde gerçek bir etkisi olacak mı? Bundan kuşku duyulabilir. Birleşik Devletler'den çok daha düşük olan bu faiz oranları şimdiden çok düşük bir düzeydedir. Para kütlesi hızla şişmektedir; Birleşik Devtler'deki yıllık artış oranı da % 13'tür. Yine de, işletmelere verilen kredi, para-sermaye arzının eksikliğinden dolayı değil, talebin arzı izlememesinden dolayı azalma eğilimindedir. Para kütlesinin artışı, faiz oranlarının düşmesine karşın, para dolaşım hızının yavaşlatılmasıyla etkisiz hale getirilmiştir.[18]

Burjuva ekonomistlerinin çoğunun yanılsamalarının aksine, para

kütlesi ve faiz oranları, kapitalist ekonomide ancak kısmen özerk olan değişkenlerdir. Değişkenliklerinin etkileri son tahlilde üretim kapasitelerinin kullanım oranına, malların sürüm olanağına, indirilen kâr oranlarına ve gerçekleştirilen kâr kütlesine bağlıdır. Bu etmenler kapitalistleri daha çok yatırım yapmaya özendirmezse faiz oranlarının düşüşü onların davranışlarını hiç değiştirmeyecektir.

Büyük Japon tröstlerinin kârı üzerinde ağırlığını duyuran ve onları yatırımlarını azaltmaya iten ve dolayısıyla bunalıma "yolaçan" yalnızca yenin kurunun yüksek oluşu ve bunun yolaçtığı ihracat 'boom'unun sona ermesi değil, özellikle, yan sektörleri olduğu kadar geleneksel sektörleri de (demir-çelik, petrokimya, deniz şantiyeleri ve ikincil derecede otomobil) ilgilendiren atıl üretim kapasiteleridir. 23 Ağustos 1986 tarihli **Japon Economic Journal**'e göre, **"Japonya'daki yarı-iletkenler sanayiine yapılan yatırımların iki yıldır aralıksız düşüşüyle zor günler geçirmektedir. 1985'te bu dalın sanayicileri tarafından yatırılan sermaye % 50 oranında düşmüştür."** 1986'da % 28 oranında yeni bir düşüş beklenmektedir.

Japonya'da ve AFC'de, talebin hızla genişlemesi bile ihracatların düşüşünü ve bu iki ülkenin ihracat gelirlerini ancak telafi edebilecektir. Ayrıca, Kuzey Amerika ve "Üçüncü Dünya"daki talep düşüşünden kaynaklanan toplam zararı karşılaması zordur, ama bu da olmazsa uluslararası düzeydeki global talep zayıf kalarak ya da gerileyerek bir bütün olarak kapitalist ekonomide gerçek bir atılıma yol açmaktan aciz kalır.

Japonya'da ve AFC'de gerçek bir talep şişkinliği varsa, üretken yatırımlar açısından kısa vadeli umut olmadığına göre, konjonktür ancak özel tüketim artırılarak uyarılabilir. Oysa, böyle ülkelerde özel tüketimin arttırılması ücret ve istihdamda gerçek bir artış olmaksızın gerçekleştirilemez. Ne ki uzun çöküntünün başlangıcından bu yana, bu ülkelerin burjuvazisinin tüm ekonomi politikası tamı tamına tersi bir hedefi amaçlamaktadır çünkü artı-değer ve kâr oranlarını yükseltmek zorunda kalmaya mecbur olmuştur; bunlar, ücretler yükseltilmeksizin gerçekleştirilemeyecek hedeflerdir. 1983-1985 yıllarında olduğu gibi istihdam düzeyine, hızlı büyüme döneminde bile işsizlik düzeyinin

yüksek tutulması doğrudan doğruya bu amacı gütmektedir.[19] Japon ve Batı Alman burjuvazileri, sınıf Amerikalıların çıkarları uğruna bu öncelikli hedefleri kurban etmeyeceklerdir. Washington'un çağrılarına karşı çıkışları çok net bir sınıf mantığına tekabül etmektedir.[20]

Japonya ve AFC'nin yayılmacı para politikasının, bu iki ülke burjuvazisinin A.B.D.'ye, Fransa'ya ve Büyük Britanya'ya göre elde ettiği rekabet etme gücü olan kazanımların tümünü ya da bir bölümünü yok etme eğiliminde olacaktır. Uzun ve orta vadede çıkarı bu kazanımları korumaktır; şu halde onları kısa vadeli bir değerlendirmeye, bunalımı ne pahasına olursa olsun engellemeye kurban etmeye pek eğilimli değildir.

Petrol fiyatlarının ve dolarla ifade edilen hammadde fiyatlarının düşmesinin doğrudan etkisinin, Batı Alman sanayiine artan bir rekabet gücü veren ve ikincil derecede de AET'nin diğer ülkelerine, ihracat yapma —A.B.D.'ye dahil— kapasiteleri üzerinde doların düşüş etkilerini şimdilik onlar için telafi edecek kadar kazanım sağladığı da hesap dışı değildir. Bu koşulda Kuzey Amerika'daki ve Japonya'daki "mini-bunalım"ın izlenmesiyle Avrupa'daki uzantısı arasında bir fark olacaktır. Daha önce alışılagelmiş fark ve yardımcı olan yarı sanayileşmiş ülkelerin çoğunda konjonktürün tersine dönüşü, bu, birkaç üç ay boyunca **uluslararası konjonktürün eşzamanlılığının bozulmasına** götürecektir. Ama bu eşzamanlılığın bozulmasının on iki, hatta onsekiz aya dek uzaması da olasıdır.

Çöküntüye İlişkin Olasılıklar Ve Enflasyonun Yeniden Canlanması

Uluslararası kapitalist ekonomi açısından en iyimser varsayımın, yani 1987 yılı boyunca Batı Avrupa, Doğu ve Güney-doğu Asya ve Brezilya'da büyüme dört eğilimin ulanmasıyla olasılığı en aza düşmektedir.

— Atıl üretim kapasitelerinin, tüm emperyalist ülkelerde prodüktif yatırımların hacmi üzerine çöküntü yaratıcı etkileri;

— Özellikle her yanda kötüleşen kamu finansları açığının baskısı altında istihdamın ve dolaylı ya da dolaysız ücretlerin

kısılmasından yana olan bir burjuvazi;

— Amerika ve Japonya'daki bunalımın doğrudan sonuçlarının yanısıra petrol fiyatlarındaki düşmenin dünya ticaret hacmi üzerindeki etkisi;

— "Üçüncü Dünya"nın borcunun uluslararası kapitalist ekonomi üzerindeki zararlı etkileri.

Buna yeni bir enflasyon dalgası tehlikesini de eklemek gerekir. Para miktarının şişirilmesi, her yerde, merkez bankaları yetkililerinin öngörülerini ve açıkçasını söylemek gerekirse, prodüktif ekonominin gereksinimlerini alabildiğine geçmektedir.

Bu şişmenin temel nedeni kamu finansmanlarındaki ve sosyal sigortadaki açığın giderek artmasında yatmaktadır; bu, uzun vadeli ekonomik çöküntünün ve A.B.D.'de yeniden başlayan silahlanma dalgasının sonucudur. Ayrıca buna, tüm burjuva hükümetlerin izlediği kemer sıkma politikasıyla ortaya çıkan gelir kayıplarını azaltmak için, tüketim kredilerine giderek daha çok başvurmaları da eklenmektedir. Birleşik Devletler'de, ithalatın artan maliyeti de aynı şekilde fiyatların yükselmesine neden olmaktadır. Ama enflasyonu en çok uyarabilecek olan özellikle yeni parasal "hoşgörü"dür. Satışlarını canlandırmak için, otomobil tröstleri, 1986 Ağustos'u sonunda tüketici kredisi maliyetlerini köktenci bir tarzda kıstılar, ve bunu bankaların, dolayısıyla Merkez bankasının tam onayıyla yaptılar.

Bazı iktisatçılar, özellikle de siyaset adamları, enflasyonun düştüğü düzeyin çok alçak olduğunu gözönüne alarak bu kadarlık bir canlanmanın hiç de tehlikeli olmadığı görüşündeler. İleri sürülen kanıt, uluslararası ekonomi bütünü içinde ele alındığı zaman, tüm kapitalist güçlerce başarıya ulaştırılmış bir "istişare" hipotezi içinde kuşkusuz geçerlidir. Ne ki bu durum, özel mülkiyet ve rekabet koşulları içinde hiç de varolmayan bir dayanışma ve ortak çıkarlar öngörür. Bir yandan bizzat emperyalist güçler arasında, öte yandan bunlarla bağımlı yarı - sanayileşmiş ülkeler arasında rekabet olduğuna göre, her hükümet, enflasyonun, "kendi" burjuvazisinin rekabet kapasitesi üzerindeki, "kendi" ülkesindeki ödemeler dengesi üzerindeki ve "kendi" devleti içindeki toplumsal güç ilişkileri üzerindeki etkileri hesaplamaktadır. Bu davranış da, bilmezlikten ya da görmezlikten değil, doğrudan doğruya

rekabetin baskısından kaynaklanmaktadır. Bu koşullarda, enflasyonun canlanması giderek artan bir istikrarsızlık etmeni olmaktadır.

OECD'ninki de içinde olmak üzere çeşitli iktisat akımları bazı ülkelerde 1983-1985 yeniden canlanma döneminin sonuna denk gelen nominal ücretlerin artışını enflasyonun yeniden hızlanma olasılığından sorumlu tutmaya çalışıyorlar. Bu uslamlamanın hiçbir bilimsel değeri yoktur. Canlanma dönemi sonunda ücretlerin yükselmesi, bir önceki bunalım sırasındaki düşüşlerini bile telafi etmedi; ayrıca da yalnızca birkaç ülkeyi ilgilendiriyordu. Bütünü içinde ele alırsak ücretler düştü ya da arttuysa da emeğin verimliliğinden daha yavaş arttı. Ama daha çok artmış bile olsalar, yararlanılmayan üretken kaynakların bolluğu gözönüne alınırsa, bu artış enflasyonun canlanmasını beraberinde getirmez. Tekelci işletmelere, kârlarını korumaları için, her türlü maliyet artışını "piyasa"ya aktarabilmelerine, bankaların ve para işleri yetkililerinin bu işletmelere karşı gösterdiği "hoşgörü"nün neden olduğu açıktır.

Bu demagojik uslamlamanın ardında, emperyalist burjuvazinin bunalımın ücretlerin gelişmesi üzerindeki etkisi konusunda duyduğu hoşnutsuzluk yatmaktadır. Ücretler "Üçüncü Dünya" ülkelerinin çoğunda korkutucu bir şekilde düşerken -Taiwan, Güney Kore ve Singapur hariç zaman zaman % 50 oranında- İspanya ve Portekiz dışındaki emperyalist ülkelerde çok az düştü. İşsizliğin çok yaygın olmasına karşın, güç ilişkileri Sermaye'nin yararına somut biçimde değişmedi. Kamu finansmanlarının giderek artan açığı karşısında kaçınılmaz olarak.sosyal sigortalara karşı yapılan saldırılara gelince, bunlar Birleşik Devletler dahil yırtıcı bir direnişle karşılaştılar.[21]

Bu koşullarda, 1940-1945 tipinde (ya da 1933-1945 de Almanya'da ve Japonya'da olduğu gibi) masrafları işçi sınıfına ait olmak üzere, çöküntüden görece olarak hızlı çıkış, yakın gelecekte pek olası görünmemektedir[22]. Dünya pazarının genişlemesinin yanısıra yeni bir yapı kazandırılmasıyla birlikte, genelleşmiş teknolojik devrim yoluyla çöküntüden çıkış için de aynı koşul geçerlidir. Şu halde durum daha çok, çöküntünün hatırı sayılır bir süre uzayacağını göstermektedir.

Bu konuda robotların durumu çok anlamlıdır. Bu yeni dal sayesinde tüm toplumun alt üst olmasını hatta insan emeğinin ortadan

kalkmasını sağlayacak görkemli görüşleri bize büyük parıltılarla sundular. Oysa şimdi, patronlar başta da robot sanayi dalındakiler, yelkenleri suya indirmek zorunda kalıyorlar. Robot sanayiindeki gelişmeler dev adımlarıyla değil kaplumbağa adımlarıyla ilerliyor, çünkü bir bütün olarak prodüktif yatırımlar durgunluk eğilimi göstermektedirler. Burjuva dergilerinin gerçekleştirdiği incelemeler bu dalın atıl kapasitelerini ya da robot devriminin, öngörüldüğünden çok daha ağır adımlarla ilerlediğini gözönünde bulundurarak bunu kabul etmektedirler.[23] Bu mekanik köleler yüzyılın sonuna dek sanayideki iş mevkilerinin ancak yüzde birkaçını ortadan kaldırabileceklerdir.

Büyük bilinmeyen olarak karşımıza çıkan, bugünkü bunalım eşliğinde ve 1931'dekini andırır uluslararası kredi sisteminin yıkılma krizi olasılığıdır. Bunun olanaksız olduğunu düşünmeye devam ediyoruz. Birleşik Devletler hükümeti demek Citicorp ve Morgan Guarantee demek olduğundan Birleşik Devletler hükümeti, bu gibi bankaların yıkılmasına izin veremez. Yakın zamanda Profesör Galbraith'in yinelediği gibi: **"Yeterince önemli olması koşuluyla, hiçbir sınai ya da mali işletmenin batma tehlikesiyle karşı karşıya olmadığını geniş anlamda söyleyebiliriz."**[23]

Ama burjuva hükümetlerin "yardım etme" hızında ve kapasitesinde sınırlar vardır. Bu nedenle 'krach' olasılık dışı değildir ve başlıca iki etmene bağlıdır. Birincisi, sermayenin, başta da üretken sermayenin, başta ABD olmak üzere bizzat emperyalist ülkelerde değer yitirme boyutları, başka bir anlatımla, iflas edecek ya da sabit aktiflerinin bir kısmı karşılığında bünyeye katılacak büyük firma sayısı. İkincisi, "Üçüncü Dünya"nın başlıca borçlu ükelerinin gelecekte borcunu ödeyemezlik krizinin boyutları.

DİPNOTLAR

1) 1983-1985'teki iktisadi yeniden canlanmanın analizi üzerine, E. Mandel'in "Ağırlaşan Mali Bunalıma Eklemlenen Toparlanma." **Inprecor**, no. 193/1 Nisan 1985.

2) Borç sorunu üzerine, E. Mandel'in "Borçlanma Helezonunun Cehennemi Dinamiği" **Inprecor**, no 217/14 Nisan 1986 sayısı.

3) Bu rakamların kaynakları: 10 Mayıs, 14 Haziran, 28 Haziran, 13 Eylül 1986 tarihli **The Economist**'ler; 7 Ağustos 1986 tarihli **Neue Zürcher Zeitung; Business Week**'in 1986 Ağustos ayı ve 1 Eylül tarihli sayıları.

4) **The Economist**'in İspanya için verdiği rakamlar çok çelişkili. Felipe Gonzales hükümeti tüm 1986 yılı için % 3'lük bir gelişme tasarlıyor. Bununla birlikte İspanya'nın tüm Avrupa'da faal nüfus içindeki en yüksek işşizlik oranına (% 21, başka bir anlatımla 3 milyondan fazla kişi) sahip ülke olduğunu belirtmek gerekir.

5)OECD'nin Ekonomik Perspektifleri, no 39/Mayıs 1986

6) 26 Temmuz 1986 tarihli **Japan Economic Journal**'e göre, Japon ihracatçı firmaları, yen'in yeniden ayarlanmasından sonra kârlarının % 30'unu yitirmekten korkmaktadırlar. 1986'da Japon firmalarının bütünü için, 1973-1974'ten bu yana en düşük kâr marjı beklenmektedir. Aşağıdaki tablonun rakamları 16 Ağustos 1986 tarihli **Japan Economic Journal**'den alınmıştır.

7) **Japan Economic Journal,** 12 Temmuz 1986.

8) **Japan Economic Journal,** 26 Temmuz 1986.

9) A y. 7 Temmuz 1986.

10) **Far Eastern Economic Review,** 4 Eylül 1986.

11) **Wall Street Journal,** 11 Ağustos 1986.

12) Dolarla ve sterlinle alış veriş yapan mülk sahiplerinin Japon, Batı Alman, Hollanda, İsviçre, hatta Fransız, İtalyan, Belçika vs. mallarını alım gücünü yitirmesinin Amerikan ve İngiliz mallarına karşın, yenle, DM'le, florinle alış veriş yapan mülk sahiplerinin alım gücünün artmasıyla telafi edildiği ileri sürülebilir. Aynı dikkati çekme, dolarlı ve sterlinli alacakların değer kaybını telafi edecek DM'lı ve yenli alacakların değerinin yükselmesine uygulanabilir. Bu görüş geçerli değildir, çünkü Amerikan iç pazarı birlikte ele alınan Japon ve FAC iç pazarından daha geniştir ve dolarlı, Sterlinli alacakların toplamı da yenli ve DM'lı alacaklar toplamından daha çoktur.

13) 1 Ağustos 1986 tarihli haftalık **Die Zeit** (FAC) da çıkan bir makalenin belirgin özelliği elektronik parçaların dünya pazarındaki durumunu şu kısa ve özlü örneklemeyle dile getirmesidir: **"Talebin yanlış bir şekilde değerlendirilmesi (öngörüş) büyük atıl kapasitelere yol açtı."** Aynı zamanda, bu parçaların piyasadaki fiyatlarının baş döndürücü bir şekilde düştüğüne tanık olundu. Fiyatların ve kârların bu felaket düşüşünü durdurmak için Amerikan ve Japon yarı

iletkenler büyük tröstleri zaten gerçek bir ihracat karteli oluşturdular.

14) **Neue Zürcher Zeitung,** 20 Ağustos 1986.

15) Kapitalist dünyanın en büyük on bankasında biriken alacaklar içinde Japonların payı bir yıl içinde % 50 den yaklaşık % 60' a çıktı.

16) **Neue Zürcher Zeitung,** 22 Temmuz 1986.

17) **Neu Zürcher Zeitung,** 23-24 Kasım 1985, **Sunday Times** 12 Ocak 1986; **Der Spiegel** no 12, 1986.

18) **Business Week,** 4 Ağustos 1986.

19) Emperyalist ülkelerde, 1983-1985 toparlanma döneminin bütünü boyunca işsizlik, artmadıysa da pratikte aynı olarak kaldı. Fransız gerici bakan Philippe Seguin, **Le Monde** gazetesine (8 Ağustos 1986) Fransa'da 2,5 milyon işsizden oluşan "hacmi küçültülemeyecek" bir tortu olacağını açıklamakta sakınca görmüyordu. İktisat bilimiyle hiçbir ilintisi olmaksızın, bu açıklama yine de Fransız burjuvazisi tarafından izlenen hedefi sinik bir şekilde ifade etmektedir.

20) Japonya'da Avrupadakilere göre, çok gecikmiş kamu yatırımları için (toplumsal ve strüktür ötesi) bir marjın bulunduğu gerçektir. Yine orta sınıfların ve memurların tasarruf oranlarının kısıtlanması için bir marj vardır ve bu diğer emperyalist ülkelerdekinden daha yüksektir. Ama büyük işletmelerde "güvenli iş"e karşı artan saldırılar ve artan işsizlik kaygusu, japon memurların bu konudaki tedbirini açıklamaktadır.

21) Sansasyon yaratan bir kitapta (**The Triumph of Politics,** Harper & Row) Reagan bütçesi bölümünün eski şefi David Stockman, seçmenlerin korkusuyla hastalık sigortasının (Medicare, Medicaid) metinden önemli yerlerinin çıkarılmasına karşı çıkan Reagan yanlısı cumhuriyetçi parlamenterlerin davranışı karşısında duyduğu "düş kırıklığını" dile getirmiştir.

22) Armstrong, Glyn ve Harrison (**Capitalism since World War II,** Fontono Books, 1984) benzer bir düşünceyi dile getirmektedirler.

23) Bkz. 26 Temmuz 1986 tarihli **The Economist** ve **laRevue internationale du travail,** no 1/1986.

24) New York Review of Books, 26 Haziran 1986. John Kenneth Galbraith (Keynesçi iktisatçı) bunun yanısıra **"Bolluk çağı"** (1961)nın ve **"Yeni Sanayii devleti"** (1968)nin yazarı.

Ernest MANDEL

16 Eylül 1986

KDV DAHİL